

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIşMA KURULU / ADVISORY BOARD

Sinan AKÇAY, Doç. Dr.

(Selçuk Üniversitesi)

Betül ALTUNTAş, Prof. Dr.

(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Theda BORDE, Prof. Dr.

(Alice Salomon Hochschule)

Sema BUZ, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.

(İstanbul Arel Üniversitesi)

Gizem ÇELİK, Doç. Dr.

(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)

Melahat DEMİRİLİK, Doç. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Veli DUYAN, Prof. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Ronald FELDMAN, Prof. Dr.

(Columbia Üniversitesi)

Rıza GÖKLER, Prof. Dr.

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Kasım KARATAş, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Renata KLEIN, Doç. Dr.

(Maine Üniversitesi)

Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.

(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Haluk SOYDAN, Prof. Dr.

(Southern California Üniversitesi)

İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.

(İstinye Üniversitesi)

Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.

(Karabük Üniversitesi)

Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.

(KTO Karatay Üniversitesi)

Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Işıl BULUT, Prof. Dr.

(Başkent Üniversitesi)

Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.

(Selçuk Üniversitesi)

David R. DUPPER, Prof. Dr.

(Tennessee Üniversitesi)

Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.

(Stellenbosch Üniversitesi)

Brian GERRARD, Prof. Dr.

(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)

Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Micheal KELLY, Prof. Dr.

(Loyola Üniversitesi)

Aliye MAVİLİ AKTAŞ, Prof. Dr.

(Biruni Üniversitesi)

Semra SARUÇ, Doç. Dr.

(Anadolu Üniversitesi)

Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.

(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.

(Technische Hochschule)

İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.

(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Mehmet Can Aktan, Dr. Öğr. Üyesi

(Başkent Üniversitesi)

Sibel Aydın, Dr.

(Bağımsız Araştırmacı)

Gamze Erükçü Akbaş, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Bekir Güzel, Doç. Dr.

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Esra Kılıç Ceyhan, Doç. Dr.

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Sayra Lotfi, Dr. Öğr. Üyesi

(Medipol Üniversitesi)

Ozan Selçuk, Doç. Dr.

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Selda Taşdemir Afsar, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Ferhat Toper, Dr. Öğr. Üyesi

(Malatya Turgut Özal Üniversitesi)

Buğra Yıldırım, Doç. Dr.

(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Harun Aslan, Doç. Dr.

(Kastamonu Üniversitesi)

Selman Bölükbaşı, Dr. Öğr. Üyesi

(İnönü Üniversitesi)

Tahir Emre Gencer, Doç. Dr.

(Anadolu Üniversitesi)

Burcu Hatiboğlu Kısar, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Şükran Kolay Çepni, Dr. Öğr. Üyesi

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Özge Sanem Özateş Gelmez, Doç. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Sergender Sezer, Doç. Dr.

(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Aysel Tekgöz Obuz, Dr. Öğr. Üyesi

(Tarsus Üniversitesi)

Rauf Yanardağ, Dr. Öğr. Üyesi

(Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)

Melek Zubaroğlu Yanardağ, Doç. Dr.

(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Yonca İLDEŞ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Meliha Funda AFYONOĞLU, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Hande ALBAYRAK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Hakan BAYDUR, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr. (Giresun Üniversitesi)
Nurdan DUMAN, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Tahir Emre GENCER, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
Bekir GÜZEL, Doç. Dr. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Prof. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Meltem ORAL, Doç. Dr. (Atatürk Üniversitesi)
Figen PASLI, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Ozan SELÇUK, Doç. Dr. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
Tarkan TUNCA, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Umut YANARDAĞ, Doç. Dr. (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Buğra YILDIRIM, Doç. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Filiz YILDIRIM, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Oğuzhan ZENGİN, Prof. Dr. (Karabük Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Özlem GÖZEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
İsmail ORBAY, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Merve YILDIZ, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDITÖR / ENGLISH EDITOR

Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 36

Sayı/Number: 1

Ay/Month: Ocak

Yıl/Year: 2025

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION
Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
29.01.2025

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 1-23 **Yaratıcı Drama Dersini Alan Öğrencilerin Kişisel ve Mesleki Gelişimlerinin İncelenmesi: Sosyal Hizmet Lisans Bölümü Öğrencileri Örneği** Ezgi Arslan Özdemir
Münevver Eryalçın
Analysis of Personal and Professional Development of Students Taking Drama Course: Sample of Undergraduate Social Work Students
- 25-40 **Sosyal Hizmet Öğrencilerinde Etik Karar Verme Becerileri: Öz-Şefkat ve İyi Oluş ile İlişkisinin İncelenmesi** Özlem SALMAN
Navid REHA
Ethical Decision-Making Skills in Social Work Students: An Examination of Its Relationship with Self-Compassion and Well-Being
- 41-61 **Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Merhamet Düzeyleriyle Yaşlı Ayrımcılığına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi** Rezzan ÇAKMAK
Zeynep ACAR
Sema AKKAYA
Müessser ÖZCAN
Evaluation of the Relationship Between Compassion Levels of Vocational School of Health Services Students and Their Attitudes Towards Elderly Discrimination
- 63-87 **Yeşil Sosyal Hizmet Bağlamında Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı: Çoklu Zeka Yaklaşımının Rolü ve Etki Eden Diğer Değişkenler** Resul DURAN
The Awareness of Electromagnetic Pollution Among Social Work Students in the Context of Green Social Work: The Role of Multiple Intelligence Theory and Other Influential Variables

Derleme Makaleler / Review Articles

- 89-110 **Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmeti Yeniden Konumlandırmak: Eleştirel Bir Değerlendirme** Ömer TAKAK
Repositioning Social Work In The Field Of Mental Health: A Critical Perspective
- 111-125 **Deprem ve Göç İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme** Damla TOPÇU
A Sociological Evaluation on the Relationship between Earthquake and Migration

- 127-144** ***Cumhuriyet Döneminde Yaşlılık ve Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Analizi*** *Bülent ŞEN*
Analysis of Aging and Services for the Elderly in the Republican Era
- 145-167** ***Consultancy Measure in Türkiye: Current Status, Problems and Solution Suggestions*** *Burak Can KORKMAZ*
Türkiye’de Danışmanlık Tedbiri: Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri *Yavuzhan Barış DEMİRYÜREK*
 Zeynep AKDEMİR
- 169-190** ***“Mikro” ile “Makro”nun Mutsuz Evliliği: Klinik Sosyal Hizmet ve Toplulukla Çalışmanın Birlikteliği Mümkün mü?*** *Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK*
The Unhappy Marriage of “the Micro” and “the Macro”: Is the Coexistence of Clinical Social Work and Community Work Possible?

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yaratıcı Drama Dersini Alan Öğrencilerin Kişisel ve Mesleki Gelişimlerinin İncelenmesi: Sosyal Hizmet Lisans Bölümü Öğrencileri Örneği

Analysis of Personal and Professional Development of Students Taking Drama Course: Sample of Undergraduate Social Work Students

Ezgi Arslan Özdemir¹
Münevver Eryalçın²

¹Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık
Bilimleri Fakültesi,
melodi4@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8060-2535

²Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık
Bilimleri Fakültesi,
munevvergoker@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4177-1381

Başvuru: 10.01.2024
Kabul: 8.11.2024

Atıf: Arslan Özdemir, E. ve Eryalçın, M. (2025). Gelişimlerinin incelenmesi: Sosyal hizmet lisans bölümü öğrencileri örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 1-23
DOI: 10.33417/tsh.1417754

ÖZ

Yaratıcı drama dersini alan 20 birinci sınıf sosyal hizmet bölümü öğrencisinin, 14 hafta boyunca bu dersle birlikte kişisel ve mesleki gelişimlerinde elde ettikleri kazanımlar bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara İli'nde bir devlet üniversitesinde yaratıcı drama dersini alan 20 birinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden gözlem ve doküman analizi yöntemleri kullanılmıştır. Öğrencilerin dersin başında yazılı olarak kişisel gelişimleri hakkında beklentileri alınmıştır. Daha sonra dönem ortasında tekrar yazılı öz değerlendirme yapmaları istenmiş ve dönem sonunda ise yine bu dersten elde ettikleri kazanımlar hakkında yazılı öz değerlendirmeleri ile veriler toplanmıştır. Bu verilere ek olarak lider ve raportörün gözlem notları da analize dahil edilmiştir. Elde edilen verilerden 6 temel tema oluşturulmuştur. Öğrencilerin 14 hafta boyunca aldıkları yaratıcı drama dersi ile beraber empati ve sosyal becerilerinin arttığı; özgüvenlerinde yükseliş meydana geldiği; mesleki becerilerinde olumlu bir değişim yaşadıkları ve üniversite hayatlarında iletişim ve uyum konusunda becerilerinin arttığı görülmüştür. Ayrıca öğrencilerin yaratıcı drama atölyelerine katılımdan dolayı bazı kazanımlar elde ettikleri de saptanmıştır. Öğrencilere, yaratıcı drama yöntem ve tekniklerini öğretmek amacıyla olan bu dersin aslında öğrencilerin kişisel ve mesleki becerileri ve gelişimlerine olumlu katkıları olduğu görülmektedir. Bu nedenle yaratıcı drama derslerinin sosyal hizmet bölümlerinde artırılması ve zorunlu hale getirilmesi önerilmektedir. Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı dramanın teknik olarak kullanımına dair boylamsal araştırmalara ve yaratıcı drama tekniğiyle tasarlanmış eğitim programlarına yönelik daha ileri araştırmalar tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yaratıcı drama, Yaratıcı drama eğitimi, Sosyal hizmet, Mesleki gelişim, Kişisel gelişim

ABSTRACT

The subject of this research is the gains achieved by 20 first-year social work students who took a creative drama course, both personally and professionally, over a period of 14 weeks. At the beginning of the course, the students' expectations regarding their personal development were obtained in written form. Later, they were asked to engage in self-assessment through written evaluations at the midterm. At the end of the semester, written self-evaluations were collected regarding the gains they obtained from this course. In addition to this data, the observation notes of the leader and rapporteur were included in the analysis. The obtained data formed six main themes. It was observed that the students' participation in the creative drama course for 14 weeks led to an increase in their empathy and social skills. Their self-confidence eperince a rise,

and they underwent a positive change in their professional skills. Moreover, their communication and adaptability skills improved in their university lives. Additionally, it was determined that the students obtained some gains from participating in creative drama workshops. Evidently, this course, aimed at teaching students creative drama methods and techniques, has positively contributed to their personal and professional skills and development. Therefore, increasing and making creative drama courses mandatory in social work programs is recommended. Longitudinal studies on using creative drama as a technique in social work education and further research on educational programs designed with creative drama techniques are discussed.

Keywords: *Creative drama, Creative drama education, Social work, Professional development, personal development*

GİRİŞ

Sosyal hizmet insan odaklı, iletişim ve ilişki temelli bir disiplindir. Sosyal hizmet uzmanları hem müracaatçıların sorunlarını ve ihtiyaçlarını çözümleyebilme hem de alternatif kaynaklar bulabilme noktasında yaratıcı dramadan faydalanabilmektedir. Yaratıcı dramadaki rol oynama sürecinde kurgusal bir gerçeklik içinde bireylerden bir başkasının yerine geçerek -mış gibi davranması ve hareket etmesi beklenmektedir. Sosyal hizmet eğitimi sürecinde öğrencilerin bilgi temelini uygulama alanına aktarabilmesi için rol oynama ve drama yöntem ve tekniklerinden faydalanılabilmektedir.

Eğitsel amaçlar için öğrencilerin zihinsel ve duygusal süreçlerini odak alan bir yöntem olarak dramatik eğitim, empati, özdeşim, kişileştirme ile eyleme vurulan oyun, rol oynama, doğaçlama gibi yaratıcı etkinlikleri kapsamaktadır (Sağlam, 2003). Yaratıcı dramada grup üyeleri, rahatça kullanabilecekleri açık ya da kapalı bir mekânda deneyimli bir eğitmen eşliğinde, kendi yaşam deneyimlerinden yola çıkarak dramatik bir yapıya sahip konu dahilinde dramaya özgü çatışma ve gerilim temelinde konunun farklı çatışan yönlerine ilişkin canlandırmalar gerçekleştirir (Adıgüzel, 2019). Canlandırma süreçlerinde sosyal hizmetin çalışma alanlarına ilişkin bir sorun veya bir çatışma durumu verilebilir ve grup üyelerinin doğaçlama olarak bu çatışma durumunu işlemesi istenebilir. Bu süreç grup üyelerinin kendini tanıma, fark etme, ifade etme, empati kurma ve alternatif çözüm yollarını görebilmesini sağlamaktadır. Güneysu ve Temiz (2012) tarafından yapılan araştırmada, katılımcılar drama eğitimini farkındalık, paylaşma ve iletişim yolu olarak tanımlamıştır.

Üyeler yaratıcı drama süreci içerisinde grup etkileşimi yoluyla hem iç gözlem hem de dış gözlem yaparak benzeşen ve farklılaşan yönlerle ilişkin değerlendirmeler yapmaktadır (Önder, 2016; Ege, 2021). Metinnam ve Adıgüzel (2016)' in Way (1967)'in görüşlerini ele aldığı çalışmasında yaratıcı drama eğitiminin insanları sadece iş yaşamına değil yaşama hazırlaması gerektiğini; bu bağlamda yaratıcı dramanın en sade haliyle “yaşamın provası” olarak tanımlanabileceğini vurgulamaktadır.

Drama etkinlikleri öğrencilerin hem bireysel-sosyal becerilerinin hem de mesleki becerilerinin geliştirilmesinde etkili bir kaynaktır (Nazlıer ve Akoğlu, 2018; Aslan vd., 2010; Adıgüzel ve Timuçin, 2010). Müracaatçılar ile kurulacak ilişkinin doğasını etkileyebilecek önemli noktalar arasında olan farkındalık, kabul, saygı, empati ve duyguların anlamlı dışavurumu gibi mesleki becerilerin gelişiminde yaratıcı drama işlevsel bir yöntemdir.

Son on yıldaki kanıtlar, öğrencileri uygulamaya hazırlamak için sosyal hizmet eğitiminde simülasyon tabanlı öğrenme ve rol yapmanın etkinliğini ve kullanımını vurgulamaktadır (McMullin vd., 2023). McMullin ve arkadaşları tarafından yapılan kapsam incelemesi (2023), simülasyon tabanlı öğrenme ve rol yapmanın sosyal hizmet öğrencilerini uygulamaya hazırlamada etkili olduğunu ortaya koyarak müfredatta daha fazla uygulamalı drama yöntemine ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Rol oynama süreci gibi tekniklerle deneyimsel öğrenme, sosyal hizmet öğrencilerine 'gerçekten' uygulamaya başlamadan önce 'bilmek' ve 'yapmak' arasındaki boşluğu kapatma fırsatı sağlayan kanıtlanmış bir pedagojik yaklaşımdır (Cheung ve Dalavega, 2014). Tanrıseven ve Aykaç (2013)

tarafından yapılan ve yaratıcı seçmeli dersini alan farklı bölümlerden öğrencilerin katıldığı bir araştırmada, yaratıcı dramanın mesleki yaşantı açısından kendine güven duyma, kendini iyi ifade etme, yaratıcı olma, ekip olarak uyumlu çalışma, iletişim kurma, empati gibi becerileri kazandırmada önemli olduğu vurgulanmıştır. Altınova ve Çifci (2013)'nin 24 sosyal hizmet bölümü öğrencisiyle yürüttüğü ve yaratıcı dramanın kendini tanıma düzeyine etkisinin araştırıldığı çalışmada kendini ifade etme, kendine ait farkındalık oluşturma ve kendini tanıma düzeylerinin geliştiği belirlenmiştir. Gökçearslan Çifci ve Altınova (2017) tarafından sosyal hizmet bölümünde öğrenim gören 58 öğrenci (28 deney grubu, 26 kontrol grubu) ile yapılan deneysel araştırmada, on iki oturumluk iletişim becerileri geliştirme programı uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre, yaratıcı drama dersini alan öğrencilerin iletişim becerisi puan ortalamalarının kontrol grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Altuntaş ve Altınova (2015) tarafından 28 öğrenci ile öntest-sontest modeli kullanılarak yapılan çalışmada, öğrencilerin sosyal sorun çözme puanları ile ön test ve son test puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya koyulmuştur. Başka bir araştırmada hizmet öğrencilerine sosyal hizmetin değer temelini anlamalarına yönelik 8 haftalık bir yaratıcı drama programı uygulanmıştır. Bu program aracılığıyla öğrencilerin kişisel değerlerini, değerlendirme biçimlerini ve değerlendirme biçimlerinin mesleki uygulamaları üzerindeki etkilerini keşfetme yönünde kazanımlar sağladığı olduğu ortaya koyulmuştur (Öngen vd., 2017).

Bu araştırma ile, 14 haftalık seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin, 1.sınıf öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine sağladığı katkıların belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda 2023-2024 eğitim öğretim yılı güz döneminde (Eylül-Aralık) yaratıcı drama dersini alan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin araştırmaya dahil edilmesi planlanmıştır. Bu araştırma, Ankara ili'nde bir devlet üniversitesindeki sosyal hizmet bölümünde seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin öğrencilerin kişisel ve mesleki gelişimine ne yönde katkı sağladığı ve ne tür kazanımlar sunduğuna dair bir fikir sunmaktadır. Bu bakımdan yaratıcı drama tekniği ile planlanacak dersler, ders içerikleri ve kazanımları hakkında önemli ipuçları verebileceği düşünülmektedir. Bu araştırmanın temel amacı; seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin 1. sınıf öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine ne yönde katkı sağladığını ortaya koymaktır. Bu dersin kazanımları, genel olarak dramayı etkinliklerinin öğrenilmesi ve bir öğretim türü olarak dramanın uygulanmasını içermektedir. Bu araştırma ile kendini tanıma, kendini ifade etme, kabul, empati ve duyguların dışavurumu gibi kişisel ve mesleki becerilerin öğrenci gelişimine katkısının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Çalışmanın temel amacına ve alt amaçlarına ulaşmak üzere, araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen sorular şunlardır:

- Yaratıcı drama dersini alan sosyal hizmet lisans öğrencilerinin tanıtıcı özellikleri nelerdir?
- Yaratıcı drama dersini alan öğrenciler dersin kendi kişisel ve mesleki gelişimlerine katkısını nasıl değerlendirmektedir?
- Yaratıcı drama dersini alan öğrenciler drama dersi sonrasında kendi sosyal ve iletişim becerilerindeki gelişimleri nasıl değerlendirmektedir?

- Yaratıcı drama dersini alan öğrenciler 14 haftalık ders sonrasında ne tür olumlu katkılar veya olumsuz deneyimler elde etmiştir?
- Öğrenciler bir eğitim alanı olarak yaratıcı drama dersini nasıl değerlendirmektedir?
- Öğrenciler yaratıcı drama dersinde elde ettikleri becerilerin yaşamlarındaki etkisini nasıl değerlendirmektedir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Türkiye’de son 4 yılda sosyal hizmet lisans bölümlerinde kayıtlı 6 binin üzerinde öğrenci bulunmaktadır (YÖK Atlas, 2023). Bu öğrencilerin arasında seçmeli dersler veya üniversite ortak dersleri kapsamında yaratıcı drama dersini alan öğrenci sayısının yaklaşık 2 bin olacağı düşünülmektedir. Her üniversitedeki sosyal hizmet bölümde yaratıcı drama dersini seçen öğrencilerin sayısının tespit edilemeyeceğinden dolayı tahmini bir rakam sunulmuştur. Bu nedenle bir nitel araştırma olan bu çalışmada fenomenoloji deseni tercih edilmiştir. Olgubilim (fenomenoloji) deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Yaratıcı drama dersine katılım deneyiminin nasıl olduğu ve ne tür kazanımlar edinildiğine dair katılımcıların kendi deneyimlerinin edinilmesi bakımından olgubilim deseni kullanılmıştır. Katılımcıların bir yaratıcı drama dersine katılmakla elde ettikleri deneyimlere ve kazanımlara odaklanılmıştır. Bu deneyimlerin ve kazanımların ne şekilde olduğuna dair elde edilecek nitel veri, temelde doküman analizi kullanılarak elde edilmiştir. Bununla birlikte 14 haftalık ders sürecinde grup sürecinde liderlerin gözlemlerine ilişkin değerlendirmeleri ve katılımcıların yaratıcı drama atölyesi sonlarında kendilerinin gelişimine dair verdikleri geri bildirimleri ile de veri çeşitliliği ve doküman analizinden elde edilen veriler desteklenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu belirlenirken nitel örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi, araştırmaya hız ve pratiklik katar ve araştırmacının yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçmesinden oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Araştırmacıların, çalıştıkları bölümden örnekleme seçerek kullanmasının nedeni budur. Bu örnekleme kapsamında 2022 yılında “yaratıcı drama” seçmeli dersini seçmiş olan 20 öğrenci, bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Bu araştırmanın katılımcılarını oluşturan öğrencilere ait sosyodemografik bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Sosyodemografik Bilgileri

	Sayı	Yüzde	
Yaş ortalama	19,8	Min=19	Max= 34

Tablo 1. Katılımcı Öğrencilerin Sosyodemografik Bilgileri (devamı)

Cinsiyet		
Kadın	19	95,0
Erkek	1	5,0
En uzun yaşanılan yer		
Köy	2	10,0
İlçe	3	15,0
İl	3	15,0
Büyükşehir	12	60,0
Anne eğitim düzeyi		
Okur-yazar değil	1	5,0
Okur yazar	1	5,0
İlköğretim	13	65,0
Lise	2	10,0
Lisans	3	15,0
Baba eğitim düzeyi		
Okur-yazar değil	2	10,0
Okur yazar	9	45,0
İlköğretim	6	30,0
Lise	3	15,0
Lisans	2	10,0
Gelir durumu tanımı		
Düşük	2	10,0
Orta	16	80,0
Yüksek	2	10,0

Yaratıcı drama dersini alan öğrencilerin yaş ortalaması 19,8 olup öğrencilerin tamamına yakını kadınlar oluşturmaktadır (%95). Öğrencilerin en uzun ikamet ettikleri yer büyükşehirdir. Anne ve babaların eğitim düzeyinin ilköğretimde yoğunlaştığı ve gelir durumunun ise orta sosyo ekonomik düzey olarak tanımlandığı görülmektedir.

Tablo 2. Katılımcı Öğrencilerin Yaratıcı Dramayı Deneyimleme Durumları

	Sayı	Yüzde
Önceden drama kursuna katılım durumu		
Evet	3	15,0
Hayır	17	85,0
Üniversite dramanın teknik olarak kullanımı		
Evet	3	15,0
Hayır	17	85,0
Üniversitede dramanın teknik olarak kullanımı		
Evet	13	65,0
Hayır	7	35,0

Bu araştırmanın katılımcılarını oluşturan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%85) üniversite yaşamına başlamadan önce bir yaratıcı drama kurs pratiğinin ve deneyiminin olmadığı görülmektedir (Tablo 2). Buna karşılık yaratıcı drama dersini almadan önceki akademik süreçte iletişim teknikleri derslerinde yaratıcı drama tekniklerinden bazılarının kullanıldığı, öğrencilerin sözel değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır. Sadece bazı tekniklerin kullanılmasından dolayı, öğrencilerin yaratıcı dramanın ne olduğuna ve belli özelliklerine dair bilgi düzeylerinin düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın veri toplama süreci; doküman toplama aşaması temel olmak üzere buna ek olarak veri çeşitlemesi sunabilecek olan gözlem aşaması ile desteklenmiştir. Nitel araştırmalarda birden fazla veri toplama yöntemi sunularak veri çeşitlemesi sağlanabilmektedir. Veri çeşitlemesi; farklı veri toplama ve analiz yöntemleri kullanılarak, nitel araştırmalarda elde edilen verilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaya yönelik önemli stratejilerden birini oluşturmaktadır. Örneğin veri çeşitlemesinde; bu araştırmada olduğu gibi dokümanlar üzerinden toplanan verilerin teyit edilmesi için gözlem yöntemi ek olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Nitel araştırmalarda gözlem; araştırmacının bir ortamda ortaya çıkan bir davranışla ilgili olarak ayrıntılı, kapsamlı ve zamana yayılmış veri elde etmek istediğinde kullanılabilir (Bailey, 1987). Gözlem yönteminin de türleri bulunmaktadır; bu bağlamda bu araştırmada yapılandırılmamış alan çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde araştırmacı, doğal ortamda gözlem yapar ve çoğu durumda katılımlı gözlem yapar (Yıldırım ve Şimşek, 2008; Merriam, 2015). Bu nedenlerle gözlem yöntemi, veri çeşitlemesi sağlanması ve geçerlilik güvenirliliği artırmak adına bu araştırmada destekleyici olarak kullanılmıştır.

Araştırma katılımcılarının dersin başında ve derslerin başlamasından sonra, 7. haftada ve 14. haftada kendi yazılı öz değerlendirmeleri ekteki formlar üzerinden alınmıştır. Doküman analizinde; resmi doküman ve evraklar kullanılabildiği gibi özel yazışmalar, günlük, mektuplar vb. dokümanlar da kullanılabilir (Bailey, 1987). Araştırma kapsamında, katılımcıların kişisel bilgilerini ve yaratıcı drama deneyimlerini belirlemek için 7 sorudan oluşan bir sosyodemografik form (Ek 1); dönem başı, ortası ve sonunda yapılacak atölye çalışmalarında öğrencilerin öz değerlendirmelerini almak için 8 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış soru kâğıdı (EK 2) kullanılmıştır. Bu soru kağıtları ve formlar; literatürde bulunan yaratıcı drama araştırmaları ve sınırlı sayıda olan sosyal hizmet ve yaratıcı drama çalışmalarında kullanılan sorular taranarak elde edilmiştir. Bu bağlamda öz değerlendirme raporlarında öğrencilerin iletişim ve sosyal beceriler anlamında kendilerini nasıl gördükleri; zayıf ve güçlü yanlar olarak hangi becerilerini değerlendirdiklerine dair sorulara yer verilmiştir. Dönem başında alınan öz değerlendirme formunda öğrencilerin dersten beklentileri de sorulmuş olup dönem sonunda alınan öz değerlendirmede ise beklentilerinin karşılanmasına dair soru bulunmaktadır. Bu şekilde öğrencilerin beklentilerinin karşılanması ile ilgili bir karşılaştırma imkânı bulunmuştur. Bu

araştırmanın temel veri toplama aracı yarı yapılandırılmış soru kağıtlarıdır. Bu temel veri toplama aracına ek olarak veri çeşitlenmesini destekleyen liderlerin gözlemlerine dair değerlendirmeleri ve ikincil olarak yaratıcı drama oturumlarının sonunda katılımcılar tarafından ifade edilen değerlendirmeler de dokümanlardan elde edilen verinin doğrulanmasında/teyit edilmesinde kullanılmıştır.

Veri Toplama Aşaması

Dokümanların Toplanması

Dersin ilk haftasında öğrencilere dersin içeriği ve izlenice hakkında bilgi verilmiş ve ders içinde uyulması gereken kurallar ve beklentiler paylaşılmıştır. Araştırma planı dersin halihazırdaki amaç ve kazanımları değiştirilmeden uygulanmıştır. Dersin başında öğrencilere araştırmanın kapsamı, amaçları ve yürütülmesi hakkında net bilgiler sunulmuş ve öğrencilerin soruları cevaplanmıştır. Araştırma ile ilgili gönüllü katılım, gizlilik, araştırmadan istenildiği zaman ayrılabilme hakkı ile ilgili detaylı bir bilgilendirme yapılmış ve öğrencilerin gönüllü onamları alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul etmeyen öğrenci olmamıştır. Katılımcıların bilgilendirilmiş onamları alındıktan sonra öz değerlendirmelerine dair yarı yapılandırılmış soru kağıtlarını doldurmaları istenmiştir. Öğrenciler ile olası bir çıkar çatışmasının önüne geçilebilmesi ve tam gizliliğin sağlanması için veri toplama aşamalarında öğrencilerin kendileri için bir kod adı belirlemesi istenmiş ve her 3 öz değerlendirmede aynı kod adını kullanmaları sağlanmıştır. Derslerin 7. Haftasında öğrencilerden aynı öz değerlendirme formlarını tekrar doldurmaları istenmiştir. Son olarak, dersin 14. haftasında araştırma süreci özetlenerek öğrencilerden son kez öz değerlendirme formlarını doldurmaları istenerek veri toplama aşaması tamamlanmıştır.

Gözlem Süreci

Birincil olarak araştırmacılar, yaratıcı drama dersinin işleyişinde yer alan ısınma, hazırlık, oyun, rol oynama, doğaçlama ve değerlendirme süreçlerinde lider olarak rol almıştır. Bu süreçlerin planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesinde aktif rol alarak katılımlı gözlem yapmışlar ve öğrencilerin 14 haftalık yaratıcı drama dersi sürecindeki kişisel gelişimlerini sınıf ortamında izlemişlerdir. Bu gözlem türünde araştırmacının elinde standart bir gözlem veya görüşme aracı yoktur; olan durumu doğrudan anlamlandırmaya çalışır. Bu nedenle araştırmacılar, standart ve önceden yapılandırılmış bir gözlem formu kullanmamıştır. Bu yöntem; bu şekilde zamana yayılmış olup (14 hafta) detaylı gözlem imkânı vermiştir. Bilindiği gibi yaratıcı drama oturumları/atölyeleri; 3 temel aşamadan oluşacak şekilde planlanır. Bunlar; A) ısınma-hazırlık, B) canlandırma ve C) değerlendirme olarak sıralanır. Son aşama olan değerlendirme aşamasında katılımcıların sürece dair duygu ve düşünceleri üzerine konuşulur ve atölye ile verilmesi planlanan kazanımlara ulaşıp ulaşılmadığı denetlenir (Adıgüzel, 2019). Gözlem yöntemi tüm sosyal bilim araştırmalarında olduğu gibi yaratıcı drama alanında da kullanılan temel araştırma yöntemlerinden biridir. Çoğu yaratıcı drama alanındaki araştırmada, drama atölyelerini yürüten lider ve raportörün gözlemleri dışında bir veri kaynağı kullanılmayabilir. Çünkü yaratıcı drama çalışmalarında lider, en temel gözlemci

görevinde katılımcıların gelişimlerini takip eden kişidir (Adıgüzel, 2019). Bu araştırmayı yürüten araştırmacıların Millî Eğitim Bakanlığı onaylı yaratıcı drama liderliği/eğitmenliği sertifikası bulunmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar bu konuda yetkindir. Araştırmanın yürütülmesinden sorumlu araştırmacılar, her hafta biri lider, diğeri raportör/gözlemci olarak çalışmış ve öğrencilerin 14 haftalık gelişimlerini öznel olarak takip etmiştir. Araştırmacılar öğrencilerin öz değerlendirmelerinden elde edilen değerlendirmelerin analizlerini, sınıf içi gözlemleri ile teyit etmişlerdir. Planlanan yaratıcı drama atölyelerinin konu başlıkları ise aşağıdaki gibidir (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma Kapsamında Uygulanan Yaratıcı Drama Atölye Konu Başlıkları

Hafta	Konular
1. Hafta	Tanışma-İletişim Çalışmaları/ Dersin Tanıtımı
2. Hafta	İletişim- Etkileşim Çalışmaları
3. Hafta	İletişim- Etkileşim Çalışmaları
4. Hafta	Kuramsal Çalışma (Yaratıcı dramada temel kavramlar: Yaratıcılık, drama, Yaratıcı Drama, Oyun ve Tiyatro Pedagojisi, iletişim-etkileşim, rol oynama, doğaçlama, eylem, dramatik oyun, çocuk tiyatrosu vb.)
5. Hafta	Güven- Uyum Çalışmaları
6. Hafta	Güven- Uyum Çalışmaları
7. Hafta	Kuramsal Çalışma (yaratıcı dramanın aşamaları, boyutları, öğeleri)
8. Hafta	Rol Oynama ve Doğaçlamaya Giriş
9. Hafta	Rol Oynama ve Doğaçlama
10. Hafta	Kuramsal Çalışma (Yaratıcı Dramanın Tarihçesi)
11. Hafta	Yazınsal Türler ve Yaratıcı Drama İlişkisi
12. Hafta	Yaratıcı Drama Ders Planı İnceleme
13. Hafta	Yaratıcı Drama Ders Planı Hazırlama
14. Hafta	Değerlendirme

Araştırmacılar, her oturumda ısınma, hazırlık, rol oynama ve değerlendirme sürecinde öğrencilerin gruplar halinde çalışması, rol oynama ve ders sonu değerlendirmesi için yönergeler vermiş ve tüm bu süreçleri dışarıdan gözlemlemiştir. Ayrıca her dersin sonunda araştırmacılar bir araya gelerek katılımcıların o ders içindeki kazanımları ve atölye sonu geribildirimlerine dair değerlendirme yapmış ve kısa notlar almışlardır.

Verilerin Analizi

Veri analizi aşamasında katılımcıların;

- İletişim ve sosyal beceriler ile ilgili özdeğerlendirmeleri
- Yaratıcı drama dersinin kişisel ve mesleki gelişimlerine katkısını nasıl değerlendirdiği,
- Dersin kendilerine olumlu veya olumsuz katkısının nasıl olduğu, Derste öğrendikleri becerilerin yaşamlarındaki etkisine dair görüşlerinin ne olduğu sorularına yanıt aranmıştır.

Bu yanıtların cevaplarının ortaya çıkarılması adına veri analizi için ilk aşamada dönem başında, dönem ortasında ve dönemin sonunda alınan öz değerlendirme raporları ayrı ayrı içerik analizine tabii tutulmuştur. İçerik analizi; elde edilen verilerin anlamlı hale getirilmesi için kavramsallaştırılması ve tüm veriyi açıklayacak biçimde düzenlenip temaların saptanması işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

İlk olarak katılımcıların yaratıcı drama çalışması öncesinde doldurmuş oldukları değerlendirme raporları, katılımcıların iletişim ve sosyal beceriler konusunda kendilerini hangi konularda güçlü ve zayıf gördükleri ve beklentileri tespit edilmiştir. Daha sonra dönem ortasında değerlendirmelerde bu güçlü ve zayıf yanların değişip değişmediği sorulara verilen cevapların içerik analizi ile saptanmış ve son olarak dönem sonundaki değerlendirmelerde ise öğrencilerin geliştiklerini düşündükleri iletişim becerileri ve sosyal beceriler belirlenmiştir. Bu şekilde üç aşamada toplanan veriler karşılaştırılmalı olarak irdelenebilmiştir. Elde edilen bulgular, araştırmacıların katılımlı gözlem yoluyla elde edilen değerlendirmeleri ile karşılaştırılmış ve teyit edilmiştir. İçerik analizinden elde edilen bulgular, gözlemlerden elde edilen ve katılımcıların olumlu gelişim gösterdikleri düşünülen alanlarla örtüşmüştür. Bu bağlamda bu araştırmanın analiz aşaması sonucunda 6 ana tema ve bu temalara bağlı 13 alt tema belirlenmiştir. Bu tema ve alt temalara ait bulgular ve açıklamalar bir sonraki başlıkta verilmiştir.

BULGULAR

Seçmeli ders olarak verilen yaratıcı drama dersinin 1. sınıf sosyal hizmet lisans öğrencilerinin kişisel ve mesleki gelişimlerine nasıl katkı sağladığının saptanmasını amaçlayan bu araştırma kapsamında; katılımcı öğrencilerden dönem başı, dönem ortası ve dönem sonunda öz değerlendirme yapmaları istenmiş ve bu öz değerlendirmeler lider ve raportörün gözlemleri ile desteklenerek yapılan içerik analizi ile araştırma bulgularına ulaşılmıştır. Bu içerik analizinin sonuçlarına göre 6 ana tema ve bu temalara ait 13 alt tema saptanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. İçerik Analizi Sonucu Ulaşılan Tema ve Alt Temalar

1. Dramaya Dair Kazanımlar
a. Empati Becerisi
b. Önyargıları Kırma
2. Özgüven Artışı
a. Yeteneğin (ilginin) Keşfedilmesi
b. Kendini İfade Edebilme ve Topluluk Önünde Konuşma

Tablo 4. İçerik Analizi Sonucu Ulaşılan Tema ve Alt Temalar (devamı)

3. Sosyal Beceriler
a. Girişkenlik, Utangaçlığı aşma ve Konuşkanlık
b. İletişim Becerilerinin Gelişimi
c. Bakış Açısının Değişimi: Geniş Perspektiften Bakmak
4. Öğrencilik Hayatı
a. Tanışıklığın/arkadaşlığın Pekişmesi
5. Mesleki Beceriler
a. Mesleki İletişim Becerilerinin Gelişimi
b. Spontanlık
c. Teknik Kullanımı
6. Yaratıcı Dramaya Dair Görüşler
a. İşlevsellik
b. Yaygınlaştırma

1.Dramaya Dair Kazanımlar

a. Empati Becerisi

Yaratıcı drama dersini alan 1. sınıf sosyal hizmet öğrencilerinin ders sürecinde ve sonrasındaki kazanımlarına dair değerlendirmelerinde en göze çarpan geribildirim empati becerisinin gelişimi ile ilgilidir. Öğrenciler yaratıcı drama derslerinde aktif olarak katıldıkları doğaçlama, canlandırma ve rol oynama süreçlerinde kurdukları etkileşimlerde diğer katılımcıların perspektifinden bakmaya ve onların davranışlarını anlamlandırmaya başlamaktadır. Ö1, yaratıcı drama dersine dair kazanımları arasında empati becerisine atıfta bulunmuştur: *“Yaratıcı drama dersi aldıktan sonra insanlarla empati kurma konusunda geliştiğimi hissediyorum.”* Ö4 de empati yeteneğinin geliştiğine vurgu yapmaktadır: *“Sosyal hizmet alanında müracaatçıyı daha iyi anlamamızı ve empati yeteneğimizi geliştirmemizi sağlıyor, onların bakış açısından bakmayı kolaylaştırıyor”.* Ö19 da insanların ruh hallerine ilişkin daha iyi bir anlayış geliştirdiğini ifade etmiştir: *“ Bu dersi aldıktan sonra aslında insanlarda göremediğim duyguları ruh hallerini görmeye ve daha iyi anlamaya başladım.”*

Empati becerisinin gelişimi, sosyal hizmet mesleğinin temel değerlerinden olan koşulsuz kabul ve saygıyı içeren önyargıdan ve yargılamadan uzak bir tutumu içermekte ve gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda araştırma bulguları empati becerisi anlamında araştırma katılımcıları açısından gelişmiş görünmektedir.

b. Önyargıları Kırma

Katılımcıların hepsi yaratıcı dramada hazırlık ve ısınma aşamasındaki çalışmalara, bir çemberde herkesi görebilecekleri ve herkes tarafından görülebilecekleri bir konumda başlamaktadır. Rol oynama ve doğaçlama aşamalarında da küçük-büyük gruplar arasında yatay ve eşitlikçi bir iletişim kurulmaktadır. Ö2, drama dersi ile beraber kendi yaşamına etkisini şu şekilde açıklamıştır: *“Dramanın yaşamıma etkisini kısaca özetlemem gerekirse; insanlara artık eskisi kadar önyargılı bakmıyorum”*. Ayrıca Ö11 ve Ö18 eşitlik ve önyargı ile görüşlerini belirtmiştir: *“Önyargımı yok edip her insana eşit davranmam gerektiğini ve her insanın eşit olduğunu tekrar hatırlattı (Ö11). İnsan ilişkilerinde daha iyi olduğumu düşünüyorum artık. Ön yargılarımın çoğu yıkıldı (Ö18)”*. Görüldüğü gibi katılımcı öğrenciler rol oynama tekniğiyle de başkalarının hayatını, deneyimlerini, duygu ve düşüncelerini rol içinde deneyimleme yoluyla önceden sahip oldukları peşin hükümlerin ve yargılayıcı tutumların kırıldığını ifade etmektedir. Katılımcılarda görülen bu değişim hem sosyal hizmetin temel değerlerinin gelişmesi için ilk adımı oluşabilir hem de katılımcıların toplumsal hayata katılım noktalarında düşünüş ve davranış değişikliği yaratma potansiyeline sahiptir.

Yaratıcı drama çalışmalarında öğrenciler, sahip oldukları önyargılarıyla yüzleştiklerinde diğer insanları yargılamaksızın iletişim kurma biçimini de benimsemeye başlamaktadır. Katılımcı Ö9, bu yargılamama halinin gerektiğinde başka insanların hak savunuculuğunu üstlenme motivasyonunu da beraberinde getirdiğini ifade etmiştir: *“İnsanları yargılamadan önce bir kere daha düşünüyorum. Susmamam gereken kendi hakkımı ve başkalarının hakkını savunmam gereken yerlerde gerekeni yapıyorum”*.

2. Özgüven Artışı

Yaratıcı drama dersinde öğrencilerin alıştıkları öğrenim süreçlerinden farklı olarak her sürece aktif katılımı, canlandırma yapmaları, role girmeleri ve deneyimlerini ifade etmeleri için bir alan sağlanmaktadır. Yaratıcı drama dersi almadan önce daha çekingen, daha az konuşkan, daha içe kapanık olarak kendini tanımlayan öğrenciler bu olumsuz olarak değerlendirdikleri niteliklerde değişim olduğuna ve özgüvenlerinin arttığına vurgu yapmıştır. Örneğin; Ö3, *“Yaratıcı drama dersini almaya başladıktan sonra daha rahat ve çekinmeden konuşmaya başladım ve özgüvenim artmaya başladı”* şeklinde durumunu ifade ederken benzer şekilde Ö7 de *“İçe kapanık sessiz biriydim ama bu süreçte iletişim becerilerimin geliştiğini daha konuşkan ve aktif olmaya başladığımı hissediyorum”* demiştir. Ö16 ise özgüven sorunun üstesinden geldiğini ifade etmiştir: *“Yeni ortamlarda özgüvensiz bir insanımdır. Bunu aşmamı sağladı”*.

Öğrencilerde özgüven artışında, kendilerinde yapabilir oldukları ve ilgi duydukları alanları keşfetmeleri de etkilidir. Kurgusal gerçeklik içinde role girmesi, etkileşimsel deneyimler kurması ve kendini değerlendirme fırsatı elde etmesi öğrencilerin kendini keşif sürecinde ilgilerinin ve yeteneklerinin ne yönde olduğunu ayırt etmelerini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca özgüvende yaşanan artışların, insanlarla çalışan ve iletişim becerilerine sahip olmanın elzem olduğu bir mesleği ileride icra edecek olan katılımcıların için olumlu bir çıktıdır.

a. Yeteneğin (İlginin) Keşfedilmesi

Öğrenciler yaratıcı drama dersinin ilk oturumlarında ilgileri olmasına rağmen rol oynama, rolü sürdürme ve spontan olma noktasında yetenekli olmadıklarını sözel olarak ifade etmiştir. Bununla birlikte yaratıcı drama dersinin ilerleyen oturumlarında bazı öğrenciler farkında olmadıkları becerilerine dair farkındalık geliştirdiklerini dile getirmeye başlamıştır. Ö1, “*Yaratıcı dramaya ilgi duyduğumu ve bu konuda yetenekli olduğumu fark ettim*” şeklinde kendini ifade ederken Ö19, “*Derste özgüven, sosyallik ve kendimde farkında olmadığım ilgilerimin ve yönlerimin farkına varma fırsatı elde ettim*” şeklinde durumunu açıklamıştır.

Öğrencilerin sosyal ve ilişkisel bağlamdaki becerilerinin gelişimi kadar kendilerinde farkında olmadıkları yönleriyle tanışmaları ve öz farkındalıklarının gelişimi de kritik öneme sahiptir. Öz farkındalık duygu, düşünce ve davranışları paylaşırken daha özgüvenli bir tutumu da beraberinde getirmektedir.

b. Kendini İfade Edebilme ve Topluluk Önünde Konuşma

Öğrencilerin oturumlara aktif olarak katılım düzeylerinin artması kendilerini ifade ederken daha rahat ve güvende hissetmelerini sağlamıştır. Ö7, bu durumu “*Nasıl hissediyorsak kendimizi o şekilde ifade etmeyi ya da yine insanlarla iletişim konusunda daha atik daha rahat olmayı sağladı*” şeklinde ifade etmiştir. Katılımcılardan Ö15 ise motivasyonu ile ilgili olarak “*Kendini daha iyi ifade edebilen, özgüveni artmış biri var şimdi. Bu beni her anlamda motive ediyor*” ifadelerini kullanmıştır. Kendini öncesinde çok rahat biri olarak tanımlamayan Ö19 ise “*Dersi almadan önce sosyal olarak çok rahat biri değildim ama drama dersindeki samimi ve rahat bir ortamda kendimi bulma ve çevreye açma fırsatım çok daha fazla oldu*” şeklinde durumunu açıklamıştır.

Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin temel kaygılarından biri, topluluk önünde konuşma ve kendini ifade etme ile ilgili olabilmektedir. Yaratıcı drama, öğrencilerin kendi duygu ve düşüncelerini özgürce ifade etmesi, duygusal-düşünsel ve bedensel kaynaklarını çekinmeden kullanabilmesi ve topluluk önünde konuşma kaygılarının üzerine gidebilmeleri için pek çok fırsat sağlamaktadır. Topluluk önünde konuşmayla ilgili olarak ise Ö4, “*Drama dersini almadan önce topluluk önünde konuşurken çok heyecanlıydım. Aldıktan sonra toplum önünde heyecanlanma fobimi yendim*” şeklinde kendini ifade etmiştir.

Kendini ifade edebilme ve topluluk önünde konuşma becerileri, katılımcıların özgüven artışı ile eş zamanlı olumlu bir gelişmedir ama aynı zamanda mesleki anlamda bakıldığında sosyal hizmetin temel becerileri ile uyum göstermektedir.

3. Sosyal Beceriler

Yaratıcı drama dersi alan öğrencilerin çoğunluğu daha girişken olma, konuşkanlık, utangaçlığın ve kaygının azalması, daha aktif olma gibi sosyal becerilerin gelişimine dair geribildirim vermiştir. Etkileşimsel bir yapıya sahip olan yaratıcı drama, iş birliğini ve ekip çalışmasını teşvik etmektedir.

Yaratıcı drama çalışmaları içindeki pek çok etkinlik, katılımcıların uyumlu bir canlandırma sunumu için ortak çalıştıkları grup doğaçlamalarını veya performanslarını içermektedir. Böylece katılımcılar ortak sorumluluk ve güven duygusu geliştirmekte, katılımcılar fikirlere katkıda bulunarak sorumluluğu paylaşmayı ve ortak bir amaç için birlikte çalışmayı öğrenmektedir. Bu paylaşılan deneyimler katılımcıların aktif olma, iş birliği kurma, problem çözme gibi iletişim becerilerinin gelişmesine katkı sunmaktadır.

a. Girişkenlik, Utangaçlığı Aşma ve Konuşkanlık

Öğrencilerin üniversite yaşamının ilk döneminde olmalarının etkisiyle, birbirlerini çok iyi tanımadıkları, akademik yaşama alışma sürecinde oldukları göz önüne alındığında kendilerini daha az girişken, çekingen ya da daha az sosyal olarak tanımlamadıkları görülmektedir. Yaratıcı drama, her bir öğrencinin eşit şekilde sürece katılımını ve dersi yüklenen herkesle etkileşim kurulmasını mümkün kılmaktadır. Aşinalığın gelişimi, sürece aktif katılım, eşitlikçi ve yargılayıcı olmayan bir atmosfer, öğrencilerin kendini daha rahat açmalarına ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Örneğin girişkenlik, utangaçlığı aşma ve daha çok sosyalleşme konusunda Ö10, *“Ders sonrasında ben de gerçekleşen en büyük fark artık daha girişkenim ve utangaç davranmıyorum”* şeklinde kendini ifade ederken Ö12, *“Dersin başında biraz çekingendim. Zamanla arkadaşlarımı tanıdım, çekingenliğim azaldı. Daha konuşkan ve sosyal oldum”* demiştir. Ö16 ise çekingenlikle ilgili olarak *“Drama dersini almadan önce üniversiteye yeni geçtiğim için heyecanlı ve çekingenlik vardı. Drama derslerinin heyecanımı ve çekingenliğimi yenmemi kolaylaştırdığını”* düşündüğünü ifade etmiştir. Ö8 ise sohbet ve duygularıyla ilgili olarak *“Duygularımı daha iyi gösterebilme, benim için değerli olanları gözden geçirebilme ve kolayca sohbet edebilme gibi katkıları oldu”* ifadelerini kullanmıştır.

Doğaçlama ve canlandırma süreci aynı zamanda katılımcı öğrencilerin özgürce, anın akışında ve içindeki çocuğu rahatça ortaya çıkarabilmesine ve spontan olabilmesine de alan açmıştır. Örneğin Ö7 bu konu hakkında *“Derste çoğunlukla oyun ve canlandırma yaptık. Dönüp çevreme baktığımda oynadığımız oyunların etkisiyle aslında herkesin bir çocuk gibi olduğunu büyüdükçe bunun saklanması gerekiyormuş gibi olan algıyı kırmamı sağladı”* ifadelerini kullanmıştır.

b. İletişim Becerilerinin Gelişimi

Yaratıcı dramada doğaçlama çalışmaları, önceden üzerine düşünülmemiş ve hazırlık yapılmamış durumlar için öğrencilerin hızlı düşünme, yanıt verme ve fikirlerini etkili biçimde iletmeyi öğrenmelerini sağlamaktadır. Yaratıcı drama süreciyle birlikte öğrenciler fikirlerini ve hislerini sözel ve sözel olmayan biçimde ifade edebilmekte; dinleme, dikkatini verme, anlayış gösterme ve empatik tepkiyi de içeren kazanımlar elde etmektedir. İletişim becerileri ile ilgili olarak Ö7, *“İnsanlarla daha iyi bir iletişim kurup onları daha iyi anlamamıza katkı sağlıyor”* şeklinde kendini ifade ederken Ö12, *“Ders ile birlikte diksiyonum gelişti. İletişim kurma becerilerim arttı. İnsanlara daha olumlu bakıyorum”* demiştir.

c. Bakış Açısının Değişimi: Geniş Perspektiften Bakmak

Katılımcı öğrenciler yaratıcı drama dersiyle birlikte kurgusal geçelikteki deneyimlerden yola çıkarak kendi gerçek yaşamlarındaki deneyimlerini değerlendirme, bir olaya, duruma ya da sorun alanına ilişkin farklı düşünce, tutum ve çözüm noktalarının olabileceğini fark etmiştir. Bakış açısı gelişimi ile ilgili olarak Ö2, *“Drama dersini almadan önce bakış açım daha dardı. Aldıktan sonra her olaya aynı bakmadım. Bakış açımda ve değerlendirmelerim de değişimler oldu”* derken Ö4, *“Olayları daha geniş bir perspektiften görebilmemi sağladı”* demiştir. Ö9 ise dersin herkesin alması gerektiğini vurgulayıp *“Bence herkesin alması gereken bir eğitim. Çünkü bakış açımızı geliştiriyor. Bir olayın bizim anladığımızdan ya da gördüğümüzden daha farklı sebepleri olduğunu fark etmemizi sağlıyor”* şeklinde kendini ifade etmiştir.

Sosyal hizmet uygulamasının kuramsal olarak temelini oluşturan sistem kuramına göre sistemik bakış açısı, sosyal hizmet eğitiminde sorun alanlarının değerlendirilmesinde ve sorunun çözüm sürecinde, birey ve çevre arasındaki sistemik etkileşime odaklanmaktadır. Sistemik bakış, sosyal hizmet uzmanlarının sorunları ele alırken daha geniş bir perspektiften bakmasını ve sorunların çözümünde daha kapsamlı ve etkili değişim mekanizmaları belirlemesini sağlamaktadır.

4. Öğrencilik Hayatı

Öğrencilik hayatına dair bulgulara bakıldığında, en fazla gelişimin tanışıklığın ve arkadaşlığın pekişmesi konusunda olduğu görülmüştür. Henüz birinci sınıf olan öğrencilerin, arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesi üzerinde dersin olumlu etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır.

a. Tanışıklığın/Arkadaşlığın Pekişmesi

Yaratıcı drama dersi, birinci sınıfın ilk dönemi olan güz döneminde verilmektedir. Bu nedenle dersi alan öğrencilerin birbirleri ile tanışıklık veya arkadaşlık seviyelerinin düşük olduğu veya neredeyse hiç bulunmadığı gözlenmiştir. Yaratıcı drama dersini almanın öğrencilerin tanışıklık kurmaları veya bu tanışıklığı pekiştirmelerinde oldukça faydalı olduğu görülmektedir. Arkadaşlıkla ilgili olarak örneğin Ö8, *“İlk haftalarda tanımadığımız arkadaşlarla birlikte aynı ortamda olmak sonralarda iletişim kurmamızı zorunlu kıldı. Bence iletişim kurma becerisi kazandım. Bu süreçte birlikte aynı etkinliklerde bulunmak zamanla sosyalleşmemi sağladı”* şeklinde kendini ifade ederken Ö13 yeni bir şehre uyum sürecine vurgu yapmıştır *“Derse başlamadan önce kimseyi tanımadığım ve yeni bir şehirde olmamdan dolayı insanlara karşı iletişim kuramıyordum. Dramanın katkısıyla iletişim kurma becerilerimi geliştirdim”*.

Öğrencilerin kendi beyanlarının dışında, liderlerin gözlemleri de bu yönde olmuştur. Özellikle ilk haftalarda uygulanan tanışma ve kaynaşma etkinliklerinin bu yönde etkisi olduğu görülmüştür. İleride meslektaş düzeyinde ilişki kuracak olan bu öğrencilerin, üniversite hayatının başında böyle olumlu bir etkileşimle yakınlık geliştirmesi de önemli bir çıktı olarak görülmektedir.

5. Mesleki Beceriler

Bu tema altında sosyal hizmet mesleğine özgü bir takım mesleki becerilere dair bulgular ortaya çıkmıştır. Yaratıcı drama dersi ile öğrencilerin ileriki eğitim dönemlerinde ustalaşmaları istenen mesleki becerilere dair farkındalıkları ve gelişimlerinin olduğu görülmektedir. Bu bulgu, mesleki eğitimlerinin başında olan öğrenciler için oldukça kıymetlidir.

a. Mesleki İletişim Becerilerinin Gelişimi

Öğrencilerin yaratıcı drama dersini almalarının mesleki becerilerine de etkisi olduğu görülmüştür. Öğrenciler, bu ders ile daha iyi bir sosyal hizmet uzmanı olacaklarına dair inanç geliştirmişlerdir. Ö6 bu inancı *“Daha iyi bir SHU olmamıza kesinlikle katkı sağlayacak bir ders”* şeklinde ifade ederken Ö9, *“Sosyal hizmet uzmanı olduğumda bu dersin faydasını ve etkisini göreceğini”* düşündüğünü söylemiştir.

Ayrıca derste işlenen konu ve temaların öğrencilerin bakış açılarına, ön yargılarına yönelik olumlu etkisi olduğu ve bir sosyal hizmet uzmanında olması gerektiği gibi empati geliştirme ve yargılamadan kabul etme becerisine katkı sağladığı görülmüştür. Ö11, bu konu ile ilgili olarak *“Mesleki anlamda yaratıcı drama bana empati kurmayı öğretti ve kafamdaki tabuları yıkmamı sağladı. Önyargımı yok edip her insana eşit davranmam gerektiğini ve her insanın eşit olduğunu tekrar hatırlattı”* ifadelerini kullanırken dezavantajlı gruplarla ilgili empati ve özellikle göçmenler konusunda Ö4, *“Drama dersinde işlediğimiz bir tema olarak göç ve göçmenlik konusunda daha pozitif düşünmemi sağladı. Sosyal hizmet alanında müracaatçıyı daha iyi anlamamızı ve empati yeteneğimizi geliştirmemizi sağlıyor, onların bakış açısından bakmayı kolaylaştırıyor”* derken Ö18 ise *“Derste dezavantajlı insanlarla empati kurmayı öğrendim. Mesleğimde insanlarla daha sağlıklı iletişim kurmamda fayda sağladığını söyleyebilirim”* demiştir.

Öğrenci görüşlerinden hareketle, sosyal hizmet mesleğinin icra edilmesindeki en temel unsurlardan biri olan mesleki iletişim becerilerinin temelinin yaratıcı drama ile atılabileceği düşünülmektedir. İletişim kurma becerileri ile ilgili öğrencilerin geribildirimlerine bakıldığında Ö13, *“Kendi alanımda bir müracaatçıyla karşılaştığım zaman nasıl bir iletişim kurmalıyım bunu öğrendim”* derken Ö12, *“Meslek yaşamımda daha çözüm odaklı davranabilirim, iletişimi daha rahat kurabilirim. Özgüven sahibi olduğum için eskisi kadar çekingen olacağımı düşünmüyorum”* demiştir.

b. Spontanlık

Mesleki beceriler anlamında bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin olumlu olarak geliştirdikleri veya öğrenmeye başladıkları bir diğer beceri ise spontanlık olmuştur. Bu beceri, yaratıcı drama ve sosyal hizmet alanlarında ortak bir beceridir. Sosyal hizmet uzmanları da birey, grup, aile veya toplumla yürüttükleri çalışmalarda spontanlığı/spontaneyi kullanmaktadır. Spontanlık ile ilgili olarak Ö14, *“Hızlı düşünebilmeyi sağlayıp anlık içimizden geldiği gibi davranmamızı sağladı. Eğitim alanı olarak yaratıcı drama çok başarılı bir teknik. Zaten oyunlar oynayarak en saf halimizle çocuklar gibi*

davrandık” ifadelerini kullanırken Ö15, “*Aktif rol oynanan ve spontan gelişen şeyler yaşandığı için gayet mantıklı ve insanı kendine çeken bir eğitim*” şeklinde değerlendirme yapmıştır.

c. Teknik Kullanımı

Öğrenciler, yaratıcı drama çalışmaları içinde gördükleri ve deneyimledikleri bazı teknikleri mesleki yaşamlarına uyarlayarak kullanabileceklerini düşünmektedirler. Ö16 bu konuyu aşağıdaki gibi ifade etmiştir; “*Öğrendiğim teknikleri müracaatçılarım ile görüşmelerimde uygulayabileceğimi düşünüyorum*”. Canlandırma tekniğinin özellikle katılımcılardan tarafından önemsendiği görülmektedir. Ö15, “*Canlandırma yeteneği, atılganlık, kendini iyi ifade edebilme, mutlu ve istekli olma gibi katkıları oldu*” derken Ö17, “*Drama dersinde sorun alanlarıyla ilgili yaptığımız canlandırma ve çalışmalar nasıl davranmamız gerektiği hakkında fikir veriyor*” diyerek mesleki görüşme tekniklerinin kullanımı için yaratıcı drama etkinliklerinin uygun bir alan sağladığını vurgulamıştır.

6.Yaratıcı Dramaya Dair Görüşler

Katılımcıların daha önce karşılaşmadıkları yaratıcı drama çalışması ile de ilgili olarak görüşleri sorulmuştur. Katılımcıların genel anlamda yaratıcı dramayı işlevsel buldukları ve yaratıcı dramaya dayalı programların yaygınlaşması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

a. İşlevsellik

Bu araştırmanın yaratıcı dramaya dair bulguları incelendiğinde, öğrencilerin yaratıcı dramayı işlevsel bulduğu, öğreticiliğinin yüksek olduğunu ve hem eğlenceli hem anlayarak öğrenmeye katkı sağladığını düşündükleri görülmektedir. Ö9, “*Bence herkesin alması gereken bir eğitim. Çünkü bakış açımızı geliştiriyor. Bir olayın bizim anladığımızdan ya da gördüğümüzden daha farklı sebepleri olduğunu fark etmemizi sağlıyor. Yani yaratıcı drama dersi çok işlevsel, faydalı ve gerekli bir ders ve ayrıca eğlenceli*” şeklinde görüşünü ifade ederken Ö11, “*Bence drama eğitimi her alanda gerekli çünkü anlayarak öğrenmeyi aşıyor ve sonunda bir ders olarak çıkıyorsunuz*” demiştir. Ö13 ise yine eğlenme ve bilgilenmeye odaklanmıştır; “*Eğlenceyle birlikte bizi bilgilendiren bir dersti*”.

b. Yaygınlaştırma

Öğrenciler, yaratıcı dramanın eğitim ve öğretim süreçlerinde daha fazla yaygınlaştırılması gerektiğini düşünmektedir. Ö7, “*En iyi öğrenme biçimi bence kesinlik yaratıcı drama, böyle bir eğitim anlayışının yaygınlaşması gerekiyor*” demiştir. Ö11 ise “*Bence daha fazla sınıf açılabilir çünkü her arkadaşımın bu deneyimden yararlanmasını isterim*” ifadelerini kullanmıştır.

TARTIŞMA

Yaratıcı drama kendi kimliğini, özelliklerini ve ilgilerini keşfetme aşamasında olan öğrencilerin farklı karakterleri canlandırarak, farklı bakış açılarına sahip kişilerle etkileşim kurdukları, kendilerini özgürce ifade edebildikleri, ilgilerini ve kapasitelerini keşfettikleri bir alan sunmaktadır. Yaratıcı drama sürecinde katılımcılar, farklı karakterler yaratmaya ve içinde yaşamaya, çeşitli ortamları

keşfetmeye ve anlatılar oluşturmaya teşvik edilmektedir. Bu yaratıcı katılım, bireylerin yaratıcı düşünme, problem çözme ve kalıpların dışında düşünme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Katılımcılar, farklı rollere ve bakış açılarına açık olmayı, empati ve anlayış geliştirmeyi, farklı bakış açılarını anlamayı ve takdir etmeyi öğrenmektedir. Bu bakımdan yaratıcı dramının sosyal hizmet alanında öğrenim gören öğrencilerin eğitim süreçlerinde kullanımının, sosyal hizmetin temel değerleri arasında olan kabul, empati, farklılıklara saygı gibi değerlerin gelişimine ve içselleştirilmesine sunduğu katkılar ayrı bir öneme sahiptir (Duyan, 2010).

Yaratıcı drama, bireylerin duygularını keşfetmeleri ve rahatça ifade edebilmelerini sağlamakta; kişilerarası aktif iletişimi destekleyerek duygusal zekanın da gelişimini desteklemektedir. Duygusal zekâ, sosyal hizmet alanında hizmet sunulan müracaatçı grubunun problemlerinin çözümünde ve duygusal ihtiyaçların karşılanmasında sosyal hizmet uzmanlarının duygu farkındalığı, duygusal katılım ve duyguların anlamlı dışavurumu gibi mesleki becerilerin gelişimi bakımından önemli katkı sunmaktadır. Yaratıcı dramının beceri kazandırma amacıyla öğrencilerle kullanıldığı araştırmaları tarayan bir meta analiz çalışmasında, üniversite dahil her türlü okul düzeyinde öğrencilerin yeni beceriler kazanmasında yaratıcı dramının etkililiği vurgulanmaktadır (Ulubey, 2018).

Altınova ve Çifci (2013)'nin 24 birinci sınıf sosyal hizmet öğrencisiyle yaptığı araştırmada, öğrencilerin kendini ifade etme, öz farkındalık ve kendini tanıma düzeyinde artış olduğu görülmüştür. Benzer şekilde bu çalışmada da öğrencilerin kendini ifade edebilme, topluluk önünde konuşma ve sosyal becerilerinde olumlu gelişmelerin olduğu görülmektedir. Öğrenciler hem özgüven artışı yaşadıklarını hem de arkadaşlık ilişkilerinde pekişme ve yakınlaşma yaşadıklarını ifade etmiştir. Benzer şekilde, yapılan araştırmalarda farklı okul düzeylerindeki öğrencilerin becerilerini, yaratıcı drama çalışmalarının olumlu etkilediği görülmektedir (Ulubey, 2018; Altınova ve Çifçi, 2017; Altınova ve Çifçi, 2013; Duyan, 2010). Bu çalışmada ise alanda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak birinci sınıf öğrencilerinin kendini ifade etme, öz farkındalık ve kendini tanıma düzeyleri gelişirken aynı zamanda mesleğe karşı olumlu tutumlarının pekiştiği ve sosyal hizmetin mesleki teknikleri konusunda farkındalık geliştirdikleri görülmüştür.

Araştırma katılımcıları iletişim becerilerinin sosyal ve mesleki anlamda arttığını; özgüven artışı, girişkenlik, utangaçlığı aşma gibi kazanımlar elde ettiklerini ifade etmiştir. Benzer bir araştırmada, katılımcıların utangaçlıkla baş etme ve atılganlık düzeylerinin olumlu yönde etkilendiği belirlenmiştir (Abacı-Karadeniz ve Tepeli, 2019). Altınova ve Çifçi'nin sosyal hizmet öğrencileri ile gerçekleştirdiği bir çalışmada da yaratıcı drama tekniğinin öğrencilerin iletişim becerinde artış sağladığı gözlenmiştir (2013). Bir devlet üniversitesinde, üniversite yaşamına uyum genel başlığı ile yapılan yaratıcı drama faaliyetleri sonucunda, 1. sınıf üniversite öğrencilerinin kişisel, mesleki ve sosyal olarak olumlu gelişim gösterdiği ve yaratıcı dramadan fayda sağladığı görülmektedir (Demir, 2019). Hughes (2017) tarafından yapılan araştırmada, yaratıcı drama ve rol yapma oyunlarının son sınıf sosyal hizmet öğrencileri ve yeni mezunlar tarafından en çok talep edilen eğitim deneyimlerinden biri olduğu; çünkü bu metotların geri bildirimler aracılığıyla uygulama becerilerini geliştirmek için doğrudan fırsatlar

sağladığı vurgulanmıştır. Araştırma katılımcıları kurgusal bir gerçeklik içinde kimi zaman kendi deneyimleri kimi zaman müracaatçıların zorlu yaşam deneyimlerinden yola çıkarak rol oynama ile sorun alanlarını sistemik açıdan daha geniş bir perspektifle değerlendirme olanağı elde ettiğini ifade etmiştir. Allemang ve arkadaşları tarafından sosyal hizmet öğrencileri ile yapılan çalışmada (2021), katılımcı öğrenciler rol oynamada senaryoların gerçek dünya sorunlarına dayalı olmasının ve bu sorunları güvenli bir ortamda pratik etme olanağının oldukça faydalı olduğunu dile getirmiştir.

Yaratıcı drama, bireylerin karar verme süreçlerine katılımını sağlayarak karar alabilme, farklılaşan durumlara göre esnek davranabilme, bakış açısında gelişme ve farklılıklara hoşgörüyle yaklaşabilme özelliklerinin gelişimine yardımcı olmaktadır (Adıgüzel, 2010). Yaratıcı dramanın temel kazanımlarında olduğu gibi bu araştırmanın katılımcıları da farklılıklara saygı, bakış açısında değişim, empati kurabilme ve yargılamadan kabul etme konularında gelişim gösterdiklerini birçok kez ifade etmiştir. Özateş Gelmez ve arkadaşlarının (2019) araştırmasında, yaratıcı drama yönteminin öğrencilerin müracaatçılara yönelik ön yargılarının kırılması noktasında etkili olduğu belirlenmiştir. Duffy ve arkadaşlarının (2020) sosyal hizmet öğrenci gruplarını dahil ettikleri bir çalışmada yaratıcı dramanın öğrencilerde mesleki becerilerin kullanımında güven ve empati gösterme yeteneğini geliştirdiği belirlenmiştir. Öğretmen adayları ile yapılan benzer araştırma sonuçlarında da (Eti ve Emen Parlatan, 2022; Akdemir, 2020; Kıcı ve Aykaş, 2020) yaratıcı drama yönteminin katılımcıların mesleki öz yeterliliklerini desteklediği belirlenmiştir.

Sosyal hizmet eğitimi kapsamında öğrencilerin mesleki becerilerini geliştiren bir kaynak olarak yaratıcı drama, literatürde bazı çalışmalarda ele alınmıştır (Srivastava ve Guin, 2021; Sevin, 2021; Ege, 2021; Altınova ve Gökçearslan-Çifci, 2013; Allemang vd., 2021). Sosyal hizmet eğitiminde tarihsel olarak toplumsal cinsiyet ve kadınların rolleri konusunda sosyal hizmet öğrencilerinde farkındalık yaratmaya yönelik bir çalışmada yaratıcı drama tekniğinden faydalanılmıştır (Leskosek, 2009). Ayrıca sosyal hizmet öğrencilerinin farklı müracaatçı grupları ile mülakat yapma egzersizi yapabilmeleri için yaratıcı drama tekniklerinden yararlanan çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bunlar arasında; alkol ve madde bağımlısı müracaatçılarla çalışma (Osbourne vd., 2016); eleştirel düşünme ve duyguları ifade edebilme becerileri (Cramer vd., 2018), ayrımcılık karşıtı çalışma ve kişisel değerleri anlama (Gordon vd., 2021) gibi çalışmalar yer almaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, öznesi ve hedef grubu insan olan sosyal hizmet lisans eğitimi sürecinde, gerek bireysel gerek mesleki yetkinliklerin geliştirilmesi bakımından yaratıcı dramanın bir eğitim metodu olarak kullanımının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu araştırma, daha önce farklı katılımcı grupları ile farklı konularda gerçekleşen yaratıcı drama araştırmaları ile benzer sonuçlara ulaşmıştır. Sonuç olarak, sosyal hizmet uzman adaylarının mesleki uygulama sürecinde kendilerine güven duyabilmeleri, müracaatçıların ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmaları ve etkili bir mesleki uygulama

yürütebilmeleri için drama yönteminin kullanıldığı simülasyon uygulamalarının önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet kuramsal ve uygulamalı bir bilim olması bakımından uygulamalı derslerde yaratıcı drama tekniğinin kullanılması, sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki becerileri rol oynama ile pratik etmesi, deneyimlemesi ve pekiştirmesi için elverişli bir zemin sunmaktadır. Bu bağlamda, sayıları giderek artan sosyal hizmet lisans bölümleri kapsamında yaratıcı drama derslerinin müfredata eklenmesi ve yaygınlaştırılması doğrudan ve dolaylı olarak toplumsal iyilik halinin artması için nitelikli sosyal hizmet uzmanı adayları/öğrencilerin yetişmesine olanak sağlayacaktır.

Sosyal hizmet mesleğinin temelinde yer alan uygulama, öğrenciler için alana çıkmadan önce uygulama pratiği yapılması için fırsat sunmaktadır. Araştırma bulgularının ışığında,

- Birinci sınıfa başlayan öğrencilerin okul ve bölüm oryantasyonlarında yaratıcı dramanın kullanılması,
- İkinci, üçüncü ve son sınıf öğrencileri için spesifik alanlara yönelik vakaların ele alındığı (örneğin kadın refahı, çocuk refahı, bağımlılık vb) yaratıcı drama atölyelerinin planlanması,
- Sosyal hizmet müfredatlarındaki uygun derslere (örneğin gruplarla, bireylerle sosyal hizmet, iletişim becerileri vb.) yaratıcı drama tekniklerinin entegre edilmesi,
- Sosyal hizmet eğitiminde akademisyenlerin sunum, ödev, sınıf içi tartışma tekniklerinin yanısıra rol yapma ve simülasyon tabanlı öğrenme gibi yeni teknikleri denemeye teşvik edilmesi,
- Sosyal hizmet eğitim müfredatında yaratıcı drama tekniğiyle tasarlanmış derslerin boylamsal olarak araştırılması, deneysel ve etki çalışmalarının farklı değişkenler açısından ele alındığı niteliksel çalışmaların yaygınlaştırılması,
- Sosyal hizmet bölümlerinde öğrencilerinin uygulama yapacakları alan ve kurumlar belirlendiğinde, eğitsel danışmanların süpervizyonunda o alanla ilgili yaratıcı drama atölyelerinin düzenlenmesi önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Ankara Üniversitesi Etik Kurul Komisyonundan alınan 29/05/2023 tarihli 65 sayılı etik kurul izni çerçevesinde yapılmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Abacı Karadeniz, S., & Tepeli, K. (2019). Yaratıcı drama eğitiminin ergenlerin utangaçlıkla baş etme ve atılganlıklarını geliştirmeye yönelik etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 99-116.

- Adıgüzel, Ö., & Timuçin, E. (2010). The effect of creative drama on student achievement in the instruction of some development and learning theories. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 9, 1741–1746. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.12.393>.
- Allemang, B., Dimitropoulos, G., Collins, T., Gill, P., Fulton, A., McLaughlin, A. M., & Letkemann, L. (2021). Role plays to enhance readiness for practicum: Perceptions of graduate and undergraduate social work students. *Journal of Social Work Education*, 58(4), 652–666. <https://doi.org/10.1080/10437797.2021.1957735>
- Altınova, H. H., & Gökçeaslan Çiftci, E. (2013). Yaratıcı dramanın kendini tanıma düzeyine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 8(15), 28–47.
- Aslan, E., Erbay, F., & Saygın, Y. (2010). Yaratıcı drama ile bütünleştirilmiş iletişim becerileri eğitiminin çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü öğrencilerinin iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 1–8.
- Akdemir, H. (2020). Yaratıcı drama yönteminin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve mesleki benlik saygı düzeylerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 15(1), 113-130.
- Altuntaş, O., & Altınova, H. H. (2015). Yaratıcı drama yönteminin üniversite öğrencilerinin sosyal sorun çözme becerilerine etkisi. *Turkish Studies*, 10(4), 49–62. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.7956>.
- Adıgüzel, Ö. (2019). *Eğitimde yaratıcı drama*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Bailey, K. D. (1987). *Methods of social research* (2. baskı). New York: The Free Press.
- Cheung, M., & Dalavega, E. (2014). Five-way experiential learning model for social work education. *Social Work Education*, 33(8), 1070–1087. <https://doi.org/10.1080/02615479.2014.925538>
- Demir, K. (2019). Yaratıcı drama etkinlikleriyle uygulanan oryantasyon çalışmalarının değerlendirilmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 161-180.
- Duffy, J., Montgomery, L., Murphy, P., Davidson, G., & Bunting, L. (2020). Differing knowledges: Comparing the contribution of drama students and service users in role-plays preparing social work students for practice. *Social Work Education*, 40(5), 624–640. <https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1717461>
- Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: temelleri, yaklaşımları ve müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.
- Ege, A. (2021). Ergenlerle sosyal hizmet uygulamalarında yaratıcı dramanın kullanımı. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 403-420. <https://doi.org/10.33417/tsh.756815>.

- Elizabeth P. Cramer, David A. McLeod, M. C., & Kate A. (2018). Using arts-based materials to explore the complexities of clinical decision-making in a social work methods course. *Social Work Education*, 37(3), 342-360.
- Eti, İ., & Emen Parlatan, M. (2022). Erken Çocukluk Eğitiminde Drama Dersinin Öğretmen Adaylarının Mesleki Gelişimlerine Etkisi: Dramaya İlişkin Tutum ve Öğretmen Öz-yeterlik İnançları. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 17(2), 125-138.
- Gelmez, Ö. S. Ö., Öngen, Ç., & Hatiboğlu, B. (2019). Pathways from personal towards professional values: Structured small-group work with social work students. *Education as Change*, 23(1), 1-25.
- Gökçearslan Çiftçi, E., & Altınova, H. H. (2017). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı drama yöntemiyle iletişim becerisi geliştirme: ders uygulaması örneği. *Elementary Education Online*, 16(4), 1384-1394.
- Güneysu, S., & Temiz, S. (2012). Perceptions about drama before and after drama in education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 46, 2046–2050. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.05.426>.
- Gordon, J., Dunworth, M., Dumbleton, S., & Brown, A. (2021). *Evaluation of an advanced skills module for social work education in Scotland*. Scotland: Scottish Social Services Council.
- Hughes, M. (2017). What difference does it make? Findings of an impact study of service user and carer involvement on social work students' subsequent practice. *Social Work Education*, 36(2), 203–216. <https://doi.org/10.1080/02615479.2016.1274725>
- Kıcı, D., & Aykaç, M. (2020). Otobiyografik yaklaşım içinde yaratıcı drama yöntemi kullanılarak öğretmen adaylarına öğretmenlik mesleğine yönelik farkındalık kazandırma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 15(2), 305-336.
- Leskošek, V. (Ed.). (2009). *Teaching Gender in Social Work: Teaching with Gender: European Women's Studies in International and Interdisciplinary Classrooms*. Stockholm: Athena.
- McMullin, C., Maguire, T., & McFadden, P. (2023). A scoping review on applied drama methods used in social work education. *The Journal of Practice Teaching and Learning*, 21,1-2. <https://doi.org/10.1921/jpts.v21i2.2078>
- Merriam, S.B. (2018). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (S. Turan, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Metinnam, İ., & Adıgüzel, Ö. (2016). "Bireyin bireyselliği" odağında Brian Way'in drama anlayışının incelenmesi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 11(2), 1–28.
- Osborne, V. A., Benner, K., Sprague, D. J., & Cleveland, I. N. (2016). Simulating real life: Enhancing social work education on alcohol screening and brief intervention. *Journal of Social Work Education*, 52(3), 337–346. <https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1174629>

- Önder, A. (2016). *Yaşayarak öğrenme için eğitici drama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öngen, Ç., Özateş Gelmez, Ö. S., & Hatipoğlu Eren, B. (2017). Yaratıcı dramanın sosyal hizmet eğitiminde kullanımı: Sosyal hizmetin değer temeline ilişkin bir atölye çalışması. *Uluslararası Sosyal Hizmet Kongresi, 29-31 Mayıs 2017 içinde* (s. 376–377). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Sağlam, T. (2003). Dramatik Eğitim: Amaç mı? Araç mı? *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 17 (17)., 4-21. https://doi.org/10.1501/TAD_0000000023.
- Srivastava, V., & Guin, S. (2021). Performing arts and social work: Initiating creative amalgamations. *Global Journal of Enterprise Information System*, 13(1), 78-86.
- Tanrıseven, I., & Aykaç, M. (2013). Üniversite öğrencilerinin yaratıcı dramanın kişisel ve mesleki yaşantılarına katkısına ilişkin görüşler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 1308–9196.
- Nazlier, N. E., & Akoğlu, G. (2018). Sosyal hizmet eğitiminde yaratıcı dramanın önemi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 13(2), 251–260.
- Ulubey, Ö. (2018). The effect of creative drama as a method on skills: A meta-analysis study. *Journal of Education and Training Studies*, 6(4), 63-78.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmet Öğrencilerinde Etik Karar Verme Becerileri: Öz-Şefkat ve İyi Oluş ile İlişkinin İncelenmesi*

Ethical Decision-Making Skills in Social Work Students: An Examination of Its Relationship with Self-Compassion and Well-Being

Özlem SALMAN¹, Navid REHA²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Tezli Yüksek Lisans Programı, ozlem.salman@outlook.com, ORCID: 0000-0003-0483-4187

² Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, navidreha@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4469-0632

Başvuru: 16.04.2024
Kabul: 8.11.2024

Atıf: Salman, Ö. ve Reha, N. (2025). Sosyal hizmet öğrencilerinde etik karar verme becerileri: Öz-şefkat ve iyi oluş ile ilişkisinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 25-40
DOI: 10.33417/tsh.1468954

ÖZ

Sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerileri konusunda donanımlı olmaları büyük önem taşımaktadır; bu doğrultuda, etik karar verme becerileri ile ilişkili faktörlerin belirlenmesi de oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, öz-şefkat ve sosyo-psikolojik iyi oluş faktörlerinin etik karar verme becerileri ile ilişkisini incelemektir. Nicel bir yaklaşımla yürütülen bu çalışmada, orantılı tabakalı örnekleme yöntemiyle ön lisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde öğrenim gören 150 sosyal hizmet öğrencisi araştırma örneklemini oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak Nathanson ve Giffords Sosyal Hizmet Etik Ölçeği, Öz-Şefkat Ölçeği, Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ve Sosyo-Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. Bulgular, öğrencilerin öz-şefkatlerinin bilinçlilik alt boyutunun etik ikilem çözme becerisini yordama gücüne sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca, öz-şefkatin öz-sevecenlik ve paylaşım bilinci boyutlarının sosyo-psikolojik iyi oluşu yordayabildiği saptanmıştır. Sosyo-psikolojik iyi oluşun da etik ikilem çözme becerilerini yordadığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet öğrencilerine mesleki yetkinlik kazandırmaya yönelik etik beceri eğitiminin yanı sıra, öz-şefkat ve iyi oluşu artırmaya yönelik psiko-eğitim programlarının tasarlanması durumunda etik karar verme becerilerinin de gelişebileceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: Etik karar verme becerileri, öz-şefkat, sosyo-psikolojik iyi oluş, sosyal hizmet etiği, sosyal hizmet öğrencileri

ABSTRACT

It is crucial for social work students to be equipped with ethical decision-making skills; therefore, identifying factors related to ethical decision-making skills is also of great importance. This study aims to examine the relationship between self-compassion, socio-psychological well-being, and ethical decision-making skills. Conducted with a quantitative approach, this study used proportional stratified sampling to select a sample of 150 social work students studying at the associate, undergraduate, and graduate levels. The data collection tools included the Nathanson and Giffords Social Work Ethics Scale, the Self-Compassion Scale, the Psychological Well-Being Scale, and a Socio-Demographic Information Form. The findings revealed that the mindfulness sub-dimension of students' self-compassion had a predictive effect on their ethical dilemma-solving skills. Additionally, self-kindness and sense of sharing dimensions of self-compassion were found to predict socio-psychological well-being. Socio-psychological well-being also predicted ethical dilemma-solving skills. In this context, it is anticipated that, along with ethical skills training aimed at developing students' professional competencies, the design of psycho-educational programs to enhance self-compassion and well-being could further improve ethical decision-making skills.

Keywords: Ethical decision-making skills, self-compassion, socio-psychological well-being, social work ethics, social work students

*Bu çalışma, “Sosyal Hizmet Öğrencilerinde Etik Karar Verme Becerileri: Öz-Şefkat ve İyi Oluş ile İlişkinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Sosyal hizmet, toplumsal değişim ve bireysel güçlendirmeyi destekleyen, insan hakları, sosyal adalet ve çeşitlilik değerlerini odağına alan bir meslektir (Banks, 2015). Bu kapsamda, sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal sorunlara müdahale ederken karşılaştıkları etik ikilemler, mesleğin doğasında önemli bir yer tutar. Sosyal hizmet mesleğinin kendine özgü değerler çerçevesinde, etik karar verme süreci öğrenciler için erken dönemde geliştirilmesi gereken temel bir beceri olarak öne çıkmaktadır. Sosyal hizmet öğrencileri, teorik bilgi ile uygulama pratiğini bir araya getirerek mesleki etik konusunda derin bir farkındalık kazanmalıdır (Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu, 2014). Bu bağlamda, etik karar verme becerilerinin geliştirilmesi sosyal hizmet eğitiminin merkezinde yer alırken; öz-şefkat ve bireyin sosyo-psikolojik iyi oluşu, bu süreçte öğrencilerin karşılaştıkları ikilemlerle başa çıkmalarına yardımcı olabilen önemli faktörlerdir (Artan, Irmak & Mengü, 2019; Neff, 2003a).

Etik Karar Verme Becerileri

Etik karar verme, sosyal hizmet uzmanının profesyonel yaşantısında sıklıkla karşılaştığı karmaşık ve zorlayıcı durumlarda doğru çözümler üretebilme yeteneğini ifade eder (Banks, 2015). Sosyal hizmet uzmanları, iş hayatında danışanları ile ilgili gizlilik, bilgilendirilmiş onay ve çıkar çatışması gibi etik ikilemlerle karşılaşabilirler. Bu tür durumlarda, mesleki etik kodlarına bağlı kalarak, danışanın yararını göz önünde bulunduran kararlar almak kritik bir önem taşır (Erkoç & Lotfi, 2021). Sosyal hizmet etiğine uygun kararlar alabilmek için gerekli olan etik duyarlılık, eğitim sürecinde kazandırılması gereken önemli bir beceridir. Bu nedenle, sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerilerinin değerlendirilmesi, onların mesleki etik değerlerini içselleştirmeleri ve etik ikilemler karşısında uygun tutumlar sergilemelerine olanak tanır (Nathanson, Giffords & Calderon, 2011).

Etik karar verme becerilerin eğitimi ve değerlendirilmesinin yansıya, bu becerileri dolaylı şekilde iyi yönde etkileyebilecek faktörler de önem kazanmaktadır. Bu faktörlerden birisi olma potansiyeline sahip olan ve son zamanlarda literatürde öne çıkan öz-şefkat (Kotera et al., 2019; Yang, Guo, Wu & Kou, 2020), bireyin kendine karşı merhametli ve şefkatli bir yaklaşım sergileyebilme becerisi olarak tanımlanmıştır (Neff, 2003a). Öz-şefkat kavramı, özellikle psikolojik öz-bakımı ve psikolojik sağlığı iyileştirmenin önemli bir mekanizması olarak da öne çıkmıştır (Hosseinzadeh Asl, 2022; Hosseinzadeh Asl, & İl, 2022). Ayrıca uzman-danışan iletişimi hususunda sağlıklı bir yapı geliştirdiği araştırmalar tarafından rapor edilmiştir (Hosseinzadeh Asl, Dölek ve İl, 2021).

Öz-şefkat kavramı, öz-sevecenlik, paylaşım bilinci ve bilinçlilik gibi alt boyutlardan oluşur. Öz-sevecenlik, bireyin kendine dostane ve kabul edici bir tavırla yaklaşabilmesini ifade ederken; paylaşım bilinci, bireyin diğerleriyle olan bağlarını ve ortak insanlık deneyimini anlamasını ifade eder (Akin & Akin, 2015). Bu boyutlar, bireyin etik karar verme sürecinde zorlayıcı durumlarla karşılaştığında kendini suçlamak yerine durumu anlamasına yardımcı olur ve daha sağlıklı kararlar almasını sağlayabilmektedir (Wang, Chen, Poon, Teng & Jin, 2017). Sosyal hizmet öğrencilerinin

öz-şefkat seviyeleri, etik ikilemlerle başa çıkabilme yetenekleri ile doğrudan ilişkili olabilir; çünkü öz-şefkat, mesleki anlamda zorlayıcı duygusal süreçlerle baş edebilme ve karşılaşılan zorlayıcı durumları doğru yorumlama yeteneğini artırabilmektedir (Kotera, Conway & Van Gordon, 2019).

Diğer taraftan ise sosyo-psikolojik iyi oluş etik karar verme becerilerine katkı sağlayan başka bir faktör olarak elle alınabilir. Sosyo-psikolojik iyi oluş bireyin psikolojik sağlığını koruyarak genel yaşam doyumunu yüksek tutabilmesi anlamına gelmekte olup (Diener et al., 2009) bu faktörün yüksek olması, bireyin kendine dair olumlu bir bakış açısına sahip olması ve mesleki hayatında karşılaştığı etik ikilemler karşısında daha dengeli kararlar alabilmesine katkıda bulunabilmektedir (Christopher, 1999). Sosyal hizmet alanında yapılan çalışmalarda, iyi oluşun etik karar verme sürecine etkisi dikkat çekmektedir. İyi oluş düzeyi yüksek olan sosyal hizmet uzmanları, etik ikilemler karşısında karar verirken daha sağlıklı ve doğru seçimler yapabilme eğilimindedir (Giacalone & Promislo, 2010). Ayrıca, iyi oluşun yüksek olması, sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki stresle daha iyi başa çıkmalarını sağlar ve danışanlarla olan etkileşimlerinde daha etkin bir şekilde hareket edebilmelerine katkı sağlayabilmektedir (Dönmez, Yeyğel & Kılınç, 2022).

Sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerilerinin öz-şefkat ve iyi oluş düzeyleri ile ilişkili olup olmadığını anlamak, onların mesleki gelişim süreçlerinde hangi alanlarda desteklenmeleri gerektiğini tespit etmek açısından önemlidir. Sosyal hizmet etiğine dair daha önce yapılmış çalışmalarda, etik karar verme becerileri ile öz-şefkat veya iyi oluş arasındaki ilişkinin yeterince ele alınmadığı görülmektedir (Kotera et al., 2019; Yang, Guo, Wu & Kou, 2020). Bu araştırma, sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerilerinin, öz-şefkat ve iyi oluş gibi kişisel faktörlerle ne derece ilişkili olduğunu ortaya koyarak bu alanda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal hizmet mesleğinde etik duyarlılık önemli bir bileşen olduğundan, öğrencilerin eğitim hayatlarında bu beceriyi kazanmaları ve öz-şefkat, iyi oluş gibi kişisel özelliklerini geliştirmeleri, mesleki yaşantılarında karşılaştıkları etik zorluklara hazırlıklı olmalarını sağlar (Erkoç & Lotfi, 2021).

Yukardaki bilgiler ışığında araştırmanın genel amacı; sosyal hizmet öğrencilerinde etik karar verme becerileri, öz-şefkat, iyi oluş düzeyleri ve bunların olası ilişkilerinin incelenmesidir. Dolayısıyla araştırmanın ana sorusu şu şekildedir: Sosyal hizmet öğrencilerinde etik karar verme becerileri, öz-şefkat ve iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

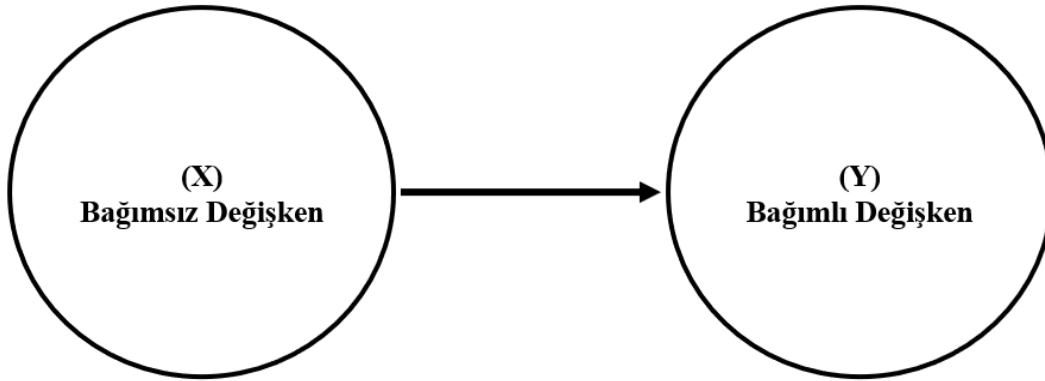
Araştırmanın alt soruları ise;

1. Sosyal hizmet öğrencilerinde iyi oluş düzeyleri ve etik karar verme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Sosyal hizmet öğrencilerinde öz-şefkat düzeyleri ve etik karar verme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Sosyal hizmet öğrencilerinde öz-şefkat ve iyi oluş düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Tasarımı

Araştırmada, nicel yaklaşım ele alınarak, genel tarama tasarımları arasında gösterilen betimsel-ilişkisel tarama deseni kullanılmıştır. Bu tasarımda iki ya da üzeri değişkenin karşılıklı etkileşimi konu alınmaktadır (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). Bu bilgiler ışığında; araştırma modeli Şekil 1’de gösterilmiştir:

Şekil 1: X-Y Değişkenlerine Yönelik Araştırma Modeli

(X) değişken/leri yordayıcı/lar olurken, (Y) değişkeni yordanan olarak atfedilmektedir (Şekil 1).

Evren ve Örneklem

2022-2023 eğitim-öğretim yılı İAÜ sosyal hizmet (lisans, yüksek lisans) ve sosyal hizmetler (ön lisans) programına kayıtlı 368 öğrenci araştırmanın evrenidir. Bu bağlamda sınıflara göre öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir:

Ön lisans düzeyinde: 1. sınıf (75) ve 2. sınıf (48) kişidir.

Lisans düzeyinde: 1. sınıf (42), 2. sınıf (29), 3. sınıf (57) ve 4. sınıf (58) kişidir.

Yüksek lisans düzeyinde: 1. sınıf (29) ve 2. sınıf (30) kişidir.

G*Power örneklem hesaplama programından destek alarak araştırmanın örneklemi 20 ön lisans, 110 lisans ve 20 yüksek lisans öğrencisi (toplam 150 kişi) oluşturmuştur. Bu bağlamda olasılıklı örnekleme yöntemlerinde yer alan orantılı tabakalı (katmanlı) rastgele örnekleme seçilmiş olup, her bir sınıf tabaka olarak ele alınmıştır. Buradan hareketle ilgili program ve öğrenim düzeyi olmak üzere 1. sınıf ila 4. sınıf aralığındaki öğrencilerin mevcudiyeti dikkate alınarak orantılı tabakalı örnekleme tercih edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Sosyo-Demografik Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından geliştirilerek cinsiyet, yaş ve sınıf gibi değişkenler ile ilgili sorular bulunmaktadır.

Nathanson ve Giffords Sosyal Hizmet Etik Ölçeği (NGES): Nathanson ve Giffords (2011) tarafından geliştirilen ve Artan, İrmak ve Mengü (2019) tarafından geçerlik-güvenilirliği test edilmiş olup, Türkçe’ye uyarlanmıştır. İlgili uyarlanmış ölçek toplam 16 maddeliktir. Etik ikilemlere dair çözümleme becerisini ortaya koymak amacıyla (1-Kesinlikle Katılmıyorum; 5-Kesinlikle

Katılıyorum) 5'li likert tiptedir. Ölçekte 2, 7, 10 ve 16. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçeğin puanlaması ise 16-32: çok düşük; 33-48: düşük; 49-64: orta; 65-80: yüksek olmak üzere ölçekten alınan puan yükseldikçe etik ikilem çözümleme becerisi de yükselecektir. Son olarak ölçek faktör analizine tabi tutulmuş ve tek faktörlü şekilde uygulanabileceği saptanmıştır. Cronbach α değeri ,760 olan ölçeğin $61,16 \pm 8,77$ ortalama puanını göstermekte olup, madde toplam korelasyon değerleri ,268-.642 aralığındadır.

Öz-Duyarlık (Öz-Şefkat) Ölçeği: Neff (2003b) tarafından geliştirilen ve Akın, Akın ve Abacı (2007) tarafından geçerlik-güvenilirliği test edilmiş olup, Türkçe'ye uyarlanmıştır. İlgili ölçek toplam 26 maddeliktir. Öz-sevecenlik vs. Öz-yargılama; Paylaşımların bilincinde olma (paylaşım bilinci) vs. İzolasyon; Bilinçlilik vs. Aşırı özdeşleşme olmak üzere öz-şefkatin altı alt boyuttan meydana geldiği doğrulayıcı faktör analizi ile tespit edilmiştir. (1-Hiçbir zaman; 5-Her zaman) biçiminde 5'li likert tiptedir. Toplam puanlar bakımından ölçeğin yorumlanması şu şekildedir: 1-2.5 düşük; 2.5-3.5 orta ve 3.5-5 yüksek düzeyde öz-şefkat bildirmektedir. Güvenirlik ölçümleri alt boyutlar bakımından .72 ila .80 arası iç tutarlık katsayılarına sahiptir. Test-tekrar test güvenirlilik değerleri .56-.69 aralığındadır. Bununla beraber madde analizlerinin .48-.71 aralığında dizildiği ve ortalamalar bakımından istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar elde edildiği dolayısıyla ölçeğin geçerli-güvenilir olduğu kanısına varılmıştır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİOÖ): Diener ve diğ. (2009, 2010) tarafından geliştirilen ve Telef (2011, 2013) tarafından geçerlik-güvenilirliği test edilmiş olup, Türkçe'ye uyarlanmıştır. İlgili uyarlanmış ölçek toplam sekiz maddeliktir. Bireyin perspektifi doğrultusunda sosyo-psikolojik işlevlerin ana bileşenlerini ölçmek amacıyla (1-Kesinlikle Katılmıyorum; 7-Kesinlikle Katılıyorum) biçiminde 7'li likert tiptedir. Ölçeğin puanlaması ise (istisnasız her madde kesinlikle katılmıyorum şeklinde yanıtlandıysa; 8) ve (istisnasız her madde kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıtlandıysa 56) olarak değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla birey açısından sayısız psikolojik kaynak ve gücün varlığı yüksek puanı tanımlamaktadır. Özetle ölçek faktör analizi sonucu %42 oranında genel olarak tek faktör içerdiği ve cronbach α değeri .80 olan ölçeğin faktör yükleri incelendiğinde, .54-.76 arası olduğu görülmüştür.

Verilerin Toplanması

Veri toplama süreci 02.05.2023-02.06.2023 tarihli bir aylık zamanı kapsamaktadır. UBİS (İstanbul Aydın Üniversitesi Bilgi Sistemi) üzerinden araştırma duyurulmuş olup, WhatsApp aracılığıyla sosyal hizmet/ sosyal hizmetler programı öğrencilerine ulaşılmıştır.

Veri Analizi

Veri analizi öncesi veriler Google Forms (Google Formlar) tabanından çekilmiş olup, IBM SPSS Statistics 26.0 programına aktarılarak veri analizine geçilmiştir. Veri analizine geçildiğinde; veri setindeki değişkenler dikkate alınarak, çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenmiş olup, verilerin normal dağılım gösterip-göstermediği ölçülmüştür. İlgili değerlerin -1.0 ila

+1.0 aralığını sağladığı ve bu aralığın altında olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Tabachnick ve Fidell (2013) parametrik testlerin uygulanabilmesi noktasında bu değer aralığına yönelik verilerin yeterince normal dağılım gösterdiğini ifade etmişlerdir.

Değişkenler arası ilişkinin varlığının saptanması amacıyla Pearson Korelasyon Katsayısı ve daha sonra ise bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerinde tahmin edici (yordayıcı) gücünün modellenmesi amacıyla basit doğrusal (simple linear) ve çoklu doğrusal (multiple linear) regresyon analizine başvurulmuştur. Araştırmada istatistiksel olarak anlamlılık değerleri $p < ,01$, $p < ,05$ ve $p < ,001$ olarak kabul edilmiştir.

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Tablo 1: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Boyutlar	Cronbach's Alpha (α)
NGES	,84
PİÖÖ	,96
Öz-Sevecenlik	,89
Öz-Yargılama	,87
Paylaşım Bilinci	,86
İzolasyon	,78
Bilinçlilik	,88
Aşırı Özdeşleşme	,79

NGES ve PİÖÖ α değerleri $,80 < \alpha$ olduğundan dolayı yüksek güvenilirliktedir. Öz-sefkatın altı alt boyutu incelendiğinde; öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşım bilinci ve bilinçlilik α değerleri $,80 < \alpha$ olduğundan yüksek güvenilir iken izolasyon ve aşırı özdeşleşme α değerleri $,60 < \alpha < ,80$ aralığında olarak oldukça güvenilirdir (Tablo 1).

BULGULAR

Araştırma kapsamında katılımcıların sosyo-demografik bilgileri frekans (n) ve yüzde (%) olarak analiz edilmiştir. Buna göre, araştırmaya katılan toplam 150 öğrencinin yaş ortalaması 23,07 (S = 4,35), 125'i (%83,3) kadın ve 25'i (%16,7) erkektir. Öğrencilerin eğitim düzeyine bakıldığında, katılımcıların %13,3'ü ön lisans, %73,3'ü lisans ve %13,3'ü yüksek lisans öğrencisidir. Sınıf düzeyine göre dağılımda, 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden sırasıyla %16,7, %36,7 ve %30,0 oranlarında katılım sağlanmıştır. Bölüm tercihinin bakıldığında, %86,7'lik büyük bir çoğunluk, sosyal hizmet bölümünü isteyerek seçmişken, %13,3'lük bir kesim istem dışı olarak tercih etmiştir. Genel not ortalamalarına göre ise dağılımda, öğrencilerin %7,3'ü 1.99 ve altı, %18,7'si 2.00-2.49, %34,0'ü 2.50-2.99 ve %40,0'ü 3.00 ve üzeri not ortalamasına sahiptir. Bu durum, katılımcıların büyük çoğunluğunun orta ve üzeri akademik başarı düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların memleketlerine göre dağılımı ise şu şekildedir: %29,3'ü Marmara, %4,0'ı Ege-Akdeniz, %26,7'si Karadeniz, %9,3'ü İç Anadolu, %15,3'ü Doğu Anadolu ve %11,3'ü Güneydoğu Anadolu bölgelerindendir.

Öğrencilerin üniversite süresince etik veya etikle ilgili ders alımları incelendiğinde, %86,0'lık bir oranın bu tür dersleri aldığını, %14,0'lık bir kısmın ise almadığını ifade etmiştir. Üniversite dışı etik

eğitim programlarına katılım durumlarına göre %48,0'lik bir oran “evet” derken, %52,0'si “hayır” cevabını vermiştir. Bu bulgu, öğrencilerin etik eğitim programlarına üniversite dışı kaynaklardan da erişim sağlama konusunda farklılaşan eğilimler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 2: NGES, Öz-Şefkat ve PİÖÖ'nün Boyutlarında Betimsel İstatistikler

Boyutlar	Ortalama	Standart Sapma
Öz-Sevecenlik	3,05	1,03
Öz-Yargılama	2,39	0,96
Paylaşım Bilinci	3,10	1,03
İzolasyon	2,63	0,95
Bilinçlilik	3,26	1,02
Aşırı Özdeşleşme	2,64	0,91
NGES	59,49	11,53
PİÖÖ	37,73	13,40

Öz-sevecenlik, paylaşım bilinci ve bilinçlilik orta düzeyde bir puana sahiptir; izolasyon ve aşırı özdeşleşme orta düzeyde iken öz-yargılama düşük düzeydedir. Etik ikilem çözümlemelerine dair NGES; 59,49 ortalama ile orta ve üzeri düzeydedir. Genel iyi oluşlarının göstergesi olarak PİÖÖ; 37,73 ortalama ile orta düzeydedir (Tablo 2).

Tablo 3: NGES, Öz-Şefkat ve PİÖÖ Boyutları için Pearson Korelasyon Katsayıları

Boyutlar	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Öz-Sev.	1							
2. Öz-Yar.	-,263**	1						
3. Pay. Bil.	,814**	-,191*	1					
4. İzolasyon	-,196*	,807**	-,100	1				
5. Bilinçlilik	,871**	-,192*	,762**	-,115	1			
6. Aşırı Özdeşleşme	-,234**	,787**	-,116	,802**	-,202*	1		
7. NGES	,391**	-,011	,402**	,032	,430**	,038	1	
8. PİÖÖ	,607**	-,253**	,586**	-,179*	,554**	-,146	,576**	1

N=150; *p < ,05; **p < ,01

Tablo 3 ele alındığında;

Öz-yargılama ve öz-sevecenlik negatif yönlü ilişkilidir (p < ,01). Paylaşım bilinci; öz-sevecenlik pozitif yönlü ilişkili (p < ,01), öz-yargılama negatif yönlü ilişkilidir (p < ,05). İzolasyon; öz-sevecenlik negatif yönlü ilişkili (p < ,05), öz-yargılama pozitif yönlü ilişkilidir (p < ,01). Bilinçlilik; öz-sevecenlik ve paylaşım bilinci pozitif yönlü ilişkili (p < ,01), öz-yargılama negatif yönlü ilişkilidir (p < ,05). Aşırı özdeşleşme; öz-yargılama ve izolasyon pozitif yönlü ilişkili (p < ,01), öz-sevecenlik (p < ,01) ve bilinçlilik negatif yönlü ilişkilidir (p < ,05). NGES; öz-sevecenlik, paylaşım bilinci ve bilinçlilik pozitif yönlü ilişkilidir (p < ,01). PİÖÖ; öz-sevecenlik, paylaşım bilinci, bilinçlilik ve NGES pozitif yönlü ilişkili (p < ,01), öz-yargılama (p < ,01) ve izolasyon negatif yönlü ilişkilidir (p < ,05).

Tablo 4: Öz-Şefkat (Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik) ve NGES'e İlişkin Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminlenen Standart Hata
	,446	,199	,182	10,43

Düzeltilmiş R² uyarınca model toplam varyansın %18,2'sini göstermektedir. Nitekim model R² değeri bakımından öz-sevecenlik, paylaşım bilinci ve bilinçlilik tarafından etik ikilem çözme becerilerinin %19,9'u açıklanmaktadır (Tablo 4).

Tablo 5: Öz-Şefkat (Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik) ve NGES'e İlişkin ANOVA Testi

Model	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Regresyon	3939,91	3	1313,30	12,08	,001
Artık	15875,59	146	108,74		
Toplam	19815,49	149			

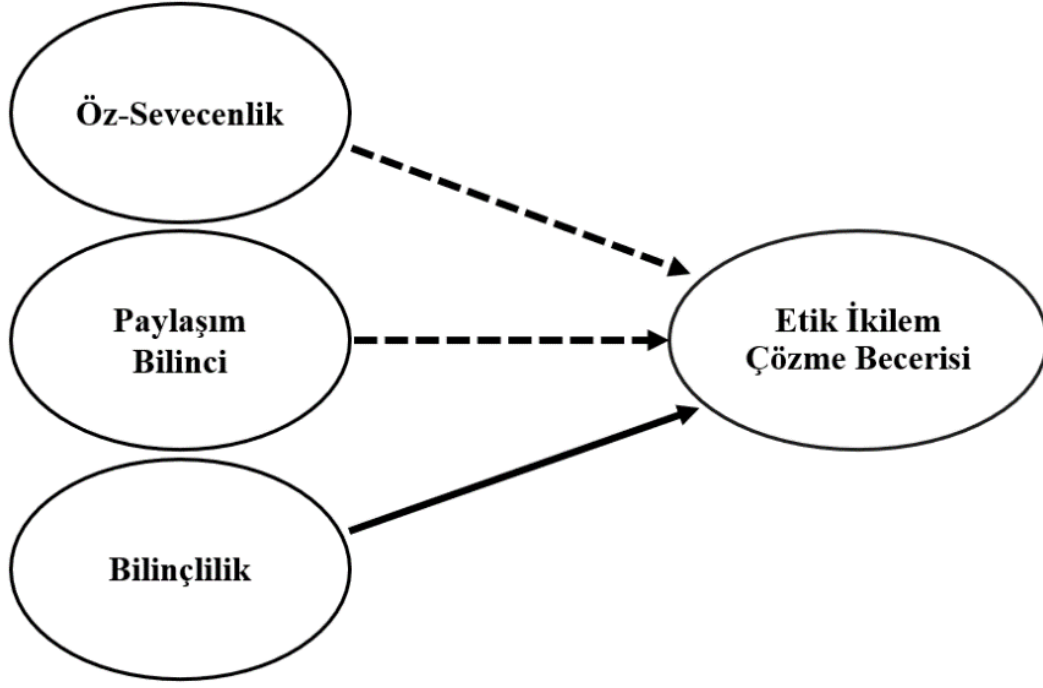
ANOVA analizi sonucu regresyon modeli (F=12,08; p < ,001) anlamlılık düzeyindedir. Dolayısıyla istatistiksel olarak öz-sevecenlik, paylaşım bilinci ve bilinçlilik, NGES'in anlamlı olarak tahmin edicisidir (Tablo 5).

Tablo 6: Öz-Şefkat (Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik) ve NGES'e İlişkin Katsayılar Matrisi

	B	SH	β	t	p
Model					
Sabit	42,44	2,96		14,33	,001
Öz-Sevecenlik	-0,61	1,91	-,054	-0,32	,751
Paylaşım Bilinci	2,20	1,46	,196	1,51	,133
Bilinçlilik	3,71	1,73	,328	2,14	,034

Bilinçlilik, etik ikilem çözme becerileri üzerinde anlamlı bir şekilde yordayıcı güce sahiptir ($\beta = ,328$; p < ,05). Bilinçlilik değişkeninin B katsayı değerine göre her katılımcının bu boyutta 1 biriminin değişmesiyle etik ikilem çözme becerileri pozitif yönde 3,71 birimlik değişim göstermektedir (Tablo 6).

Bu bilgiler ışığında; öz-şefkat ve NGES'e yönelik çoklu doğrusal regresyon modeli Şekil 2'de gösterilmiştir:

Şekil 2: Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik (Öz-Şefkat) ve Etik İkilem Çözme Becerisi

Bilinçlilik düzeyleri, etik ikilem çözme becerilerini anlamlı olarak yordarken; öz-sevecenlik ve paylaşım bilinci anlamlı olarak yordamamaktadır (Şekil 2).

Tablo 7: Öz-Şefkat (Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik, Öz-Yargılama, İzolasyon) ve PİÖÖ'ya İlişkin Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminlenen Standart Hata
	,637	,405	,385	10,51

Düzeltilmiş R² uyarınca model toplam varyansın %38,5'ini göstermektedir. Nitekim model R² değeri bakımından öz-sevecenlik, paylaşım bilinci, bilinçlilik, öz-yargılama ve izolasyon tarafından sosyo-psikolojik iyi oluşlarının %40,5'i açıklanmaktadır (Tablo 7).

Tablo 8: Öz-Şefkat (Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik, Öz-Yargılama, İzolasyon) ve PİÖÖ'ya İlişkin ANOVA Testi

Model	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Regresyon	10838,06	5	2167,61	19,63	,001
Artık	15899,74	144	110,42		
Toplam	26737,79	149			

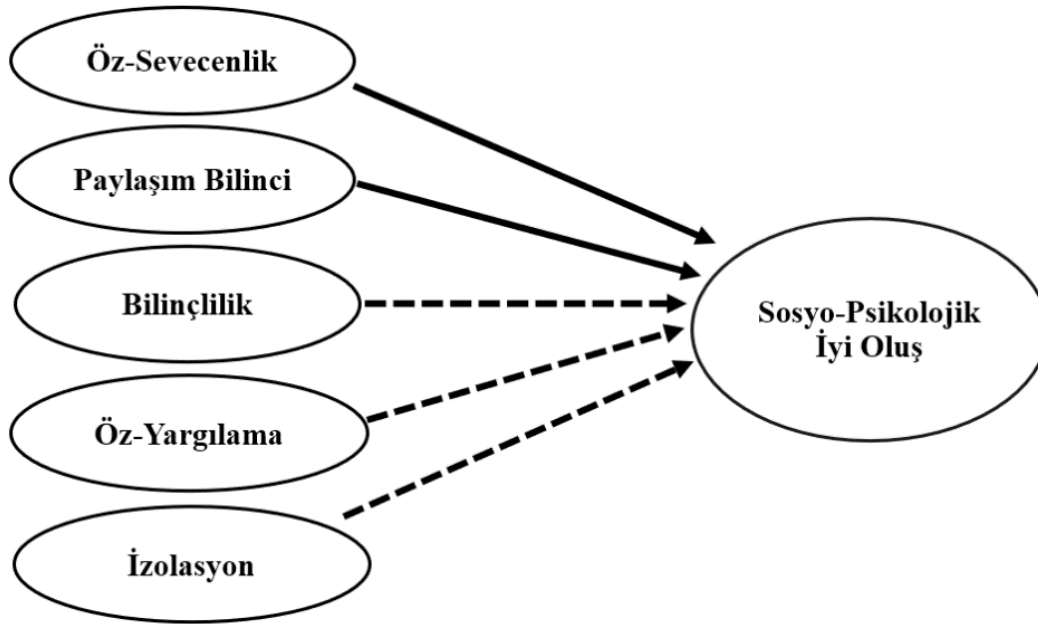
ANOVA analizi sonucu regresyon modeli (F=19,63; p < ,001) anlamlılık düzeyindedir. Dolayısıyla istatistiksel olarak öz-sevecenlik, paylaşım bilinci, bilinçlilik, öz-yargılama ve izolasyon, PİÖÖ'nün anlamlı olarak tahmin edicileridir (Tablo 8).

Tablo 9: Öz-Şefkat (Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik, Öz-Yargılama, İzolasyon) ve PİÖÖ'ya İlişkin Katsayılar Matrisi

	B	SH	β	t	p
Model					
Sabit	15,65	4,20		3,72	,001
Öz-Sevecenlik	4,00	1,97	,308	2,03	,045
Paylaşım Bilinci	3,50	1,48	,268	2,38	,019
Bilinçlilik	0,79	1,75	,060	0,45	,654
Öz-Yargılama	-1,64	1,55	-,117	-1,06	,292
İzolasyon	0,14	1,55	,010	0,09	,928

Öz-sevecenlik ($\beta = ,308$; $p < ,05$) ve paylaşım bilinci ($\beta = ,268$; $p < ,05$), PİÖÖ üzerinde anlamlı bir şekilde yordayıcı güce sahiptir. Öz-sevecenlik değişkeninin B katsayı değerine göre her katılımcının bu boyutta 1 biriminin değişmesiyle sosyo-psikolojik iyi oluşları pozitif yönde 4,00 birimlik iken, paylaşım bilinci değişkeni ise pozitif yönde 3,50 birimlik değişim göstermektedir (Tablo 9).

Bu bilgiler ışığında; öz-şefkat ve PİÖÖ'ya yönelik çoklu doğrusal regresyon modeli Şekil 3'te gösterilmiştir:

Şekil 3: Öz-Sevecenlik, Paylaşım Bilinci, Bilinçlilik, Öz-Yargılama, İzolasyon (Öz-Şefkat) ve Sosyo-Psikolojik İyi Oluş

Öz-sevecenlik ve paylaşım bilinci düzeyleri, sosyo-psikolojik iyi oluşlarını anlamlı olarak yordarken; bilinçlilik, öz-yargılama ve izolasyon anlamlı olarak yordamamaktadır (Şekil 3).

Tablo 10: PİÖÖ ve NGES Boyutlarına İlişkin Model Özeti

Model	R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Tahminlenen Standart Hata
	,576	,332	,327	9,46

Düzeltilmiş R^2 uyarınca model toplam varyansın %32,7'sini göstermektedir. Nitekim model R^2 değeri bakımından sosyo-psikolojik iyi oluş tarafından etik ikilem çözme becerilerinin %33,2'si açıklanmaktadır (Tablo 10).

Tablo 11: PİÖÖ ve NGES Boyutlarına İlişkin ANOVA Testi

Model	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p
Regresyon	6573,25	1	6573,25	73,47	,001
Artık	13242,25	148	89,48		
Toplam	19815,49	149			

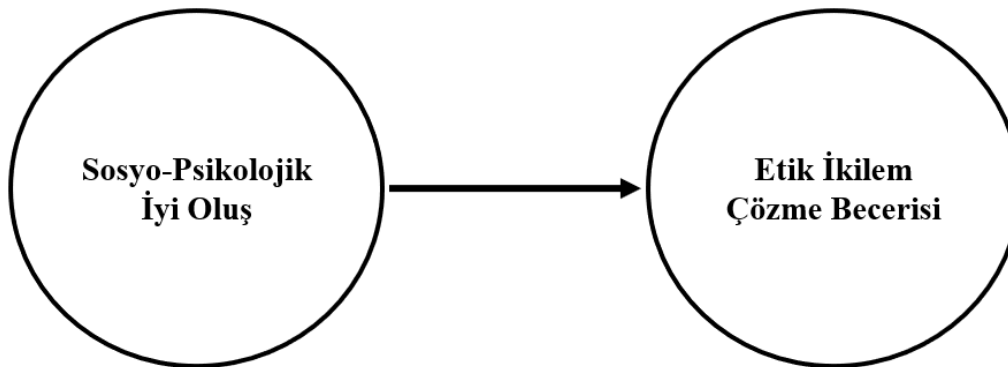
ANOVA analizi sonucu regresyonu modeli ($F=73,47$; $p < ,001$) anlamlılık düzeyine sahiptir. Dolayısıyla istatistiksel olarak PİÖÖ, NGES'in anlamlı olarak tahmin edicisidir (Tablo 11).

Tablo 12: PİÖÖ ve NGES Boyutlarına İlişkin Katsayılar Matrisi

	B	SH	β	t	p
Model					
Sabit	40,79	2,32		17,62	,001
PİÖÖ	0,50	0,06	,576	8,57	,001

PİÖÖ ($\beta = ,576$; $p < ,001$), etik ikilem çözme becerileri üzerinde anlamlı bir şekilde yordayıcı güce sahiptir. PİÖÖ değişkeninin B katsayı değerine göre her katılımcının bu boyutta 1 biriminin değişmesiyle etik ikilem çözme becerileri pozitif yönde 0,50 birimlik değişim göstermektedir (Tablo 12).

Bu bilgiler ışığında; PİÖÖ ve NGES'e yönelik basit doğrusal regresyon modeli Şekil 4'te gösterilmiştir:

Şekil 4: Sosyo-Psikolojik İyi Oluş ve Etik İkilem Çözme Becerisi

Sosyo-psikolojik iyi oluş düzeyleri, etik ikilem çözme becerilerini anlamlı olarak yordamaktadır (Şekil 4).

TARTIŞMA

Bu araştırmada, sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerileri ile öz-şefkat ve sosyo-psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiler incelenmiş ve etik karar verme becerileri diğer iki

faktör tarafından yordanabileceği belirlenmiştir. Bu bulgu, literatürde öz-şefkatin sosyal hizmet etiği üzerindeki etkisini vurgulayan önceki araştırmalarla uyum göstermektedir. Neff (2003a), öz-şefkatin bireylerin kendi hatalarına karşı daha hoşgörülü olmalarını sağladığını ve zorlu durumlarla başa çıkma kapasitesini artırdığını belirtmektedir. Bu özelliklerin, sosyal hizmet alanında etik karar verme süreçlerinde daha sağlıklı çözümler sunma kapasitesine katkı sunduğu düşünülmektedir.

Öz-şefkatin alt boyutlarından bilinçlilik, etik ikilem çözme becerilerinde özellikle öne çıkmıştır. Literatürde, bilinçlilik düzeyinin yüksek olduğu bireylerin etik karar alma süreçlerinde daha dengeli ve farkındalık temelli yaklaşımlar sergilediği görülmektedir (Wang et al., 2017). Wang ve arkadaşlarının (2017) çalışmasında, bilinçlilik düzeyi yüksek olan bireylerin etik karar süreçlerinde daha az stres yaşadığı ve dolayısıyla kararlarını daha objektif şekilde ele aldığı belirtilmiştir. Bu çalışma da sosyal hizmet öğrencilerinde bilinçlilik düzeyinin artırılmasının etik duyarlılıklarını güçlendirebileceğini göstermektedir.

Ayrıca, araştırmamızda öz-şefkatin, özellikle de öz-sevecenlik ve paylaşım bilinci boyutlarının, sosyo-psikolojik iyi oluşu anlamlı düzeyde yordadığı bulunmuştur. Bu bulgu, Neff'in (2003a) öz-şefkatin bireylerin psikolojik sağlığını destekleyen temel bir unsur olduğunu vurgulayan çalışmalarıyla uyum göstermektedir. Öz-şefkat, bireylerin kendilerine karşı daha nazik ve anlayışlı olmalarını sağlarken, zorlayıcı yaşam olaylarıyla başa çıkmalarına da yardımcı olur. Öz-şefkat düzeyi yüksek olan sosyal hizmet öğrencilerinin, mesleki uygulamalarda karşılaştıkları stresle daha sağlıklı başa çıkabileceği ve kendilerini daha iyi hissedebileceği söylenebilir (Kotera, Conway, & Van Gordon, 2019). Ayrıca, öz-şefkatin sosyo-psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisi, bireylerin kendilerine karşı daha olumlu bir tutum geliştirmesine olanak tanıyarak, sosyal hizmet gibi duygusal yoğunluğu yüksek mesleklerde duygusal dayanıklılığı artırmaktadır (Yang, Guo, Wu, & Kou, 2020).

Sosyo-psikolojik iyi oluş da etik karar verme becerileriyle pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Diener ve arkadaşları (2009), yüksek iyi oluş düzeyinin bireylerin kendi değerlerine ve etik normlarına daha sıkı bağlı kalmasına yardımcı olduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda, sosyal hizmet öğrencilerinin sosyo-psikolojik iyi oluşlarının artırılmasının, onların mesleki etik ikilemlerle daha etkin başa çıkabilme kapasitesine katkıda bulunacağı öngörülmektedir. Giacalone ve Promislo'nun (2010) çalışması da iyi oluşun yüksek olduğu bireylerin etik karar süreçlerinde daha sağlıklı tercihler yaptığını göstermektedir. Benzer şekilde, bizim araştırmada yüksek sosyo-psikolojik iyi oluş düzeylerinin etik karar verme becerileri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuş olup, bu bulgu sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme süreçlerinde iyi oluş düzeylerinin önemini ortaya koymaktadır.

Öz-şefkatin alt boyutlarından paylaşım bilinci de etik karar verme sürecinde anlamlı bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Artan ve arkadaşları (2019), paylaşım bilincinin sosyal hizmet öğrencilerinde etik duyarlılığı artırdığını belirtmektedir. Bizim araştırmamızda da paylaşım bilinci,

öğrencilerin etik karar verme becerileri ile ilişkili bulunmuş olup, paylaşım bilincinin yüksek olmasının bilinçli ve daha adil kararlar alabilmelerine katkı sağladığı görülmektedir.

Bu bulgular, sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerilerinin desteklenmesinde öz-şefkat ve sosyo-psikolojik iyi oluşun önemli rol oynadığını göstermektedir. Özellikle bilinçlilik ve paylaşım bilinci gibi alt boyutların bu süreçte öne çıkması, sosyal hizmet eğitiminde öz-şefkat ve iyi oluşun güçlendirilmesine yönelik programların önemini desteklemektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet etiği alanında yapılan bu çalışma, literatüre katkı sağlayarak etik duyarlılığı geliştirmeye yönelik uygulamalara rehberlik etme potansiyeli taşımaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, sosyal hizmet öğrencilerinin etik karar verme becerileri ile öz-şefkat ve sosyo-psikolojik iyi oluş düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceleyerek, bu kişisel özelliklerin etik duyarlılığın gelişimindeki önemini ortaya koymaktadır. Bulgular, öğrencilerin bilinçlilik ve paylaşım bilinci gibi öz-şefkat alt boyutlarının, etik ikilem çözme becerilerini güçlendirebileceğini göstermiştir. Ayrıca, sosyo-psikolojik iyi oluşun yüksek olduğu durumlarda öğrencilerin etik karar verme süreçlerinde daha olumlu sonuçlar alabileceği bulunmuştur. Bu bulgular, sosyal hizmet eğitiminde öz-şefkat ve iyi oluşun geliştirilmesine yönelik eğitimlerin ve aynı zamanda psiko-eğitim programlarının önemini vurgulamaktadır.

Araştırma, sosyal hizmet etiğine önemli bir katkı sunarak, etik karar verme sürecini destekleyici unsurların belirlenmesi noktasında literatüre özgün bilgiler sağlayabilir. Bu araştırma, özellikle sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki etik duyarlılıklarını güçlendirmek için öz-şefkat ve iyi oluşun desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet eğitimine dahil edilebilecek destekleyici psikolojik programlar, öğrencilerin etik ikilemler karşısında daha sağlıklı ve dengeli kararlar almalarına katkı sağlayabilir.

Sonuçlara dayanarak, sosyal hizmet etiği açısından alınması önerilen aksiyonlar aşağıdaki gibidir;

1. *Öz-Şefkat ve iyi oluşu destekleyici eğitim programları:* Sosyal hizmet eğitiminin içeriğinde, etik beceri eğitime ek olarak, öz-şefkat ve iyi oluşu artırmaya yönelik psiko-eğitim programlarına yer verilmesi, öğrencilerin etik karar verme becerilerini destekleyebilir. Bu tür eğitimler, öğrencilerin zorlayıcı duygusal süreçlerle başa çıkabilmelerini kolaylaştırmanın yansira mesleki sorumluluklarını da daha sağlıklı bir yaklaşımla ele almalarına olanak tanır.
2. *Psikolojik destek ve rehberlik hizmetleri:* Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyo-psikolojik iyi oluşlarının desteklenmesi amacıyla psikolojik destek ve rehberlik hizmetlerinin sağlanması önerilmektedir. Yüksek sosyo-psikolojik iyi oluş düzeyleri, öğrencilerin mesleki etik ile ilgili zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıkmalarına katkı sağlayabilir.
3. *Müdahale programlarının etkililiğinin değerlendirilmesi:* Öz-şefkat ve iyi oluşu artırmaya yönelik müdahale programlarının öğrencilerin etik karar verme becerileri üzerindeki etkisini

test eden deneysel araştırmalar yapılabilir. Bu tür çalışmalar, nerilen müdahalelerin gerçekten etkili olup olmadığını ortaya koyabilir.

4. *Nitel araştırmaların yürütülmesi*: Gelecek araştırmalarda, nitel araştırma yöntemleri kullanarak öğrencilerin etik ikilemler karşısında karar aldıklarını etkileyen diğer faktörler daha derinlemesine incelenebilir. Görüşme veya odak grup çalışmaları, etik karar verme süreçlerine ilişkin ayrıntılı ve zengin veriler sağlayabilir.

ARAşTIRMAYA İLİşKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma, etik ilkeler olarak Helsinki Bildirgesi'ne uygun bir şekilde gerçekleştirilmiş olup, katılımcılardan onam formu alınmış ve İstanbul Aydın Üniversitesi Etik Komisyonu tarafından 02.03.2023 tarihli ve 2023/02 sayılı kararla araştırmaya ilişkin etik kurul onayı alınmıştır.

ARAşTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIşMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar atışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akin, A., & Akin, U. (2015). Examining the predictive role of self-compassion on flourishing in Turkish university students. *Anales de Psicología/Annals of Psychology*, 31(3), 802-807. <https://doi.org/10.6018/analesps.31.3.192041>
- Akın, ., Akın, A., & Abacı, R. (2007). z-duyarlık lği: Geçerlik ve güvenirlik alışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 1-10.
- Artan, İ., Irmak, F., & Mengü, A. (2019). Sosyal hizmet ğrencilerinde öz-şefkat ve etik duyarlılık ilişkisi. *Sosyal Hizmet Dergisi*, 32(1), 24-36.
- Artan, T., Irmak, H. S., & Mengü, E. (2019). Nathanson ve Giffords sosyal hizmet etik lği: Geçerlilik ve güvenirlik alışması. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6(2), 310-320.
- Banks, S. (2015). Social work ethics. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (2. Baskı, pp. 937-941). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.28030-6>
- Christopher, J. C. (1999). Situating psychological well-being: Exploring the cultural roots of its theory and research. *Journal of Counseling and Development*, 77(2), 141-152. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1999.tb02434.x>
- Diener, E., Oishi, S., & Tay, L. (2009). Beyond money: Progress and well-being. *Psychological Science in the Public Interest*, 5(1), 1-31.
- Diener, E., Wirtz, D., Biswas-Diener, R., Tov, W., Kim Prieto, C., Choi, D. W., & Oishi, S. (2009). New measures of well-being. In E. Diener (Ed.), *Assessing well-being: The collected works of Ed Diener* (Vol. 39, pp. 247-266). Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12

- Diener, E., Wirtz, D., Tov, W., Kim Prieto, C., Choi, D., Oishi, S., & Biswas-Diener, R. (2010). New well-being measures: Short scales to assess flourishing and positive and negative feelings. *Social Indicators Research*, 97, 143–156. <https://doi.org/10.1007/s11205-009-9493-y>
- Dönmez, A., Yeyğel, Ç., & Kılınç, D. (2022). Sağlık hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *İZTÜ Tıp ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2), 65-74.
- Erkoç, B., & Lotfi, S. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin psikolojik sağlamlık düzeylerinin etik ikilem karşısında tutumlarına etkisinin tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 411-416.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. NY: McGraw-Hill.
- Giacalone, R. A., & Promislo, M. D. (2010). Unethical and unwell: Decrements in well-being and unethical activity at work. *Journal of Business Ethics*, 91(2), 275-297. <https://doi.org/10.1007/s10551-009-0083-3>
- Hosseinzadeh Asl, N. R. (2022). A randomized controlled trial of a mindfulness-based intervention in social workers working during the COVID-19 crisis. *Current Psychology*, 41(11), 8192-8199.
- Hosseinzadeh Asl, N. R., & İl, S. (2022). The effectiveness of a brief mindfulness-based program for social work students in two separate modules: Traditional and online. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 19(1), 42-63.
- Hosseinzadeh Asl, N. R., Dölek, K., & İl, S. (2021). Sosyal hizmet ve bilinçli farkındalık uygulamaları. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 32(2), 643-659.
- Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu. (2014). Global definition of social work. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- Kotera, Y., Conway, E., & Van Gordon, W. (2019). Ethical judgement in UK business students: Relationship with motivation, self-compassion and mental health. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17, 1132-1146. <https://doi.org/10.1007/s11469-018-0034-2>
- Kotera, Y., Conway, E., & Van Gordon, W. (2019). Mental health of UK social work students: Relationship with mindfulness, self-compassion, and mental health stigma. *British Journal of Social Work*, 49(3), 553-571.
- Nathanson, I. L., Giffords, E. D., & Calderon, O. (2011). Expanding awareness: Issues in the development of an ethics scale for the social work profession. *Journal of Social Work Education*, 47(1), 133-149. <https://doi.org/10.5175/JSWE.2011.200900026>
- Neff, K. D. (2003a). Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself. *Self and Identity*, 2(2), 85-101.
- Neff, K. D. (2003b). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2(3), 223-250. <https://doi.org/10.1080/15298860309027>
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education

Limited.

- Telef, B. B. (2011). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *11. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 3–5 Ekim, Selçuk- İzmir.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Wang, X., Chen, Z., Poon, K. T., Teng, F., & Jin, S. (2017). Self-compassion decreases acceptance of own immoral behaviors. *Personality and Individual Differences*, 106, 329-333. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.10.030>
- Wang, Y., Chen, S., Poon, C. Y., Teng, Y., & Jin, S. (2017). Self-compassion as a predictor of ethical decision making in social work. *Journal of Social Work Education*, 35(3), 285-299.
- Yang, X., Guo, F., Wu, C., & Kou, Y. (2020). Self-compassion, relationship harmony, and subjective well-being in social work students. *Journal of Happiness Studies*, 21(5), 1599-1610.
- Yang, Y., Guo, Z., Wu, J., & Kou, Y. (2020). Self-compassion relates to reduced unethical behavior through lower moral disengagement. *Mindfulness*, 11, 1424-1432. <https://doi.org/10.1007/s12671-020-01354-1>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Merhamet Düzeyleriyle Yaşlı Ayrımcılığına Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Evaluation of the Relationship Between Compassion Levels of Vocational School of Health Services Students and Their Attitudes Towards Elderly Discrimination

Rezzan ÇAKMAK¹, Zeynep ACAR², Sema AKKAYA³, Müesser ÖZCAN⁴

¹ Doktora Öğrencisi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yaşlı Sağlığı Anabilim Dalı, rezzancakmak@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5292-1739

² Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yaşlı Bakımı Programı, zeynepacar@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4716-0568

³ Öğr. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yaşlı Bakımı Programı, sakkaya@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4078-8050

⁴ Prof. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, muesserozcan@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2401-7101

Başvuru: 18.01.2024
Kabul: 23.01.2025

Atıf: Çakmak, R., Acar, Z., Akkaya, S. ve Özcan M. (2025). Sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu öğrencilerinin merhamet düzeyleriyle yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumları arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 41 - 61. DOI: 10.33417/tsh.1422015

ÖZ

Bu çalışma, sağlık alanında eğitim alan öğrencilerin merhamet düzeyleri ile yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının tanımlanması ve merhamet düzeyi ile yaşlı ayrımcılığına yönelik tutum arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi amacı ile yapılmış ilişkisel tarama türünde bir çalışmadır. Araştırma, olgu analizi de içerdiğinden niteliksel olma özelliği de göstermektedir. Araştırmada Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda öğrenim gören üç farklı programdaki 189 öğrenciden veri toplanmıştır. Veri toplama araçları olarak; 'Sosyodemografik Veri Toplama Formu', 'Merhamet Ölçeği', 'Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği' kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, araştırmacılar tarafından oluşturulan 2 ayrı hipotetik olgu geliştirilmiş ve bu olgularla ilgili açık uçlu sorular verilerek araştırmacıardan cevaplamaları istenmiştir. Araştırmanın sonucunda; katılımcıların Merhamet Ölçeği toplam puan ortalamasının 100,22 ve Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği toplam puan ortalamasının 83,48 olduğu, merhamet düzeylerinin yüksek ve yaşlıya yönelik olumlu tutuma sahip oldukları, ayrıca ölçek puanları arasında anlamlı bir ilişki olduğu; merhamet düzeyi arttıkça yaşlıya yönelik olumlu tutumun arttığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Yaşlı ayrımcılığı, Merhamet, Merhamet Yorgunluğu, Öğrenciler.

ABSTRACT

This study is a relational survey type study conducted to identify the level of compassion and attitudes towards elderly discrimination of students studying in the field of health services and to determine whether there is a relationship between the level of compassion and attitudes towards elderly discrimination. Since the research also includes case analysis, it also shows qualitative characteristics. In the study, data were collected from 189 students in three different programs studying at the Vocational School of Health Services. 'Sociodemographic Data Collection Form', 'Compassion Scale', 'Elderly Discrimination Attitude Scale' were used as data collection tools. In addition, two hypothetical cases with open-ended questions were developed by the researchers to answer. As a result of the study, it was determined that the mean total score of the Compassion Scale was 100.22 and the mean total score of the Elderly Discrimination Attitude Scale was 83.48, the participants had high levels of compassion and positive attitudes towards the elderly, and there was a significant relationship between the scale scores; as the level of compassion increased, the positive attitude towards the elderly increased.

Keywords: Elderly discrimination, Compassion, Compassion Fatigue, Students.

GİRİŞ

Sinsi ilerleyen bir hastalığa benzeyen yaş ayrımcılığı, yeterince tanınmayan ve tanı konulamadığı için müdahale edilmeyen ancak sonuçları tüm yaş gruplarını etkileyen, insan sağlığı ve refahı, insan hakları üzerinde ciddi ve geniş kapsamlı sonuçları olan ve toplumlara milyarlarca dolara mal olabilen çok ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı bireyler açısından yaş ayrımcılığı; daha kötü fiziksel ve ruhsal sağlık, artan sosyal izolasyon ve yalnızlık, daha fazla finansal güvensizlik, yaşam kalitesinde düşüş ve erken ölüm ile ilişkilidir. Bu derin etkili ve aslında yıllardır var olan durum, 2019 yılından bu yana her yaştan insan sağlığını farklı şekillerde etkileyen Covid-19 ile daha görünür hale gelmiş ve mevcut olumsuz tutumlar körüklenmiştir (Global Report on Ageism, 2021). Fiziksel izolasyon tedbirlerinde kronolojik yaşı tek kriter olarak kullanılması, yaşlıların yaşadığı mekanlardan çıkmalarının kısıtlanma sürelerinin diğer yaş gruplarına göre daha uzun olması, Covid 19 un yaşlı hastalığı gibi görünmesi nedeni ile gençlere de onları korumak için birtakım sınırlılıklar getirilmesi, yaşlı bireylerin savunmasız, korunmaya muhtaç oldukları izleniminin yaratılmış olması buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu süreçte İspanya, Belçika gibi gelişmiş birçok ülkede bakım evlerinde yaşlılar kaderlerine terkedilmiş, sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılmışlardır (Keeley, 2020). Covid-19 salgınında daha görünür hale gelen ve tüm dünyanın tepkisini çeken yaşlı ayrımcılığına DSÖ, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşlar kayıtsız kalmamış; konuya dikkat çekmek ve çözüm önerileri sunmak üzere çeşitli raporlar yayınlamışlardır (World Health Organization (WHO), 2020; World Social Report, 2023). Hatta DSÖ bu sorunla mücadele için bir kampanya başlatmış ve Yaş Ayrımcılığı Küresel Raporu'nu yayınlamıştır. Rapor politika yapıcılara, uygulayıcılara, araştırmacılara, kalkınma ajanslarına, özel sektör ve sivil toplum mensuplarına yöneliktir ve yaş ayrımcılığının doğasını tanımlamakla birlikte yaş ayrımcılığının ölçeği, etkileri ve belirleyicileri ile bunu azaltmaya yönelik en etkili stratejiler hakkında en iyi kanıtları özetlemektedir (Global Report on Ageism, 2021).

Kanada hükümeti tarafından da Birleşmiş Milletler Sağlıklı Yaşlanma On Yılı (2021- 2030) bağlamında yaşlı ayrımcılığını; iş, sağlık ve sağlık bakımı, sosyal bütünleşme, koruma ve güvenlik, medya ve sosyal medya olmak üzere 5 temada tartışan bir kılavuz yayınlanmıştır. Yaşlı ayrımcılığının bireysel ve toplumsal düzeydeki yansımalarını daha iyi anlamayı ve insanların yaş ve yaşlanmaya ilişkin düşünme, hissetme ve davranış biçimlerini değiştirerek yaşlı ayrımcılığıyla mücadele etmeyi amaçlayan bu kılavuzla aynı zamanda yaşlı ayrımcılığıyla mücadeleye yönelik yaklaşımlar, girişimler ve stratejiler öneren bir nihai raporun geliştirilmesine de bilgi sağlaması hedeflenmiştir (A Discussion Guide on Ageism in Canada, 2022).

Ülkemizde de bu konuya dikkat çekmek amacıyla 2019 yılının ilk aylarında hazırlanmaya başlanan Yaşlanma Vizyon Belgesi, 29 Nisan 2023 tarihinde Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı ile birlikte kamuoyu ile paylaşılmıştır. Bu belge ile yaşlı bireylerin haklarının korunması, daha güçlü hale getirilmesi, yaşlı ayrımcılığı ile mücadele, adalet hizmetlerine ulaşmalarının kolaylaştırılması, insan onuru ve saygınlığına zarar verici şiddet, istismar, ihmal gibi durumlardan korunmaya yönelik

önlemlerin alınması hedeflenmektedir. Bu vizyon belgesi ile yaşlı ayrımcılığına yönelik toplumsal ve yaşlı bireyler düzeyinde farkındalığın yükseltilmesi, yaşlıların insan hak ve özgürlüklerinden yararlanması için tüm mevzuat ve düzenlemelerin yapılmasının önemi vurgulanmış ve yaşlı ayrımcılığıyla mücadelede gerekli tedbirlerin alınması amaçlanmıştır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

İlk kez Amerika Ulusal Yaşlılık Enstitüsü Başkanı Gerontolog Robert Butler'ın 1969 yılında kullandığı ve 'yaşlı insanlara yönelik bir ırk ve cinsiyet ayrımcılığı gibi eyleme dönüşen bir ayrımcılık türü' olarak tanımladığı yaşlı ayrımcılığı; son yıllarda uluslararası kuruluşlarca ve ülkeler bazında toplumun her kesimini tehdit eden ciddi ama önlenabilir bir sorun olarak görülmektedir (Butler, 1969). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ise 'yaş temelli kalıp yargı, önyargı ve kendine veya başkalarına karşı yaşa bağlı ayrımcılık' olarak tanımlanmıştır (Global Report on Ageism, 2021).

Yaşlılara ve yaşlılığa ilişkin algı ve düşünceler yaşlılara hizmet verilen, onlarla iletişim içinde olunan tüm alanlarda yaşlılara karşı sergilenen davranışları etkileyebilmektedir. Sağlık ve bakım hizmetleri, yaşlılara karşı tutumların, yaklaşımların büyük etki yarattığı alanlardan biridir ve sağlık alanında hizmet verenlerin yaşlı bireye yönelik tutumları, onlara verilen sağlık hizmetlerinin kalitesini ve ilerleyişini önemli ölçüde etkilemektedir (Bozdoğan Yeşilot, Yeşil Demirci ve Öztunç, 2020; Bulut ve Çilingir, 2016; Demir, Erkal ve Demirkıran, 2022; López-Hernández vd., 2021; Yáñez-Yáñez vd., 2022). Yaşlı yetişkinler yaşa bağlı görülme sıklığı artan sağlık problemleri nedeniyle sağlık hizmetlerine sıklıkla başvurmakta ve sağlık profesyonelleriyle etkileşimde bulunmaktadırlar (Palsgaard vd., 2022). Sağlık hizmeti verilen alanlarda yaşlı bireylere yönelik sergilenen olumlu tutumlar, verilen sağlık bakım kalitesini artırıp yaşam kalitesini yükseltebilirken, olumsuz tutumlar, sağlığıyla ilgili sorun yaşayan, kötü durumda olan yaşlının sağlık bakım kalitesinin daha fazla düşmesine, yaşlı birey ve hastalarda olumsuz sağlık sonuçlarına yol açabilmektedir (Bozdoğan Yeşilot, Yeşil Demirci ve Öztunç, 2020; Bulut ve Çilingir, 2016; Palsgaard vd., 2022).

Yaşlı bireylerde daha fazla olmak üzere tüm yaş gruplarındaki bireyler için hastaneye gitmek zorunda kalmak, hastalık tanısının konması, hastalık ihtimalinin bile olması ürkütücü, kaygı verici ve stres yaratan bir durumdur. Aynı zamanda sağlık alanındaki hizmetler, kişiler için oldukça karmaşık ve zor gelmektedir (Bendapudi vd., 2006; Cingi ve Eroğlu, 2019). Bu süreçte sağlık profesyonellerinin yaşlı bireye karşı olumsuz tutum ve davranışları, yaşlı hastalarla etkileşimlerini en aza indirmelerine, onları tedavi ve bakımlarıyla ilgili kararlara yeterince dahil etmemelerine neden olabilmektedir (Brown, Kother ve Wielandt, 2011; Perry ve Paterson, 2005). Yaşlı bireylere karşı tutumu etkileyen önemli faktörlerden biri, Gilbert (2009) tarafından "kendinin ve başkalarının sıkıntılı durumlarına karşı derin bir farkındalık, aynı zamanda sıkıntıyı giderme isteğini ve çabasını içeren temel bir yardımseverlik, sevecenlik hali" olarak tanımlanan merhamet duygusudur (Diren, 2018; Gilbert, 2009; Pakiş Çetin ve Çevik, 2021). Öyle ki merhametin, kişiye değer veren yaklaşımların, öğretilerin ve dinlerin önem verdiği evrensel bir değer olduğu; korku, endişe, üzüntü gibi olumsuz

duygulara karşı kişiyi korurken, sosyal ilişkileri olumlu yönde etkilediği ve mutluluğu arttırdığı vurgulanmaktadır (Dalgacı ve Gürses, 2018; Nas ve Sak, 2020). Bu nedenle bireylere sağlık hizmeti aldıkları kişiler tarafından merhamet duygusu barındıran bir tavırla yaklaşım bu süreçte olumlu katkıda bulunacaktır. Hasta ile sağlık profesyoneli arasındaki güven ilişkisinin oluşması ve sürdürülmesinde, hizmet alanlarda memnuniyetin artırılması, hasta güvenliğinin sağlanması, sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesinde merhametin önemli bir yeri bulunmaktadır. Yaşadıkları sorunlar ya da hastalıklar nedeniyle sağlık hizmeti aldıkları kişilerden gördükleri ve hissettikleri merhamet hissi, hastaları rahatlatmakta, tedaviyi ve bakımı oldukça kolaylaştırmaktadır. Böylece kişilerde kaygı hissi azaldığından dolayı hastanın ya da yaşlının yanı sıra onların yakınları da rahatlamakta ve nispeten oluşan ılımlı iletişim ortamı sağlık profesyonellerinin de işini kolaylaştırıp, mesleki doyuma ulaşmak açısından katkı sağlamaktadır (Aslan ve Yağcı Özen, 2021; Cingi ve Eroğlu, 2019; Diren, 2018; Polat ve Erdem, 2017). Diğer yandan bireylerin hastalıklarına ve yaşadıkları güçlüklerle tanık olmak ve bakım vermek her zaman için kolay değildir. Hastalık süresi boyunca fiziksel veya ruhsal anlamda zorluklar yaşayan, ilgiye ihtiyaç duyan hasta ve hasta yakınları ile uzun süreli etkileşim halinde olmak ve sorunlarına çözüm bulmaya çalışarak bakım sağlamak sağlık çalışanlarını ve diğer bakım vericileri duygusal bir yük altında bırakabilmekte, tükenme duygusu ve merhamet yorgunluğu gelişmesine neden olabilmektedir (Aslan ve Yağcı Özen, 2021; Dalgacı ve Gürses, 2018). Merhamet yorgunluğu, “bakım veren personelin hastalara, meslektaşlarına ve başkalarına merhametli davranma ve bakım verme isteği sonucunda kişinin becerileri ve yeteneklerinde azalmaya neden olan fiziksel, duygusal, sosyal ve ruhsal anlamda tükenme” şeklinde tanımlanmaktadır (Firth-Cozens ve Cornwell, 2009). Sağlık profesyonellerinde zamanla görülebilen ve sağlık hizmetlerinin kalitesini etkileyebilen merhamet yorgunluğu ile ilgili yapılan çalışmalar son yıllarda giderek artmaktadır (Burnett ve Wahl, 2015; Cao vd., 2021; Cavanagh vd., 2020; Chachula, 2022; Kartsonaki vd., 2023; Ruiz-Fernández vd., 2020).

Sağlık ve bakım hizmetleri, yaşlılara karşı tutumların, yaklaşımların büyük etki yarattığı alanlardan biridir ve sağlık profesyonellerinin yaşlı bireylere gösterdikleri tutum ve merhametli yaklaşımları verdikleri sağlık hizmetinin kalitesini dolayısıyla yaşlı bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Son yıllarda uluslararası düzeyde farklı kurumlar tarafından önemi daha fazla vurgulanan ve dikkat çekilen yaşlılara yönelik tutumlara ilişkin yapılmış çok sayıda yurt içi ve yurt dışı çalışmaya rastlanmaktadır (Can vd., 2020; Ersoy ve Palantöken Engin, 2023; López-Hernández vd., 2021; Seven ve Dülger, 2020; Uslu ve Akın, 2022; Yáñez-Yáñez vd., 2022). Ayrıca merhamet düzeyleri, merhametli bakıma yönelik değerler ve tutumları inceleyen de çalışmalar bulunmaktadır (Akbaş ve Sülü, 2019; Durkin, Gurbutt ve Carson, 2018; McSherry vd., 2017; Nathoo, Shaw ve Sandy, 2021; Özdelikara ve Babur, 2020; Seven vd., 2019). Fakat merhamet düzeyinin, yaşlı ayrımcılığına yönelik tutum üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığının araştırıldığı çalışmaların ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Cevik Akyıl vd., 2020; Diren, 2018; Ozaydin, Kocoglu-Tanyer ve Akın, 2023). Bu nedenle çalışmamızda; sağlık hizmetleri alanında eğitim görmekte olan öğrencilerin merhamet düzeyleri ile yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının tanımlanmasının yanı

sıra merhamet düzeyi ile yaşlı ayrımcılığına yönelik tutum arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmamız, tanımlayıcı olmasının yanı sıra olgu analizi de içerdiğinden niteliksel olma özelliği de göstermekte böylece benzer çalışmalardan ayrılmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın amacı: Çalışmanın amacı, sağlık hizmetleri alanında eğitim görmekte olan öğrencilerin merhamet düzeyleri ile yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumlarının tanımlanması ve merhamet düzeyi ile yaşlı ayrımcılığına yönelik tutum arasında ilişki olup olmadığının ortaya konulmasıdır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'ndaki (Marmaris) Yaşlı Bakımı, Tıbbi Laboratuvar Teknikleri, Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik Programlarında öğrenim gören 265 öğrenci oluşturmuştur. Evrenin tamamı çalışmaya alınmıştır. Araştırmanın örneklemini çalışmaya katılmayı kabul eden 189 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyodemografik Veri Toplama Formu: Araştırmacılar tarafından literatür taraması sonucu oluşturulan form, öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, hangi programda eğitim gördükleri, ailesinde yaşlı birey olup olmadığı, yaşlı bireyle aynı evde yaşayıp yaşamadığı, herhangi bir yaşlı bireye bakım verip vermediğine yönelik bilgiler içeren 6 sorudan oluşmaktadır.

Merhamet Ölçeği: Pommier'in (2011) geliştirdiği beşli likert tipinde 24 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması Akdeniz ve Deniz (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçekten en az 24 en fazla 120 puan alınabilmekte ve toplam puanın artması merhamet düzeyinin de artmasını göstermektedir. Ölçeğin Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı 0.85'tir. Çalışmamızın kapsamında ölçme aracının Cronbach's Alpha değeri 0.89 olarak hesaplanmış ve çalışmamızın verilerine göre yüksek güvenirlik düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ): Ölçek, Vefikuluçay tarafından geliştirilmiş beşli likert tipinde olup 23 maddeden oluşmaktadır. "Yaşlının Yaşamını Sınırlama (9 madde)", "Yaşlıya Yönelik Olumlu Ayrımcılık (8 madde)" ve "Yaşlıya Yönelik Olumsuz Ayrımcılık (6 madde)" olarak üç alt boyuttan oluşmaktadır. Yaşlılara yönelik olumlu ve olumsuz tutumlar içermektedir. Ölçekten en yüksek 115, en düşük 23 puan alınabilecek olup alınan puan yükseldikçe yaşlıya yönelik tutumun olumluluk düzeyi artmaktadır. Cronbach's Alpha değeri 0.80 olan ölçeğin (Vefikuluçay Yılmaz ve Terzioğlu, 2011), çalışmamızda saptadığımız iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha) 0.83'tür. Çalışmamızın verilerine göre de yüksek güvenirlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir.

Olgular: Araştırmacılar tarafından oluşturulan damgalanma, yaşlı ayrımcılığı, merhamet yorgunluğu, tükenmişlik temalarını içeren 2 ayrı hipotetik olgu geliştirilmiş ve bu olgularla ilgili açık uçlu sorular verilerek araştırmacılardan cevaplamaları istenmiştir.

Verilerin Toplanması

Çalışma için gerekli veriler Google Forms aracılığı ile toplanmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

H0: Merhamet düzeyi ile yaşlıya yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H1: Merhamet düzeyi ile yaşlıya yönelik tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Verilerin Analizi

İstatistiksel analizler JASP v0.17.2.1 programı ile yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerde ortalama, standart sapma, medyan, IQR, minimum ve maksimum tüm grup ve alt gruplar için sunulmuştur. Normallik varsayımı Shapiro-Wilk testi kullanılarak incelenmiştir. İki grubun karşılaştırıldığı durumda normallik varsayımının sağlandığı gruplarda bağımsız iki örneklem t testi ve sağlanmadığı gruplarda iki örneklem testleri Mann-Whitney testi kullanılmıştır. Grup ortalamaları ikiden fazla grubun karşılaştırıldığı durumlarda ise sırasıyla ANOVA ve Kruskal-Wallis testi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Raporda sadece istatistiksel olarak anlamlı fark bulunan ikili karşılaştırmalar sunulmuştur. Bold işaretlenmiş olan p-değerleri anlamlı farklılıkların ($p < 0.05$) tespit edildiği durumları göstermektedir. Ölçek puanları için korelasyon karşılaştırması pearson korelasyon ile karşılaştırılmıştır. Güvenilirlik analizi için Cronbach alpha değeri kullanılmıştır. Olgu analizleri için istatistiksel yöntem olarak Nvivo 14 kullanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri, Merhamet Ölçeği ve Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği Puan Ortalamaları, Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine göre Merhamet Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması, Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine göre Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması, Ölçek Puanları Arası İlişkiler yer almaktadır.

Çalışmaya 189 kişi katılmıştır. Yaş ortalamaları 20.98 olan katılımcıların 134'ü (%70,9) kadın, 55'i (%29,1) erkektir. Katılımcıların 69'u (%36,5) tıbbi laboratuvar teknikleri, 52'si (%27,5) yaşlı bakımı ve 68'i (%36) tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik programı öğrencisidir. Ailesinde yaşlı birey olan 83 kişinin (%43,9) 23'ü (%12,2) yaşlı bireyle aynı evde yaşamaktadır. Katılımcıların 67'si (%35,45) herhangi bir yaşlı bireye bakım vermiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	134	70,899
Erkek	55	29,101
Eğitim Görülen Program		
Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	69	36,508
Yaşlı Bakımı	52	27,513
Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	68	35,979
Ailede Yaşlı Birey Varlığı		
Evet	83	43,915
Hayır	106	56,085
Yaşlı Bireyle Aynı Evde Yaşama Durumu		
Evet	23	12,169
Hayır	60	31,746
Herhangi Bir Yaşlı Bireye Bakım Verme Durumu		
Evet	67	35,45
Hayır	122	64,55

Katılımcıların Merhamet Ölçeği (MÖ) toplam puanının 51 ile 120 arasında değiştiği ve ortalamasının 100,22 olduğu görülmektedir (Tablo 2). Ölçekten en yüksek elde edilebilecek puanın 120 olduğu ve puan yükseldikçe merhamet seviyesinin de yükseldiği düşünüldüğünde katılımcıların Merhamet Ölçeği toplam puan ortalamalarının yüksek olduğu söylenebilir. Katılımcıların Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği toplam puanının 55 ile 111 arasında değiştiği ve ortalamasının 83,48 olduğu görülmektedir. Ölçeğin toplamından alınabilecek en düşük puanın 23 ve en yüksek puanın 115 olduğu ve 115'e yakın alınan puanların yaşlıya yönelik olumlu tutuma sahip olduğunu gösterdiği göz önüne alındığında, öğrencilerin yaşlıya yönelik olumlu tutuma sahip oldukları söylenebilir (Tablo 2).

Tablo 2: Merhamet Ölçeği ve Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği Puan Ortalamaları

	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
MÖ* toplam	189	51	120	100,217	13,35
YATÖ** toplam	189	55	111	83,476	8,472

* Merhamet Ölçeği

**Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği

Sağlık hizmetleri alanında eğitim görmekte olan başta hemşirelik öğrencileri olmak üzere yaşlı bakımı, tıp fakültesi, tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik öğrencileriyle yürütülen yurt içi ve yurt dışı çalışmalarda öğrencilerin yaşlılara yönelik tutumunun olumlu düzeyde olduğu bildirilmektedir (Altay ve Aydın, 2015; Fitzgerald vd., 2003; Köse vd., 2015; Pekesen, Akdeniz ve Sinan, 2021; Tayaz ve Koç, 2022; Zhang vd., 2016). Benzer şekilde öğrencilerin merhamet düzeylerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalarda da öğrencilerin merhamet düzeylerinin yüksek olduğu bildirilmektedir (Akin, Dereli Yılmaz ve Alakas, 2021; Bilgiç, 2022; Çıray Gündüzoğlu vd., 2019; Demirel ve Utli, 2021; Doğan Yükseköl vd., 2020; Pakiş Çetin ve Çevik, 2021).

Bu bulgular sağlık hizmeti alanında öğrenim gören öğrencilerin meslek seçimi kararını verirken kişisel ve karakteristik özelliklerinin belirleyici olabileceğini akla getirmektedir. Merhamet düzeyleri yüksek olanların bu alanları tercih etmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda bu öğrencilerin eğitimleri sürecinde aldıkları ders içerikleri ve uygulamaları ile hasta ve yardıma muhtaç bireylerle karşılaşma deneyimlerinin merhamet ve olumlu tutum sergilemelerine katkı sağlayabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Ayrıca çalışmamızda yaşlı bakımı programı öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığı tutum ölçeği ortalama puanının diğer programlardan daha fazla olduğu görülmüştür. Bu sonucun yaşlı bakımı alanında eğitim gören öğrencilerin yaşlılığı her yönüyle öğrenerek yaşlıları yakından tanıma deneyimi sağlayan uygulamalı bir eğitim olarak mesleğe hazırlanmalarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Merhamet Ölçeği toplam puan ortalaması katılımcıların sosyo-demografik özellikleri açısından karşılaştırıldığında; ortalama farkın belirtilen sosyo-demografik özelliklerden sadece cinsiyet ile Merhamet Ölçeği toplam puan ortalaması açısından bir fark yarattığı ($p<0,05$, $W=4993,5$, $r=0,335$) buna göre kadınların Merhamet Ölçeği toplam puan ortalamasının erkeklere göre anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine göre Merhamet Ölçeği (MÖ) Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

		N	Ort.	St. Sapma	Min	Max		
							W*	p
Cinsiyet								
MÖ toplam	Kadın	134	102,59	12,198	51	120	4993,5	.001
	Erkek	55	94,436	14,351	64	118		
Ailede Yaşlı Birey Varlığı							W*	p
MÖ toplam	Evet	83	101,253	12,112	64	118	4643,5	0,513
	Hayır	106	99,406	14,248	51	120		
Yaşlı Bireyle Aynı Evde Yaşama Durumu							W*	p
MÖ	Evet	23	100,3	12,63	79	118	672	0,859
Toplam	Hayır	60	101,6	11,99	64	117		
Herhangi Bir Yaşlı Bireye Bakım Verme Durumu							W*	p
MÖ	Evet	67	100,955	13,906	51	118	4417,5	0,359
toplam	Hayır	122	99,811	13,075	64	120		
Eğitim Görülen Program							F**	p
MÖ toplam	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	69	99,014	13,831	51	120	2,067	0,129
	Yaşlı Bakımı	52	103,404	12,337	64	119		
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	68	99	13,385	64	118		

*W=Mann Whitney U

**F=F testi

Sağlık ve sosyal hizmet alanında yürütülen çalışmalarda kadınların merhamet puan ortalamalarının erkeklere göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Babahanoğlu, Tekgöz Obuz ve Gencer, 2021; Başer ve Tekin, 2019; Cinar ve Capar, 2019; Çıray Gündüzoğlu vd., 2019; Çingöl vd., 2018; Demirel ve Utli, 2021). Benzer şekilde sağlık ve sosyal hizmet alanı dışındakilerle yapılan çalışmalarda da yüksek olduğu belirtilmiştir (Çapan, 2019; Salazar, 2016; Tatum, 2012). Araştırmacılar bu sonuçların kadının doğası gereği daha duygusal ve merhametli olmasından kaynaklanabileceğini ileri sürmektedirler.

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleriyle Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği puan ortalamaları karşılaştırıldığında; sosyo-demografik özelliklerine yönelik değişkenlerle Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği toplam ortalama puanı arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı belirlenmiştir ($p>0,05$). (Tablo 4).

Tablo 4: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine göre Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği (YATÖ) Puan Ortalamalarının Karşılaştırılması

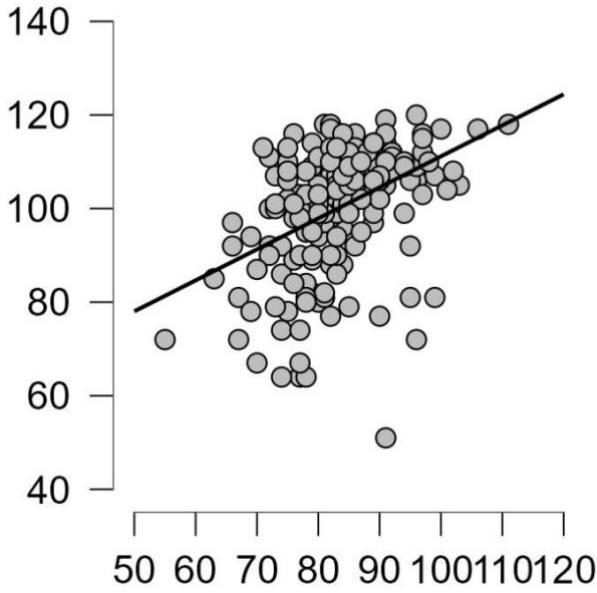
		N	Ort.	St. Sapma	Min	Max		
Cinsiyet							t**	p
YATÖ toplam	Kadın	134	84,119	7,673	55	102	1,636	0,103
	Erkek	55	81,909	10,067	63	111		
Ailede Yaşlı Birey Varlığı							t**	p
YATÖ toplam	Evet	83	83,651	7,274	66	101	0,25	0,803
	Hayır	106	83,34	9,335	55	111		
Yaşlı Bireyle Aynı Evde Yaşama Durumu							t**	p
YATÖ toplam	Evet	23	84	8,787	63	111	0,629	0,53
	Hayır	60	83,189	8,316	55	106		
Herhangi Bir Yaşlı Bireye Bakım Verme Durumu							W*	P
YATÖ toplam	Evet	67	84	8,79	63	111	4382	0,432
	Hayır	122	83,2	8,32	55	106		
Eğitim Görülen Program							F***	p
YATÖ toplam	Tıbbi Laboratuvar Teknikleri	69	83,043	9,028	55	106	1,921	0,149
	Yaşlı Bakımı	52	85,385	8,409	63	103		
	Tıbbi Dokümantasyon ve Sekreterlik	68	82,456	7,795	66	111		

*W=Mann Whitney U

**t= t testi

***F=F testi

Merhamet Ölçeği ve Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği puanları arasındaki korelasyon incelendiğinde; istatistiksel olarak anlamlı, pozitif, orta düzeyde ilişki olduğu ($\sim 0,5$) görülmektedir. Buna göre merhamet düzeyi arttıkça yaşlıya yönelik olumlu tutum artmakta, merhamet düzeyi azaldıkça yaşlıya yönelik olumlu tutum azalmaktadır (Şekil 1).

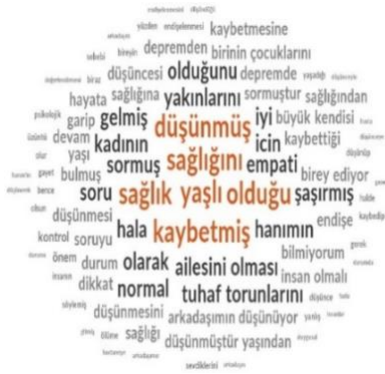
Şekil 1: Merhamet Ölçeği ve Yaşlı Ayrımcılığı Tutum Ölçeği Puanları Arası İlişkiler

Bu alandaki sınırlı sayıda, yaşlı bakım personelleri ve sağlıkla ilgili bir alanda eğitim gören öğrencilerle yapılmış olan çalışmalarda da benzer şekilde; merhametin yaşlılara yönelik tutumu etkilediği ve merhameti yüksek olan bireylerin yaşlı bakımına yönelik tutumlarının da pozitif olduğu belirlenmiştir (Cevik Akyıl vd., 2020; Diren, 2018; Ozaydın, Kocoglu-Tanyer ve Akın, 2023). Araştırmacılar merhametin, bireylerin bakım ve tedavisinin uygulanması sürecinde çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca sağlık hizmeti aldıkları kişilerden gördükleri ve hissettikleri merhametin bireyleri rahatlatmakta olduğu, sağlık çalışanlarına da daha rahat bir çalışma ortamı sağladığı, tedavi ve bakımı kolaylaştırdığı görüşündedirler (Cingi ve Eroğlu, 2019). Bu bağlamda özellikle yaşlı bireyler, yaşa bağlı meydana gelen fiziksel, ruhsal, sosyal değişimler nedeniyle özel ve kırılgan bir yaş grubudur ve yaş ayrımcılığı, istismar, ihmal, şiddet gibi durumlarla karşılaşma ihtimali yüksek bir grup olması ile savunmasız grupların içinde yer almaktadır. Önemli bir kısmı yaşa bağlı sağlık sorunlarıyla mücadele eden bu yaş grubu sağlık hizmetlerinden sıklıkla yararlanmaktadır. Bu süreçte onlara hizmet veren sağlık profesyonellerinin merhamet düzeyinin yüksek olmasının verilecek hizmetin kalitesini de etkileyeceği düşünülmektedir.

Çalışma modelinde, nicel verilerin yanı sıra nitel verilere de ulaşmak amaçlanmıştır. Bu amaçla nitel veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen damgalanma, yaşlı ayrımcılığı, merhamet yorgunluğu, tükenmişlik temalarını içeren 2 ayrı hipotetik olgu ve bu olgularla ilgili açık uçlu sorulara verilen cevaplarla elde edilmiştir. Katılımcılar tarafından olgularla ilgili sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde;

Olgu 1: Depremde çocukları ve torunları hayatını kaybetmiş olan 82 yaşındaki Ayşe Hanım, AFAD tarafından yerleştirildiği otelde kalmaktadır. Sizin çalıştığınız hastanede polikliniğe gelmiş ve görevliye genel bir sağlık değerlendirilmesinden geçmek istediğini söyleyerek ne yapması gerektiğini öğrenmeye çalışmaktadır. Konuşmalara tanıklık eden iş arkadaşınız “Sağlığı için endişelenmesi ne tuhaf değil mi?” diye sorar.

Sizce arkadaşınız hangi düşünceyle böyle bir soru sormuş olabilir (açıklayınız)

Şekil 2: 1. Olguda Sık Tekrarlanan Sözcükler

İlk olgu analizinde katılımcılar tarafından en çok tekrarlanan kelimelerin; **sağlık, yaşlı ve kaybetme** olduğu görülmüştür. Katılımcılar “Sağlığı için endişelenmesi ne tuhaf değil mi?” sorusunun hangi düşünceyle sorulmuş olabileceğine ilişkin soruya çoğunlukla; depremde çocuklarını ve torunlarını kaybetmiş olan kadının bu durumda bile kendi sağlığını düşünerek hastaneye başvurmasının tuhaf bulunmuş olabileceği ile yaşlı olduğu için sağlığını düşünmesinin anlamsız ve ayıp olduğu için tuhaf bulunmuş olabileceği yanıtını vermiştir.

Bununla birlikte az sayıda öğrenci, kendilerine sorulmadığı halde, bu olgudaki yaşlı kadının talebini tuhaf bulan sağlık profesyonelinin sorusunu gereksiz ve anlamsız bulduğunu dile getirmekteydi. Bu konuda görüş bildiren öğrenciler Ayşe Hanım’ın sağlık ihtiyaçlarını karşılamak istemesinin doğal bir süreç ve hak olduğunu belirtip, sağlık profesyoneli tarafından böyle bir sorunun sorulmasının gereksiz olduğunu bildirmişlerdir. Bu soruya öğrenciler tarafından verilen yanıtlardan bazı örnekler aşağıda yer almaktadır:

‘Ailesini, her şeyini kaybetmiş birinin genel sağlık değerlendirmesi için gelmesini ayıpladığı için böyle bir soru sormuştur.’

‘Yaşından dolayı. Çünkü yaşı gelmiş biri sağlığını neden bu kadar düşünüyor düşüncesiyle sormuş olabilir’

‘Yaşı fazla olduğu için hala sağlığından endişelenmesi sağlık personelinin tuhafına gitmiş olabilir. Bu düşünceyle arkadaşımız bu soruyu sormuş olabilir.’

‘Yaşı ileri olduğu için böyle bir soru sormuş olabilir. Sanki sağlık hizmeti almak yaşlıların hakkı değil. Onlar ölümü beklemeye mahkummuş gibi.’

‘Ailesini kaybettiği halde kendi sağlığını düşünmesini tuhaf bulmuş olabilir ama yanlış bir düşünce hayat devam ediyor ve bir yerlerden başlamak gerekiyor’

Bu bulgulara göre öğrencilerin çoğunluğunun daha genç yaştaki aile üyelerini kaybetmiş bir yaşlının yaşından dolayı kendi sağlığı için endişelenmesini eleştirmenin altında yatan nedenin; yaşa bağlı ayrımcılık ve yaşı nedeniyle damgalamaktan kaynaklanabileceği çıkarımında bulundukları görülmektedir. Bununla birlikte bazı katılımcıların yaşlı bireyin her koşulda sağlığı için kaygılanması ve sağlık hizmetlerinden faydalanmak istemesinin yadırganmaması gerektiğini sağlık profesyonelinin bu yargıya sahip olmasını eleştirerek her koşulda yaşlı kadın için sağlık hakkı savunuculuğu yapmaları profesyonel meslek değerleri açısından önemli ve çok dikkat çekici bir sonuçtur.

Özellikle doğal afet ve salgınlarda yaşlı bireye yönelik ayrımcılığın belirgin hale geldiğini belirleyen çok sayıda araştırma sonuçları bulunmaktadır (Banerjee, 2020; Daniali, Rahimi ve Salarvand, 2022; Ekici, 2020; Moradi vd., 2021; Taşdelen, 2020; Tekindal vd., 2020). Bu durum Covid 19 Pandemisinde birçok Avrupa ülkesinin sağlık sisteminin de yeniden düzenlemeye gitmesine bile neden olmuştur (Mete, Şimşir ve Kırılmaz, 2022; Sarıyıldız, Paşaoğlu ve Yılmaz, 2021; Ünalp Çepel, 2020). Yaşlı ayrımcılığını önleme eylem planlarının önemli bir adımı da yaşlının bu tür doğal afet, salgın gibi olağan üstü durumda savunmasızlığının arttığı gerçeğiyle daha öncelikli ele alınmasını zorunlu kılmaktadır (Global Report on Ageism, 2021).

Bulgularımıza göre yaşlıya yönelik tutumu olumlu düzeyde olan öğrenciler bu olguda konu edilen durum için yaşa bağlı yapılan ayrımcılığı tespit edebilmiş hatta bu konuda yaşlının sağlık hakkının her koşulda savunulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yüz güldürücü sonuç, sağlık hizmetleri eğitimi alan öğrencilerin bu konudaki duyarlılığının korunması ve devamının sağlanmasının önemini de akla getirmektedir.

Olgu 2: 75 yaşındaki Ali bey son evre kanser hastasıdır. Çok ağrı acı çekmektedir. Bununla birlikte kendi ölümü hakkında konuşmakta ve planlamalar yapmaktadır. Aynı işi yaptığınız iş arkadaşınız onun odasına girmek ve onunla karşılaşmak istememektedir. Onu görmeye ve dinlemeye artık dayanamıyorum demektedir.

Sizce arkadaşınız neden böyle düşünmektedir (açıklayınız).

Şekil 3: 2. Olguda Sık Tekrarlanan Sözcükler

İkinci olguda katılımcıların yanıtları içinde **üzüntü, acı ve ölüm** en çok tekrarlanan kelimeler olarak yer almaktaydı. Katılımcılar çoğunlukla; arkadaşlarının hastanın sürekli acı çekmesine katlanamadığı için; kendisi ölümden korktuğu için hastayı gördükçe ölüm korkusu ile yüzleşmesi nedeniyle; hastanın durumuna tanıklık etmekten dolayı duygusal yıpranma yaşaması nedeniyle; geçmişinde kendi yakınının böyle bir süreci yaşamış olabileceği ve hastanın durumunun bu üzücü olayı hatırlatıyor olması nedeniyle böyle bir tutum sergilemiş olabileceğini düşünmekteydiler. Bu soruya öğrenciler tarafından verilen yanıtlardan bazı örnekler aşağıda yer almaktadır:

‘Bence hastanın kötü durumundan üzüntü ve çaresizlik duyduğu için.’

‘Ali Bey için bir şey yapamadığından artık o konuşmalara şahit olmak istememiş olabilir.’

‘Kendisi ölümden korkuyor ve hastayı gördükçe konuştuğça korkusu artıyordur’

‘Hastalığından dolayı üzülüyor, dayanamıyor olabilir.’

‘Geçmişinde bir yakınını aynı sebepten kaybetmiş ve bu sebep ona ağır geliyor olabilir.’

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin çoğunluğunun ağrı acı çeken ve ölüm sürecinde olan yaşlı bireye bakım veren sağlık profesyonelinin hastasını görmeye ve dinlemeye artık dayanamadığını söylemesinin altında yatan nedenin; üzüntü ve çaresizlik, kendi ölüm korkusu, duygusal yıpranma, kendi kayıplarının verdiği acıdan kaynaklanabileceği çıkarımında bulundukları görülmektedir.

Ölmekte olan yaşlı hastaya bakım vermenin profesyonel bakım vericilere de duygusal yük getirdiği bakım vericilerin bu süreçte merhamet yorgunluğu ve tükenmişliği sıklıkla yaşadıklarını ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Cavanagh vd., 2020; Chachula, 2022; Dikmen ve Aydın, 2016; Kartsonaki vd., 2023; Zhang vd., 2018). Çalışmaya katılan öğrencilerin olgu temelinde, yaşamın sonundaki yaşlı hastanın bakımını üstlenen sağlık profesyonelinin hastadan kendini korumak için uzaklaşma isteğini; hastanın acısı karşısında duyduğu çaresizlik ve sürecin getirdiği merhamet yorgunluğu ile tükenmişlik duygularını ayırt edebildikleri söylenebilir. Yaşlıya yönelik olumlu tutuma sahip, merhamet düzeyi yüksek olan bu öğrencilerin, gelecekteki meslek yaşamlarında kendileri için de risk oluşturabilecek bu iki durumu ayırt edebilmeleri önemli olmakla birlikte öğrencilerin eğitim

süreçlerinde bu konularla nasıl baş edebilme bilgi ve becerileri kazandırmanın gerekliliğini de ortaya koyduğu düşüncesindeyiz.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sağlık hizmetleri alanında eğitim görmekte olan öğrencilerle yapılan çalışmada, katılımcıların merhamet düzeyinin yüksek ve yaşlılara yönelik tutumlarının da olumlu olduğu saptanmıştır. Ayrıca bir diğer önemli sonuç, merhamet düzeyi yükseldikçe yaşlıya yönelik tutumun da olumluluk düzeyinin arttığıdır.

Bu sonuç; yaşlılara yönelik verilecek hizmetlerde özellikle de sağlık hizmetlerinde sağlık profesyonellerinin merhamet düzeyinin, yaşlı bireylere yönelik tutumlarını etkileyebildiğini göstermekte olduğundan, yaşlı bireyin aldığı hizmetin kalitesini dolayısıyla bireylerin yaşam kalitesini etkileyebileceği söylenebilir. Bu nedenle yaşlıya yönelik tutumun pozitif yönde geliştirilebilmesi için sağlık profesyonellerinin eğitimlerinde yaşlıyı ve yaşlılık sürecini daha iyi anlamalarını sağlayacak, merhamet duygusunu geliştirebilecek eğitim içeriklerinin oluşturulması ve böylece hastaya özgü merhametli bir bakım hizmeti verebilmeleri için daha donanımlı hale getirilmelerinin sağlanması, aynı zamanda merhamet yorgunluğunun olumsuz etkilerine karşı da güçlendirilmeleri önemlidir.

Yaşlıların gereksinimlerinin ve önceliklerinin farkında olan, onlara değer veren, haklarını koruyan bireylerden oluşan bir toplumun sağlıklı yaş almada ve yaşlıların yaşam kalitelerinin artırılmasında temel teşkil ettiği düşünüldüğünde; yaşlıya duyarlı bir toplumun oluşması için yaşlanma ve yaşlılığa yönelik eğitimlerin bireylerin çocukluk yaşlarından itibaren eğitim süreçlerine entegre edilmesinin önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

Sağlık hizmetleri alanında çalışmak üzere eğitim alan öğrencilerin görevlerini icra ederken merhametli bir yaklaşımla yaşlıya yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağlamak amacıyla; sağlık profesyoneli adaylarının yaşlı bireylerle olumlu deneyimler edinebilmeleri için fırsatlar verilmesinin, konuyla ilgili eksikliklerin tespit edilip bu eksiklere yönelik eğitim içeriklerinin müfredatlarda yer almasını sağlayacak planlamaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Yaşlı bireylere hizmet verecek sağlık profesyoneli yetiştiren bu bölümlerin niteliğinin artırılması, sadece ders müfredatlarıyla değil aynı zamanda sosyal faaliyetlerle de desteklenmelidir. Çünkü bu faaliyetlerin, kuşakların bir araya getirilerek paylaşımlarının ve etkileşimlerinin artırılmasını sağlayacağından birbirlerine karşı olumlu duygulara sahip olmalarında önemli rolü olduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin eğitimleri sürecinde merhamet ve yaşlıya yönelik düşüncelerinin şekillenmesinde önemli bir faktör olan eğitimcilerin tutumlarının da incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Nitekim bu alanı tercih eden öğrencilerin sağlık hizmetlerinde görev alacağını, hasta ve yaşlıya bakım vereceğini bilerek ve isteyerek tercih etmeleri; bu öğrencilerin yaşlıya yönelik olumlu tutuma yatkınlıkları olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle sağlık alanında öğrenim gören öğrencilerde bu duygu ve tutumların devamlılığına ve geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlayan çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bu mikro düzeydeki önerilere ek olarak; bu konunun global

bir kriz olarak ele alınması gerektiğini raporlayan çok sayıda uluslararası ve ulusal kuruluşların önerileri arasında yer alan yaşlıya yönelik ayrımcılığın önlenmesi, yaşlı bireylerin haklarının korunması, yaşlıların savunmasızlığını azaltıcı politikaların ve iyi örneklerin ilgili tüm tarafların katılımıyla ele alınması ve ilgili politikaların sürdürülebilirliğinin sağlanması için adımlar atılması da makro düzeyde öneriler olarak değerlendirilmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yapılabilmesi için Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Müdürlüğünden 03.04.2023 tarih ve E-77650685-604.02-596817 sayılı kurum izni ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tıp ve Sağlık Bilimleri Etik Kurulu-1 (TIP) 'den 02.05.2023 tarih ve 44 nolu karar ile gerekli onay alınmıştır (Etik Kurul Kararı Protokol No: 230035).

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- A Discussion Guide on Ageism in Canada. (2022). <https://www.canada.ca/content/dam/canada/employment-social-development/corporate/seniors/forum/consultation-ageism/ageism-discussion-guide-en.pdf>. Erişim tarihi: 25.11.2023.
- Akbaş, M., Sülü, R. (2019). Öğrenci ebelerin merhamet düzeylerinin ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *6.Uluslararası 10.Ulusal Ebelik Öğrencileri Kongre Özet Kitabı*, Sözel bildiri (S95), Sivas, 442.
- Akdeniz, S., Deniz, M.E. (2016). Merhamet ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness&Well-Being*, 4(1), 50-61.
- Akin, B., Dereli Yılmaz, S., Alakas, E. (2021). The relation between emphatic tendency and level of compassion among midwifery students. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 11, 308-313.
- Altay, B., Aydın, T. (2015). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının değerlendirilmesi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 12(1), 11-8.
- Aslan, Ş., Yağcı Özen, M. (2021). Sağlık Çalışanlarında Duygusal Zekâ ve Merhamet Yorgunluğunun Sosyo-Demografik Açıdan Farklılıkları. *Ekev Akademi Dergisi*, (85), 435-452.
- Babahanoğlu, R., Tekgöz Obuz, A., Gencer, N. (2021). Sosyal hizmet öğrencilerinin merhamet düzeyleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 847- 866. DOI: 10.33417/tsh.888894.
- Banerjee, D. (2020). 'Age and ageism in COVID-19': Elderly mental health-care vulnerabilities and needs. *Asian journal of psychiatry*, 51, 102154.

- Başer, D., Tekin, H.H. (2019). Sosyal hizmet öğrencilerinin merhamet ve özgecilik düzeylerinin incelenmesi. M. Kırloğlu, H.H. Tekin (Ed.), *Güncel Sosyal Hizmet Çalışmaları İçinde*, 82-89.
- Bendapudi, N.M., Berry, L.L., Frey, K.A., Parish, J.T., Rayburn, W.L. (2006). Patients' perspective on ideal physician behaviors. *Mayo Clin Proc.*, 81(3), 338-344.
- Bilgiç, Ş. (2022). Does the compassion level of nursing students affect their ethical sensitivity?. *Nurse Education Today*, 109, 105228. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2021.105228>.
- Bozdoğan Yeşilot, S., Yeşil Demirci, P., Öztunç, G. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumları ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 87-93. <https://doi.org/10.33631/duzcesbed.537976>
- Brown, C. A., Kother, D. J., Wielandt, T. M. (2011). A critical review of interventions addressing ageist attitudes in healthcare professional education. *Canadian Journal of Occupational Therapy*, 78, 282–293. doi:10.2182/cjot.2011.78.5.3.
- Bulut, E., Çilingir, D. (2016). Yaşlı ayrımcılığı ve hemşirelik bakımına yansımaları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(5), 446-449.
- Burnett, H., Wahl, K. (2015). The Compassion Fatigue and Resilience Connection: A Survey of Resilience, Compassion Fatigue, Burnout, and Compassion Satisfaction among Trauma Responders. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience*, 17(1), 318-326, ISSN 1522-4821.
- Butler, Robert N. Age-ism: Another Form of Bigotry, *The Gerontologist*, 9.4.1., (1969): 243-246, https://doi.org/10.1093/geront/9.4_Part_1.243.
- Can, R., Tambağ, H., Doğru Hüzmeli, E., Duman, F. (2020). Öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları: bir üniversite örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(1), 68-76. doi:10.30569.adiyamansaglik.669761.
- Cao, X., Wang, L., Wei, S., Li, J., & Gong, S. (2021). Prevalence and predictors for compassion fatigue and compassion satisfaction in nursing students during clinical placement. *Nurse education in practice*, 51, 102999. <https://doi.org/10.1016/j.nepr.2021.102999>.
- Cavanagh, N., Cockett, G., Heinrich, C., Doig, L., Fiest, K., Guichon, J. R., Page, S., Mitchell, I., Doig, C. J. (2020). Compassion fatigue in healthcare providers: A systematic review and meta-analysis. *Nursing ethics*, 27(3), 639-665.
- Cevik Akyil, R., Kahraman, A., Taskiran, N., Akyil, M.S., Oncu, S., Turk, G. (2020). Healthcare Students' Levels of Compassion and Attitudes towards Older People: A Cross-sectional Descriptive Study. *International Journal of Caring Sciences*, May – August, (13), 3, 2201-2208.
- Chachula, K. M. (2022). A comprehensive review of compassion fatigue in pre-licensure health students: antecedents, attributes, and consequences. *Current psychology (New Brunswick, N.J.)*, 41(9), 6275–6287. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01122-3>.

- Cinar, F., Capar, H. (2019). An investigation of the compassion levels of health professionals candidates. *Innovative Journal of Medical Health Science*, 9(7), 514-522.
- Cingi, C.C., Eroğlu, E. (2019). Compassion fatigue in healthcare personnel. *Osmangazi Journal of Medicine*, 41(1), 58–71.
- Çapan, M. (2019). Üniversite öğrencilerinin merhamet ve öz-anlayış düzeylerinin kişilik özellikleri açısından incelenmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul. Türkiye.
- Çıray Gündüzoğlu, N., Akın Korhan, E., Kuzeyli Yıldırım, Y., Şenuzun Aykar, F., Üstün, Ç. (2019). Hemşirelik öğrencilerinde merhamet düzeyi. *Journal of Human Rhythm*, 5(2), 104-116.
- Çingöl, N., Çelebi, E., Zengin, S., Karakaş, M. (2018). Bir sağlık yüksekokulu hemşirelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin incelenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 21, 61-67.
- Dalgali, B., Gürses, İ. (2018). Merhametin sağlık hizmetlerindeki yeri ve önemi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 181-204.
- Daniali, S. S., Rahimi, M., Salarvand, S. (2022). Age discrimination in delivery of health services to old people during COVID-19 pandemic: a scoping review study. *Journal of Gerontology and Geriatrics*, 70(1). doi: 10.36150/2499-6564-N415.
- Demir, S., Erkal, E., Demirkıran, B. (2022). Yaşlı bakımı programında öğrenim gören öğrencilerde akran desteği yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumu etkiler mi? *Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi*, 13(46), 203-210.
- Demirel, N., Utli, H. (2021). Covid-19 sürecinde hemşirelik öğrencilerinin merhamet düzeylerinin belirlenmesi. *Abant Journal of Health Sciences and Technologies*, 1(2), 070-082.
- Dikmen, Y. ve Aydın, Y. (2016). Hemşirelerde merhamet yorgunluğu: Ne? Nasıl? Ne yapmalı?, *Journal of Human Rhythm*, 2(1), 13-21.
- Diren, Z. (2018). Yaşlı bakım çalışanlarında duygusal zeka, kişilik özellikleri, örgütsel güven ve merhamet duyguları ile yaşlılara yönelik tutumlar arasındaki ilişkiler (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul. Türkiye.
- Doğan Yükseköl, Ö., Orhan, İ., Yıldız, E., Yılmaz, A.N. (2020). Ebelik bölümü öğrencilerinin merhamet düzeylerinin belirlenmesi. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 8(3), 566-577. doi: 10.33715/inonusaglik.742271.
- Durkin, M., Gurbutt, R., Carson, J. (2018). Qualities, teaching, and measurement of compassion in nursing: A systematic review. *Nurse education today*, 63, 50–58. <https://doi.org/10.1016/j.nedt.2018.01.025>.
- Ekici, E. (2020). Covid 19 pandemisi sürecinde yaşlı bireylerin bakım yönetimi. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3), 145-152.
- Ersoy, S., Palantöken Engin, S. (2023). Yoğun Bakımda Çalışan Hemşirelerin Yaşlı Ayrımcılığı ile İlgili Görüşlerinin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(2), 273-281.

- Firth-Cozens, J., Cornwell J. (2009). The point of care: Enabling compassionate care in acute hospital settings, https://www.researchgate.net/publication/265219348_The_Point_of_Care_Enabling_compassionate_care_in_acute_hospital_settings.
- Fitzgerald, J.T., Wray, L.A., Halter, J.B., Williams, B.C., Supiano, M.A. (2003). Relating medical students' knowledge, attitudes, and experience to an interest in geriatric medicine. *The Gerontologist*, 43(6), 849-55. (PMID: 14704384).
- Gilbert, P. (2009). The compassionate mind: A new approach to life's challenges, Constable & Robinson, London 2009.
- Global Report on Ageism, WHO,2021. <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/combating-ageism/global-report-on-ageism>. Erişim tarihi: 03.12.2023.
- Kartsonaki, M. G., Georgopoulos, D., Kondili, E., Nieri, A. S., Alevizaki, A., Nyktari, V., Papaioannou, A. (2023). Prevalence and factors associated with compassion fatigue, compassion satisfaction, burnout in health professionals. *Nursing in critical care*, 28(2), 225-235.
- Keeley, G. (2020). Corpses of the elderly found abandoned in Spanish care homes. <https://www.aljazeera.com/news/2020/03/corpses-elderly-abandoned-spanish-carehomes-200324141255435.html>. Erişim tarihi: 17.11.2023.
- Köse, G., Ayhan, H., Taştan, S., İyigün, E., Hatipoğlu, S., Açikel, C.H. (2015). Sağlık alanında farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi*, 57, 145-151.
- López-Hernández, L., Martínez-Arnau, F.M., Castellano-Rioja, E., Botella-Navas, M., Pérez-Ros, P. (2021). Factors affecting attitudes towards older people in undergraduate nursing students. *Healthcare*, 9, 1231. <https://doi.org/10.3390/healthcare9091231>.
- McSherry, W., Bloomfield, S., Thompson, R., Nixon, V. A., Birch, C., Griffiths, N., Fisher, S., Boughey, A. J. (2017). A cross-sectional analysis of the factors that shape adult nursing students' values, attitudes and perceptions of compassionate care. *Journal of Research in Nursing*, 22(1-2), 25-39.
- Mete, B., Şimşir, İ., Kırılmaz, H. (2022). COVID-19 Pandemisinde Sağlık Sistemlerinin Performansı Üzerine Geleneksel Bir Derleme. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(3), 919-30, <https://doi.org/10.5336/healthsci.2022-89162>.
- Moradi, M., Navab, E., Sharifi, F., Namadi, B., & Rahimidoost, M. (2021). The effects of the COVID-19 pandemic on the elderly: A systematic review. *Iranian Journal of Ageing*, 16(1), 2-29.
- Nas, E., Sak, R. (2020). Merhamet ve Merhamet Odaklı Terapi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 64-84. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.525744>.
- Nathoo, S., Shaw, D. G., Sandy, P. T. (2021). Determinants of compassion in providing care to older people: Educational implications. *Nurse education today*, 101, 104878.

- Ozaydin, T., Kocoglu-Tanyer, D., Akin, B. (2023). Normative solidarity and compassion as determinants of ageism in nursing students: An analysis of mediation and moderation. *Collegian*, 30(2), 400-406.
- Özdelikara, A., Babur, S. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin merhamet düzeyi ve empatik eğilim ilişkisi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 342-349.
- Pakiş Çetin, S., Çevik, K. (2021). Hemşirelik öğrencilerinin bireyselleştirilmiş bakım algıları ile merhamet düzeyi arasındaki ilişki. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1), 57-70.
- Palsgaard, P., Maino Vieytes, C. A., Peterson, N., Francis, S. L., Monroe-Lord, L., Sahyoun, N. R., Ventura-Marra, M., Weidauer, L., Xu, F., Arthur, A. E. (2022). Healthcare Professionals' Views and Perspectives towards Aging. *International journal of environmental research and public health*, 19(23), 15870. <https://doi.org/10.3390/ijerph192315870>.
- Pekesen, M., Akdeniz, Ş. ve Sinan, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 18, 82-103. doi: 10.46218/ tshd. 961336.
- Perry, J., Paterson, B. L. (2005). Nursing rounds as a pedagogical strategy: anchoring theory to practice in gerontological nursing. *Nurse Education in Practice*, 5, 63–69. doi:10.1016/j.nepr.2004.03.001.
- Polat, F.N., Erdem, R. (2017). Merhamet yorgunluğu düzeyinin çalışma yaşam kalitesi ile ilişkisi: Sağlık profesyonelleri örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 291-312.
- Pommier, E.A. (2011). Pommier, E. A. (2011). The Compassion Scale. *Dissertation Abstracts International Section A: Humanities and Social Sciences*, 72(4-A), 1174.
- Ruiz-Fernández, M. D., Ramos-Pichardo, J. D., Ibáñez-Masero, O., Cabrera-Troya, J., Carmona-Rega, M. I., & Ortega-Galán, Á. M. (2020). Compassion fatigue, burnout, compassion satisfaction and perceived stress in healthcare professionals during the COVID-19 health crisis in Spain. *Journal of clinical nursing*, 29(21-22), 4321-4330.
- Salazar, L.R. (2016). The relationship between compassion, interpersonal communication apprehension, narcissism and verbal aggressiveness. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 4(1), 1-14.
- Sarıyıldız, A., Paşaoğlu, M. T., Yılmaz, M. E. (2021). Türkiye, Çin, ABD, Fransa Sağlık Sistemleri ve COVID-19 Politikaları. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 314-327. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.818483>.
- Seven A., Doğan S., Kınık A., Toraman K., Daşkın G., Sevinen G., Doğru, T. (2019). Compassion Levels of the Intern Students of Nursing and the Influencing Factors: Pilot Study. *Online Türk Sağlık Bilimleri Dergisi*, 4(3), 273-282.
- Seven, A., Dülger, H. (2020). Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü Öğrencilerinin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları ve Etkileyen Faktörler. *Pearson Journal*, 5(7), 363-371.

- Taşdelen, B. (2020). COVID-19 Salgın Sürecinde Yaşlılağa Bakış: 280 Karakter Yaşlılar Hakkında Ne Söylüyor?. *Electronic Turkish Studies*, 15(6).
- Tatum, K.J. (2012). Adherence to gender roles as a predictor of compassion and self-compassion in women and men. (Doctoral dissertation). Waco, Baylor University.
- Tayaz, E., Koç, A. (2022). Hemşirelik öğrencilerinin yaşlı ayrımcılığına yönelik tutumları. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 38(2), 86-94. <https://doi.org/10.53490/egehemshire.950970>.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). Yaşlanma Vizyon Belgesi. https://www.aile.gov.tr/media/133623/yaslanma_vizyon_belgesi.pdf Erişim tarihi: 13.12.2023.
- Tekindal, M., Ege, A., Erim, F., Gedik, T. E. (2020). Sosyal hizmet bakış açısıyla Covid-19 sürecinde yaşlı bireyler: Sorunlar, ihtiyaçlar ve öneriler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 159-164.
- Uslu, E., Akın, B. (2022). Sağlık Bilimlerinde Çalışan Öğretim Elemanlarının Yaşlı Ayrımcılığı Tutumu. *Journal of Nursology*, 25(4), 254-259.
- Ünalp Çepel, Z. (2020). Neoliberalizmin Kovid-19 Testi ve Avrupa Birliği: Dezavantajlı Gruplar Örneği. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 4(1), 33-50.
- Vefikuluçay, D. (2008). Üniversitede öğrenim gören öğrencilerin yaşlı ayrımcılığına ilişkin tutumları. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Türkiye.
- Vefikuluçay Yılmaz, D., Terzioğlu, F. (2011). Development and psychometric evaluation of ageism attitude scale among the university students. *Turkish Journal of Geriatrics*, 14(3), 259-268.
- WHO. (2020). WHO's work on the UN Decade of Healthy Ageing (2021-2030). <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing>. Erişim tarihi:01.12.2023.
- World Social Report 2023: Leaving No One Behind in an Ageing World. United Nations Department of Economic and Social Affairs 2023. <https://social.desa.un.org/publications/undesa-world-social-report-2023>.
- Yáñez-Yáñez, R., Parra-Rizo, M. A., McArdle-Draguicevic, N., Valdés-Valdés, N., Rojas, G. A., Gamín, L., Lorca, P., et al. (2022). Attitude towards Older People According to Sociodemographic and Educational Variables in Students of a Chilean University. *Geriatrics*, 7(6), 130. MDPI AG. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.3390/geriatrics7060130>.
- Zhang, S., Liu, Y., Zhang, H., Meng, L., Liu, P. (2016). Determinants of undergraduate nursing students' care willingness towards the elderly in China: Attitudes, gratitude and knowledge. *Nurse Education Today*. 43, 28-33.
- Zhang, Y. Y., Han, W. L., Qin, W., Yin, H.-X., Zhang, C. F., Kong, C. ve Wang, Y. L. (2018). Extent of compassion satisfaction, compassion fatigue and burnout in nursing: a meta-analysis. *Journal of Nursing Management*, 26(7), 810–819. <https://doi.org/10.1111/jonm.12589>.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Yeşil Sosyal Hizmet Bağlamında Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı: Çoklu Zeka Yaklaşımının Rolü ve Etki Eden Diğer Değişkenler

The Awareness of Electromagnetic Pollution Among Social Work Students in the Context of Green Social Work: The Role of Multiple Intelligence Theory and Other Influential Variables

Resul DURAN¹

¹Öğretim Görevlisi Doktor, Hakkari Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, resulduran@hakkari.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7149-834X

Başvuru: 20.10.2024
Kabul: 24.01.2025

Atıf: Duran, R. (2025). Yeşil sosyal hizmet bağlamında sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığı: Çoklu zeka yaklaşımının rolü ve etki eden diğer değişkenler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 63-87.
DOI: 10.33417/tsh.1570531

ÖZ

Bu çalışma, sosyal hizmet bölümünde öğrenim gören öğrencilerin elektromanyetik kirlilik farkındalığını ve bu farkındalığın doğacı zeka ile diğer faktörlerle olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modelleri kullanılmıştır. Türkiye'deki devlet ve özel üniversitelerdeki sosyal hizmet öğrencilerinden oluşan 436 kişilik bir örneklem ile veri toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket, demografik bilgiler, Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği ve Çoklu Zeka Ölçeğini içermektedir. Bulgular, öğrencilerin büyük bir kısmının elektromanyetik kirlilik konusunda orta seviyede farkındalık sergilediğini göstermektedir. Çeşitli sosyodemografik değişkenlerin farkındalık düzeyleri üzerinde anlamlı etkileri olduğu saptanmıştır. Ayrıca, öğrencilerin bilgi düzeyi, tutumları ve deneyimlerinin de farkındalıklarını etkilediği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, doğacı zekanın elektromanyetik kirlilik farkındalığı ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu ve bu farkındalığı önemli ölçüde artırdığı saptanmıştır. Sonuç olarak, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığının artırılması için çevresel konuların eğitim müfredatına daha fazla entegre edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bulgular, pratikte sosyal hizmet eğitimi programlarının çevresel sürdürülebilirlik ve farkındalık konularında daha etkin hale getirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Yeşil sosyal hizmet, elektromanyetik kirlilik farkındalığı, çoklu zeka yaklaşımı, doğacı zeka

ABSTRACT

This study aims to examine the awareness of electromagnetic pollution among social work students and its relationship with nature intelligence and other influencing factors. The study employs quantitative research methods, using descriptive and correlational survey models. Data were collected from a sample of 436 social work students from state and private universities in Turkey. The survey used in the research includes demographic information, Electromagnetic Pollution Awareness Scale, and Multiple Intelligence Survey. The findings reveal that a majority of the students demonstrate a moderate level of awareness regarding electromagnetic pollution. It was found that various sociodemographic variables have significant effects on awareness levels. Additionally, the students' knowledge level, attitudes, and experiences were also identified as influential factors affecting their awareness. Moreover, it was determined that nature intelligence has a significant relationship with electromagnetic pollution awareness and substantially enhances it. In conclusion, the study emphasizes the need to further integrate environmental topics into the curriculum to increase social work students' awareness of electromagnetic pollution. These findings indicate that social work education programs should be more effective in promoting environmental sustainability and awareness in practice.

Keywords: Green social work, electromagnetic pollution awareness, multiple intelligence theory, natural intelligence

GİRİŞ

Yeşil sosyal hizmet, sosyal refahı artırmayı ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi amaçlayan sosyal hizmet disiplininin bir yaklaşımıdır (Dominelli, 2012). Bu yaklaşım, geleneksel sosyal hizmetin uygulamalarını ve ilkelerini sürdürülebilirlik, çevresel sorumluluk, sosyal adalet ve eşitlik kavramlarıyla birleştirmektedir (Kaya Örk ve Çömez Polat, 2022). Yeşil sosyal hizmet, çevresel adaletin sağlanmasını, toplumdaki tüm bireylerin çevresel sorunlar hakkında bilinçlendirilmesini ve bu sorunların sosyal adaletle ilişkili yönlerinin ele alınmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda, sosyal hizmet öğrencilerinin ve profesyonellerinin sürdürülebilirlik ve çevre sorunları hakkında bilinçlenmesini, yeşil ve sürdürülebilir uygulamalar konusunda eğitim almasını ve kapasitelerini geliştirmesini destekler (Dominelli, 2018; Güzel ve Buz, 2019). Doğal kaynakların korunması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, çevresel sorunlarla etkili bir şekilde baş edebilmek adına politika ve stratejilerin oluşturulmasına katkıda bulunulması ve çevresel sorunların karmaşıklığını kabul edip farklı disiplinlerden uzmanlarla işbirliği yaparak bütüncül çözümler üretilmesi, yeşil sosyal hizmetin temel hedeflerindendir (Drolet vd., 2018). Yeşil sosyal hizmet, yalnızca çevresel sorunların çözümüyle değil, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanması, eşitlik ve insan haklarının korunması gibi konularla da yakından ilgilidir (Deepak ve Mathbor, 2022). Bu bağlamda, elektromanyetik kirliliğin önlenmesi ve azaltılması, yeşil sosyal hizmetin çevresel adalet perspektifiyle ele alınması gereken önemli bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Elektromanyetik kirlilik, elektrik ve manyetik alan bileşeni dalgalarının insan ve çevre sağlığı üzerinde oluşturduğu olumsuz etkileri ifade etmektedir (Çerezci, 2012). Günümüzde özellikle teknolojinin hızla gelişmesinden dolayı elektromanyetik kirlilik giderek artan bir çevre sorunu ve endişe kaynağı haline gelmiştir (Cansız ve Kurt, 2012). Elektromanyetik kirliliğin ana kaynakları arasında baz istasyonları, yüksek gerilim hatları, kablosuz iletişim cihazları (cep telefonları, Wi-Fi ağları vb.), elektrikli ev aletleri, radyo ve televizyon vericileri bulunmaktadır. Cep telefonları, bilgisayarlar, tabletler ve diğer elektronik cihazlarla sürekli olarak etkileşim halinde olan bireyler, elektromanyetik kirliliğe daha fazla maruz kalabilmektedir (Seyhan, 2010). Özellikle üniversite öğrencileri gibi teknolojiyi yoğun şekilde kullanan gruplarda elektromanyetik kirliliğin çeşitli olumsuz etkileri gözlemlenebilmektedir. Örneğin, uzun süreli cep telefonu kullanımı, dizüstü bilgisayar ve Wi-Fi bağlantısı ile etkileşim halinde olan öğrencilerde baş ağrısı, odaklanma sorunları, uyku bozuklukları ve düşük ders çalışma performansı gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Gavrilas vd., 2022). Ayrıca, elektromanyetik kirliliğe uzun süre maruz kalmanın özellikle zihinsel yorgunluğu artırdığı ve öğrenme sürecini olumsuz etkilediği yönünde bulgular mevcuttur (Türkkan ve Pala, 2012). Bu durum, üniversite öğrencilerinin akademik başarılarını ve genel refahlarını tehdit edebilir. Ancak literatürde, elektromanyetik kirliliğin özellikle üniversite öğrencilerinin günlük yaşamları üzerindeki etkilerini detaylı inceleyen çalışmalar sınırlıdır (Pala, 2012). Bu nedenle, elektromanyetik kirlilik farkındalığının artırılması hem bireylerin hem de toplumun sağlığı ve refahı açısından önemlidir.

Elektromanyetik kirlilik farkındalığını etkileyen çeşitli faktörler arasında bireylerin sahip olduğu zeka türleri önemli bir yer tutmaktadır. (Kana ve Demir, 2017). Gardner (1999), geliştirdiği Çoklu Zeka Kuramı ile bireylerin yalnızca tek bir zeka türüne değil, farklı zeka alanlarına sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Gardner, geleneksel zeka testlerinin yalnızca mantıksal-matematiksel ve dilbilgisel zeka türlerini ölçtüğünü belirtmiş; ancak insanların bedensel, görsel-uzamsal, müziksel, içsel, doğacı, varoluşçu ve kişilerarası gibi pek çok farklı zeka türüne de sahip olabileceğini savunmuştur. Çoklu Zeka Kuramı, bireylerin zeka ve yeteneklerini sadece geleneksel akademik ölçütlerle değil, farklı zeka alanları üzerinden değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır (Gürel ve Tat, 2010). Bu yaklaşım, bireylerin güçlü yönlerini ve ilgilerini tanımalarına, özgüven ve özsaygılarını artırmalarına olanak sağlamaktadır. Böylece bireyler, kendilerini daha bütüncül bir şekilde değerlendirerek sosyal ilişkilerinde, eğitimde ve kariyer seçimlerinde daha bilinçli ve özgün kararlar alabilmektedir. Kuram, bireylerin potansiyellerini keşfetmelerini ve yaşamlarını daha anlamlı ve bilinçli bir şekilde yönlendirmelerini teşvik etmektedir (Altan, 2011). Gardner'ın (1999) tanımladığı zeka türlerinden biri olan doğacı zeka, bireylerin doğal çevreyle olan bağlarını, canlılara ve doğal olaylara yönelik anlayışlarını ifade etmektedir. Bu zeka türü, bireylerin çevreye duyarlılık göstermelerine, çevresel sorunlara karşı farkındalık kazanmalarına ve sürdürülebilirliğe yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerine katkı sağlar. Doğacı zekası yüksek bireyler, çevrenin korunması ve çevre bilincinin artırılması gibi konularda daha hassas ve bilinçli davranışlar sergileyebilir (Bellenka, 1997; Saban, 2010; Altan, 2012). Bu nedenle, çevresel farkındalık ile doğacı zeka arasında güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Doğacı zekası yüksek bireylerin çevresel sorunlara olan duyarlılıklarının, elektromanyetik kirlilik gibi görünürlüğü düşük çevresel tehditlere yönelik farkındalıklarını da artırabileceği öngörülmektedir. Literatürde, doğacı zeka ve elektromanyetik kirlilik farkındalığı arasındaki ilişkiyi doğrudan inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, doğacı zekanın çevresel bilinç düzeyini artırmadaki rolü vurgulanmaktadır (Ningrum vd., 2018). Örneğin, Ningrum ve diğerleri (2018), doğacı zekası yüksek öğrencilerin çevresel sorunlara daha duyarlı yaklaşımlar geliştirdiğini ve bu farkındalığın öğrencilerin günlük yaşam alışkanlıklarına yansıdığını ortaya koymuştur. Bu bağlamda, elektromanyetik kirlilik gibi çevresel tehditlerin algılanmasında da doğacı zekanın önemli bir belirleyici olduğu söylenebilir. Ancak, sosyal hizmet öğrencileri üzerinde bu ilişkiyi ele alan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal hizmet disiplininin temel amaçlarından biri, bireylerin, ailelerin ve toplumların yaşam koşullarını iyileştirerek sürdürülebilir bir sosyal denge ve refah sağlamaktır. Sürdürülebilir uygulamalar bireyleri biyopsikososyal yönden desteklemekte ve geleceğe yönelik kaygılarını azaltmaktadır (Drolet vd., 2018). Sosyal hizmet öğrencilerinin de sürdürülebilir uygulamaları gerçekleştirebilmeleri için çevreye zarar veren etmenlere yönelik farkındalık geliştirmeleri gerektirmektedir. Sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığı, bireylerin ve toplumun genel refahını ve çevresel sürdürülebilirliği artırmak için kritik bir rol oynamaktadır. Bu farkındalık, sosyal hizmetin bütüncül ve kapsamlı bir yaklaşımla toplumsal sorunlara çözüm bulma

yeteneğini güçlendirir. Dolayısıyla bu çalışmada sosyal hizmet bölümünde öğrenim gören öğrencilerin elektromanyetik kirlilik farkındalıklarını ölçmek ve bu farkındalığın doğacı zeka ve diğer faktörlerle ilişkisini incelemek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın literatüre katkısı, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığı ile doğacı zeka arasındaki ilişkiyi araştırmasıdır. Literatürde, elektromanyetik kirlilik farkındalığı üzerine yapılan çalışmalar genellikle farklı meslek grupları (Shaikh ve Majid, 2022; Küçükahmetler vd., 2024) ve çeşitli alanlarda öğrenim gören öğrencilere (Yüceyurt ve Kaya, 2020; Gavrilas vd., 2022) odaklanmış olup, sosyal hizmet disiplini özelinde bu konuyu ele alan bir araştırma bulunmamaktadır. Örneğin, Yüceyurt ve Kaya, (2020) üniversite öğrencilerinin çevresel sorunlara yönelik genel farkındalık düzeylerini incelemiş, ancak bu farkındalığı sosyal hizmet alanındaki özel gruplarla ilişkilendirmemiştir. Benzer şekilde, Gavrilas ve diğerleri (2022) genç bireylerin çevresel bilgi düzeylerini ele alırken, bu bilgilerin farklı zekâ türleriyle olan ilişkisini irdelememiştir. Bu çalışmanın diğerlerinden ayrılan yönü, elektromanyetik kirliliğin sosyal hizmet disiplini içerisindeki yeri ve önemi ile doğacı zekanın bu farkındalık üzerindeki etkisini ilk kez kapsamlı bir şekilde ele almasıdır. Çalışma, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalıklarını artırmak için doğa zekası ve çevresel eğitim programları arasında nasıl bir ilişki kurulabileceğini analiz ederek, bu alanda farkındalığı artıracak yeni stratejiler sunmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle araştırma, sosyal hizmet eğitiminde çevresel sürdürülebilirliği destekleyen yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, doğacı zekanın elektromanyetik kirlilik gibi çevresel tehditlerin algılanmasındaki rolünü vurgulayarak, literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın sonuçları, sosyal hizmet öğrencilerinin eğitim müfredatına çevresel konuların daha etkili bir şekilde entegre edilmesi ve bu öğrencilerin çevresel risklere karşı daha bilinçli hale getirilmesi adına yeni açılımlar sunabilir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel ve ilişkisel tarama modelleri kullanılmıştır. Betimsel tarama modeli, araştırma konusunu mevcut durumu içinde müdahale olmaksızın ve objektif bir şekilde tanımlamayı amaçlar (Karasar, 2012). İlişkisel tarama modeli ise, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkileri inceleyerek bu değişkenler arasındaki bağlantıları anlamayı hedefler (Gürbüz ve Şahin, 2018). Bu çalışmada, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalıkları, betimsel tarama modeliyle mevcut durumları içinde analiz edilmiştir. Ayrıca, bu farkındalığın doğacı zeka ve diğer faktörlerle olan ilişkisini belirlemek amacıyla ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir.

Bu kapsamda, çalışmada şu hipotez test edilmiştir:

H1: Sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalık düzeyleri, sahip oldukları doğacı zeka düzeyi ile pozitif bir ilişki göstermektedir.

Bu yöntem, değişkenler arası bağlantıları inceleyip somut öneriler sunarak çalışmaya daha derinlemesine ve bütüncül bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye'deki devlet ve özel üniversitelerdeki sosyal hizmetler ön lisans ve lisans programlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Türkiye Yükseköğretim Kurulu'nun Program Atlası'na göre [YÖKATLAS], 2023-2024 akademik yılı itibarıyla sosyal hizmet lisans ve ön lisans (açık öğretim dâhil) programlarına toplam 21.349 öğrenci kayıtlıdır (YÖKATLAS, 2024). Bu verilere dayanarak, Raosoft Örneklem Büyüklüğü Hesaplayıcısı ile yapılan hesaplamalara göre, 378 öğrenciden oluşan bir örneklem, bu nüfusu yeterince temsil etmek için uygun görülmüştür (Raosoft, 2004).

Araştırmanın örneklemini, gönüllü olarak katılmak isteyen ve rastgele seçilen sosyal hizmet öğrencilerinden oluşmaktadır. Örnekleme 274 kadın ve 162 erkek olmak üzere toplam 436 öğrenci dahil edilmiştir. Katılımcıların yaşları 18 ile 47 arasında değişmekte olup, ortalama yaş 21.95 ± 3.363 'tür. Eğitim seviyelerine göre katılımcıların %32,6'sı (142 kişi) ön lisans, %67,4'ü (294 kişi) ise lisans programında öğrenim görmektedir. Sınıf dağılımına bakıldığında, öğrencilerin %27,5'i (120 kişi) 1. sınıfta, %34,9'u (152 kişi) 2. sınıfta, %23,2'si (101 kişi) 3. sınıfta ve %14,4'ü (63 kişi) 4. sınıfta okumaktadır. Not ortalamaları 100'lük sistemde 40 ile 97 arasında değişmekte olup, ortalama not $75,69 \pm 10.634$ 'tür. Öğrenciler rastgele seçildiği için hangilerinin müfredatlarında yeşil sosyal hizmet dersi aldığı önceden belirlenmemiştir. Ancak, çalışma sırasında elde edilen veriler doğrultusunda katılımcıların %45,9'unun (200 kişi) çevre ile ilgili bir ders aldığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin müfredatında çevresel konulara yönelik derslerin varlığını araştırmanın bulgularıyla ilişkilendirme açısından bir başlangıç noktası sunmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama sürecine başlamadan önce, gerekli etik onay Hakkari Üniversitesi'nden alınmıştır (Evrak tarih ve sayı: 23.01.2024-73266). Etik kurul onayının ardından, anket formu sosyal hizmet öğrencilerine ön bilgilendirmeler yapılarak hem fiziksel hem de online olarak dağıtılmıştır. Katılımcılardan etik kurallara uygun ve gerçekçi yanıtlar alabilmek amacıyla, kimlik bilgilerini içeren sorular sorulmamıştır. Araştırmaya gönüllü olarak 450 öğrenci katılmış, eksik veya hatalı yanıtlar içeren veriler temizlenmiş ve toplamda 436 katılımcının verileri analize dahil edilmiştir. Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamış olup, veri toplama sürecinin başından sonuna kadar araştırmacılar, araştırma etiğine uygun davranmış ve verileri bu kurallara uygun şekilde toplamış ve değerlendirmiştir.

Veri toplama araçları

Çalışmanın amacına uygun olarak, veri toplama aracı olarak bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmaya katılan sosyal hizmet öğrencilerinin

sosyo-demografik bilgilerini ölçen sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde, Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği yer almaktadır. Üçüncü bölümde, ise Çoklu Zeka Ölçeği bulunmaktadır.

Demografik Bilgi Formu

Literatürden faydalanılarak hazırlanan, demografik özelliklerin belirlenmesinde kullanılacak olan, 15 sorudan oluşan bu form; öğrencilere ait yaş, cinsiyet, öğrenim gördüğü eğitim düzeyi, sınıf düzeyi, yaşadığı yer, elektronik cihaz kullanma durumu, konu hakkında bilgi sahibi olma durumu gibi bilgileri içermektedir.

Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği

Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği, Kenar ve diğerleri (2014) tarafından geliştirilmiş olan, 5'li Likert tipi bir ölçektir. Ölçek, 4 alt boyut ve toplam 29 sorudan oluşmaktadır. Alt boyutlar şu şekildedir: Elektromanyetik Kirlilik ve Ekosistem (EKE) (8 madde), Elektromanyetik Kirlilik Algısı (EKA) (7 madde), Elektromanyetik Kirliliğin Sağlık Üzerine Etkisi (EKSÜE) (8 madde) ve Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı (EKF) (6 madde). Ölçek, her bir alt boyut ve tamamı için toplam puan hesaplanmasına olanak tanımaktadır. Ölçeğin genelinden alınabilecek en düşük puan 29, en yüksek puan 145'tir. Alt boyutlardan alınabilecek puan aralıkları ise sırasıyla: 8-40; 7-35; 8-40 ve 6-30'dur. Ölçeğin Cronbach's alfa güvenirlik katsayısı .92'dir. Bu çalışmada, ölçeğin Cronbach alfa değeri .96 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamından ve alt boyutlarından alınan düşük puanlar, yüksek düzeyde elektromanyetik kirlilik farkındalığını göstermektedir.

Çoklu Zeka Ölçeği

Çoklu Zeka Ölçeği, Babacan ve Dilici (2012) tarafından Türkçeye uyarlanmış ve üniversite öğrencileri üzerinde test edilmiştir. Bu ölçek, Gardner'ın dokuz zeka alanını kapsayan 27 soruluk bir ölçektir ve iç tutarlık katsayıları .73 ile .86 arasında değişmekte olup, doğacı zeka alt boyutu için güvenirlik katsayısı .73'tir. Bu çalışmada ise güvenirlik katsayısı .90 olarak belirlenmiştir. Ölçek, her birinde 9 soru bulunan 3 gruptan oluşmaktadır. Dokuz alt boyuttan oluşmaktadır: Bedensel zeka, varoluşçu zeka, kişilerarası zeka, içsel zeka, mantıksal zeka, müziksel zeka, doğacı zeka, sözel zeka ve görsel zeka. Her grup için sorular 1'den 9'a kadar sıralanmıştır ve öğrencilerden kendilerine en yakın hissettikleri ifadeye 1 puan, en uzak olduklarına inandıkları ifadeye ise 9 puan vermeleri istenmiştir. Bu puanlar, öğrencilerin hangi zeka alanına daha yatkın olduğunu belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Öğrencilerin en yatkın oldukları zeka alanı, ilgili alt boyutun maddelerine verdikleri en düşük puan toplamı ile belirlenmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 3, en yüksek puan ise 27'dir.

Veri Analizi

Çalışmada, sosyal hizmet öğrencilerinin bazı demografik değişkenlere göre elektromanyetik kirlilik farkındalıklarındaki değişimleri tespit etmek amacıyla elde edilen veriler, SPSS-25 programına aktarılarak analiz edilmiştir. Sürekli değişkenler için tanımlayıcı istatistikler ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler olarak sunulmuş, kategorik değişkenler için ise frekans ve

yüzde rapor edilmiştir. Sürekli ölçümlerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek amacıyla Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) katsayılarına bakılmıştır. Ölçeklerin çarpıklık ve basıklık katsayıları $\pm 1,5$ aralığında bulunmuştur (EKFÖ: skewness=0.764, kurtosis=0.703; ÇZK: skewness=0.546, kurtosis=-1.080), bu da ölçümlerin normal dağıldığını ve parametrik testlerin kullanılabileceğini göstermektedir (Tabachnick vd., 2007). Katılımcı grupları arasındaki ölçek puanlarını karşılaştırmak için ‘Bağımsız Örneklem T-Testi’ ve ‘Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)’ kullanılmıştır. İki den fazla grup arasındaki farklılıkları test etmek için Levene testi uygulanmış; varyansların eşit olduğu durumlarda ($p > 0.05$) Hochberg’s GT2, eşit olmadığı durumlarda ($p < 0.05$) ise Games-Howell Post Hoc testleri kullanılmıştır. Ayrıca, ölçek puanları arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmış ve ölçeklerin birbirlerini yordama durumlarını analiz etmek için lineer regresyon analizi yapılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin EKFÖ Ölçeğindeki Puanlarının Test Sonuçları

EKFÖ Puanı-Farkındalık Seviyesi	f	%	$\bar{x}$	SS
01-29 puan- Çok farkında	7	1,6		
30-58 puan- Farkında	199	45,6		
59-87 puan- Ne farkında ne değil	185	42,4	59,75	22,094
88-116 puan- Farkında değil	33	7,6		
117-145 puan- Hiç farkında değil	12	2,8		

Tablo 1’de, sosyal hizmet öğrencilerinin Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği (EKFÖ) puanlarına göre farkındalık seviyelerinin dağılımı gösterilmektedir. Verilere göre, katılımcıların büyük bir kısmı (%45,6) 30-58 puan aralığında yer alarak elektromanyetik kirlilik konusunda farkında olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların %42,4’ü ise 59-87 puan aralığında olup, ne farkında ne de farkında olmadıklarını ifade etmektedir. Bunun yanında, %7,6’lık bir grup (88-116 puan) elektromanyetik kirlilik konusunda farkında olmadığını, %2,8’lik bir kesim ise (117-145 puan) hiç farkında olmadığını belirtmiştir. Çok farkında olan katılımcıların oranı ise oldukça düşük olup, sadece %1,6’lık bir dilim (01-29 puan) bu kategoride yer almaktadır. Ortalama puan $59,75 \pm 22,094$ olarak bulunmuş, bu da genel olarak öğrencilerin farkındalık düzeyinin orta seviyede olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin EKFÖ Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Puanlarının Sosyodemografik Değişkenlere Göre Test Sonuçları

Özellik	Kategoriler	n(%)	EKFÖ	EKFÖ ($\bar{x} \pm SS$)			
				EKE	EKA	EKSÜE	EKF
Cinsiyet	Kadın	274(62,8)	57,99 $\pm$ 19,65	15,44 $\pm$ 7,30	15,16 $\pm$ 6,56	15,46 $\pm$ 5,14	11,91 $\pm$ 4,04
	Erkek	162(37,2)	62,74 $\pm$ 25,48	17,43 $\pm$ 9,30	15,63 $\pm$ 7,44	16,69 $\pm$ 6,70	12,97 $\pm$ 5,03
	t		-2,042	-2,338	-,662	-2,010	-2,278
	p		,042*	,020*	,508	,045*	,023*
	Fark		1<2	1<2	---	1<2	1<2

Tablo 2. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin EKFÖ Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Puanlarının Sosyodemografik Değişkenlere Göre Test Sonuçları Devamı

Yaş	20 ve altı	150(34,4)	64,41±23,37	17,10±8,64	16,72±7,08	17,30±5,96	13,28±4,68
	21-22	155(35,6)	59,11±19,15	15,54±7,16	15,38±6,56	15,85±5,10	12,34±3,79
	23 ve üstü	131(30,0)	55,19±22,92	15,88±8,62	13,71±6,77	14,42±6,04	11,16±4,69
	F		6,346	1,533	6,798	8,949	8,148
	p		,002*	,217	,001*	,000*	,000*
	Fark		1>3**	---	1>3**	1>3**	1>3**
Eğitim düzeyi	Ön lisans	142(32,6)	63,31±24,85	18,52±9,15	15,53±7,32	16,58±6,32	12,67±5,02
	Lisans	294(67,6)	58,04±20,45	15,05±7,37	15,24±6,69	15,60±5,51	12,13±4,16
	t		2.349	3.938	.406	8.949	8.148
	p		,019*	,000*	,685	,099	,234
	Fark		1>2	1>2	---	--	---
Sınıf düzeyi	1	120(27,5)	65,95±23,30	17,89±8,95	16,79±7,03	17,75±6,28	13,50±4,70
	2	152(34,9)	60,76±22,63	17,10±8,49	15,19±6,96	16,02±5,47	12,43±4,42
	3	101(23,2)	54,24±18,86	13,72±5,77	14,64±6,64	14,44±5,15	11,43±4,14
	4	63(14,4)	54,38±20,13	14,65±7,93	14,04±6,57	14,55±5,69	11,12±4,04
	F		6.850	6.445	2.909	7.713	5.879
	p		,000*	,000*	,034*	,000*	,001*
	Fark		1>3,1>4**	1>3,2>3***	1>4**	1>3,1>4**	1>3,1>4**
Not ortalaması	70 ve altı	148(33,9)	64,48±24,32	17,66±9,14	16,41±7,21	16,98±6,38	13,39±4,90
	71-84	196(45,0)	58,03±21,32	15,83±7,89	14,93±6,85	15,54±5,38	11,72±4,09
	85 ve üstü	92(21,1)	55,86±18,59	14,55±6,52	14,47±6,31	15,03±5,47	11,80±4,18
	F		5.495	4.525	2.890	4.053	6.856
	p		,004*	,011*	,057	,018*	,001*
	Fark		1>2,1>3**	1>3***	---	1>3**	1>2,1>3**
Yaşanılan yer	Öğrenci evi	33(7,6)	58,69±20,88	14,69±5,85	15,27±6,70	16,36±6,98	12,36±5,23
	Yurt	285(65,4)	59,92±22,29	16,12±8,25	15,22±6,82	16,15±5,87	12,42±4,51
	Aile	118(27,1)	59,66±22,09	16,74±8,44	15,65±7,18	15,25±5,24	12,00±4,11
	F		.047	.836	.164	1.100	.370
	p		,954	,434	,849	,334	,691
	Fark		---	---	---	---	---
Bilgisayar, tablet vb. araç gereç kullanma durumu	Evet	306(70,2)	57,74±19,06	15,26±7,12	14,98±6,29	15,52±5,26	11,97±4,04
	Hayır	130(29,8)	64,50±27,47	18,35±9,87	16,18±8,10	16,86±6,83	13,09±5,25
	t		-2.555	-3.232	-1.507	-2.008	-2.163
	p		,011*	,001*	,134	,046*	,032*
	Fark		1<2	1<2	---	1<2	1<2

* p<0.05, ** Hochberg's GT2, *** Games-Howell

Tablo 2'de sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalıklarını (EKFÖ) ve EKFÖ alt boyutları üzerindeki puanlarının çeşitli sosyodemografik değişkenlere göre nasıl farklılaştığı, t-testleri ve ANOVA analizleri ile değerlendirilmiştir. Bulgular, her bir sosyodemografik değişkenin EKFÖ ve alt boyutları ile ilişkisini net bir şekilde göstermektedir

Cinsiyet değişkeni açısından yapılan t-testi, cinsiyete göre EKFÖ puanları arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir (p<0.05). Erkek katılımcıların puanları kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur. Aynı şekilde, alt boyutlar incelendiğinde, Elektromanyetik Kirlilik ve Ekosistem (EKE), Elektromanyetik Kirliliğin Sağlık Üzerine Etkisi (EKSÜE) ve Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı (EKF) puanlarının da cinsiyete göre anlamlı farklar gösterdiği, erkek katılımcıların daha yüksek puanlar aldığı belirlenmiştir.

Yaş değişkeni açısından yapılan ANOVA testi, yaşa göre EKFÖ puanları arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir (p<0.05). 20 yaş ve altındaki katılımcılar, 23 yaş ve üstü katılımcılardan daha yüksek puanlar almıştır. Alt boyutlardan EKA, EKSÜE ve EKF puanları da yaşa göre anlamlı

farklılıklar göstermiştir. 20 yaş ve altındaki katılımcılar, 23 yaş ve üstü katılımcılara göre daha yüksek puanlar elde etmiştir.

Eğitim düzeyi değişkeni açısından yapılan t-testi, eğitim düzeyine göre EKFÖ puanları arasında anlamlı farklar olduğunu ortaya koymuştur ($p<0.05$). Ön lisans düzeyindeki katılımcıların lisans düzeyindekilere göre daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. EKE puanları da eğitim düzeyine göre anlamlı farklar göstermiştir. Ön lisans düzeyindeki katılımcıların puanları, lisans düzeyindekilere göre daha yüksek bulunmuştur.

Sınıf düzeyi değişkeni açısından yapılan ANOVA testi, sınıf düzeyine göre EKFÖ puanları arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($p<0.05$). Birinci sınıf öğrencilerinin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine göre daha yüksek puanlar aldığı belirlenmiştir. EKE, EKA, EKSÜE ve EKF alt boyutlarında da sınıf düzeyine göre anlamlı farklar saptanmıştır. Birinci sınıf öğrencileri, özellikle üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinden daha yüksek puanlar almıştır.

Not ortalaması değişkeni açısından yapılan ANOVA testi, not ortalamasına göre EKFÖ puanları arasında anlamlı farklar olduğunu ortaya koymuştur ($p<0.05$). 70 ve altı not ortalamasına sahip katılımcıların, 71-84 ve 85 ve üstü not ortalamasına sahip katılımcılardan daha yüksek puanlar aldığı görülmüştür. EKE, EKSÜE ve EKF alt boyutlarında da not ortalamasına göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. 70 ve altı not ortalamasına sahip katılımcılar, diğer not ortalaması gruplarına göre daha yüksek puanlar elde etmiştir. Yaşanılan yer değişkeni açısından yapılan ANOVA testi, yaşanılan yere göre EKFÖ puanı ve tüm alt boyutların puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$)

Bilgisayar, tablet gibi araç gereç kullanma durumu değişkeni açısından yapılan t-testi, bu cihazları kullanma durumuna göre EKFÖ puanları arasında anlamlı farklar olduğunu göstermiştir ($p<0.05$). Bilgisayar, tablet gibi cihazları kullanmayan katılımcıların puanları, kullananlara göre daha yüksek bulunmuştur. EKE, EKSÜE ve EKF alt boyutları da araç gereç kullanma durumuna göre anlamlı farklar göstermiştir. Cihaz kullanmayan katılımcılar, kullananlara kıyasla daha yüksek puanlar almıştır.

Tablo 3. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Bilgi ve Tutumlarının EKFÖ Ölçeği ve Alt Boyutları Puanları Arasındaki İlişkisi

Özellik	Kategoriler	n(%)	EKFÖ	EKFÖ ($\bar{x} \pm SS$)			
				EKE	EKA	EKSÜE	EKF
Elektromanyetik kirlilik hakkında bilgi sahibi misiniz?	Evet	262(60,1)	56,88±21,50	15,62±7,96	14,63±6,75	15,16±5,71	11,46±4,08
	Hayır	174(39,9)	64,08±22,32	17,01±8,38	16,40±6,99	17,07±5,75	13,58±4,71
	t		-3.372	-1.744	-2.647	-3.416	-4.854
	p		,001*	,085	,009*	,001*	,000*
	Fark		1<2	---	1<2	1<2	1<2
Mahallenizde baz istasyonu var mı?	Bilmiyorum	179(41,1)	60,43±20,83	15,89±7,92	15,97±6,81	16,13±5,27	12,42±4,21
	Var	104(23,9)	50,15±20,13	12,80±6,09	12,87±6,61	14,02±5,83	10,44±3,98
	Yok	153(35,1)	65,50±22,74	18,81±8,75	16,28±6,84	16,96±6,08	13,44±4,66
	F		16.130	18.315	9.137	8.421	15.009
	p		,000*	,000*	,000*	,000*	,000*
	Fark		1>2,2<3**	1>2,1<3,2<3***	1>2,2<3**	1>2,2<3**	1>2,2<3**

Tablo 3. Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Bilgi ve Tutumlarının EKFÖ Ölçeği ve Alt Boyutları Puanları Arasındaki İlişkisi Devamı

Elektromanyetik kirlilik hakkında önlem alma görevi kimindir?	Bireylerin	212(48,6)	60,72±22,20	17,07±8,33	15,67±7,08	16,05±5,76	11,91±4,28
	Belediye	76(17,4)	59,46±23,42	15,46±8,16	15,01±7,15	16,00±6,25	12,98±4,87
	Hükümet	95(21,8)	55,40±19,28	13,49±6,39	14,48±6,34	15,18±5,58	12,23±4,30
	STK, Vakıf	53(12,2)	64,13±23,66	18,49±9,05	16,00±6,77	16,60±5,68	13,03±4,75
	F		2.080	6.102	.875	.791	1.608
	p.		,102	,000*	,454	,500	,187
	Fark		---	1>3,3<4**	---	---	---
SAR değerine dikkat ediyor musunuz?	Evet	123(28,2)	54,64±22,91	15,27±8,13	13,08±6,32	14,86±6,41	11,40±4,89
	Hayır	313(71,8)	61,77±21,46	16,53±8,14	16,22±6,92	16,33±5,49	12,66±4,23
	t		-3.060	-1.458	-4.359	-2.236	-2.667
	p		,003*	,146	,000*	,026*	,013*
	Fark		1<2	---	1<2	1<2	1<2
Aile üyelerinizde kanser, üreme sağlığı gibi sağlık sorunları var mı?	Evet	116(26,6)	55,22±25,53	15,02±8,62	13,93±7,75	14,54±6,46	11,71±4,99
	Hayır	320(73,4)	61,40±20,50	16,60±7,94	15,85±6,50	16,42±5,46	12,52±4,24
	t		-2.346	-1.789	-2.368	-2.794	-1.553
	p		,020*	,087	,019*	,006*	,122
	Fark		1<2	---	1<2	1<2	---
Üniversitedeki çevre sorunları konularını içeren ders/dersler aldınız mı?	Evet	200(45,9)	55,81±20,46	15,09±7,18	14,15±6,38	14,85±5,38	11,70±4,25
	Hayır	236(54,1)	63,10±22,90	17,10±8,80	16,34±7,16	16,83±5,99	12,82±4,57
	t		-3.479	-2.626	-3.376	-3.592	-2.621
	p		,000*	,009*	,001*	,000*	,009*
	Fark		1<2	1<2	1<2	1<2	1<2

* p<0.05, ** Hochberg's GT2, *** Games-Howell

Tablo 3'te sunulan bulgular, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik konusundaki bilgi ve tutumlarının, Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği (EKFÖ) ve onun alt boyutları puanlarıyla olan ilişkisini detaylı bir şekilde incelemektedir.

Elektromanyetik kirlilik hakkında bilgi sahibi olma durumu açısından, bilgi sahibi olan öğrencilerin EKFÖ, EKA, EKSÜE ve EKF puanlarının bilgi sahibi olmayanlara göre anlamlı derecede düşük olduğu görülmektedir ($p<0.05$). Bilgi sahibi olan öğrencilerin EKFÖ toplam puanı ($56,88\pm21,50$), bilgi sahibi olmayan öğrencilerin puanına ($64,08\pm22,32$) kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur ($p<0.05$). Bu durum, bilgi sahibi olan bireylerin farkındalık seviyelerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Alt boyutlar incelendiğinde, Elektromanyetik Kirlilik Algısı (EKA) alt boyutunda ($p=0.009$), Elektromanyetik Kirliliğin Sağlık Üzerine Etkisi (EKSÜE) alt boyutunda ($p=0.001$) ve Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı (EKF) alt boyutunda ($p=0.000$) bilgi sahibi olan öğrencilerin puanlarının anlamlı derecede düşük olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, Elektromanyetik Kirlilik ve Ekosistem (EKE) alt boyutunda gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Özellikle EKF alt boyutunda bilgi sahibi olan öğrencilerin farkındalığının belirgin şekilde daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

Mahallesinde baz istasyonu olup olmadığını bilmeyenlerin ve baz istasyonu olmadığını belirtenlerin EKFÖ ve alt boyut puanlarının baz istasyonu olanlara kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu saptanmıştır ($p<0.05$). Elektromanyetik kirlilik önlemlerinin kim tarafından alınması gerektiği sorusuna verilen cevaplara göre, bireylerin sorumlu olduğunu belirten öğrenciler ile STK/Vakıf seçeneğini işaretleyen öğrencilerin EKE puanlarının hükümetin sorumlu olduğunu belirtenlere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). SAR değerine dikkat eden öğrencilerin EKFÖ, EKA, EKSÜE ve EKF puanları, dikkat etmeyenlere kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur ($p<0.05$).

Ayrıca, aile üyelerinde sağlık sorunları olan öğrenciler ile olmayanlar arasında EKFÖ, EKA ve EKSÜE puanları açısından anlamlı farklar olduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Çevre sorunları konularını içeren ders alan öğrencilerin, almayanlara göre EKFÖ ve tüm alt boyutlarda daha düşük puanlar aldıkları saptanmıştır ($p<0.05$).

Tablo 4. Korelasyon Analizine Ait Bulgular

		EKFÖ	EKE	EKA	EKSÜE	EKF	ÇZK Doğa
EKFÖ	r	1					
	p.	--					
EKE	r	,880	1				
	p.	,000*	--				
EKA	r	,898	,716	1			
	p.	,000*	,000*	--			
EKSÜE	r	,881	,644	,737	1		
	p.	,000*	,000*	,000*	--		
EKF	r	,810	,585	,632	,743	1	
	p.	,000*	,000*	,000*	,000*	--	
ÇZK Doğa	r	,480	,387	,383	,490	,440	1
	p.	,000*	,000*	,000*	,000*	,000	--

EKFÖ: Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği, **EKE:** Elektromanyetik Kirlilik ve Ekosistem, **EKA:** Elektromanyetik Kirlilik Algısı, **EKSÜE:** Elektromanyetik Kirliliğin Sağlık Üzerine Etkisi, **EKF:** Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı, **ÇZK:** Çoklu Zeka Ölçeği

*: $p<0,05$

Yapılan korelasyon analizi, ÇZK Doğa (Çoklu Zeka Doğa) ile Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği (EKFÖ), Elektromanyetik Kirlilik ve Ekosistem (EKE), Elektromanyetik Kirlilik Algısı (EKA), Elektromanyetik Kirliliğin Sağlık Üzerine Etkisi (EKSÜE) ve Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı (EKF) arasındaki ilişkileri belirlemeyi amaçlamıştır. Bu veriler Tablo 4'te sunulmuştur. Korelasyon sonuçlarına göre, ÇZK Doğa ile EKFÖ arasında orta düzeyde ($.30<r<.70$) pozitif bir doğrusal ilişki bulunmaktadır ($r=0.480$, $p<0.05$). Bu, çevresel zarar algısı arttıkça elektromanyetik kirlilik farkındalığının da arttığını göstermektedir. Benzer şekilde, ÇZK Doğa ile EKSÜE arasında ($r=0.490$, $p<0.05$) ve EKF arasında da ($r=0.440$, $p<0.05$) orta düzeyde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Ancak, ÇZK Doğa ile EKE ($r=0.387$) ve EKA ($r=0.383$) arasında daha düşük düzeyde anlamlı pozitif ilişkiler bulunmuştur. Bu bulgular, ÇZK Doğa ile EKFÖ ve alt boyutları arasında pozitif ilişkiler olduğunu, ancak bu ilişkilerin gücünün değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Doğrusal Regresyon Analizlerinin Bulguları

Variable	B	Std. Error	Beta	t	p.	95,0% Confidence Interval	Corr.Tolerance	VIF	R	R2	Sig. F Change	
Constant**	42,758	1,759		24,311	,000*	[39,301-46,215]						
ÇZK Doğa***	1,420	,125	,480	11,387	,000*	[1,175-1,665]	,480	1,000	1,000	,480***	,230	,000*

EKFÖ: Elektromanyetik kirlilik farkındalık ölçeği; **ÇZK Doğa:** Çoklu zeka kuramı doğa alt boyutu

Regression Model: EKFÖ = 42,758 + 1,420. ÇZK Doğa

*: $p<0,05$

** : Dependent Variable: EKFÖ

***: Predictors: (Constant), ÇZK Doğa

Tablo 5'te sunulan doğrusal regresyon analizi sonuçları, Çoklu Zeka Kuramı Doğa (ÇZK Doğa) değişkeninin Elektromanyetik Kirlilik Farkındalık Ölçeği (EKFÖ) üzerindeki etkisini incelemektedir. Bulgular, ÇZK Doğa'nın EKFÖ üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

($B=1,420$, $p<0.05$). Bu, ÇZK Doğa puanındaki her bir birimlik artışın EKFÖ puanında 1,420 birimlik bir artışa yol açtığını göstermektedir. Ayrıca, t değeri ($t=11,387$, $p<0.05$) bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu vurgulamaktadır. Regresyon modeli %48 oranında ($R=0.480$) anlamlı bir ilişkiyi açıklamakta ve modelin toplam varyansın %23'ünü ($R^2=0.230$) açıkladığı görülmektedir. Bu sonuçlar, ÇZK Doğa değişkeninin EKFÖ üzerindeki önemli ve anlamlı bir yordayıcı olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA

Bu bölümde, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığına ilişkin bulgular, literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ancak, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığını doğrudan ele alan bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu nedenle, farklı alanlarda öğrenim gören öğrencilerin elektromanyetik kirlilik farkındalığını inceleyen araştırmalardan yararlanılmış ve bu sonuçlar üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı

Bu çalışmada, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalık düzeyleri EKFÖ kullanılarak incelenmiştir. Bulgular, öğrencilerin önemli bir kısmının elektromanyetik kirlilik farkındalığına sahip olduğunu; ancak bir kesimin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığını göstermektedir. Katılımcıların ortalama EKFÖ puanının $59,75 \pm 22,094$ olarak bulunması, genel farkındalığın orta düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, elektromanyetik kirliliğin halk sağlığı üzerindeki etkilerinin geniş kitlelerce yeterince bilinmediğini ve öğrencilerin çevresel sorunlara yönelik bilinçlenme ihtiyaçlarının devam ettiğini göstermektedir.

Nitekim literatürde de benzer sonuçlar görülmektedir. Örneğin, Koklukaya ve diğerleri (2020), üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmının elektromanyetik kirlilik hakkında bilgi sahibi olduğunu; ancak farkındalık düzeylerinin farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Eryılmaz ve Kıran (2017), üniversite öğrencilerinin genel olarak çevre sorunlarının farkında olduklarını; ancak bu farkındalığın çevresel faktörlere göre değişebildiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, elektromanyetik kirlilik farkındalığının artırılması için daha kapsamlı eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerine ihtiyaç olduğu açıktır.

Sonuçlar ayrıca, öğrenciler arasında farkında olmayan ve hiç farkında olmayan bir kesimin de varlığını ortaya koymuştur. Bu durum, elektromanyetik kirliliğin diğer çevresel kirlilik türlerine göre daha az bilinir olduğunu ve daha soyut algılandığını düşündürmektedir. Gelecek çalışmalarda, çevresel farkındalık düzeylerini artırmaya yönelik müdahale programlarının etkinliği incelenebilir ve bu konuların eğitim müfredatına daha fazla entegre edilmesi sağlanabilir.

Sosyodemografik değişkenlerin elektromanyetik kirlilik farkındalığı üzerine etkilerinin değerlendirilmesi

Bu çalışmada, sosyal hizmet ğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığı ve alt boyutlarına ilişkin puanlarının, çeşitli sosyodemografik değişkenlere göre anlamlı farklılıklar gösterdiği bulunmuştur. Bulgular, elektromanyetik kirlilik farkındalığının öğrencilerin cinsiyet, yaşı, eğitim ve sınıf düzeyi gibi faktörlere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar literatürdeki önceki araştırmalarla kısmen uyumlu olup, elektromanyetik kirlilik konusundaki farkındalığın çeşitli demografik özellikler tarafından şekillendirilebileceğini göstermektedir.

Cinsiyet açısından kadın ve erkek katılımcılar arasında anlamlı farklar bulunmuş olup, erkeklerin puanlarının kadınlara kıyasla daha yüksek olduğu görölmüştür. Bu bulgu, erkeklerin elektromanyetik kirlilik konusunda daha düşük bir farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir. Literatürde cinsiyetin çevresel farkındalık üzerindeki etkisine dair karışık sonuçlar bulunmasına rağmen, bazı çalışmalar erkeklerin çevresel risklere karşı daha düşük farkındalığa sahip olduğunu (Kunt vd., 2014; Kenar vd., 2014), kadınların yüksek düzeyde anksiyete gösterdiğini (Doğan ve Buz, 2024) öne sürmektedir. Erkeklerin daha düşük farkındalığa sahip olmasının olası sebepleri toplumsal cinsiyet rolleri ve teknoloji kullanımına ilişkin farklılıklarla ilişkilendirilebilir. Toplumsal cinsiyet rolleri, erkeklerin çevresel sorunlara yönelik duyarlılıklarının daha az olmasına neden olabilir (Swim vd., 2020). Ayrıca, erkeklerin kadınlara kıyasla teknolojiye daha fazla maruz kalmaları ve bu nedenle elektromanyetik kirlilik kaynaklarını normalleştirme eğiliminde olmaları da bir etken olabilir (Gnambs, 2021). Bu bağlamda, çalışmamız cinsiyetin elektromanyetik kirlilik farkındalığını etkileyen önemli bir faktör olabileceğini ortaya koymakta ve bu durumun toplumsal ve bireysel dinamikler ışığında daha ayrıntılı analiz edilmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Yaş değişkeni incelendiğinde, 20 yaş ve altı katılımcıların 23 yaş ve üzeri katılımcılara göre daha yüksek puanlar aldığı ve bu sebeple daha düşük farkındalığa sahip olduğu tespit edilmiştir. Özellikle EKA, EKSÜE ve EKF boyutlarında daha genç katılımcılar daha düşük farkındalık sergilemiştir. Dalkılıç ve diğerleri (2024) tarafından yapılan çalışmada çevresel farkındalığın yaşa göre anlamlı olarak farklılık oluşturmadağı belirlenmiştir. Ancak Küçükahmetler ve diğerleri (2024) tarafından yapılan çalışmada ise elektromanyetik kirlilik farkındalığının yaşa göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Bu çalışmanın bulguları da bu görüşü destekler niteliktedir. Öte yandan, elektromanyetik kirlilik ve bunun sağlık üzerindeki etkileri konusundaki farkındalığın düşük olmasının, genç bireylerin bu konulara yönelik eğitim ve farkındalık çalışmalarına yeterince maruz kalmaması ile ilişkili olabileceğı düşünölmektedir. alışmalar, okul müfredatlarında çevresel konulara ilişkin içeriklerin genellikle yetersiz olduğunu ve bu durumun gençlerin çevresel riskler konusunda farkındalık geliştirmelerini sınırladığını ortaya koymaktadır (Gölersoy, 2021). Bu doğrultuda, elektromanyetik kirlilik gibi spesifik konuların okul programlarında ve gençlerin yoğun olarak kullandığı sosyal medya platformlarında daha fazla vurgulanması, farkındalık düzeylerinin artırılmasına katkı sağlayabilir.

Bu çalışmanın bulguları, ön lisans öğrencilerinin lisans öğrencilerine kıyasla genel elektromanyetik kirlilik farkındalığı ve elektromanyetik kirlilik ve ekosistem boyutlarında anlamlı şekilde daha düşük farkındalık düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, eğitim düzeyinin ve müfredat içeriklerinin, bireylerin çevresel farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Ön lisans öğrencilerinin, genel elektromanyetik kirlilik farkındalığı ve özellikle elektromanyetik kirliliğin ekosistem üzerindeki etkileri konusunda düşük farkındalık sergilemeleri, bu programların çevresel eğitim konularını yeterince kapsamamasıyla açıklanabilir. Literatürde, çevresel risk farkındalığının eğitim düzeyiyle doğru orantılı olarak arttığı ve daha ileri düzeyde eğitim alan bireylerin çevre ve ekosistem konusunda daha duyarlı oldukları belirtilmektedir (Martínez-Peña vd., 2013). Lisans programlarında, çevreye yönelik teorik ve uygulamalı derslerin daha yaygın olması ve öğrencilerin bu konularda daha fazla bilgi ve deneyim kazanması, onların farkındalık düzeylerinin artmasına katkı sağlayabilir. Ön lisans programlarında ise genellikle teknik bilgi ve beceriye odaklanması, öğrencilerin çevresel ve ekolojik risklerle ilgili kapsamlı bilgi edinmelerini sınırlandırabilir. Bu bulgu, Xu ve diğerleri (2017) çevresel farkındalığın, eğitim programlarının içeriği ve kapsamına bağlı olarak değiştiğine dair bulgularıyla uyumludur. Ön lisans öğrencilerinin daha düşük farkındalık sergilemesi, çevresel konuların bu programlarda yeterince vurgulanmaması ve bu konularda farkındalık yaratacak etkinliklerin eksikliğiyle ilişkili olabilir. Bu durum, ön lisans programlarında özellikle elektromanyetik kirlilik gibi spesifik çevre ve ekosistem konularına daha fazla yer verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları, birinci sınıf öğrencilerinin, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerine kıyasla elektromanyetik kirlilik farkındalığı açısından anlamlı şekilde daha düşük puanlara sahip olduklarını göstermektedir. Bu sonuç, öğrencilerin eğitim süreçlerinin ilerlemesiyle birlikte çevresel ve sağlıkla ilgili konulara yönelik farkındalık düzeylerinin artabileceğini göstermektedir ve bu durum literatürdeki bulgularla uyumludur (Değerli, 2018). Eğitim süreci ilerledikçe, öğrencilerin bu konulara dair bilgi düzeylerinin arttığı ve çevresel riskler hakkında daha bilinçli hale geldikleri görülmektedir. Ayrıca bu bulgu, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin eğitim süreçleri boyunca çevresel konularla daha sık karşılaşmış olmaları ve bu konuların ders müfredatlarında daha derinlemesine ele alınmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Literatürde de vurgulandığı üzere (Xu vd., 2017), çevre eğitiminin ve çevresel farkındalığa yönelik ders içeriklerinin artması, öğrencilerin bu konularda daha bilinçli hale gelmelerine ve farkındalık düzeylerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin daha ileri seviyede teorik bilgiye ve uygulamalı deneyimlere sahip olmaları, onların elektromanyetik kirlilik gibi daha spesifik çevresel konular hakkında bilgi sahibi olmalarını desteklemiş olabilir. Birinci sınıf öğrencilerinin farkındalık düzeylerinin düşük olmasının bir diğer nedeni, üniversitenin ilk yıllarında öğrencilerin çevresel konulara odaklanmak yerine, daha temel ve genel derslere yönelmesi olabilir. Bu bağlamda, öğrencilerin ilk yıllarında çevreye yönelik konuların daha fazla vurgulanması ve bu konuların farkındalık artırıcı etkinliklerle desteklenmesi, farkındalık düzeylerinin artmasına katkıda bulunabilir.

Bu çalışmanın bulguları, 70 ve altı not ortalamasına sahip öğrencilerin, diğer öğrenci gruplarına kıyasla elektromanyetik kirlilik farkındalığı açısından anlamlı şekilde daha düşük farkındalık düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, akademik başarı düzeyinin, öğrencilerin çevresel konular ve riskler hakkındaki farkındalık düzeyleri üzerinde belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir. Mevcut literatür, akademik performansın çevresel farkındalık düzeyleriyle ilişkili olabileceğini ve akademik başarısı yüksek olan öğrencilerin çevresel konulara ve sağlıkla ilgili risklere daha duyarlı olabileceğini öne sürmektedir (Ramli vd., 2021). Akademik başarı ve farkındalık düzeyi arasındaki bu ilişkinin nedenleri arasında, akademik olarak başarılı öğrencilerin, bilgi edinme, araştırma yapma ve konuları derinlemesine anlama konusundaki yeteneklerinin daha gelişmiş olabileceği öne sürülebilir. Literatürde de belirtildiği gibi, akademik başarı düzeyi yüksek olan öğrenciler, öğrenme süreçlerinde daha fazla motive oldukları için çevresel konulara dair daha fazla bilgi edinmeye eğilim gösterebilirler (Meece, 2023). Bu öğrencilerin, dersler ve diğer akademik faaliyetler aracılığıyla çevresel riskler hakkında daha fazla bilgi edinmeleri, onların farkındalık düzeylerinin artmasına katkı sağlayabilir. Öte yandan, düşük not ortalamasına sahip öğrencilerin, çevresel konulara ve elektromanyetik kirlilik gibi spesifik risklere dair farkındalık düzeylerinin düşük olmasının, bu öğrencilerin derslere ve akademik faaliyetlere olan ilgilerinin sınırlı olmasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Bu durum, bu öğrencilerin çevresel farkındalığı artıracak ders, seminer ve diğer akademik etkinliklere daha az katılım göstermesiyle açıklanabilir.

Yaşanılan yer değişkeni ile elektromanyetik kirlilik farkındalığı arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu bulgu, öğrencilerin yaşam alanlarına bağlı olarak elektromanyetik kirlilik farkındalığı konusunda belirgin bir farklılık yaşamadığını göstermektedir. Bu da, öğrencilerin yaşadıkları yerin farkındalık düzeyini etkilemeyebileceğini veya elektromanyetik kirliliğin her yerde benzer şekilde algılandığını gösterebilir. Literatürde, öğrencilerin yaşadıkları yere göre elektromanyetik kirlilik farkındalığının farklılaşmadığını gösteren çalışmalar (Kenar vd., 2014) olduğu gibi, bu farkındalığın farklılaştığını belirten araştırmalar da bulunmaktadır (Değerli, 2018).

Bu çalışmanın bulguları, teknolojik cihazları (bilgisayar, tablet vb.) kullanan öğrencilerin, bu cihazları kullanmayan öğrencilere kıyasla elektromanyetik kirlilik farkındalığı açısından daha yüksek bir farkındalık düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, teknoloji kullanımının, çevresel ve sağlıkla ilgili konularda bilgi edinme ve farkındalık geliştirme üzerindeki potansiyel rolüne işaret ettiği düşünülmektedir. Literatürde, teknolojik cihaz kullanımının elektromanyetik kirlilik farkındalığını etkilediğini belirten çalışmalar mevcuttur (Shahzad vd., 2023). Ancak, bu çalışmalarda kullanılan ölçekler, örneklem gruplarının özellikleri ve elde edilen sonuçlar arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Shahzad ve diğerleri (2023), çalışması, teknoloji kullanımının farkındalık üzerindeki etkisini ölçerken farklı bölümleri ve eğitim düzeylerini karşılaştırmıştır. Mevcut çalışma ise sosyal hizmet öğrencilerine odaklanarak, özellikle çevre dersi almanın farkındalık üzerindeki etkisini irdelemiştir. Bu farklılıklar, teknolojik cihaz kullanımının farkındalık geliştirme üzerindeki rolüne dair literatürde daha derin bir karşılaştırma yapma gerekliliğini ortaya koymaktadır. Teknolojik cihazları

kullanan öğrencilerin daha yüksek farkındalık sergilemelerinin birkaç nedeni olabilir. Örneğin, bu öğrencilerin internet ve dijital kaynaklara daha kolay erişebilmeleri, çevresel konular hakkında bilgi edinme fırsatlarını artırabilir. Çevrimiçi platformlar, elektromanyetik kirlilik gibi spesifik konularda güncel bilgilere ulaşmayı ve çeşitli farkındalık artırıcı içeriklere erişmeyi mümkün kılabilir. Bu durum, teknoloji kullanan öğrencilerin çevresel farkındalıklarının artmasına katkı sağlayabilir. Teknolojik cihazların eğitim süreçlerinde daha etkin ve bilinçli bir şekilde kullanılması, çevresel farkındalık ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Öğrencilerin çevresel farkındalık düzeylerini artırmak için dijital eğitim kaynaklarının ve interaktif içeriklerin eğitim müfredatına entegre edilmesi, farkındalığı artırma adına önemli bir adım olabilir.

Bilgi, Tutum ve Deneyimlerin Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığı Üzerindeki Rolü

Bu çalışmanın bulguları, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik konusundaki bilgi düzeyleri ve tutumlarının, EKFO ve alt boyutları ile olan ilişkilerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bulgular, elektromanyetik kirlilik farkındalığı açısından bilgi düzeyi, çevresel faktörler ve bireysel sorumluluk gibi faktörlerin öğrencilerin tutumları üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın bulguları, elektromanyetik kirlilik hakkında bilgi sahibi olan öğrencilerin, bu konu hakkında bilgi sahibi olmayan öğrencilere kıyasla elektromanyetik kirlilik farkındalığı açısından anlamlı derecede daha yüksek bir farkındalık düzeyine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, çevresel bilgi düzeyinin, farkındalık gelişiminde önemli bir faktör olabileceğini göstermektedir. Literatürde de çevresel konularda bilgi sahibi olmanın, bireylerin bu konulara karşı farkındalıklarını ve duyarlılıklarını artırdığı belirtilmektedir (Ek vd., 2009). Bilgi sahibi olmanın farkındalık üzerindeki etkisi, bilginin bireylerin çevresel riskleri tanıma ve değerlendirme kapasitelerini geliştirdiği düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. Dereli ve Yıldırım (2024) tarafından yapılan bir çalışmada, çevresel bilgi düzeyi arttıkça bireylerin çevresel risk algısının ve bu risklere karşı farkındalıklarının da arttığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, elektromanyetik kirlilik hakkında bilgi sahibi olan öğrencilerin daha yüksek farkındalık düzeyi sergilemesi, bu bilginin bireylerin çevresel riskleri daha iyi anlamalarına ve bu risklere karşı daha duyarlı hale gelmelerine olanak tanıdığı şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca, bilgi sahibi öğrencilerin, elektromanyetik kirliliğin etkilerini ve bu etkilerden korunma yollarını öğrenme ve uygulama konusunda daha istekli olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu çalışmanın bulguları, mahallesinde baz istasyonu olduğunu belirten öğrencilerin, baz istasyonu olmadığını belirten veya baz istasyonunun olup olmadığını bilmeyen öğrencilere kıyasla elektromanyetik kirlilik farkındalığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, çevresel risklerin doğrudan deneyimlenmesinin veya algılanmasının, bireylerin farkındalık düzeylerini artırabileceğini göstermektedir. Literatürde, bu sonucun aksine, öğrencilerin yaşadıkları yerde baz istasyonu bulunmasının elektromanyetik kirlilik farkındalığı üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığını belirten bir çalışma bulunmaktadır (Yüceyurt ve Kaya, 2020). Mahallesinde baz istasyonu olduğunu belirten öğrencilerin farkındalık düzeylerinin daha yüksek olmasının olası nedenleri arasında, bu

öğrencilerin elektromanyetik kirlilik ve baz istasyonlarının potansiyel etkileri hakkında bilgi edinme ve bu bilgileri sorgulama eğilimlerinin artmış olabileceği gösterilebilir. Saari ve diğerleri (2021) tarafından yapılan bir araştırma, çevresel tehditlerin bireyler tarafından doğrudan algılandığı durumlarda, bu bireylerin çevresel bilgi edinmeye daha açık hale geldiklerini ve farkındalık düzeylerinin arttığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, baz istasyonunun varlığından haberdar olan öğrenciler, bu durumun potansiyel sağlık ve çevresel etkilerini daha yakından araştırma ve farkındalıklarını artırma yoluna gitmiş olabilirler.

Bu çalışmanın bulguları, elektromanyetik kirlilik önlemlerinin kim tarafından alınması gerektiği sorusuna bireyler veya sivil toplum kuruluşları ve vakıflar olarak cevap veren öğrencilerin, hükümetin sorumlu olduğunu belirten öğrencilere kıyasla EKE puanlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, çevresel sorunlar konusunda bireysel sorumluluk ve toplumsal katılım bilincine sahip olan öğrencilerin, elektromanyetik kirlilik ve ekosistem üzerindeki etkileri konusunda daha yüksek farkındalık seviyelerine sahip olduklarını göstermektedir. Yüceyurt ve Kaya (2020) tarafından yapılan çalışmada, hemşirelik öğrencileri için de benzer sonuçlar bulunmuştur. Bireysel veya STK/Vakıf odaklı bir yaklaşımı benimseyen öğrencilerin daha yüksek EKE puanlarına sahip olmasının arkasındaki olası nedenlerden biri, bu öğrencilerin çevresel sorunların çözümünde aktif bir rol almayı tercih etmeleri olabilir. Bu yaklaşım, çevreye yönelik daha proaktif bir tutum geliştiren bireylerin, çevresel konular ve ekosistem hakkında daha fazla bilgi edinmeye ve bu konularla ilgili farkındalıklarını artırmaya yönelik bir eğilim gösterebileceği ile açıklanabilir.

Çalışmanın bir diğer dikkate değer bulgusu, SAR değerine dikkat eden öğrencilerin elektromanyetik kirlilik farkındalığının dikkat etmeyenlere kıyasla daha yüksek olmasıdır. Bu sonuç, bireylerin teknoloji kullanımına ilişkin bilinç düzeylerinin, elektromanyetik kirliliğe karşı farkındalıklarının belirleyici bir faktörü olabileceğini göstermektedir. Nitekim Saari ve diğerleri (2021) tarafından yapılan çalışmada da, teknolojiye yönelik bilgi düzeyinin çevresel risk algısı ile pozitif yönde ilişkili olduğu rapor edilmiştir. Bu doğrultuda, SAR değerine dikkat eden öğrencilerin, bu teknik bilginin ışığında elektromanyetik kirlilikten korunma yollarını daha fazla önemsendiği söylenebilir. Genel olarak, SAR değerine dikkat etmenin elektromanyetik kirlilik farkındalığını artırdığına dair bulgular, bireylerin çevresel risk algılarının geliştirilmesinde eğitim ve bilgilendirme çalışmalarının ne denli etkili olabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın önemli bulgularından biri, aile üyelerinde kanser veya üreme sağlığı sorunları yaşayan öğrencilerin, bu tür sağlık problemleri yaşamayanlara kıyasla daha yüksek düzeyde elektromanyetik kirlilik farkındalığına sahip olmasıdır. Bu sonuç, çevresel risk algısının kişisel veya ailevi sağlık deneyimleri ile yakından ilişkili olduğuna dair literatürdeki bulgularla paralellik göstermektedir (Utkualp vd., 2023). Bu doğrultuda, ailede kanser veya üreme sağlığı sorunları yaşayan öğrencilerin, elektromanyetik kirliliğe karşı daha hassas olmaları beklenebilir. Bu bulgu, risk algısının kişisel ve toplumsal deneyimlerle nasıl şekillendiğini de göstermektedir. Yapılan çalışmalar, bireylerin çevresel riskleri algılama ve bu risklere yönelik farkındalık geliştirme süreçlerinin, maruz

kaldıkları doğrudan veya dolaylı sağlık etkileriyle bağlantılı olabileceğini ortaya koymuştur (Mgbe vd., 2020). Bu çerçevede değerlendirildiğinde, çalışmamızda elde edilen bulgular, ailede sağlık sorunları yaşayan bireylerin elektromanyetik kirlilik gibi çevresel risklere karşı daha yüksek farkındalık sergilemesinin, kişisel deneyimlerden kaynaklanabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca, bu farkındalık düzeylerinin yüksek olması, bireylerin çevresel etmenlerin sağlık üzerindeki olası etkilerine dair daha fazla bilgi edinme eğilimlerini de yansıtabilir. Elde edilen sonuçlar, bireylerin çevresel tehditlere yönelik farkındalıklarını artıran unsurların, özellikle sağlıkla doğrudan bağlantılı olduğu durumlarda daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın önemli bulgularından biri, çevre sorunlarıyla ilgili dersler alan öğrencilerin elektromanyetik kirlilik farkındalığının, bu tür dersleri almayan öğrencilere kıyasla daha yüksek olmasıdır. Bu bulgu, çevresel farkındalığın eğitim yoluyla güçlendirilebileceği savını desteklemektedir. Nitekim, Değerli (2018) tarafından yapılan çalışmada da, çevreyle ilgili dersleri gerekli gören öğrencilerin çevresel risk algısı ve çevresel tutumlarının anlamlı derecede daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Çevre sorunları üzerine verilen dersler, öğrencilerin çevresel riskler ve bunların olası sağlık etkileri hakkında bilgi edinmelerini sağlayarak, risk algılarını ve dolayısıyla farkındalıklarını artırmaktadır. Bu bulgular, çevre eğitiminin yalnızca doğrudan çevre kirliliği konularını değil, aynı zamanda daha geniş kapsamlı tehditler olan elektromanyetik kirlilik gibi konuları da kapsayabileceğini göstermektedir. Gerçekten de, çevre eğitimi alan öğrencilerin çevresel risk algılarında daha bilinçli olduğu ve bu tür riskleri daha fazla ciddiye aldığı rapor edilmiştir (Dülger, 2023). Bu çerçevede, çalışmamızın sonuçları, eğitim programlarının, çevresel farkındalık ve sorumluluk bilinci oluşturmadaki etkisini bir kez daha doğrulamaktadır. Ayrıca, çevre sorunlarıyla ilgili derslerin farkındalığı artırma potansiyeli, eğitimin risk algısındaki rolünü de gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, çevre sorunları konularını içeren derslerin, öğrencilerin elektromanyetik kirlilik gibi daha az bilinen çevresel tehditler konusunda farkındalıklarını artırdığı bulgusu önemlidir. Bu sonuçlar, eğitim politikalarının çevresel farkındalık üzerindeki etkisinin daha derinlemesine ele alınmasını gerektirmektedir.

Elektromanyetik Kirlilik Farkındalığında Doğacı Zeka Faktörü

Bu çalışmada elde edilen korelasyon bulguları, elektromanyetik kirlilik farkındalığı ile doğacı zekanın arasındaki ilişkiye ışık tutmaktadır. Çalışmanın korelasyon analizine dayalı sonuçları, ÇZK Doğa ile EKFO, EKE, EKA, EKSÜE ve EKF arasında çeşitli düzeylerde pozitif ilişkiler olduğunu göstermektedir.

Öncelikle, ÇZK Doğa ile EKFO arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu sonuç, doğacı zekanın bireylerin çevresel konulara daha duyarlı hale gelmesinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. ÇZK Doğa'nın, bireylerin çevreyi algılama ve çevresel kirliliği anlama düzeylerini artırdığı yönündeki bulgular, literatürdeki önceki çalışmalarla uyumludur. Martin ve diğerleri (2020) doğa ile daha fazla etkileşimde bulunan bireylerin, çevresel tehditler konusunda daha fazla farkındalık geliştirdiğini bildirmiştir. Bu bağlamda, çevresel konulara yönelik farkındalığın artmasının,

elektromanyetik kirlilik gibi görünmeyen tehditlerin algısında da artışa neden olabileceği düşünülebilir.

Benzer şekilde, ÇZK Doğa ile EKSÜE arasında da orta düzeyde pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, doğacı zekanın bireylerin çevresel risklerin sağlık üzerindeki etkilerini daha iyi anlamalarını sağladığını düşündürmektedir. Doğaya duyarlı bireylerin, elektromanyetik kirliliğin sağlık üzerindeki olası etkilerine karşı daha bilinçli oldukları söylenebilir. Bu durum, çevre farkındalığının sağlığa yönelik tehditlerle ilgili tutumları etkileyebileceğini öne süren literatürle de örtüşmektedir (Shah vd., 2021). EKF ile ÇZK Doğa arasında da orta düzeyde pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, doğacı zekası yüksek bireylerin elektromanyetik kirlilik farkındalığının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. Doğaya karşı daha duyarlı olan bireylerin, elektromanyetik kirlilik gibi çevresel tehditlere karşı farkındalığının artması beklenmektedir. Çalışmalar, çevresel tehditlere karşı farkındalık geliştiren bireylerin, daha geniş bir çevresel perspektife sahip olduklarını ve bu farkındalıklarını günlük yaşamlarında uygulama eğiliminde olduklarını öne sürmektedir (Martin vd., 2020). Bu bağlamda, doğacı zekanın bireylerin çevresel farkındalıklarını artırmada önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılabilir.

ÇZK Doğa ile EKE ve EKA arasında ise daha düşük düzeyde pozitif ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, doğacı zekanın, bireylerin elektromanyetik kirliliğin doğrudan ekosistem üzerindeki etkilerini ve genel algısını anlamada önemli bir rol oynadığını, ancak bu ilişkinin diğer boyutlar kadar güçlü olmadığını göstermektedir. Bu bulgular, bireylerin doğaya karşı duyarlılık geliştirdikçe çevre kirliliği ve ekosistem üzerindeki etkileri daha fazla anlamlandırdığını öne süren çalışmaları destekler niteliktedir (Begon ve Townsend, 2021). Ancak, daha düşük korelasyon değerleri, bireylerin elektromanyetik kirliliği daha soyut veya görünmeyen bir tehdit olarak algılayabilme olasılığına işaret etmektedir.

Bu çalışmanın doğrusal regresyon analizi sonuçları, doğacı zekanın bireylerin elektromanyetik kirlilik farkındalığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmmanın bulgularına göre, ÇZK Doğa değişkeninin EKFÖ üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, bireylerin doğacı zeka düzeylerinin, çevresel tehditlere yönelik algılarını ve farkındalıklarını önemli ölçüde şekillendirdiğini göstermektedir. Literatürde de vurgulandığı gibi, doğaya karşı daha yüksek düzeyde farkındalığa sahip bireyler, çevre kirliliği gibi görünmeyen tehditlere karşı daha duyarlı hale gelmektedir (Martin vd., 2020). Ayrıca, modelin t değeri, bu ilişkinin istatistiksel olarak oldukça anlamlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu yüksek t değeri, ÇZK Doğa'nın EKFÖ üzerindeki etkisinin rastlantısal olmadığını ve güçlü bir şekilde desteklendiğini göstermektedir. Bu sonuç, çevresel duyarlılığın artmasıyla birlikte elektromanyetik kirlilik gibi karmaşık ve görünmeyen çevresel tehditlerin algılanma olasılığının arttığını öne süren önceki araştırmalarla uyumludur (Shafiei ve Maleksaeidi, 2020).

Çalışmada elde edilen bulgular, modelin %23'lük bir varyansı açıkladığını göstermektedir. Bu oran, doğacı zekanın elektromanyetik kirlilik farkındalığını anlamlı ölçüde açıklayan bir değişken olduğunu

ortaya koymaktadır. Ancak, varyansın yalnızca %23'ünün açıklanması, EKFO üzerindeki farkındalığın yalnızca doğacı zeka ile sınırlı olmadığını, diğer çevresel veya bireysel faktörlerin de bu farkındalığı etkileyebileceğini düşündürmektedir. Nitekim, literatürdeki çalışmalar da, çevresel tehditlerin bireyler tarafından algılanmasında sosyoekonomik durum, eğitim seviyesi ve bireylerin doğrudan çevreyle olan etkileşimlerinin önemli rol oynadığını bildirmiştir (Xu vd., 2017; Değerli, 2018; Zhou vd., 2020).

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, çalışmanın örneklemini yalnızca Türkiye'deki sosyal hizmet bölümü öğrencileri ile sınırlı olup, diğer disiplinlerdeki öğrencilerin elektromanyetik kirlilik farkındalıklarını kapsamamaktadır. Dolayısıyla, elde edilen bulguların genel nüfusa genellenebilirliği sınırlıdır. Ayrıca, veri toplama aracı olarak kullanılan anket formu, katılımcıların öz-bildirimlerine dayalıdır ve bu durum, sosyal beğenilirlik yanlılığı gibi subjektif faktörlerin sonuçları etkileme olasılığını artırmaktadır. Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik ve geçerlik düzeyleri yüksek olmakla birlikte, ölçüm aracı ile katılımcılar arasında oluşabilecek yanlış anlamalar ya da eksik bilgiler veri kalitesini etkileyebilir. Son olarak, çalışmada çapraz kesitsel bir tasarım kullanıldığı için, değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler doğrudan değerlendirilememiştir. Bu nedenle, gelecekteki araştırmalarda boylamsal tasarımlar kullanılarak bu bulguların daha kapsamlı bir şekilde incelenmesi önerilmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığı düzeylerini çeşitli değişkenler üzerinden değerlendirmiştir. Sonuçlar, öğrencilerin büyük bir kısmının elektromanyetik kirlilik konusunda belirli bir farkındalık seviyesine sahip olduğunu, ancak önemli bir kısmının ise bu konuda bilgi eksikliği yaşadığını göstermektedir. Ortalama farkındalık düzeyinin orta seviyede olması, elektromanyetik kirliliğin halk sağlığı üzerindeki etkilerinin henüz geniş kitleler tarafından yeterince anlaşılmadığını ve bu konudaki eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarının yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

Çalışma, sosyodemografik değişkenlerin (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi gibi) öğrencilerin farkındalık düzeyleri üzerinde anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin, cinsiyet değişkenine göre yapılan analizler, kadın öğrencilerin farkındalık düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Yaş değişkenine bakıldığında, 20 yaş ve altındaki öğrencilerin farkındalık düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiştir. Eğitim düzeyi ve sınıf düzeyi açısından, ön lisans öğrencileri ile birinci sınıf öğrencilerinin farkındalık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, 70 ve altı not ortalamasına sahip öğrencilerin farkındalık düzeylerinin, diğer not ortalaması gruplarına kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Teknolojik cihazları (bilgisayar, tablet vb.) kullanan öğrencilerin ise bu cihazları kullanmayan öğrencilere göre elektromanyetik kirlilik farkındalığının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca bilgi, tutum ve çeşitli deneyimlerin de elektromanyetik kirlilik farkındalığını etkileyen faktörler olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra doğa zekasının da elektromanyetik kirlilik farkındalığı ile ilişkili olduğu ve bu farkındalığı önemli ölçüde

etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, elektromanyetik kirlilik gibi çevresel risklerin eğitim müfredatlarında daha fazla vurgulanması ve farkındalık artırıcı programların geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma, sosyal hizmet öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığını artırmak için eğitim müfredatının zenginleştirilmesi ve öğrencilerin çevresel konularda bilinçlenmelerine yönelik müdahale programlarının geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Elektromanyetik kirlilik ve çevresel farkındalık konularının sosyal hizmet eğitimi müfredatına entegre edilmesi, bu alanda farkındalığı artırmak için önemli bir adım olabilir. Örneğin, "Yeşil Sosyal Hizmet" veya "Çevresel Riskler ve Halk Sağlığı" gibi derslerin müfredata eklenmesi, öğrencilerin çevresel konulara dair bilgi düzeylerini artırabilir. Bunun yanı sıra, seminerler, atölye çalışmaları ve interaktif eğitim modülleri gibi farkındalık artırıcı eğitim programları düzenlenerek öğrencilerin bilgilerini etkili bir şekilde kullanmaları sağlanabilir. Çevrimiçi platformlar ve dijital materyaller bu süreçte önemli bir destek sunabilir. Çalışma bulguları, doğa zekasının çevresel farkındalık üzerindeki olumlu etkisini ortaya koymaktadır; bu nedenle, eğitim sürecinde doğa temelli etkinlikler (örneğin, çevre gezileri ve doğa projeleri) teşvik edilmelidir. Ayrıca, teknolojik cihaz kullanımı ile farkındalık arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak çevresel farkındalığı artırmaya yönelik mobil uygulamalar geliştirilmesi ve elektromanyetik kirlilikle ilgili korunma yöntemlerini içeren rehberlerin hazırlanarak öğrencilere sunulması faydalı olacaktır. Gelecekteki araştırmalarda, farklı üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinden daha geniş örneklemeler seçilerek, bu bulguların genellenebilirliği ve geçerliliği daha kapsamlı bir şekilde değerlendirilebilir. Ayrıca, uzunlamasına çalışmalarla, sosyal hizmet öğrencilerinin farkındalık düzeylerindeki değişimlerin eğitim süreçleri boyunca nasıl evrildiği ve hangi faktörlerin bu değişimi etkilediği daha kapsamlı bir şekilde incelenmelidir. Bu sayede, çevresel farkındalığı artıracak daha etkili stratejiler geliştirilebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için gerekli etik onay Hakkari Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan alınmıştır (Evrak tarih ve sayı: 23.01.2024-73266).

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Altan, M. Z. (2011). Çoklu Zekâ Kuramı ve değerler eğitimi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(4), 53-57.
- Altan, M. Z. (2012). Eğitim, Çoklu Zekâ Kuramı ve çoklu zekâ kuramında onuncu boyut: Ahlâkî zekâ. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 137-144.
- Begon, M. & Townsend, C. R. (2021). *Ecology: From individuals to ecosystems*. John Wiley & Sons.
- Bellanca, J. (1997). *Active learning handbook for multiple intelligence classrooms*. IRI/Skylight

Training and Publishing Inc.

- Cansız, M. ve Kurt, M. B. (2012). Drive test yöntemi ile elektromanyetik kirlilik haritasının çıkartılması ve ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesi. *Mühendislik Dergisi*, 3(2), 101-110.
- Çerezci, O. (2012). Elektromanyetik kirlilik. A. Türkkan (Ed.), *Elektromanyetik alan ve sağlık etkileri* (s. 11-26). Bursa Nilüfer Belediyesi.
- Dalkılıç, E.; Erbaşı, A. ve Erbaşı, N. (2024). Lise öğrencilerinin çevresel farkındalık, çevresel kaygı ve çevresel tutum düzeylerinin ve kavramlar arasındaki ilişkilerin belirlenmesi. *Bogazici University Journal of Education*, 41(2), 93-111. <https://doi.org/10.52597/buje.1371800>
- Deepak, A. C. ve Mathbor, G. M. (2022). Climate change, environmental justice, and sustainable development in social work. In *Social work and climate justice* (pp. 39-54). Routledge.
- Değerli, M. A. (2018). *Üniversite öğrencilerinin çevresel risk algısı ve çevresel tutumlarının belirlenmesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dereli, F. ve Yıldırım, B. (2024). Hemşirelik öğrencilerinin çevresel risk algıları ile çevresel tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 9(3), 387-391. <https://doi.org/10.61399/ikcusbfd.1461407>
- Doğan, H. ve Buz, S. (2024). The effect of climate change anxiety on social work students in Turkey. *International Social Work*, 67(4), 1045-1058. <https://doi.org/10.1177/00208728231208007>
- Dominelli, L. (2012) *Green social work*. Polity Press.
- Dominelli, L. (2018). *Yeşil sosyal hizmet*. (Çev. Ed. Arzu İçağasıoğlu Çoban) Nika Yayınevi.
- Drolet, J.; Wu, H.; Taylor, M. & Dennehy, A. (2018). Social work and sustainable social development: Teaching and learning strategies for 'green social work' curriculum. In *Environmental justice* (pp. 74-89). Routledge.
- Dülger, İ. (2023). *Çevre eğitimi derslerinin doğa bilimleri öğretmen adaylarının çevresel tutum ve çevresel risk algılarının gelişimi üzerindeki etkileri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ek, H.; Kılıç, N.; Ögdüm, P.; Düzgün, G. vd. (2009). Adnan Menderes Üniversitesinin farklı akademik alanlarında öğrenim gören ilk ve son sınıf öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik tutumları ve duyarlılıkları. *Kastamonu Education Journal*, 17(1), 125-136.
- Eryılmaz, Ç. ve Kıran, Ö. (2017). Üniversite öğrencilerinin çevre algısı: Sinop üniversitesi örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 5(61), 186-199.
- Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century*. Basic Books.
- Gavrilas, L.; Kotsis, K. T. & Papanikolaou, M. S. (2022). Attitudes and behaviors of university students towards electromagnetic radiation of cell phones and wireless networks. *Aquademia*, 6(2), ep22009. <https://doi.org/10.30935/aquademia/12393>
- Gnambs, T. (2021). The development of gender differences in information and communication technology (ICT) literacy in middle adolescence. *Computers in Human Behavior*, 114, 106533. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106533>

- Gülersoy, A. E. (2021). Kaos çağında ideal bir çevre eğitimi politikası için bazı öneriler. *Turkish Studies*, 16(5), 1495-1552.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (5. Baskı)*. Seçkin Yayınevi.
- Gürel, E. ve Tat, M. (2010). Çoklu Zekâ Kuramı: Tekli zekâ anlayışından çoklu zekâ yaklaşımına. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), 336-356.
- Güzel, B. ve Buz, S. (2019). “Yeşil” yoksulluk, çevresel adalet ve sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 1052-1069.
- Kana, F. ve Demir, R. (2017). Ortaokul Türkçe eğitiminde Çoklu Zekâ Kuramı. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science (SOBİDER)*, 4(11), 399-416.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel yayıncılık.
- Kaya Örk, E. ve Çömez Polat, F. (2022). Çevresel adaletsizlik mağduru grupların ihtiyaçlarını karşılamada yeni bir model önerisi: “Yeşil sosyal hizmet birimleri kurulması”. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 975-990. <https://doi.org/10.33417/tsh.989897>
- Kenar, İ.; Turgut, S. ve Gökalp, M. S. (2014). Determination of preservice teachers' electromagnetic pollution awareness / Öğretmen adaylarının elektromanyetik kirlilik farkındalıklarının belirlenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(4), 1077-1090. <https://doi.org/10.17244/eku.62800>
- Koklukaya, A. N.; Guven Yıldırım, E. & Selvi, M. (2016). The relationship between pre-service teachers' awareness levels of electromagnetic pollution and other environmental problems. *Eurasian Journal of Educational Research*, 16(67).
- Kunt, H.; Yilmazer, M.; Yıldırım, K.; Mutlu, R. & Akgün, T. (2014). Determining the awareness of electromagnetic pollution of the students of faculty of education. *Pakistan Journal of Statistics*, 30(6), 1379.
- Küçükahmetler, M.; Girgin, S. ve Ata, B. (2024). Fen bilimleri öğretmenlerinin elektromanyetik kirlilik konusundaki farkındalık düzeyleri. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 11(111), 1874–1884. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13880795>
- Martin, L.; White, M. P.; Hunt, A.; Richardson, M.; Pahl, S. & Burt, J. (2020). Nature contact, nature connectedness and associations with health, wellbeing and pro-environmental behaviours. *Journal of environmental psychology*, 68, 101389. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101389>
- Martínez-Peña, R. M.; Hoogesteijn, A. L.; Rothenberg, S. J.; Cervera-Montejano, M. D. & Pacheco-Ávila, J. G. (2013). Cleaning products, environmental awareness and risk perception in Mérida, Mexico. *PloS one*, 8(8), e74352. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0074352>
- Meece, J. L. (2023). The role of motivation in self-regulated learning. In *Self-regulation of learning and performance* (pp. 25-44). Routledge.
- Mgbe, E. K.; Mgbe, C. G.; Ajare, C. E. & Nnamani, A. O. (2020). Awareness and perception of undergraduate students towards risk associated with wireless electromagnetic field radiation exposure in Enugu, South-East Nigeria: A cross-sectional study. *Journal of Clinical ve*

- Diagnostic Research*, 14(7), TC01-TC09.
<https://www.doi.org/10.7860/JCDR/2020/43369/13853>
- Ningrum, Z. B.; Soesilo, T. E. B. & Herdiansyah, H. (2018). Naturalistic intelligence and environmental awareness among graduate students. In *E3S Web of Conferences (Vol. 68, p. 02004)*. EDP Sciences.
- Pala, K. (2012). Baz İstasyonlarının halk sağlığına etkileri. A. Türkkan (Ed.), *Elektromanyetik alan ve sağlık etkileri* (s. 121-125). Bursa Nilüfer Belediyesi.
- Ramli, A.; Zain, R. M.; Zain, M. Z. M. & Rahman, A. A. A. (2021). Environmental factors and academic performance: The mediating effect of quality of life. In: Alareeni, B., Hamdan, A., Elgedawy, I. (eds) *The importance of new technologies and entrepreneurship in business development: In the context of economic diversity in developing countries*. ICBT 2020. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 194. Springer, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-030-69221-6_150
- Raosoft (2004). *Raosoft Sample Size Calculator*. Raosoft Inc.
- Saari, U. A.; Damberg, S.; Frömling, L. & Ringle, C. M. (2021). Sustainable consumption behavior of Europeans: The influence of environmental knowledge and risk perception on environmental concern and behavioral intention. *Ecological Economics*, 189, 107155.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2021.107155>
- Saban, A. (2010). *Çoklu zekâ kuramı ve Türk eğitim sistemine yansımaları* (6. Baskı). Nobel Yayıncılık.
- Seyhan, N. (2010). Elektromanyetik kirlilik ve sağlığımız. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 47(2), 158-161.
- Shafiei, A. & Maleksaeidi, H. (2020). Pro-environmental behavior of university students: Application of protection motivation theory. *Global Ecology and Conservation*, 22, e00908.
<https://doi.org/10.1016/j.gecco.2020.e00908>
- Shah, S. K.; Zhongjun, T.; Sattar, A. & XinHao, Z. (2021). Consumer's intention to purchase 5G: Do environmental awareness, environmental knowledge and health consciousness attitude matter?. *Technology in Society*, 65, 101563. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101563>
- Shahzad, M. F.; Xu, S.; Khan, K. I. & Hasnain, M. F. (2023). Effect of social influence, environmental awareness, and safety affordance on actual use of 5G technologies among Chinese students. *Scientific Reports*, 13(1), 22442.
- Shaikh, M. M. & Majid, I. (2022). Impact of electromagnetic pollution on human health and environment a case study in Pakistan. *Sukkur IBA Journal of Computing and Mathematical Sciences*, 6(2), 39-55.
- Sheoran, S.; Chhikara, S. & Sangwan, S. (2019). Assessing relationship of human ecological factors with naturalistic intelligence of young adolescent girls. *Indian Journal of Health & Wellbeing*, 10(4-6), 103-105.
- Swim, J. K.; Gillis, A. & Hamaty, K.J. (2020). Gender bending and gender conformity: The social consequences of engaging in feminine and masculine pro-environmental behaviors. *Sex*

- Roles*, 82, 363–385. <https://doi.org/10.1007/s11199-019-01061-9>
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Allyn ve Bacon/Pearson Education.
- Türkkan, A. ve Pala, K. (2012). Elektromanyetik kirlilik ve sağlık etkileri. A. Türkkan (Ed.), *Elektromanyetik alan ve sağlık etkileri* (s. 106-120). Bursa Nilüfer Belediyesi.
- Utkualp, N.; Özdemir, A.; Yıldız, H. & Ünal, E., (2023). Evaluation of students' knowledge on the effect of Electromagnetic Field (Emf) exposure on reproductive health. *International Journal of Caring Sciences*, 16(2), 707-717.
- Xu, G.; Feng, X.; Li, Y.; Chen, X. & Jia, J. (2017). Environmental risk perception and its influence on well-being. *Chinese Management Studies*, 11(1), 35-50.
- YÖKATLAS (2024). *Türkiye Lisans Programı Atlas Verisi 2024*. Ankara: Türkiye Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı.
- Yüceyurt, N. K. ve Kaya, H. (2020). Hemşirelik öğrencilerinin elektromanyetik kirlilik farkındalığı ve etkileyen faktörler. *Journal of Education ve Research in Nursing/Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 17(4).
- Zhou, Z.; Liu, J.; Zeng, H.; Zhang, T. & Chen, X. (2020). How does soil pollution risk perception affect farmers' pro-environmental behavior? The role of income level. *Journal of Environmental Management*, 270, 110806. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110806>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmeti Yeniden Konumlandırmak: Eleştirel Bir Değerlendirme

Repositioning Social Work In The Field Of Mental Health: A Critical Perspective

Ömer TAKAK¹

¹Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, omer.takak@cbu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-4920-1044

Başvuru: 1.07.2024
Kabul: 16.11.2024

Atıf: Takak, Ö. (2025). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmeti yeniden konumlandırmak: Eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 89-110.

DOI: 10.33417/tsh.1508468

ÖZ

Medikal modele dayalı olarak kurumsallaşan modern tıbbın, disiplinlerarası teori ve yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu en önemli ihtisas alanlarından biri psikiyatri ve ruh sağlığıdır. Ancak modern psikiyatri disiplini, uzun yıllar boyunca ruhsal sorunların tanı ve tedavisinde medikal modele dayanmış ve bu alanın egemenliğini tek başına üstlenmiştir. 1960'larda başlayan anti-psikiyatri hareketiyle birlikte, ruh sağlığı alanının tıp disiplini tarafından hakimiyet altına alınması eleştirilmiştir. Bu dönemdeki düşünürler, bireylerin bedenlerinde ve davranışlarında normalin ve patolojik olanın sınırlarını belirleme sürecinde modern tıbbın sahip olduğu iktidarı eleştirmiş ve alternatif yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bu tartışmalar ekseninde; sosyoloji, psikoloji ve sosyal hizmet disiplinlerinin teori ve yaklaşımları ruh sağlığı alanının medikal modelden biyopsikososyal modele evrilmesine katkı sunmuştur. Günümüzde, psikiyatri ve ruh sağlığı sorunlarının tanı ve tedavi yöntemlerinde baskın gücü tıbbi bilgi oluştursa da bu alanda, bütüncül bir bakış açısına doğru meyleyen bir paradigma değişiminden söz edilir. Ancak bu çalışma, ruh sağlığı alanındaki sosyal hizmet uygulamalarının medikal modelin ilkelerini eleştirmeden benimseme riski taşıdığını iddia etmektedir. Bu nedenle çalışmada, medikal modele yaslanan psikiyatri disiplininin ruh sağlığı alanındaki hâkim konumu tartışmaya açılmıştır. Ruh sağlığı alanında eleştirel ve baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımlarına neden ihtiyaç duyulduğu gündeme getirilerek sosyal hizmet bu alanda yeniden konumlandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Psikiyatrik Sosyal Hizmet, Eleştirel Sosyal Hizmet, Tıbbileştirme, Ruh Sağlığı.

ABSTRACT

Psychiatry and mental health is one of the most important areas of specialisation where modern medicine, which is institutionalised based on the medical model, needs interdisciplinary theories and approaches. However, the modern psychiatry discipline has relied on the medical model in the diagnosis and treatment of mental problems for many years and has assumed the sovereignty of this field alone. With the anti-psychiatry movement that started in the 1960s, the domination of the field of mental health by the medical discipline was criticised. Thinkers in this period criticised the power of modern medicine in the process of determining the boundaries of what is normal and pathological in the bodies and behaviours of individuals and put forward alternative approaches. On the axis of these discussions, the theories and approaches of sociology, psychology and social work disciplines have contributed to the evolution of the field of mental health from the medical model to the biopsychosocial model. Today, although medical knowledge is the dominant force in the diagnosis and treatment methods of psychiatry and mental health problems, there is a paradigm shift in this field, which tends towards a holistic perspective. However, this study argues that social work practices in mental health have the risk of uncritically adopting the principles of the medical model. For this reason, the dominant position of the discipline of psychiatry, which relies on the medical model, in the field of mental health is discussed in the study. Why critical and anti-oppression social work approaches are needed in the field of mental health is brought to the agenda and social work is tried to be repositioned in this field.

Keywords: Psychiatric Social Work, Critical Social Work, Medicalization, Mental Health

GİRİŞ

“Bizim toplumumuzda, total kurumlar kişileri değiştirmeye yönelik seralardır. Bu kurumların her biri, benliğe yapılabilecek şeyler üzerine doğal bir deneydir”
Erving Goffmann (2015, s.24).

Ruhsal hastalıklar, modern dönem öncesinde ahlaki bozukluk, sapkınlık ve günah kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Akıl hastalığının bu tür bir bozukluk ve sapkınlık olarak değerlendirilip tıbbi bilginin hâkimiyet alanına girmesi, modernitenin merkezi unsurlarından rasyonalite ve pozitivizmin gelişimiyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte, tıbbi bilginin gücü ve tıp disiplininin otoritesi belirgin biçimde artmıştır (Clarke vd., 2003, s. 164; Conrad, 2005). Sağlıkla ilgili sorunların ele alınış biçiminde ise, tıbbi bilginin temelini oluşturan medikal model ön plana çıkmıştır. Medikal model, yaşamı yorumlama biçiminde akli merkeze alan, insanın doğa üzerindeki tahakkümü ile karakterize olan modernite tarafından inşa edilmiştir (Ashcroft ve Van Katwyk, 2016, s. 142). Descartes’ın Kartezyen felsefesine dayanan bu modelde, insan zihin ve beden ayrımı üzerinden değerlendirilir. Modern tıbbın bedeni bir organizma olarak ele alan yaklaşımına göre hastalık, esasında “makine” olarak düşünülen bedenin parçalarında meydana gelen bir işleyiş bozukluğudur (Turner, 2011, s. 239).

1960’ların ortasında Michel Foucault, Erving Goffman, Thomas Szasz, Ronald David Laing ve David Cooper’in çalışmaları, bireylerin bedenlerinde ve davranışlarında normalin ve patolojik olanın sınırlarını belirleme sürecinde, modern tıbbın üstlendiği hâkim rolü eleştiren yeni yaklaşımlar ortaya koymuştur. Psikiyatrinin zorla hastaneye yatırma, ilaç tedavisi uygulama ve elektrokonvülsif terapi (EKT) gibi müdahalelerinin yanı sıra teşhis ve tedavi yöntemlerindeki muğlaklık nedeniyle normal ile anormal olanın ayrımını tesis etme gücüne sahip olduğu ve toplumsal yaşam üzerinde baskı kurarak bir tür sosyal kontrol işlevi gördüğü ifade edilmiştir (Ferguson, 2017, s. 28-29; Rissmiller ve Rissmiller, 2006, s. 863; Shafti, 2021). Örneğin, Goffman (2015) disiplin ve denetimin hapishaneler ve askeri kışlalar kadar yüksek seviyede olduğu, akıl hastalarının kapatıldığı (total) kurumlarda¹, bireylerin toplumsal yaşamdan tecrit edilerek normal-anormal ayrımına göre benliklerinin dönüştürülmesine yönelik çeşitli tahakküm pratiklerinin devreye sokulduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla, psikiyatrinin toplumsal yaşamda normal ve anormal olanın sınırını tesis eden konumu ve gücü eleştirilmiştir.

Psikiyatri disiplinine karşı gelişen ve anti-psikiyatri hareketinin oluşumuna kaynaklık eden bu eleştiriler, psikiyatri disiplini içerisinde, sosyal bilimler ve felsefeden gelmiştir. Anti-psikiyatri hareketinin temel kazanımlarından biri, toplum temelli ruh sağlığı yaklaşımının (community care)

¹ Goffman (2015, s. 13-17) bu tür kurumları, *total kurum* olarak tanımlamaktadır. Total kurumlar, toplumsal yaşamdan uzun süre boyunca yalıtılmış, benzer sorunlardan muzdarip bireylerin, kurum tarafından organize edilmiş bir yaşam döngüsüne dahil olarak toplu bir biçimde yaşayıp çalıştığı yerlerdir. Bireyleri aynı yerde yaşamaya, çalışmaya ve uyumaya zorlayan bu kurumlar, gündelik yaşamı sıkı bir denetim altına alır. Total kurumların en temel özelliği kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımı ortadan kaldırmasıdır.

oluşumuna zemin hazırlaması ve yatılı kurum bakımının (deinstitutionalization)² azaltılmasıdır. Bir diğeri ise psikiyatri ve ruh sağlığı alanında medikal modelin hâkim konumunun kısmen sarsılmasıdır. Bu dönemde, ruh sağlığı hizmetinin sunumunda psikiyatristin baskın rolünün yanında bir ruh sağlığı ekibinden söz edilmeye başlanır. Bu ekipte hemşireler, psikologlar ve sosyal hizmet uzmanları yer alır (Tuncay, 2022). Dolayısıyla anti-psikiyatri hareketi günümüzde her ne kadar zayıflamış olsa da ruh sağlığı alanındaki temel değişimlerin kapısını aralamıştır. Ruh sağlığı alanının disiplinlerarası bir perspektife doğru genişleyerek psikoloji ve sosyal hizmet gibi sosyal bilimlerin konumlandığı bir çalışma alanına dönüşmesi söz konusu olsa da hâlâ baskın bir şekilde medikal modelin gücü hissedilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, psikiyatri ve ruh sağlığı alanında konumlanan ve alanın indirgemeci bakış açılarını (medikal model) meydan okuma noktasında daha fazla güçlenmesi gerektiği düşünülen sosyal hizmet disiplinini eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirmektir. Bu bağlamda, anti-psikiyatri hareketinin ruh sağlığı alanına yönelik eleştirilerinden yararlanarak, eleştirel sosyal hizmet perspektifiyle ruh sağlığı alanı tartışmaya açılacaktır. Anti-psikiyatri hareketinin öne sürdüğü fikirlerin eleştirel sosyal hizmet perspektifleriyle incelenmesinin temel nedeni, teorik alt yapıları arasındaki uyumdur. Zira, her iki yaklaşım da eleştirel sosyal teoriye dayanır. Çalışmanın ilk bölümünde, modern tıp söyleminin temelini oluşturan medikal modelin tıbbileştirme pratiklerine değinilerek ruh sağlığı alanının egemenliğine soyunan psikiyatri disiplinine karşı gelişen eleştirilere yer verilecektir. İkinci bölümde ise, psikososyal model çerçevesinde ruh sağlığı alanında konumlanan mesleklerden biri olan sosyal hizmet disiplininin, tıbbi modelin sınırları içerisinde uygulama yapma riskinin doğasına ilişkin tartışmalar ele alınacaktır. Son olarak üçüncü bölümde, eleştirel sosyal hizmet yaklaşımıyla psikiyatri ve ruh sağlığı alanındaki uygulamaların tıbbi modelin hegemonyasının dışına nasıl çıkabileceği ve sosyal hizmetin bu alanda nasıl yeniden konumlandırılacağı tartışılacaktır.

1. Tıbbi Bilginin Hakimiyeti: Medikal Model ve Akıl Hastalığı

Batı toplumlarında ruh sağlığı sorunlarının doğasını anlama çabalarında kullanılan medikal model, psikiyatri disiplininin 18. yüzyılda kurumsallaşmasıyla birlikte bu alanda güçlü bir şekilde varlık göstermiştir. Modern dönem öncesinde ise, akıl hastaları, yoksullar, dilenciler, işsizler ve sapkın davranışları olduğu düşünülen kişiler toplumsal düzenin tesisi ve idamesi adına “kurumsal kapatılma” süreci ile karşı karşıya kalmıştır. Kurumsal kapatılmaya maruz kalan gruplar, sanayileşme ve kapitalizmin gelişmesiyle birlikte iş gücü olarak görülerek toplumsal sisteme entegre edilmiştir. Bu amaçla yoksullar, işsizler, dilenciler ve engelliler kurumlardan çıkarılmıştır. Ancak ruhsal problemler yaşayan bireyler akıl hastası olarak kabul edilerek kurumlarda tutulmuştur (Bracken ve Thomas, 2001, s. 724; Kavirayni, 2019, s. 285). Foucault’ya göre, akıl hastalarının

² Kurumsuzlaştırma, büyük psikiyatri kurumlarının kapatılarak veya küçültülerek toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerine geçiş süreci olarak tanımlanmaktadır (Chow ve Priebe, 2013).

kurumsal kapatılma sürecine maruz kalarak toplumsal yaşamdan yalıtılmaları, hasta olarak kabul edilmelerinden ziyade kapitalist toplumsal düzende iş gücü olarak yer alamamalarından kaynaklıdır. Böylece, toplumsal yaşamdaki siyasi ve ekonomik gelişmeler akıl hastalığı olan bir grubun varlığına işaret etmiş ve psikiyatri disiplini bu süreçle birlikte kurumsallaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla, modern dönem öncesinde “delilik” olarak görülen durum 19. yüzyılda “akıl hastalığı” olarak tanımlanır. Bu süreçte, akıl sağlığı toplumsal bir norm olarak kabul edilir ve akıl sağlığından yoksun olduğu düşünülen bireyler toplumsal yaşamdan yalıtılarak “tımahanelere” kapatılır. Bu kapatılma deneyimi, toplumsal yaşamda normal ile anormal arasındaki ayrımın sınırını tesis etmiştir. Akıl hastalığının bütünüyle tıbbi bir alan olarak kabul edilmesiyle birlikte, tıp bu alanda egemen disiplin haline gelmiş (Foucault, 2011, s. 83-84; 2012, s. 219-220) ve moderniteyle birlikte tıp biliminin yükselişinin de habercisi olmuştur. Bu nedenle, bir bütün olarak modern tıbbın toplumsal yaşam üzerindeki etkisini kısaca incelemek gerekir.

Bu dönemde, sağlık ile ilgili sorunların ele alınış biçimlerinde tıbbi bilginin inşasına, tanı ve tedavi pratiklerine hâkim olan medikal modele dayalı bir anlayış gelişmiştir. Medikal model, yaşamı anlama ve yorumlama açısından akli merkeze alarak, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü vurgulayan modern düşünce aracılığıyla inşa edilmiştir (Ashcroft ve Van Katwyk, 2016, s. 142). Descartes’ın pozitivist felsefesinden hareketle örgütlenen medikal modele göre, insan zihin ve beden ayrımına göre ele alınmaktadır. Bedeni mekanik bir bütün olarak ele alan modern tıba göre hastalık, bedenin parçalarında meydana gelen bozulma olarak tanımlanır. Bu yaklaşım, bireylerin öznel deneyimlerini, hastalığı algılama biçimlerini ve psikososyal unsurların hastalığın fenomenolojisindeki yerini göz önünde bulundurmaz (Turner, 2011, s. 239). Bu bakış açısına göre, modern tıp birtakım veriler ve bilgiler seti ışığında fizyolojik ve biyolojik temelli sorunları, yani patolojik olanı kavramsallaştırırken *disease*³ olarak tanımladığı hastalık kavramına başvurur (Nazlı, 2007). Biyolojik ve fizyolojik bir bütüne indirgenen bedenin işlevsiz ve bozuk parçaları mercek altına alınarak düzeltilmeye ve onarılmaya çalışılır. Bu yaklaşımda hastalığa sahip olan özneye yer yoktur, sadece beden vardır.

Akıl hastalığını anlama, tanımlama ve tedavi etme girişimlerinde de diğer hastalıklar gibi hâkim bakış açısını oluşturan medikal model ile yaklaşılmıştır. Ancak akıl hastalığının ayırt edici farkı bireylerin kurumlara kapatılması, denetim ve gözetim altına alınmasıdır. Akli merkeze alan moderniteyle birlikte “akıl, akli olmayan” hakkında konuşmaya, inceleme yapmaya ve bilimsel argümanlar üretmeye başlamıştır (Foucault, 2011, s. 21-22). Bu süreçte giderek kurumsallaşan psikiyatri disiplini 19. yüzyılda tıbbi bir uzmanlık alanı olarak tanınmaya başlamış ve ruh sağlığı alanında yetkin bir konuma erişmiştir. 20. yüzyıla kadar psikiyatri disiplini, akıl hastalığı olan bireyleri şehir merkezlerinden bir hayli uzakta, kapalı, yüksek güvenlik önlemleriyle çevirili ve bir tür hapishaneyi andıran kurumlara kapatmıştır (Goffman, 2015, s.16). Bu uygulama, açıkça akıl hastalığı olan

³ *Disease* olarak tanımlanan hastalık, tıp disiplininin kişilerin yaşadıkları sorunları tanımlama, teşhis ve tedavi etme yöntemlerine işaret etmektedir. Nesnelliğe vurgu yapan bu çerçevede bireyden bağımsız olarak hastalık merkezdedir. Hastalığın fizyolojik, ruhsal ve genetik yönlerine odaklanılmaktadır. *Illness* olarak tanımlanan hastalık ise özneyi merkeze alarak, bireyin öznel deneyimlerine ve hastalığın sosyo-kültürel boyutlarına işaret etmektedir (Sartorius, 2006).

bireyleri iyileştirmeye çalışmaktan ziyade, toplumu şiddet yanlısı ve anormal olarak görülen, söylemsel olarak inşa edilen “delilik” kimliğine sahip bireylerden koruma amacı taşımaktadır. Tedavi türleri arasında fiziksel kısıtlamalar ve ceza tehditleri yer almaktadır (Foucault, 2011; Kavirayni, 2019). Bu dönemde, ruhsal hastalıkların temelinde biyolojik ve genetik faktörlerin yer aldığı bilgisi hâkim kanıyı oluşturmuş ve ruh sağlığının biyolojik determinizm çerçevesinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Neticede, akıl hastalarının nesneleştirilmesi sorununun çözümü olma iddiasında bulunan psikiyatri disiplini, aynı zamanda bu sorunların bir parçası haline gelmiştir (Double, 2005, s. 56). Akıl hastalığı teşhisi konan ve medikal modelin hakimiyeti altında nesneleştirilen bireyler, ortaya atılan bazı zayıf teoriler nedeniyle EKT’ye⁴ maruz bırakılmıştır.

Sorunun kaynağını biyogenetik faktörlerle açıklayan ve bireysel olarak ele alan bu yaklaşımın temel gayesi, bozukluk olarak nitelendirilen yönlerin toplumun çoğunluğuna göre düzenlenmesi ve normalleştirilmesidir (Oral ve Tuncay, 2012). Ancak bireylerin bedenlerindeki biyolojik ve fizyolojik temelli sorunların, hastalık durumunu etkilemesinin yanı sıra *illness* olarak kavramsallaştırılan ve hastalığın sosyo-kültürel dinamiklerini işaret eden durumla da ilişkisi vardır. Hastalığı *illness* olarak kavramsallaştırmak, zihin-beden ayrımını sorgulayarak hastalığın nedenlerinin tek bir çerçeveye indirgenemeyeceğini; bireylerin yaşadığı rahatsızlığın psikolojik, sosyal, kültürel ve tarihsel yönlerine odaklanmadan anlaşılamayacağı görüşünü temel alır. Medikal modelden psikososyal modele geçiş sürecini vurgulayan bu bakış açısında, merkezde biyolojik ve fizyolojik aksaklığın nedeni olarak hastalık değil, bütüncül bir bakış açısıyla özne mevcuttur (Nazlı, 2007; Turner, 2011, s. 19). Günümüzde psikiyatri disiplininin argümanları ruhsal sorunların tanımlanması ve tedavi edilmesinde hâlâ egemen söylemi oluştursa da sorunların bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesinde bir ilerleme söz konusudur.

2. Tıbbileştirme Tartışmaları ve Anti-Psikiyatri Hareketi

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre sağlık, “yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değil, fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali” olarak tanımlanır (WHO, 1948). Hastalık ve sağlık kavramlarına sosyal, psikolojik ve kültürel açılardan bütüncül bir perspektifte yaklaşmanın tek nedenli açıklama biçimlerinden daha uygun olduğu aşıkardır ancak bu bakış açısının da bazı riskleri ve sorunları içerdiği söylenebilir. Öyle ki tanıma göre, tam bir iyilik haline (well-being) ulaşmak ve sağlıklı olmak, yalnızca hasta olmamayı gerektirmez. Hastalık gibi sağlık da yalnızca fizyolojik ve biyolojik verilerle değerlendirilemez. Bu bağlamda, bireyin hastalık durumu dışında sosyal, psikolojik ve kültürel etmenlerin de etkisiyle belirlenen sağlıklı olma durumu önemli bir ayrım ortaya koyar: sağlıklı olan ve sağlıklı olmayan. Başka bir ifadeyle, sağlıklı olma tanımına dayalı olarak inşa edilen “normal ve patolojik” ayrımı yalnızca modern tıbbın kapsamıyla sınırlı değildir; aynı zamanda

⁴ Konvülsiyon teorisi, konvülsiyonları tetiklemek için elektrokonvülsif terapi ve duygudurum bozukluklarının teşhisi için epileptik ilaç kullanımı da dahil olmak üzere günümüzde desteklenen birçok psikiyatrik müdahalenin temelini oluşturmuştur (Joseph, 2013, s. 269).

psikoloji, sosyoloji ve sosyal hizmet gibi disiplinler ve bu disiplinlerin teorik ve uygulama bilgisi de bu ayrımı tahkim etmek üzere sürece dâhil edilir. Böylece, modern tıbbın bilme ve açıklama biçimlerinin meşruiyetini sağlamak maksadıyla sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik alanlarda üretilen bilgiler araçsallaştırılır (Clarke vd., 2003; Leonardi, 2018; Manchester, 2015; Özcan, 2022; Schramme, 2023). Bu şekilde tıp disiplini, yalnızca hastalıkların tedavisine yönelik değil aynı zamanda toplumsal yaşamda anormal olanı tanımlama çabalarında medikal modelin bilgi ve ölçüm biçimlerine, psikososyal modelin sosyal inceleme bilgisini dâhil ederek “normal ve anormal” ayrımını tespit etmeye çalışır ve bu alanda oldukça yetkin bir konuma gelir (Nazlı, 2007; Leonardi, 2018). Gelgelelim Canguilhem’in (2018, s.98) vurguladığı üzere, “normal” somut bir gerçekliği ifade etmez; aksine belirli bir değer yargısına işaret edebilir. Zira “normal” olanın belirlenmiş bir üst bir sınırı yoktur; “normal” olan patolojik olana göre hizalanır ve sınırı çizilir.

Bu bağlamda, sağlık ve hastalığa dair anlayışların ve toplumsal kabullerin bazı temel riskler içerdiği söylenebilir. Öncelikle, geniş bir alan kapsayan bu bilimsel değerlendirmelerin, ahlaki ve siyasi argümanlarla birleşme riski mevcuttur. “Fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik hali ifadesi”, tıbbi sorunlar olarak değerlendirilmemesi gereken yoksulluk, adaletsizlik, ayrımcılık, şiddet ve baskı gibi toplumsal sorunlardan arındırılmış bir yaşam anlamına gelir. Bu açıkça, toplumsal yaşamın bütün yönleriyle tıbbileştirilmesi demektir (Leonardi, 2018). Tıbbileştirme literatürünün önemli kuramcılarından Conrad (1992, s. 210), tıbbileştirmeyi “davranışın tıbbi bir sorun ya da hastalık olarak tanımlanması ve tıp mesleğinin buna yönelik bir tür tedavi sağlaması için yetkilendirilmesi” olarak tanımlar. Bu açıdan tıbbileştirme, tıbbi olmayan veya tıbbın kapsamına girmeyen gündelik sorunların tıbbi sorunlar olarak ele alınıp tedavi edilmesini öngören bir sürece işaret eder (Conrad, 2005). Bir diğer tıbbileştirme kuramcısı olan Zola (1972, s. 492) ise tıbbileştirmeyi, toplumsal yaşamın giderek daha büyük bir bölümünün tıbbın egemenliği, etkisi ve denetimi altına girdiği bir süreç olarak kavramsallaştırır. Modern tıbbın yapmaya çalıştığı şey bizatihi budur. Dolayısıyla, modern tıp artık yalnızca hastalıklara dair bilgi üretmek, tedavi teknikleri geliştirmek ve uygulama yöntemleri sunmakla yetinmez. Tıp disiplini “sağlıklı insan, hasta olmayan insan ve model insan” tanımını yapmaya girer ve toplumsal bir sınıflandırma sistemi tesis eder. Böylece tıp disiplini, toplumsal yaşamda insanların sağlıklı bir yaşam sürmeleri için tavsiyelerde bulunma otoritesinin yanına bir de bilimsel bilgi iddiasıyla bezenmiş toplumsal ve ahlaki ilişkilere dair söylem üretme gücünü ekler (Foucault, 2002, s. 59).

Gündelik yaşamdaki sorunların tıbbi bir mercekten en yoğun şekilde incelendiği alanlardan biri de şüphesiz ruh sağlığıdır. 1970’lerin ortalarında anti-psikiyatri hareketine ilham veren Michel Foucault, Irving Goffman, R.D. Laing ve Thomas Szasz gibi düşünürlerin çalışmaları, bireylerin bedenlerinde ve davranışlarında normal ile anormal olanın sınırlarını belirleme sürecinde modern tıbbın üstlendiği konuma dair yeni yaklaşımlar ortaya koymuştur. Bu yaklaşımlara göre, normal ve anormal ayrımı tıbbın ürettiği söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklere dayanan toplumsal bir inşanın sonucudur (Ferguson, 2017; Nye, 2003). Bu çalışmalar, akıl hastalığının doğasını anlama, bireylerin damgalanması ve denetlenmesinin özgürlük üzerindeki etkilerini açığa çıkarma, davranışları kontrol

etme amacıyla insanlıktan çıkarıcı uygulamaları (dehumanization) ve psikofarmakolojiyi (ilaçla tedaviyi) eleştirme noktasında anti-psikiyatri hareketine temel oluşturmuştur (Geppert, 2004). Anti-psikiyatri hareketi, bir grup psikiyatrist ve sosyal bilimcinin toplumun “normal dışı” olarak kabul edilen kesimleri üzerinde pratik edilen cezalandırıcı ve disipline edici tedavi yöntemlerine direnerek ortaya çıkmıştır. Bu harekete ilham olan çalışmalarda, normal-anormal ayrımının iktidar ilişkileriyle tatbik edildiği, hastaların ve dolayısıyla toplumun ötekileştirme pratikleriyle tahakküm altına alındığı ve disipline edilerek öznelliklerinin yok edildiği vurgulanmıştır (Szasz, 2007; Goffman, 2015; Kavirayni, 2019).

Bu eleştirilere önemli bir katkı, psikolog David Rosenhan tarafından yürütülen ve 1973 yılında Science dergisinde “On Being Sane in Insane Places [Akılsız Yerlerde Akıllı Başında Olmak]” başlığı altında yayımlanan bir dizi çalışmadan gelir. Çalışma iki bölüm halinde gerçekleştirilir. İlk bölümde, ABD’nin 5 farklı eyaletinde bulunan 12 farklı psikiyatri hastanesine halüsinasyon gördüğünü iddia eden ve bunun taklidini yapan sağlıklı kişiler “sahte hastalar” olarak başvuru yaparlar. 19 gün hastanede yatılı tedavi gören kişilerden biri hariç tümüne şizofreni teşhisi konur. Bir süre sonra, sahte hastalar “normal” davranır, hastane personeline kendilerini iyi hissettiklerini ve halüsinasyon görmediklerini beyan ederler. Ancak hastane personeli, antipsikotik ilaç kullanmaları şartıyla taburcu edileceklerini ifade eder. Bir diğer çalışma, ilk deneyden rahatsızlık duyan bir hastanenin talebiyle gerçekleşir. Hastane yönetimi Rosenhan’dan kendi hastanelerine de sahte hastalar göndermesine talep eder. Hastanenin amacı “sahte hastaları” tespit etme iddiasıdır. Deney başladıktan sonra yapılan tanı ve teşhis çalışmalarının ardından hastane yönetimi başvuru yapan 193 yeni hastadan 41’inin sahte hasta olduğunu vurgular. Ancak deneyi gerçekleştiren ekip, hastaneye sahte hasta göndermediklerini ifade eder (Rosenhan, 1973). Dolayısıyla, Rosenhan’ın söz konusu çalışması psikiyatri disiplininin ruh sağlığı sorunlarının tanı ve teşhisinde muğlak bir alanda konumlandığını bariz bir biçimde göstermektedir. Bu, aynı zamanda psikiyatri kurumunun, insanları normal ve anormal olarak tanımlama girişimlerinin risklerini ve insanları damgalama konusunda yaratabileceği tehlikeleri de açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, eleştirel psikoloji kanadı, psikiyatrik tanı ve teşhis sürecinde bir dizi davranışın, tuhaflık ve normal dışılık söylemiyle ele alınarak psikolojik bir bozukluk olarak değerlendirilmesinin ekseriyetle bilimsel bir karar olmadığını savunmaktadır. Bu nedenle, psikiyatrik hastalıkların tanı ve teşhis sürecinin, ahlaki ve politik seçimlere dayalı olma riski her zaman mevcuttur. Zira, normal ve anormal olana dair yargılar, kültürel yatkınlıklardan ve toplumsal değerlerden bağımsız değildir; bunlar, dayanağını toplumsal pratiklere gömülü olan ortak kanaatlerden ve uzlaşıldan alırlar (Fox, vd., 2017 s.126).

Bu bağlamda, asıl eleştiri, toplumsal yaşamda bireylerin davranışlarını yönlendirme, sınırlama, disipline etme ve damgalama pratiklerinde psikiyatrinin güç hiyerarşisinde en üstte konumlanmasına yöneliktir. Foucault 18. yüzyıldan itibaren Batı toplumlarında siyasal iktidarın, toplumun yönetiminde cezalandırıcı bir rolden ziyade, normalleştirici ve disipline edici bir rol üstlendiğini belirtir. Bu haliyle, iktidar doğrudan bedenler üzerinde çalışmaz. O artık toplumsal yaşamı tümüyle kuşatma maksadıyla

benliklere sızarak öznenin inşası üzerinden bir dizi biyopolitik tertibatı yaşama geçirmeye çalışır. Bu açıdan, Foucault'da özneleşme, öznenin iktidarın bir formu olan tabiyet pratikleri ya da toplumsal yapıya içkin olan kurallar, tarzlar ve uzlaşmalar yoluyla inşa edilmesi anlamına gelir (Foucault, 2014, s. 266). İktidar ve kiplerini (tabiyet) düşünürken; özneleri bastıran, kuşatan, tahakküm altına alan tek yönlü bir yapı ve egemen/boyun eğen, yöneten/yönetilen gibi ikili karşıtlıkların yukarıdan aşağıya doğru ilerleyen, topluma bu şekilde sirayet eden bir yapıda olmadığını bilmemiz gerekir. Zira, "iktidar aşağıdan gelir [...], sayısız noktadan çıkarak, eşitsiz ve hareketli ilişkiler içinde işler" (Foucault, 2016, s. 70). Bu anlamda, özellikle ıslahevleri, akıl hastaneleri, okullar ve cezaevleri bireyleri toplumsal normlara uygun hale getirme amacıyla bu tür normalleştirme, disipline etme ve özneleştirme (tabi kılma) pratiklerinin yoğun bir biçimde uygulandığı spesifik kurumlar olarak öne çıkmaktadır (Foucault, 2011, s. 14). Tıp, kriminoloji, pedagoji ve teolojiye kadar pek çok disiplin, bireylerin bedenlerini ve zihinlerini toplumsal normlara uygun hale getirerek yönetme ve onlara belirli kimlikler (öznelik konumları) dayatma amacıyla araçsallaştırılmaktadır (Scott, 2009, s. 360). Bu nedenle, anti-psikiyatri hareketi psikiyatrik tedavinin çoğu zaman hastalara yarardan çok zarar verdiğini ileri sürmektedir. Ancak hareket mevcut psikiyatri anlayışını ve uygulamalarını sorgulamış olsa da hiçbir zaman psikiyatridi ortadan kaldırmayı amaçlamaz. Bunun yerine, doktor ve hasta arasındaki eşitsiz güç ilişkisi ve psikiyatrik teşhis sürecinin muğlaklığı nedeniyle psikiyatrinin bir tahakküm aracına dönüşebileceğine işaret eder (Kavirayni, 2019).

3. Psikiyatri ve Ruh Sağlığı Alanında Sosyal Hizmetin Konumu

1960'lardan önce ruh sağlığı alanının baskın aktörü olan psikiyatri disiplini, anti-psikiyatri hareketinin etkisiyle birlikte bazı değişimlere uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Değişimlerin sonuçları arasında yatılı kurum bakımının azaltılması, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin öne çıkması ve ruh sağlığı alanının disiplinlerarası mesleklere açılması yer almaktadır. Bu süreçte, psikiyatristlerin yanı sıra hemşireler, psikologlar ve sosyal hizmet uzmanlarından oluşan bir ruh sağlığı ekibi modeli ortaya çıkmıştır (Tuncay, 2022, s. 6). Ruh sağlığı alanındaki bu radikal değişimle birlikte, medikal modelin yerini biyopsikososyal modelin aldığı öne sürülmektedir. Biyopsikososyal modelin benimsenmesiyle birlikte, ruh sağlığı alanının artık yalnızca tıbbi perspektiflere dayanmadığı sıklıkla vurgulanır. Nitekim, ruh sağlığı alanında sosyal hizmetin rolüne odaklanan çalışmalar incelendiğinde bu durum açıkça gözlemlenir (Albayrak, 2020; Çölgeçen ve Abay, 2018). Gelgelelim, biyopsikososyal model bazı çevrelerde eleştirilere konu olmuştur. Örneğin Manchester (2015), biyopsikososyal kavramındaki kelime sırasının tesadüfi olmadığını, aksine hiyerarşik bir vurgu içerdiğini öne sürmektedir. Ona göre, bu kavram hastalıkların öncelikle biyolojik, ardından psikolojik ve sosyal yönleriyle ele alındığını ima eder. Bu noktadaki esas çelişki, tıbbi modelin, ruhsal sorun yaşayan bireylerin düzeltilmesi gereken bir patolojiye sahip olduğu yönündeki güçlü argümanını desteklemek için sosyal perspektifleri de kullanmaya başlamasıdır (Manchester, 2015; Morley ve Stenhouse, 2021). Dolayısıyla, ruh sağlığı alanında baskın yaklaşım daha örtük bir görünüm kazanmakla birlikte hâlâ tıbbi modele dayanır. Bireylerin yaşamındaki sosyal ve çevresel faktörler, biyolojik açıklamalar ve müdahaleler karşısında ikincil konumdadır (Larson, 2008).

Bunun en somut örneklerinden biri, Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) tarafından hazırlanan *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı* (DSM) ile Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilen *Hastalıkların ve İlgili Sağlık Sorunlarının Uluslararası İstatistiksel Sınıflandırması* (ICD), gibi ruh sağlığı alanındaki tanı ve tedavi süreçlerinde yoğun şekilde kullanılan temel belgelerin medikal model ekseninde tasarlanmış olmalarıdır. Psikiyatri ve ruh sağlığı alanında, biyopsikososyal modeli esas alan ruh sağlığı ekibindeki mesleklerin tamamı bu çerçeveyi kullanır. Sosyal hizmet disiplini de ruh sağlığı alanında DSM ve ICD gibi belgeleri temel bilgi kaynağı olarak kabul etmekte ve müdahalelerini bu doğrultuda yapılandırmaktadır (Cranford ve LeFrançois; Ferguson, 2017; Gambrill, 2014). Bu nedenle, ana akım psikiyatrik sosyal hizmet, medikal modelin ilkelerini eleştirmeden benimseme riski taşır ve tıbbın hakimiyetini temel alan sosyal hizmet yaklaşımlarını kullanmaya teşvik eder (Johnstone, 2021). Ancak, DSM'nin psikopatolojileri tanımlama yöntemleri, sosyal hizmetin bireyle çalışırken esas aldığı sosyal, kültürel ve psikolojik çerçeveye bütünüyle ters düşer (Kirk, 2003).

Sosyal hizmet uzmanlarının ruh sağlığı alanındaki rollerini ve sorumluluklarını ele alan literatürde, birincil görevlerinin psikiyatrik tedaviye destek sağlamak olduğu belirtilmektedir. Bu görevler, hastanın reçete edilen ilaçları kullanmasını sağlamak ve izlemek, yatılı bakımda gündelik yaşam becerileri hakkında bilgilendirme yapmak, barınma ve diğer sosyal ihtiyaçların karşılanmasını düzenlemek, tedavi süreci hakkında bireyi, toplumu bilgilendirmek, hastalık ve tedaviye dair aileye danışmanlık vermek şeklinde tanımlanmaktadır (Rosenson, 1993; Yıldırım, 2018; Çölgeçen ve Abay, 2018). Tanımlanan söz konusu görev ve sorumluluklardan hareketle Morley (2003), ruh sağlığı alanında sosyal hizmetin medikal modelin ilkelerine dayandığını iddia eder (s. 66-67). Ruh sağlığı alanındaki rol ve sorumluluklarının yanı sıra sistem ve ekolojik yaklaşımlar gibi ana akım sosyal hizmet kuramları ve onlara alternatif olarak görülen güçler perspektifi, savunuculuk ve güçlendirme gibi başlıca uygulama yaklaşımları da bu alan içerisinde tıbbi modelin varsayımlarına meydan okumada yetersiz kalır (Pilgrim ve Carey, 2010). Örneğin, bireysel eksikliklerden ziyade güçlü yanlara ve becerilere odaklanan güçler perspektifi bir dereceye kadar patoloji ve sorun temelli uygulama yaklaşımlarına karşı gelse de akıl hastalığı olgusunun tıbbi perspektifine yaslanır. Dolayısıyla, psikiyatrik sosyal hizmet uygulamalarına medikal model hâkim olmaya devam etmektedir (Morley, 2003; Gambrill, 2014; Manchester, 2015).

Ruh sağlığı hizmetleri ekseriyetle, profesyonellerin çoğunluğunun tıbbi eğitilmiş psikiyatristler ve psikiyatri hemşirelerinden oluştuğu bir alandır. Webber (2013), psikiyatri ve psikolojinin sosyal hizmet de dahil olmak üzere tüm meslekler için ruh sağlığı uygulamalarını tanımlamada liderliği üstlendiğini iddia eder. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanları bu alanda psikiyatrist ve hemşireler gibi tıbbi model ile eğitim almış kişiler tarafından daha az yetkin olarak algılanırlar (Larson, 2008). Bourdieucu bir zaviyeden söylersek, ruh sağlığı alanı aslında bir tür *iktidar alanı* (Bourdieu ve Wacquant, 2021) olarak işlemektedir. Hastalar ve uzmanlar arasında olduğu gibi meslekler arası ilişkiler de iktidar pratikleriyle düzenlenir. Ruh sağlığı alanındaki tanı ve tedavi yöntemlerinin temeli

tıbbi modele dayandığından, modern psikiyatrinin başlangıcından itibaren bu alanın tek hâkimi psikiyatristlerdir. Zira alandaki hâkim bilgi tıbbın bilgisidir; tıbbi terminoloji kullanılır (hastalık, semptom, bozukluk, tanı ve teşhis), tıbbi modele dayalı teşhis ve tedavi protokolleri uygulanır, bireye dair analizleri hakikat olarak değerlendirilir ve psikiyatri hekiminin gücü açıkça tasdik edilir. Ancak sosyal adalet, özgürleştirme ve güçlendirme gibi sosyal hizmetin teori ve pratiğinin merkezi unsurlarına çok az dikkat çekilir (Cranford ve LeFrançois, 2022, s. 78; Tew, 2002, s. 144). Bununla birlikte, ruhsal sorunlara ve hastalıklara sosyal inşacı perspektiften yaklaşan eleştirel teoriler, alanın hâkim paradigması karşısında marjinalleştirilmektedir.

Buradaki esas problem, sosyal hizmetin ruh sağlığı sorunları yaşayan bireyleri patoloji ekseninde değerlendiren tıbbi modele yardımcı bir disiplin olarak konumlandırılmasıdır (Manchester, 2015, s. 150). Öyle ki, Macfarlane (2009, s. 210), sosyal hizmetin mesleki tanınma ve meşruiyetini tesis etme maksadıyla psikiyatri temelli disiplinlere entegre olduğunu ve ruh sağlığı alanında destekleyici bir disiplin olma rolünü kabul ettiğini savunmaktadır. Nitekim, tarihsel olarak süregelen mesleki tanınma, meşruiyet kazanma ve bilimsel olma çabası sosyal hizmetin belirli yaklaşımlara ve teorilere yaklaşmasına neden olmuştur. Örneğin, mikro düzeydeki sosyal hizmet yaklaşımlarının daha fazla ön plana çıkması, mesleğin kendisine “bilimsel bir meşruiyet” alanı yaratmaya çalışmasında açıkça görülmektedir.⁵ Öyle ki, bu çabayı teşvik eden en önemli nedenlerden biri, medikal modelin “daha bilimsel, işe yarar ve somut çıktıları” olduğuna dair hâkim kanaatlerdir. Ne var ki, ruh sağlığı ekibinin bir üyesi olarak kabul ettiği bu koşullar, mesleği alanının baskın ideolojisi karşısında oldukça güçsüz kılmakta ve tıbbi paradigmanın eleştirisini yapmaya yeltenmeden faaliyet göstermesine neden olmaktadır (Brown, 2021, s. 649).

Öte yandan, günümüzde tıbbileştirilmiş ve teknikleştirilmiş psikiyatrik terminoloji, toplumsal ve mesleki yaşamda daha yaygın bir biçimde kullanılır hale gelmektedir. Gündelik yaşamda bireyler için sosyal adaleti geliştirmeyi misyon edinen sosyal hizmet disiplini de bireylerin yaşadıkları sorunları ve sorunlar karşısında sergiledikleri birtakım davranış örüntülerini psikiyatrik hastalık terminolojisiyle ele almaktadır (Gambrill, 2014). Nitekim, ruh sağlığı alanında faaliyet gösteren disiplinlerin tamamı tıbbi dili öylesine benimsemişlerdir ki çoğu zaman bu dil olmadan konuşmak neredeyse mümkün değildir (Fox vd., 2017, s.125). Sosyal hizmet disiplini, tıbbileştirilen bu dili ve medikal terminolojiyi benimseyip uygulamalarında kullandığında aslında farkında olmadan psikiyatri disiplininin ruh sağlığı alanındaki “bilimsel ve sorgulanamaz” olan iktidar konumunun pekişmesine katkıda bulunur (Brown, 2021; Morley ve Stenhouse, 2021). Ruh sağlığı alanındaki mesleki uygulamalarda kullanılan dil, doktor ve hemşirelerin dilinden ayırt edilemez hale geldiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının da tıp profesyonelleri gibi düşünme potansiyeli artar. Bu durumda, sosyal hizmet tıbbi modelin hâkim argümanlarını yeniden üretmeye aracılık etmiş olur (Manchester, 2015, s. 152). Tıbbi dil ve terminoloji, müracaatçıyı nesneleştirerek hem müracaatçı ile kurulan ilişki biçimini hem de uygulamaları doğrudan etkilemektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının biyogenetik bozukluk temeline

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Hugmann (2009)

dayanan tıbbi dil ve terminolojiyi kullanması, müracaatçıların ruhsal sorunlarının çözülebileceğine dair inançlarını zayıflatmakta ve kendilerini damgalamalarına yol açmaktadır (Brown, 2021). Ayrıca, sosyal hizmetin ruh sağlığı alanındaki tamamlayıcı/destekleyici rolünü kabul etmesi ve müdahalelerini tıbbi terminoloji üzerinden yapılandırması, psikiyatrik çalışma ortamındaki diğer mesleklere kıyasla daha az yetkin ve daha düşük statüye sahip olduğuna dair algıyı da güçlendirmektedir (Larson, 2008; Hyde vd., 2015).

Tarihsel süreçte sosyal hizmet disiplini tarafından psikiyatrinin medikal modeline karşı eleştirel ve radikal argümanlar geliştirilmiştir. Örneğin, Kutchins ve Kirk (1986), DSM'nin dördüncü baskısının önemli ölçüde eksik ve yanıltıcı analizlerle elde edilen kanıtlara dayandığını vurgulamışlardır. Sosyal hizmet teori ve pratiğinde, ruh sağlığı alanında tıbbi modele yöneltilen eleştirilere rağmen literatürün önemli bir kısmı, psikiyatrik hastalıkların medikal modele dayalı bilgi biçimini kabul etmekte ve tedavi yöntemlerinde katı modernist ve pozitivist varsayımlara bağlılık göstermektedir (Morley, 2003; Macfarlane, 2009; Joseph, 2013; Ferguson, 2017). Son yıllarda psikiyatri biliminin hâkim konumuna yönelik eleştirilerin görece zayıf kalmasının bazı nedenleri olduğu ileri sürülmektedir. Öncelikli nedenlerden biri, ruh sağlığı alanında medikal model yerine biyopsikososyal modelin hâkim paradigma olduğuna dair güçlü söylemlerin varlığıdır. Psikiyatriye karşı ileri sürülecek eleştirel ve radikal yaklaşımlar çoğu zaman söz konusu biyopsikososyal model tarafından absorbe edilmektedir (Manchester, 2015, s. 150). Fakat biyopsikososyal modelle ilgili en önemli sorunlardan biri, biyogenetik ve psikolojik faktörleri ruh sağlığı sorunlarının doğasını anlamak üzere bir hiyerarşiye sokarak (biyolojik, psikolojik, sosyal şeklinde) biyolojiyi temel belirleyici olarak kabul etmesidir. Nitekim biyopsikososyal yaklaşım kapsamında biyolojik olanın örtük şekilde ön plana çıkarılması, teşhis ve tedavi yöntemlerinin tıbbileştirilmiş terminolojisini korumakta ve sürdürmektedir (Morley ve Stenhouse, 2021).

Psikiyatriye yöneltilen eleştirilerin görece zayıf kalmasının bir diğer nedeni, neoliberal çağın bürokrasi, performans, büyüme, yönetim ve verimlilik hedeflerine dayalı olarak gelişen tasnif ve kategorizasyona dayalı eğilimdir. Günümüzde insanların karşılaştığı sorunlara karşı bilim ve teknolojiye yaslandığını iddia eden, spesifik ve tekil konularda uzmanlaşmayı zorunlu kılan teknokratik bir toplum inşası söz konusudur. Hem meslek elemanları hem de hizmet alıcıları teknik bilginin yükseldiği ve eleştirel düşünme olanağının azaldığı bir toplumsal yaşam içerisinde (Brown, 2021). Örneğin, bilgi iletişim teknolojilerinin refah hizmeti sistemlerine entegre edilmesi, kayıt konusunda hız ve kolaylık açısından avantaj sağladığı açıktır. Fakat sosyal mesleklerin vaka kayıtlarında “anormal” olan davranışları bireylerin risk haritasında “onay kutuları” aracılığıyla tanımlaması ve belirli kodlar ataması çeşitli riskleri beraberinde getirmektedir (Gambrell, 2014, s. 17). Her şeyden önce, bireylerin öznel kimlikleri, bilgi işlem teknolojileri aracılığıyla veri tabanında oluşturulan alanlara göre değerlendirilir; müracaatçının öznelliği ve sosyal bağlamı, ihtiyaç ve risk kategorilerine göre sınıflandırılır. Genellikle bu sürecin daha fazla verimlilik ve standardizasyon için yapıldığı iddia edilir. Ancak burada bireyin öznelliğine yer yoktur. Bu durum, sosyal hizmetin özneye

çok yönlü bakış açısını törpülemekte ve özneyi parçalara ayırarak, veri tabanlarının tasniflerine uygun biçimde -ki bu tasnifler sıklıkla psikiyatrik kategorileri içerir- kimliklendirmesine neden olmaktadır (Parton, 2008, s. 262-263)⁶. Bunun en belirgin örneği, teknolojik bir belge olarak da ele alabileceğimiz ve en nihayetinde bir psikiyatrik sınıflandırma sistemi olan DSM'dir. DSM, ruhsal bozuklukların tanı ve sınıflandırılması için bir referans noktası olmanın ötesinde, bireyleri belirli hastalık kategorilerine yerleştirerek, onları belirli bir normatif çerçeveye hapseder. Bu süreç, bireylerin psikiyatrik bir bakış açısıyla etiketlenmesine ve genellikle öznel deneyimlerinin göz ardı edilmesine yol açar. Sosyal hizmetin bu tür sınıflandırma sistemlerine dayalı yaklaşımı, bireylerin karmaşık yaşam koşullarını ve toplumsal bağamlarını yeterince dikkate almayarak, onları basit bir hastalık ya da bozukluk olarak sınıflandırır. Bu da sosyal hizmetin daha insancıl ve bütünsel bir yaklaşım geliştirmesini engellemektedir.

Şüphesiz, sosyal hizmetin ruh sağlığı alanında mesleki kimliğinin merkezi unsurlarını işe koşacağı bir alan açamamasına neden olan en önemli faktörlerden biri de neoliberalizmin ortaya koyduğu piyasa ekonomisi mantığına dayanan bireyci düşünme biçimidir. Neoliberalizm, kanıta ve kısa vadeli verimliliğe dayalı modelleri vurgulayan rasyonelleştirilmiş uygulamaları⁷ teşvik etmektedir. Öte yandan, tıbbileştirme pratiklerine alan açarak ve bireysel sorumluluğu öne plana çıkararak sosyal hizmet uzmanlarının ruh sağlığının sosyal ve yapısal belirleyicilerini analiz etmesine engel teşkil eder (Brown, 2021). Nitekim 1980'lerden beri "sosyal hizmet değerleri" ile "piyasa değerleri" arasında bir gerilim yaşanmaktadır. Sosyal devletin toplumsal yaşamdan çekilmesi ve sorunların çözümü için sivil toplum ve özel sektörlerin devreye girmesi, sosyal hizmet mesleğinin sosyal adalete ve insan haklarına odaklanma misyonu ile piyasa değerleri arasında bir çatışma yaratmıştır (Pyysiäinen vd., 2017; Brown, 2021). Sosyal hizmet disiplini, mesleğin neoliberal medikalizme tabi olmasını talep eden ortamlarda çalışırken, sosyal adaleti, eşitsizliği, marjinalleşmeyi ve baskıyı yeterince dikkate al(a)mamakta ve bu nedenle mesleki bir kimlik kriziyle karşı karşıya kalmaktadır. Nitekim sosyal hizmet literatüründe, mesleğin bir kimlik krizi ile karşı karşıya olduğu, güçsüzleştirildiği ve değersizleştirildiği giderek daha fazla tartışılmaktadır (Carpenter ve Platt, 1997; Arnfjord ve Hounsgaard, 2015; Hyslop, 2018). Neoliberal politikaların etkisiyle sosyal hizmet disiplini, toplumsal sorunları daha fazla bireysel ölçekte değerlendiren, tıbbileştirilmiş dar bir çerçeveye hapsolmuştur. Bu durum, sosyal hizmet uzmanlarının daha geniş toplumsal yapıları ve eşitsizlikleri analiz etme kapasitesini sınırlamakta ve sosyal hizmetin özgün misyonunu ve etik değerlerini zayıflatmaktadır. Sosyal hizmetin mesleki kimliğine yönelik tehdit, ruh sağlığı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanları için ise kritik bir öneme sahiptir. Çünkü sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşulların ruh sağlığı üzerindeki etkisi teşhis ve kanıta dayalı tedaviye odaklanan hâkim medikal bakış açısı karşısında ikincil konuma itilmektedir (Nathan ve Webber, 2010; Bullen vd., 2020).

⁶ BİT'lerin sosyal hizmet üzerindeki etkilerini anlamak için bkz: Parton (2008)

⁷ Örneğin bilişsel davranışçı terapi (BDT) ekonomik kısıtlamalar, sosyal hizmet uzmanlarını "kanıta dayalı" uygulama iddialarıyla meşrulaştırılan verimlilik temelli modeller altında sınırlı sayıda seansla medikalleştirilmiş, kısa vadeli ve genellikle bağlamından koparılmış stratejiler benimsemeye zorlamıştır (Brown, 2021).

O halde şunu sormak gerekir: Ruh sağlığı ekibinin önemli bir üyesi olan sosyal hizmet disiplini, bireylerin ruh sağlığını etkileyen toplumsal dinamiklerin etkisini ön plana çıkarmak için mücadele etmez ve mesleğin uluslararası tanımında (IFSW, 2014) merkeze konan sosyal adalet, insan hakları ve özgürleştirme gibi temel değerler çerçevesinde eleştirel bir sorgulama yapmazsa, başka kim yapacaktır?

4. Ruh Sağlığı Alanında Eleştirel Sosyal Hizmet Yaklaşımı

Morley (2003), sosyal hizmetin ruh sağlığı alanındaki rolleri, sorumlulukları ve uygulamalarının, bireylerin toplumsal sorunlarını anlamada yetersiz kaldığını; tıbbi modelin patoloji odaklı medikal söylemini kabul ederek çalışmalarını bu perspektif doğrultusunda inşa ettiğini belirtmektedir. Bu durum hem geleneksel hem de geleneksel yaklaşımlara alternatif olarak ortaya çıkan güçler perspektifi, savunuculuk, güçlendirme ve görev merkezli sosyal hizmet yaklaşımlarının, mesleğin kurucu öğeleri olan sosyal adalet, insan hakları, özgürleştirme ve çeşitliliğe saygı değerleri temel alınarak eleştirel sosyal hizmet yaklaşımlarıyla desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Macfarlane, 2009; Joseph, 2013; Morley ve Stenhouse, 2021).

Baines'e (2011) göre, geleneksel sosyal hizmet yaklaşımları odağını büyük oranda bireysel müdahale modeline dayandırmaktadır. Bu koşullar altında birey, yapısal ve sosyal adalet temelli sorunlardan yalıtılmakta, sosyal kontrol temeline dayanan ve sosyal işlevselliği merkeze alan yaklaşımlarla karşı karşıya kalmaktadır (Healy, 2001; Baines, 2011, s. 20; Akbaş, 2014, s. 26-28). Geleneksel sosyal hizmet yaklaşımlarının temel perspektifini Baines (2011) şu şekilde açıklar:

Genellikle aksini iddia etse de geleneksel sosyal hizmet sosyal sorunları bireysel eksiklikler, patoloji ve yetersizlik çerçevesinde yorumlayarak depolitize bir şekilde görme eğilimindedir. Bu çerçevede müdahaleler büyük ölçüde bireye yöneliktir; iktidara, yapılar, sosyal ilişkilere, kültürel veya ekonomik eşitsizliklere meydan okuma niyeti ya çok azdır ya da hiç yoktur (Baines, 2011, s. 20)⁸.

Geleneksel sosyal hizmet yaklaşımlarının bireylerin sosyal işlevselliğine yaptığı vurgu, esasen toplumsal yaşamda marjinalleştirilen bireylerin öznelliklerine yatırım yapmaya, davranışlarını şekillendirmeye ve yönlendirmeye dayanır (Akbaş, 2014, s. 7; Atasü Topçuoğlu, 2016, s. 14). Bu bakış açısı, modern tıbbın psikiyatri disiplini aracılığıyla akıl hastalığının tanı ve tedavisinde normal-anormal ayırımına dayanarak yapmaya çalıştığı şeydir. Dolayısıyla, sosyal hizmet diğer birçok alanda olduğu gibi ruh sağlığı alanında da çağdaş eleştirel yaklaşımlara ihtiyaç duyar. Ife (2014, s. viii), eleştirel sosyal hizmet yaklaşımlarının neoliberal ekonomi, sosyal ve yapısal eşitsizlikler, ötekileştirilme ve ayrımcılık temelli sosyal, ekonomik ve politik sistemle karakterize olan sorunlar nedeniyle günümüzde daha fazla gündeme gelmesi gerektiğini vurgular. Fook (2022) ise, toplumsal yaşama ve mesleki pratiklere dair düşünümsel ve eleştirel bir duruş sergileyemeyen bir disiplinin,

⁸ Çeviri yazara aittir.

kimliğini ve değerlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya olduğuna işaret eder. Esasında, sosyal hizmetin eleştirel yaklaşımlara olan ihtiyacının en önemli göstergelerinden biri, mesleğin küresel tanımının 15 yıl arayla yeniden güncellenmesidir. Tanımda yer alan değişimler de benzer bir çabaya işaret etmektedir. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonunun (IFSW, 2014) tarafından düzenlenen mesleğin güncel tanımı, eleştirel yaklaşımların önemini açıkça ortaya koymaktadır:

Sosyal hizmet, sosyal değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu, insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini teşvik eden uygulamaya dayalı bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmetin merkezinde yer alır. Sosyal hizmet teorileri, sosyal bilimler, beşerî bilimler ve yerel bilgiyle desteklenen sosyal hizmet, yaşamdaki zorluklarını ele almak ve iyilik halini geliştirmek üzere insanlarla ve yapılarla çalışır.⁹

Tanımda görüldüğü üzere, 2014 yılında “ortak sorumluluk”, “çeşitlilik”, “sosyal bütünleşme” ve “yerel bilgi” gibi eleştirel yaklaşımlardan temellenen kavramlara açıkça yer verilmiş; “bütünleşme”, “sosyal kalkınma”, “insanların güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi” gibi toplumsal yaşamın makro yönlerine vurgu yapılmıştır. Bu yönüyle, 2000 yılında yapılan tanımdan “sorun çözme”, “insan davranışı”, “sosyal sistemler”, “birey-çevre” kavramlarını dışarıda bırakması açısından farklılaşmaktadır (Akbaş, 2019). Tanımdaki bu farklılık, sosyal hizmetin teorik temelinde ve uygulama çerçevesinde eleştirel yaklaşımlara dayalı bir dönüşümü yansıtmaktadır. 2000 yılından 2014’e kadar, öznenin toplumsal yaşamda psikolojik belirlenimler veya katı sistemler altında şekillenen edilgen olduğu görüşünü benimseyen “insan davranışı ve sosyal sistemler teorileri” üzerine kurulu bir disiplinden, postmodern dönemin teorik açılımlarıyla, öznenin failliğini merkeze alan eleştirel ve baskı karşıtı yaklaşımları benimseyen bir disipline doğru evrildiği görülmektedir (Ornellas vd., 2018).

Payne’e (2020) göre, eleştirel sosyal hizmet, bireylerin karşılaştığı sosyal sorunları ve eşitsizlikleri toplumsal hayattaki baskı ve iktidar ilişkilerine odaklanarak ele alır. Bu yaklaşım, bireylerin yaşadığı zorlukları psiko-sosyal, ekonomik, kültürel ve politik düzeyde bütüncül bir biçimde değerlendirir (s. 411-412). Uygulamanın her bir düzeyinde mikro ve makro arasındaki ilişkiselliği yakalayarak ayrımcılık, baskı, sosyal ve yapısal eşitsizliklerle mücadele etmeye ve bireylerin özgürleşme pratiklerini desteklemeyi mümkün kılar (Hugman, 2009; Tuncay, 2020, s. 185-186). Eleştirel yaklaşımlar, toplumsal sorunlara dair geleneksel sosyal hizmetin birey merkezli psikolojik indirgemeci tavrına karşı gelir. Örneğin, ekolojik kuramın ortaya attığı “adaptasyon” fikri, toplumsal yaşamda karşılaşılan sosyal, ekonomik, kültürel ve politik sorunların değiştirilmesine odaklanmak yerine, toplumsal normlara uyuma teşvik eder. Dolayısıyla, geleneksel yaklaşımlar kapitalist toplumsal düzeni sorgulamak bir yana, toplumsal sorunları birey odaklı bir biçimde ele alarak, mevcut düzenin devam etmesine zemin hazırlamaktadır (Payne, 2020, s. 425; Fook, 2022, s. 18-20). Bu nedenle, Healy’ye (2001, s.2) göre eleştirel sosyal hizmet şu hedeflere yönelmektedir:

⁹ Çeviri yazara aittir.

- (1) Gündelik yaşamda insanların karşılaştığı ekonomik ve sosyal sınıf, etnisite, ayrımcılık ve toplumsal cinsiyet temelli sorunlarına karşı çok boyutlu analiz gerçekleştirme,
- (2) Sosyal hizmet uygulamasına ve sosyal politikalara eleştirel ve düşüncüsel bir bakış açısıyla yaklaşma,
- (3) Sosyal hizmet uzmanları ile müracaatçı arasında hiyerarşik ve otoriter uygulama biçiminden kaçınarak müracaatçıyla ittifak kurmaya olanak sağlama,
- (4) Toplumsal dönüşümü ve bireyin refahını artırmak hedefiyle ezilenlerin safında onlarla birlikte çalışmayı mümkün kılma.

Ruh sağlığı alanında sosyal hizmetin mesleki konumunu inceleyen pek çok çalışma, psikiyatri disiplininin alandaki egemen konumunu sorgulamıştır. Bu çalışmalar, psikiyatride yönelik eleştirel alternatifler sunarak, sosyal hizmetin sosyallik ve yapısalılık vurgusu ile bu alanda eleştirel bir rol üstlenebileceğini ortaya koymaktadır (Gambrill, 2014; Macfarlane, 2009; Morley ve Stenhouse, 2021). Odağın birey mi toplum mu olacağına dair ikili ayrımlara düşmeden, toplumsal sorunların doğasındaki çoklu dinamikleri bütüncül bir analize tabi tutarak teori, uygulama ve araştırma alanlarında ana akım psikiyatride alternatifler geliştirilmesinde eleştirel yaklaşımlara daha fazla yönelmek gerekir (Morley, 2003). Bu tür bir analiz, müracaatçıların belirli sorunları nasıl deneyimlediklerini, sorunlar karşısında nasıl davrandıklarını ve neler hissettiklerini yapısal bağlamı dikkate alarak değerlendirmeyi içerir. Bireylerin sorun alanlarına dair deneyimlerini anlamak, belirli bir psikiyatrik etiket atamaktan başka bir şeydir. Ancak sosyal hizmet, mesleğin temel değerleri olarak konumlandığı sosyal adalet, özgürleştirme ve sosyal değişim gibi ilkeleri ruh sağlığı alanındaki uygulamalara taşımakta zorlanmaktadır (Manchester, 2015). Larsen (2008) bu durumu eleştirel ve baskı karşıtı yaklaşımlar ile medikal model arasındaki teorik farklılıktan kaynaklanan uyumsuzlukla açıklar. Bu nedenle, sosyal hizmetin ruh sağlığı alanındaki mesleki uygulamalarda, müracaatçıyı sürece dahil ederek eşitlikçi, güçlendirici ve sosyal adalete dayalı çalışmaları hayata geçirmesi ve böylece medikal modeli yapı söküme uğratması icap eder. Geleneksel ve özgürleştirici sosyal hizmet değerlerini, ruh sağlığı uygulamalarının merkezine yeniden konumlandırmak için sorunların sosyo-ekonomik, kültürel ve politik yapısal koşullar tarafından nasıl meydana geldiği sorgulanmalıdır. Bunun sonucunda ortaya çıkan baskı ve ötekileştirme pratiklerinin klinik sosyal hizmet teori ve pratikleriyle bütünleştirilmesi gerekir (Brown, 2021).

Modern psikiyatrinin tarihsel gelişiminde en önemli aktörlerden biri belirttiğimiz üzere psikiyatristlerdir. Sosyal hizmet ve psikoloji gibi disiplinlerin ruh sağlığı ekibi içinde mesleki faaliyet göstermesi nispeten yenidir. Bu nedenle, alanın egemen bilgisini sorgulamadan kabul etme eğilimine sahiptirler. Örneğin, kendisi de bir psikiyatrist olan ve anti-psikiyatri hareketinin en önemli aktörlerinden biri olarak kabul edilen Thomas Szasz (2007), ruh sağlığı alanında çalışan fakat tıp eğitimi almamış mesleklerin (sosyal hizmet, psikoloji) tıbbi bilgi konusundaki eksikliklerini kapatmak ve niteliklerini artırmak amacıyla alandaki hakim bilgi ve terminolojiye psikiyatristlerden bile daha fazla bağlı olabildiklerini ileri sürmektedir. Bu nedenle, sosyal meslekler, mesleki uygulamalarını

değerlendirebilmek ve tıbbi modelin baskın yapısını sorgulayabilmek adına eleştirel yaklaşımlara ihtiyaç duymaktadır Tew (2005), ruh sağlığı alanında sosyal hizmeti yeniden konumlandırma çabalarında eleştirel ve baskı karşıtı yaklaşımların uygulamaya entegre edilebilmesi için bazı temel temalar önermiştir:

- (1) Bireyi toplumsal yaşamda bütüncül bir açıdan ele almak, meselenin bireysel olduğu kadar sosyo-kültürel, ekonomik ve politik bağlamını da göz önünde bulundurmak,
- (2) Ruh sağlığını olumsuz etkileyen ve sürülmesine neden olan mikro ve makro çerçevede sosyopolitik doğasını ele almak,
- (3) Ruh sağlığı sorunlarını yaşayan bireylerin deneyimlerine kulak vermek, seslerinin duyurulmasını sağlamak,
- (4) Ruh sağlığı hizmeti alanlar ile hizmet sağlayıcılar arasındaki hiyerarşik ilişki biçimini eleştirmek; biz ve onlar ayrımını ortadan kaldırmak,
- (5) Bireylerin gündelik yaşamlarında karşılaştıkları her türlü baskı ve tahakküm deneyimlerini sosyal hizmet uygulamasının gündemine taşımak.

Bu kapsamda, eleştirel sosyal hizmet yaklaşımları, ruh sağlığı alanında toplumsal düzenin tesisine ve idamesine katkıda bulunan baskı ve tahakküm ilişkilerini gizleyen ajandaların nasıl işlediğini yapı sökümüne uğratarak ifşa etme niyetindedir. Sosyal hizmetin bu alanlara yönelmesi, ruh sağlığı uygulamalarını medikal modele dayandırmaksızın teori ve pratiğini sosyal modele uygun hale getirmesine olanak sağlar. Bu çerçeve, bireylerin yaşadıkları sorunlara mesleki misyon ve değerler düzeyinde yaklaşarak sorunların sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutlarını anlamayı mümkün kılmaktadır. Böyle bir yaklaşım, bir yandan sosyal hizmetin ruh sağlığı ekibindeki mesleki konumunu ve kimliğini güçlendirirken diğer yandan sosyal adalet, insan hakları ve özgürleştirme amacına da hizmet etmektedir (Macfarlane, 2009; Johnstone, 2021). O hâlde sosyal hizmet, toplumsal eşitsizliğin bütün formlarını ortadan kaldırmak, baskının bireyler üzerindeki etkilerine meydan okumak, sosyal değişimi savunmak, bireylerin özgürleşmesi ve güçlenmesini teşvik etmek için ruh sağlığı alanındaki mesleki uygulamalarını, konumunu ve kimliğini eleştirel yaklaşımlar çerçevesinde yeniden inşa etmek zorundadır.

SONUÇ

Psikiyatri ve ruh sağlığı alanında her ne kadar biyomedikal modelin yerini biyopsikososyal modelin aldığı vurgulansa da ruh sağlığı alanındaki temel yaklaşımlar hâlâ büyük ölçüde medikal modele dayanmaktadır. Ruhsal sorunların bireye ait bir bozukluk ekseninde değerlendirilmesi ve DSM'nin eleştirilmeden kabul edilmesi sosyal hizmet disiplini için çeşitli riskleri gündeme taşımaktadır. Ruhsal sorunları kategorize eden, sınıflandıran ve gün geçtikçe yeni kategoriler ile gündelik yaşamı kuşatan psikiyatri disiplini ve tıbbileştirme aparatları, bireylerin öznel deneyimlerini ve yaşadıkları sorunların sosyo-kültürel ve politik doğasını göz ardı etmektedir. Bu nedenle, psikiyatrik sorunların doğasını anlama ve müdahale etme sürecinde sosyal modelin önemine daha fazla dikkat çekilmelidir. Aksi takdirde, ruh sağlığı sorunlarının indirgemeci yaklaşımlarla ele alınması, sorunun ana kaynağını

gözden kaçırmaya neden olur. Ayrıca, bu yaklaşım bireyleri damgalayarak tedaviye olan motivasyonlarını olumsuz yönde etkiler. Dolayısıyla, ruh sağlığı alanındaki hâkim bakış açısının ve tedavi yöntemlerinin medikal modele dayanması, sosyal hizmet uygulamalarını doğrudan biçimlendirmektedir. Bu bağlamda, ruh sağlığı alanında düşünümseelliği teşvik eden eleştirel sosyal hizmet yaklaşımlarına ve baskı karşıtı uygulamalara duyulan ihtiyaç giderek daha fazla önem kazanmaktadır.

İnsan hakları, sosyal adalet, sosyal değişim, bireyin güçlendirilmesi ve özgürleştirilmesi gibi hedefleri ve mesleki değerleri olan sosyal hizmet disiplininin, ruh sağlığı alanında medikal modelin dayattığı yaklaşımlara açıkça meydan okuması gerekmektedir. Sosyal hizmet, ruh sağlığı sorunlarıyla çalışırken indirgemeci bakış açısını aşarak sosyal, kültürel ve mekânsal faktörleri gündeme getirmek zorundadır. Bu amaçla, toplumsal yaşamda özneyi fail (eyleyici) olarak gören, güç ilişkilerine ve yapısal sorunlara daha fazla odaklanan eleştirel yaklaşımları ruh sağlığı alanındaki mesleki uygulamalara dahil etmesi gerekmektedir. Bu şekilde, mesleki kimliğini ve değerlerini uygulama alanına daha fazla yansıtacağı düşünülmektedir. Ruh sağlığı sorunlarını, bireysel patoloji odaklı bir bilgi biçimiyle açıklamak yerine sosyal, ekonomik, kültürel dinamikler ve toplumsal eşitsizliklerle birlikte ele almak, baskı ve iktidar ilişkilerine odaklanmayı mümkün kıldığı gibi mikro ve makro düzeyde ilişkisel bir analiz yapılmasına da olanak sağlayacaktır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. SABEV Yayınları.
- Akbaş, E. (2019). Sosyal hizmetin revize edilen küresel tanımının gösterdikleri: Paradigma değişimi. *Turkish Studies-Social Sciences*, 14(5), 1945-1956.
- Albayrak, H. (2020). Toplum ruh sağlığında sosyal hizmet uygulamaları. *Toplum ve Hekim*, 35(4), 282-292.
- Arnfjord, S., & Hounsgaard, L. (2015). Problems of professional disempowerment: An initial study of social work conditions in Greenland. *Intersectionalities: A Global Journal of Social Work Analysis, Research, Polity, and Practice*, 4(1), 40–58-40–58.
- Ashcroft, R., & Van Katwyk, T. (2016). An examination of the biomedical paradigm: A view of social work. *Social Work in Public Health*, 31(3), 140-152.
- Atasü Topçuoğlu, R. (2016). Kadın hareketleri ve feminist bilgi birikiminin sosyal hizmetlere ve sosyal çalışmaya getirdiği açılımlar üstüne düşünceler. *Sosyal politikanın cinsiyet halleri: Toplumsal cinsiyet ve sosyal hizmet*, 9-27.

- Baines, D. (2011). *Doing anti-oppressive practice: Building transformative, politicized social work*. Fernwood.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2021). *Düşünümsel Sosyolojiye Davet* (N. Ökten, Çev.). İletişim.
- Bracken, P., & Thomas, P. (2001). Postpsychiatry: a new direction for mental health. *Bmj*, 322(7288), 724-727.
- Brown, C. (2021). Critical clinical social work and the neoliberal constraints on social justice in mental health. *Research on Social Work Practice*, 31(6), 644-652.
- Bullen, P., Deane, K. L., Meissel, K., & Bhatnagar, S. (2020). What constitutes globalised evidence? Cultural tensions and critical reflections of the evidence-based movement in New Zealand. *International Journal of Psychology*, 55, 16-25.
- Canguilhem, G. (2018). *Normal ve Patolojik* (P. Akgün, Çev.). Monokl Yayınları.
- Carpenter, M. C., & Platt, S. (1997). Professional identity for clinical social workers: Impact of changes in health care delivery systems. *Clinical Social Work Journal*, 25(3), 337-350.
- Chow, W. S., & Priebe, S. (2013). Understanding psychiatric institutionalization: a conceptual review. *BMC psychiatry*(13), 1-14.
- Clarke, A. E., Shim, J. K., Mamo, L., Fosket, J. R., & Fishman, J. R. (2003). Biomedicalization: Technoscientific transformations of health, illness, and US biomedicine. *American Sociological Review*, 161-194.
- Conrad, P. (1992). Medicalization and social control. *Annual review of Sociology*, 18(1), 209-232.
- Conrad, P. (2005). The Shifting Engines of Medicalization. *Journal of Health and Social Behavior*, 46(1), 3-14.
- Cranford, J. M., & LeFrançois, B. A. Mad Studies is Maddening Social Work. *Zeszyty Pracy Socjalnej*, 2022(Numer 3), 69-84.
- Cranford, J. M., & LeFrançois, B. A. (2022). Mad Studies is Maddening Social Work. *Zeszyty Pracy Socjalnej*(Numer 3), 69-84.
- Çölgeçen, Y., & Abay, A. R. (2018). Psikiyatrik sosyal hizmet-koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici ruh sağlığı alanında sosyal çalışmacıların rolü. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 2147-2185.
- Dain, N. (1989). Critics and dissenters: Reflections on "anti-psychiatry" in the United States. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 25(1), 3-25.
- Double, D. (2005). Beyond biomedical models: A perspective from critical psychiatry. In J. Tew (Ed.), *Social Perspectives in Mental Health*. (pp. 53-70). Jessica Kingsley Publishers.
- Ferguson, I. (2017). *Politics of the mind: Marxism and mental distress*. Bookmarks Publications.

- Fook, J. (2022). *Social work: A critical approach to practice* (4 ed.). SAGE Publications.
- Foucault, M. (2002). *Kliniğin Doğuşu: Tıbbi Algının Arkeolojisi*. (Ş. Ünsaldı, Çev.) Epos yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Büyük Kapatılma*. (I. Ergüden & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, & O. Akinhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016). *Cinselliğin Tarihi*. (H. Uğur Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fox, D., Prilleltensky, I., & Austin, S. (2017). *Eleştirel Psikoloji*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gambrill, E. (2014). The diagnostic and statistical manual of mental disorders as a major form of dehumanization in the modern world. *Research on Social Work Practice*, 24(1), 13-36.
- Geppert, C. M. (2004). The anti-psychiatry movement is alive and well. *Psychiatric Times*, 21(3), 21-21.
- Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler: Akıl hastalarının ve kapatılmış diğer kişilerin toplumsal durumu üzerine denemeler* (E. Arıcan, Çev.). Heretik Yayıncılık.
- Healy, K. (2001). Reinventing critical social work: Challenges from practice, context and postmodernism. *Critical Social Work*, 2(1), 1-13.
- Hugman, R. (2009). But is it social work? Some reflections on mistaken identities. *British Journal of Social Work*, 39(6), 1138-1153.
- Hyde, B., Bowles, W., & Pawar, M. (2015). 'We're Still in There'-Consumer Voices on Mental Health Inpatient Care: Social Work Research Highlighting Lessons for Recovery Practice. *British Journal of Social Work*, 45(suppl_1), i62-i78.
- Hyslop, I. (2018). Neoliberalism and social work identity. *European Journal of Social Work*, 21(1), 20-31.
- Ife, J. (2014). Foreword. C. Morley, P. Ablett, & S. Macfarlane (Eds.) içinde. *Engaging with Social Work: A Critical Introduction*.
- IFSW. (2014). *Global Definition of the Social Work*. Retrieved 14 Ocak from
- Johnstone, M. (2021). Centering social justice in mental health practice: Epistemic justice and social work practice. *Research on Social Work Practice*, 31(6), 634-643.
- Joseph, A. J. (2013). Empowering alliances in pursuit of social justice: Social workers supporting psychiatric-survivor movements. *Journal of Progressive Human Services*, 24(3), 265-288.
- Kavirayni, K. (2019). Past and current concepts of "Anti-Psychiatry": Does it have a future? *Archives of Medicine and Health Sciences*, 7(2), 284-286.

- Kirk, S. A. (2003). The role of diagnostic and problem classification in formulating target-based practice guidelines. In *Developing Practice Guidelines for Social Work Intervention: Issues, Methods, and Research Agenda* (pp. 140-155). Columbia University Press.
- Kutchins, H., & Kirk, S. A. (1986). The reliability of DSM-III: A critical review. *Social Work Research and Abstracts*,
- Larson, G. (2008). Anti-oppressive practice in mental health. *Journal of Progressive Human Services*, 19(1), 39-54.
- Leonardi, F. (2018). The definition of health: towards new perspectives. *International Journal of Health Services*, 48(4), 735-748.
- Macfarlane, S. (2009). Opening spaces for alternative understandings in mental health practice. In *Critical Social Work* (pp. 201-213). Routledge.
- Manchester, R. (2015). Towards critical mental health social work: Learning from critical psychiatry and psychiatry survivors. *Critical and Radical Social Work*, 3(1), 149-154.
- Morley, C. (2003). Towards critical social work practice in mental health: A review. *Journal of Progressive Human Services*, 14(1), 61-84.
- Morley, C., & Stenhouse, K. (2021). Educating for critical social work practice in mental health. *Social Work Education*, 40(1), 80-94.
- Nathan, J., & Webber, M. (2010). Mental health social work and the bureau-medicalisation of mental health care: Identity in a changing world. *Journal of Social Work Practice*, 24(1), 15-28.
- Nazlı, A. (2007). Hastalığın Sosyale İnşası ve Hastalık Anlatıları: Meme Kanseri Örneği. *Sosyoloji Dergisi*(18).
- Nye, R. A. (2003). The evolution of the concept of medicalization in the late twentieth century. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 39(2), 115-129.
- Oral, M., & Tuncay, T. (2012). RUH SAĞLIĞI ALANINDA SOSYAL HİZMET UZMANLARININ ROL VE SORUMLULUKLARI. *Journal Of Society & Social Work*, 23(2).
- Ornellas, A., Spolander, G., & Engelbrecht, L. K. (2018). The global social work definition: Ontology, implications and challenges. *Journal of Social Work*, 18(2), 222-240.
- Özcan, E. (2022). Hastalığın ve sağlığın sınırları: Özneleşme pratiği olarak sağlıklı yaşam dispozitif'i ve tıbbileştirme. In S. Attepe Özden & Ö. Emre (Eds.), *Tıbbi Sosyal Hizmet* (pp. 51-67). Nobel.
- Parton, N. (2008). Changes in the form of knowledge in social work: From the 'social' to the 'informational'? *British Journal of Social Work*, 38(2), 253-269.
- Payne, M. (2020). Modern sosyal hizmet kuramı. Çev. Ed. Kasım Karataş. Ankara: Nika Yayınevi.

- Pilgrim, D., & Carey, T. A. (2010). Contested professional rationales for the assessment of mental health problems: Can social theories help? *Social Theory & Health*, 8, 309-325.
- Pyysiäinen, J., Halpin, D., & Guilfoyle, A. (2017). Neoliberal governance and 'responsibilization' of agents: reassessing the mechanisms of responsibility-shift in neoliberal discursive environments. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 18(2), 215-235.
- Rissmiller, D. J., & Rissmiller, J. H. (2006). Open forum: evolution of the antipsychiatry movement into mental health consumerism. *Psychiatric services*, 57(6), 863-866.
- Rosenhan, D. L. (1973). On being sane in insane places. *Science*, 179(4070), 250-258.
- Rosenson, M. K. (1993). Social work and the right of psychiatric patients to refuse medication: A family advocate's response. *Social Work*, 38(1), 107-112.
- Sartorius, N. (2006). The three aspects of malady. *Croatian medical journal*, 47(2), 350–351.
- Schramme, T. (2023). Health as complete Well-being: the WHO Definition and beyond. *Public Health Ethics*, phad017.
- Scott, C. E. (2009). Foucault, genealogy, ethics. *Journal of Medicine and Philosophy*, 34(4), 350-367.
- Shafti, S. S. (2021). Antipsychiatry Against Psychiatry: Remonstrations vs. Responsibilities. *Journal of Psychiatry Research Reviews & Reports*. SRC/JPSRR-145. DOI: doi.org/10.47363/JPSRR/2021 (3), 128.
- Szasz, T. (2007). *The medicalization of everyday life: Selected essays*. Syracuse University Press.
- Tew, J. (2002). Going social: championing a holistic model of mental distress within professional education. *Social Work Education*, 21(2), 143-155.
- Tew, J. (2005). Core themes of social perspectives. In *Social perspectives in mental health: developing social models to understand and work with mental distress* (Vol. 2). Jessica Kingsley Publishers.
- Tuncay, T. (2020). Özgürleştirici Yaklaşımlar: Eleştirel ve Baskı Karşıtı Uygulama. In S. Saruç & H. Aslantürk (Eds.), *Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları* (pp. 184-207). Anadolu Üniversitesi.
- Tuncay, T. (2022). Psikiyatrik Sosyal Hizmete Giriş. In Ç. İçağasioğlu & S. Attepe Özden (Eds.), *Psikiyatrik Sosyal Hizmet* (pp. 3-17). Nobel.
- Turner, B. (2011). *Tıbbi güç ve toplumsal bilgi* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Sentez Yayınları.
- Webber, M. (2013). Developing advanced practitioners in mental health social work: pedagogical considerations. *Social Work Education*, 32(7), 944-955.
- WHO. (1948). *Constitution of the world health organization*.

- Yıldırım, B. (2018). Hastane sosyal hizmetinin işlevi ve bakım veren ebeveynlerde pediatrik astım yönetimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 364-385.
- Zola, I. K. (1972). Medicine as an Institution of Social Control. *The Sociological Review*, 20(4), 487-504.

Deprem ve Göç İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

A Sociological Evaluation on the Relationship between Earthquake and Migration

Damla TOPÇU¹

¹Öğr. Gör. Dr. Fırat Üniversitesi,
Kovancılar Meslek Yüksekokulu,
Sağlık Bakım Hizmetleri Bölümü.
dtopcu@firat.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1594-6806

Başvuru: 12.02.2024
Kabul: 24.01.2025

Atıf: Topçu, D. (2025). Deprem ve göç ilişkisi üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 36(1), 111-125
DOI: 10.33417/tsh.1435684

ÖZ

Depremler, insanların üzerinde yıkıcı etkiler bırakmakla birlikte, zorunlu göçlere de yol açmaktadır. Tarih boyunca depremlerin, dünya genelinde çeşitli göç hareketlerine neden olduğu bilinmektedir. Türkiye'de de depremlerle ilişkili zorunlu göçler sıkça yaşanmıştır. Özellikle 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş depremleri, büyük can ve mal kayıplarına yol açmış ve zorunlu göçü tetiklemiştir. Deprem göçleri, basit bir yer değiştirme hareketi olarak değil, göç öncesi ve sonrası süreçleriyle birlikte toplumsal, kültürel, psikolojik ve ekonomik yaşamları etkileyen karmaşık bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada, deprem ve göç ilişkisi sosyolojik olarak değerlendirilmeye çalışılmış, deprem kaynaklı göçlerin yol açtığı sorunlar üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda göç teorileri çerçevesinde deprem göçü sonuç kısmında ele alınmıştır. Deprem kaynaklı zorunlu göçler, geçici ve kalıcı nitelik taşımakta olup, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Göç yönünde itici ve çekici faktörlerin yanı sıra, akrabalar ve iş olanakları önemli belirleyici unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma, teorik çerçeveye dayalı olarak deprem ve göç ilişkisini sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Deprem, Göç Teorileri, Afet Sonrası Göç, Göç Sonrası Uyum.

ABSTRACT

Earthquakes not only have devastating effects on people, but also lead to forced migration. It is known that earthquakes have caused various migration movements throughout the world throughout history. In Turkey, earthquake-related forced migrations have been experienced frequently. Especially the Kahramanmaraş earthquake on 6 February 2023 caused great loss of life and property and triggered forced migration. Earthquake migration is not considered as a simple displacement movement, but as a complex process that affects social, cultural, psychological and economic lives with its pre- and post-migration processes. In this study, the relationship between earthquake and migration has been tried to be evaluated sociologically and the problems caused by earthquake-induced migration have been emphasised. At the same time, earthquake migration is discussed in the conclusion part within the framework of migration theories. Earthquake-induced forced migration has temporary and permanent characteristics and brings along many economic, social, cultural and psychological problems. In addition to push and pull factors in the direction of migration, relatives and job opportunities emerge as important determinants. This study examines the relationship between earthquake and migration from a sociological perspective based on the theoretical framework.

Keywords: Earthquake, Migration Theories, Migration after Disaster, Adaptation after Migration.

GİRİŞ

Göç olgusu geçmişten günümüze devam eden çok eski ve canlı bir süreçtir. Birçok nedenden kaynaklanan göçler, genel anlamda zorunlu ve gönüllü olarak gerçekleşmektedir. Gönüllü göçler bireylerin kendi istekleri doğrultusunda kırdan kente, kentten kente yahut yurtdışına gerçekleştirdikleri göçlerdir. Zorunlu göçler ise bireylerin kendi istekleri dışında, savaş durumları, iklimsel şartlar, doğal afetler gibi nedenlerden kaynaklı olarak gerçekleştirilen göçlerdir. Doğal afetlerin neden olduğu göçlerden biri de deprem göçüdür.

Depremler geçmişten günümüze can ve mal kayıplarına neden olmakta, toplumsal yaşamı çeşitli şekillerde etkilemektedir. Depremler, ilk başta can ve mal kaybı olarak görülse de sosyal, kültürel ve psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir. Depremler hem bireylerde yaşatmış olduğu korkudan hem de evlerin ve iş yerlerinin hasar alması veya enkaza dönüşmesinden dolayı göçleri de tetiklemektedir. Bu durum deprem ve göçün birbiriyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Depremin ardından yaşanan göçler birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Depremde yaşanan mal kayıpları ekonomik sıkıntı yaşanmasına, kültürel olarak farklı bir ortamda bulunmanın vermiş olduğu uyum sorunu, fırsatçılık yapan ev sahiplerinin kiralari artırmaları nedeniyle yaşanan konut sorunu, alışlagelmiş kültürel değerlerin yaşatılmaya çalışılırken karşılaşılan değerler çatışması, kendi kültürlerini korumaya çalışırken dışlama-dışlanma gibi etkileşim süreçlerinin yaşanması başlıca yaşanan sorunlar arasında yer almaktadır. Bu yaşanan sorunlar, depremin yıpratmış olduğu psikolojinin daha da yıpranmasına, ağır psikolojik travmalar yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu durumdan toplum sağlığı da olumsuz etkilenmektedir.

Göçün itici ve çekici faktörlerinin daha kolay anlaşılması için çalışmada göç kuramlarına yer verilmiş ve deprem göçü kuramlar üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada göç kavramı, göç türleri, göç kuramları, deprem ve depremin ardından gerçekleşen göçün ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde durularak göç ve deprem ilişkisi üzerine sosyolojik bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmada deprem ve göç ilişkisi değerlendirilerek literatüre mütevazı bir katkı sağlanmak amaçlanmıştır.

1. GÖÇ KAVRAMI

Göç, çok boyutlu ve geçmişten günümüze var olan bir süreçtir ve birçok disiplinin ilgi konusudur. Bu nedenle kesin bir göç tanımı yapmak güçleştiği gibi birçok tanım da ortaya çıkmaktadır (Özyakışır, 2013). Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde göç "ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret" karşılığı ile verilmektedir (TDK, 2025). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) göçü, bir ülkenin kendi sınırları içinde veya başka ülkelerin sınırları arasında insanların yer değiştirmesi ile meydana gelen bir nüfus hareketi şeklinde tanımlamaktadır (IOM, 2009). Gordon Marshall (1999) ise göçü, "bireylerin ya da grupların sembolik ya da siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru hareketi" olarak tanımlamaktadır.

Bir diğer tanıma göre ise göç, “ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir” (Yalçın, 2004). Göç, kalıcı veya geçici yer değişikliği (Lee, 1966), ev ve aile ile birlikte yer değiştirilmesi eylemi (Çakır, 2011), yaşanan yerden başka bir yere yerleşme (Bartram vd., 2017), nüfusun coğrafya üzerinde dağılmasını sağlayan süreç (Tekeli ve Erder, 1978), insanın farklı sosyokültürel ortamlara açılması süreci (Doğan, 2018) olarak da ifade edilmektedir.

Göç tanımlarına bakıldığında göçün bir yer değiştirme eylemi olduğu görülmektedir (Gürsoy, 2019). Göç, sadece bir yer değiştirme eylemi olarak kalmamakta sosyal bir olgu olarak toplumsal yapıyı da etkilemektedir. Göç, hangi maksatla yapılmış olursa olsun yeni sosyal ilişkileri (Adıgüzel, 2020), uyum ve bütünleşme süreçlerini gerekli kılmaktadır. Göç sürecinin tamamlanmasında uyum süreci önemli bir adımı oluşturmaktadır. Göç edilen yere uyum sağlayamayanlar potansiyel göçmen olarak hayatlarına devam etmektedir (Çakır, 2011). Göç edilen yere uyum süresi, göçün hangi maksatla yapıldığına, zorunlu ya da gönüllü oluşuna göre farklılık gösterebilmektedir (Canbey Ozguler, 2018). Dolayısıyla göç; “süreci, sonucu ve beraberinde getirdikleri ile pek çok dinamiği” içerisinde barındıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2024).

1.1. Göç Türleri

Göçün insanla birlikte var olan canlı bir süreç olması göçü çok boyutlu bir hale getirirken birçok göç türünü de ortaya çıkarmaktadır. William Petersen “Göçün Genel Tipolojisi (A General Typology of Migration)” adlı makalesinde ilkel, zoraki, yönlendirilen, serbest ve kitlesel olmak üzere beş göç tipinden bahsetmektedir. İlkel göç, insanın doğal güçlerle baş edememesiyle ilgili bir harekettir. Ekolojik nedenlerden dolayı gerçekleşen ve yaşanan yere benzer bir yer buluncaya kadar devam eden bir göçtür (1958). Zoraki ve yönlendirilen göç, devlet ya da eşdeğerde başka bir sosyal kurum tarafından gerçekleştirilen, göç edenlerin göç sürecini denetleyemediği bir göçtür. Petersen, göç eden topluluğun sosyal baskıya rağmen ellerinde bulunan karar mekanizmalarını kullanabiliyorlarsa bunun yönlendirilen göç olduğunu belirtmektedir. Zorunlu göçte ise göçe tabi olan topluluk hiçbir karar mekanizmasını kullanamamaktadır. Petersen, Nazi Almanyası’nda bir grubun göçe özendirildiğini, bir grubun ise vagonlara doldurularak toplama kamplarına götürüldüğünü belirtmektedir. Petersen bu örnekle zoraki ve yönlendiren göç arasındaki farkı ortaya koymaktadır (1958). İlkel, zoraki ve yönlendirilen göç tiplerinde göçmenlerin iradesi, nispeten önemsiz bir faktördür. Ancak serbest göçte göçmenlerin iradesinin önemli olduğu, göç kararını bireylerin kendisinin verdiği görülmektedir. Petersen, başka ülkeye çalışmaya giden bireylerin yaptığı göçü serbest göç olarak örneklendirmektedir (1958). Serbest göç, büyük kitlesel göçleri değil bireysel göçleri tanımlamaktadır (Çağlayan, 2006). Kitlesel göç ise serbest göçün sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Serbest göç ile başka yerlere giden bireylerin memleketlerine geri döndüklerinde göç ettikleri yerin olumlu yönlerini geride kalanlara anlatarak onları etkilemeleri

ile gerçekleşmektedir (1958: 263). Gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri ile kurulan göçmen ağıları kitlesel göçün gerçekleşmesinde etkili olmaktadır (Adıgüzel, 2020).

Göçler irade, yoğunluk, süre ve sınır ölçütleri üzerinden de ele alınabilmektedir. İrade esasına göre göçler gönüllü ve zorunlu göçler olarak iki gruba ayrılmaktadır. Gönüllü göç, göç kararını fertlerin kendisinin verdiği göçtür. Zorunlu göç ise fertlerin iradesi dışında gerçekleşen savaşlar, doğal afetler, tehditler gibi durumlardan kaynaklanan göçtür. Göçün yoğunluğuna göre göçler de bireysel ve kitlesel olarak ikiye ayrılmaktadır (Yalçın, 2004). Bireysel göçte bireyler kendi iradeleri ve imkânları ölçüsünde göç etmektedir. Kitlesel göçte ise siyasal ve ekonomik nedenlerden dolayı sığınacak bir yer arayışı içinde olan bireylerin zorunlu olarak göç etmesidir (Ekici ve Tuncel, 2015). Yerleşme esasına göre ise göçler sürekli ve geçici olarak iki gruba ayrılmaktadır (Yalçın, 2004: 19). Sürekli göç, yaşanılan yere bir daha geri dönmek düşüncesi ile yapılırken geçici göç, yaşanılan yere bir süre sonra geri dönmek düşüncesi ile yapılmaktadır (Gürsoy, 2019). Ülke sınırına göre yapılan göçler ise iç ve dış göç olarak ikiye ayrılmaktadır (Yalçın, 2004). İç göç, ülke sınırları içerisinde gerçekleşen göçtür. Dış göç ise yaşanılan ülkeden başka bir ülkeye yapılan göçtür. İç göçte ülke nüfusunda bir değişme söz konusu değilken dış göçte ülke nüfusu azalmaktadır (Özyakışır, 2013). İç göçler genellikle ülke içinde kırsal alanlardan kentsel alanlara kısaca gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşmektedir (Topçu, 2022).

Dünya genelinde milyonlarca insan serbest ya da zorunlu olarak yer değiştirmektedir. Bu yer değişikliğinde itici ve çekici faktörler önemli rol üstlenmektedir (Tiryaki Yenilmez, 2023; Aydemir ve Şahin, 2018). Türkiye’de 1950 yılından sonra serbest göçlerin itici nedenleri arasında miras bölünmesi, geçimin zorlaşması, tarım makinelerinin gelişmesi, ulaşım ve haberleşme alanlarındaki gelişmeler yer almaktadır. Göç edilen yeri çekici hale getiren neden ise kentsel mekânların cazibe merkezi olarak görülmesidir (Sargın, 2006). Türkiye’de kentsel alanlara yapılan göçlerin temel nedenlerinin, sosyal, ekonomik, psikolojik, politik, tarımsal ve teknolojik gelişmeler olduğu belirtilmektedir (Adıgüzel, 2020). Zorunlu göçlerde ise doğal afetler, savaşlar, iklimsel koşullar gibi faktörler etkili olmaktadır. Bu çalışmada göç, zorunlu göçün nedenlerinden biri olan depremler üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır.

Göçün çok yönlü ve karmaşık olmasından dolayı deprem ve göç ilişkisine geçmeden önce farklı göç kuramlarına yer verilmesi, genel anlamda göçün, özel olarak da deprem nedenli zorunlu göçün anlaşılması kolaylaşmış olacaktır.

1.2. Göç Kuramları

1.2.1. Ravenstein Göç Yasaları

Göçle ilgili ilk çalışma Ernst G. Ravenstein’in “Göç Yasaları” makalesidir (Yalçın, 2004). Ravenstein bu makalesini 1885 yılında yayımlamış ve bu çalışmada yedi göç yasası belirlemiştir. Bu yasalar şu şekildedir (Ravenstein, 1885): Birincisi; göçmenlerin büyük çoğunluğu yalnızca kısa mesafeli yerlere göç ederler. İkincisi; hızla büyüyen kentler yakın çevredeki sakinleri kendine

çeker. Kırsal nüfusta bırakılan boşluklar daha uzak yerlerden gelen insanlar tarafından doldurulur. Yani göçler yakın çevreden başlayıp uzak çevrelere doğru basamaklı bir yol izler. Üçüncüsü; göç olgusunda emme ve yayılma birbirine benzer özellikler göstermektedir (Ravenstein, 1885). Benzer noktaları ulaşılmak istenen amaçtır. Ravenstein'e göre göç kendi başına amaç olmaz yani fertler, yalnızca göç etmek amacıyla yer değiştirmez, ekonomik gelişmelerden pay almak için de göç ederler (Yaman, 2019; Yalçın, 2004). Dördüncüsü; her göç dalgası onu dengeleyecek bir göç akımı meydana getirir. Yani bir yer ne kadar göç alırsa o kadar da göç verir. Beşincisi; uzun mesafeli yerlere göç eden göçmenler, genellikle büyük ticaret ve sanayi merkezlerini tercih ederler. Altıncısı; kırsal kesimde yaşayanlar kentsel alanlarda yaşayanlardan daha fazla göç ederler (Ravenstein, 1885). Kente göç eden gençler kentte yaşayan yerleşikleri yer değiştirmeye sevk etmezken, kırsaldan kente yönelik göç hareketleri yeni göç hareketlerine neden olmaktadır (Adıgüzel, 2020). Yedincisi ise; erkekler kadınlara göre daha az göçmendir (Ravenstein, 1885). Ravenstein (1889) bir diğer makalesinde kadınların kısa süreli mesafelerde erkeklerden daha fazla göçmen olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca sanayi ve ticaret merkezlerinin gelişmesine bağlı olarak göçün artarak devam ettiğini de belirtmektedir.

Ravenstein'in göç yasalarında görüldüğü gibi göçler, kısa mesafeli, yakın çevreden uzak çevreye, ekonomik temelli ve genellikle kırdan kente doğru gerçekleşmektedir. Ayrıca sanayi ve ticaret alanındaki gelişmelere bağlı olarak da giderek artmaktadır (Topçu, 2022).

1.2.2. Kesişen Fırsatlar Kuramı

Kesişen fırsatlar kuramı, Samuel A. Stouffer tarafından ortaya koyulmuş ve göçün sadece mesafe üzerinden değil fırsatlar üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Yaman, 2019). Bu kurama göre göçü üç unsur belirlemektedir: Birincisi; gidilecek yerin mesafesi, ikincisi; gidilecek yerin fırsatları, üçüncüsü de fırsatların ne miktarda olduğudur. Bir yerdeki iş imkânı, fırsatlar ve insan sayısı ile doğru orantılıdır. Dolayısıyla iş imkânının fazla olduğu yerlerde fırsatlar ve insan sayısı da fazla olmaktadır. Bir bölgeden diğer bir bölgeye göç gerçekleştiği zaman orada göçmenler için açık pozisyonların yani iş imkânlarının olması gerekmektedir. Bu açık pozisyonlar fırsatları ifade etmektedir. Yaşanılan yerle gidilecek yerdeki pozisyonların birbirine yakın olması kesişen fırsatlar olarak ifade edilmektedir (Stouffer, 1940). Bu kurama göre gidilecek yerin mesafesinin kısa olması ve fırsatlarının fazla olması göç sayısını artırmaktadır (Gürsoy, 2019).

1.2.3. İtme-Çekme Kuramı

İtme çekme kuramı ilk olarak Everett Lee tarafından ortaya atılmış ve Lee bu kuramını 1966 yılında yayımladığı "Bir Göç Teorisi" adlı makalesinde ortaya koymuştur (Yalçın, 2004). Lee bu kuramında göç sürecinde itici ve çekici faktörlerin etkisini incelemiştir. Aynı zamanda göç kararının alınmasında birtakım engellerin dikkate alınması gerektiğini de ifade etmiştir (Yaman, 2019). Lee, göç kararında ve göç sürecinde etkili olan faktörleri; yaşanılan yer, gidilecek yer, karşılaşılan engeller, kişisel faktörler olarak dört grupta toplamaktadır (Lee, 1966).

İtme çekme kuramında hem yaşanılan yerdeki hem de gidilecek yerdeki artılar ve eksiler her göçmen ya da göçmen olabilecekler için farklı şekilde tanımlanmıştır (Lee, 1966). Göç üzerinde etkili olan itici ve çekici faktörler kişisel ve göreceli bir özellik göstermekte, yaş, cinsiyet, eğitim gibi demografik faktörler bu kuram için önemli hale gelmektedir. İtme çekme kuramında engelleyici faktörler de önemlidir. Başlangıç ve varış noktasındaki artılar ve eksiler eşit olduğunda göç üzerinde kişisel faktörler etkili olmaya başlamaktadır (Çağlayan, 2006).

Lee, itme çekme kuramında göç üzerinde itici ve çekici faktörlerin yanı sıra engelleyici faktörlerin de etkili olduğunu belirtmiştir. Bu durumda Lee, itme çekme kuramında göçün; basit bir yer değiştirme hareketi olmadığını, girift bir olgu olduğunu ortaya çıkarmıştır (Topçu, 2022).

1.2.4. Merkez Çevre Kuramı

Merkez çevre kuramında, merkez ülkeler ve çevre ülkelerden bahsedilmektedir. Merkez ülkeler, ekonomik anlamda kendini geliştirmiş kapitalist ülkelerdir. Çevre ülkeler ise merkez ülkelere işgücü ve hammadde sağlayan ve onların pazar ihtiyacını gideren ülkelerdir. Bu yönleriyle çevre ülkeler merkez ülkeler için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Çevre ülkeler de gelişebilmek için merkez ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla hem merkez ülkeler hem de çevre ülkeler karşılıklı olarak birbirlerine bağımlılık duymaktadırlar (Çağlayan, 2006). Merkez ülkeler ve çevre ülkeler ekonomik bağlarla birbirlerine bağlanmışlardır (Gürsoy, 2019).

Merkez ülkeler ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik bağlar, göç sürecinde etkili olmaktadır. Merkez ülkelere göç eden göçmenler kapitalist sisteme ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Kapitalist sistemin göç anlayışı, ucuz işgücünün sermaye için harekete geçirilmesidir. Bu kurama göre sermayenin aleyhine olmayan her şey göç sürecinin belirleyicisi olmaktadır (Yaman, 2019). Kapitalist ekonomiler çevre ülkelerde göçmenleri meydana getirmekte ve göçmenler merkez ülkelere doğru bir göç sürecine girmektedir (Abadan-Unat, 2006).

1.2.5. Ağ Kuramı

Ağ kuramı, gidilen yerdeki sosyal ilişkiler ve gidilen yer ile yaşanılan yer arasındaki sosyal ağlar üzerine kurulmaktadır (Çağlayan, 2006). Sosyal ağlar, aynı yere önce göç edenlerle sonra göç edenler arasında meydana gelen, hemşeriliğe ve etnik kökene bağlı olarak gelişen ilişkilerin tümüdür (Özyakışır, 2013). Sosyal ağların göçmenlere yardım etme ve onları yalnızlık hissinden kurtarma gibi işlevleri, göçün göçmenler üzerindeki ekonomik ve sosyal maliyetinin düşmesini sağlamaktadır. Ayrıca sosyal ağlar göçmelerin uyum süreçlerini de kolaylaştırmaktadır. Bu yönleriyle sosyal ağlar göçmenler için olumlu bir etki yaratmaktadır (Çağlayan, 2006). Sosyal ağların olumlu etkilerinden biri de göçmen cemaatinin oluşumuna imkân tanımasıdır. Göçmenler ibadethaneler, dernekler, kahvehaneler gibi sosyoekonomik altyapılar oluşturarak bir araya gelmektedirler (Güllüpinar, 2012). Sosyal ağların göçmenler üzerinde olumlu etkilerinin olmasının yanında grubun içine kapanma gibi olumsuz etkileri de söz konusudur. İhtiyaçlarını grup içinde

karşılayan göçmenler diğer insanlarla etkileşime geçmeyerek grup içinde kapalı kalmaktadır. Bu durumda toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmediği söylenilebilir (Yalçın, 2004).

2. DEPREM VE GÖÇ

Trajik bir olay olan afetler, toplumsal ve fiziksel kayıplara neden olmalarının yanı sıra psikolojik travmalara ve sosyal sorunlara da neden olmaktadır (Baltaş, 2000; Topçu, 2024). Afetler geçmişten günümüze insanlar üzerinde pek çok etki yaratmıştır. Afetlerin insanları hazırlıksız yakalaması etkilerinin daha fazla hissedilmesine neden olmaktadır. Toplumlari en hazırlıksız haliyle yakalayan afetlerden biri depremlerdir.

Deprem, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "yer kabuğundaki hareketlerin meydana getirdiği enerjinin boşalması sonucunda oluşan sarsıntı; yer sarsıntısı, hareket, zelzele" karşılığı ile verilmektedir (TDK, 2025). Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (2023) depremi, "yerkabuğu içindeki kırılmalar nedeniyle ani olarak ortaya çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılarak geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsma olayı" olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda deprem, mekânları yerle bir eden, başka doğal afetlere de (yangın, su baskını) neden olabilen bir doğa olayıdır (Akyel, 2000).

Depremler birçok ülke için tehlike oluşturmaktadır. Depremin tehlike oluşturduğu ülkelerden biri Türkiye'dir (Bikçe, 2017). Türkiye topraklarının %96'sı deprem riski altındadır ve nüfusunun %98'i bu bölgelerde yaşamaktadır (TMMOB, 2012). Türkiye'nin depremselliğinin yüksek olması hasarların da büyük olmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de 1900'lü yıllardan itibaren birçok büyük deprem yaşanmıştır. Bu büyük depremler; 1930 Hakkâri, 1939 Erzincan, 1941 Van-Erciş, 1946 Varto, 1967 Adapazarı, 1971 Bingöl, 1976 Denizli, 1992 Erzincan, 1995 Dinar, 1998 Ceyhan, 1999 Marmara ve Düzce, 2003 Bingöl, 2011 Van, 2020 Elâzığ, 2021 İzmir ve 2023 Kahramanmaraş depremleridir (Marangoz ve İzci, 2023). 1939 Erzincan depremi (7, 9 Mw), Türkiye'deki ilk büyük deprem, Pazarcık (7,8 Mw) ve Elbistan (7,7 Mw) merkezli Kahramanmaraş depremleri de ikinci ve üçüncü büyük deprem olarak kayıtlara geçmiştir (İTÜ, 2023).

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de yaşanan depremlerden 86.000 kişi hayatını kaybetmiştir (Altun, 2018). 2020 ve 2023 yılında meydana gelen depremlerde hayatını kaybedenlerin sayısı da eklendiğinde bu sayının 150.000'in üzerine çıktığı görülmektedir (Edemen vd., 2023). Depremler ilk olarak can ve mal kaybı olarak ifade edilse de birçok grup üzerinde fiziksel, sosyal ve psikolojik etkiler yaratmaktadır (Altun, 2018).

Depremle birlikte hem bireysel hem de toplumsal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Deprem bireysel manada travma sonrası stres bozukluğu, psikotik bozukluklar, alkol veya maddeye yönelme gibi birçok ruhsal bozukluğa neden olmaktadır (Yıldız ve Akkoyun, 2023; Fırat, 2022). Aynı zamanda deprem bireylerin engelli kalması gibi fizyolojik sorunlara da neden olmaktadır (Tiryaki Yenilmez,

2023). Deprem toplumsal olarak da sosyal eşitsizlik, salgın hastalık, yağmacılık, suça yönelme, fırsatçılık gibi problemleri ortaya çıkarmaktadır (Fırat, 2022). Depremler aynı zamanda maddi sorunlara da neden olmaktadır. Depremle birlikte yapılar büyük oranda zarar görmekte hatta il, ilçe ve köyler yerle bir olabilmektedir (Südaş, 2004). Bu problemler birçok insanın göç etmesinde etkili olmaktadır (Fırat, 2022).

Depremın mekânları yerle bir ediyor olması can ve mal kaybına neden olmakla birlikte zorunlu göçü de beraberinde getirmektedir. Ülke İçinde Yerinden Edilme İzleme Merkezi'nin (IDMC) verilerine göre; afetlerden kaynaklı olarak 2008 yılından 2023 yılına kadar 376 milyondan fazla insan göç etmiştir (Joanna, 2021). Hugo (1996)'nın da belirttiği gibi afetlerden yahut zorunlu durumlardan sonra yapılan göçler, bireylerin güvende olma stratejilerinden birini oluşturmaktadır. Dolayısıyla deprem sonrasında insanların hem sosyal, ekonomik ve psikolojik açıdan rahatlamak hem de güvende olmak ihtiyacından dolayı yer değişikliği yaptıkları ifade edilebilir.

Türkiye'de büyük depremler nedeniyle birçok insan hem evlerini ve iş yerlerini kaybettikleri için hem de güvende olma ihtiyaçlarından dolayı yer değişikliği yapmak zorunda kalmaktadır. Bu yapılan yer değişiklikleri uzun süreli olabileceği gibi kısa süreli de olabilmektedir. İtici faktörlerden kaynaklanan bu zorunlu göçler, toplumsal yaşamı farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Bu nedenle depremler etkileri bakımından sosyolojik olarak üzerinde durulması gereken bir doğa olayıdır (Tiryaki Yenilmez, 2023).

Deprem sonrasında yaşanan göçler zorunlu göçler olarak ifade edilmektedir (Güreşçi, 2023). Depremden sonra göç hareketleri yönüne göre il içi, il dışı ve yurtdışı şeklinde, süreye göre ise kalıcı veya geçici şeklinde gerçekleşmektedir (Fırat, 2022). Geçici göçler, deprem bölgesine en yakın ve güvenli olduğu düşünülen bölgelere doğru gerçekleşmektedir. Geçici göçlerde depremde yaşanan korku ve tedirginlik tetikleyici olmaktadır. Bu göçlerde akrabaların varlığı, kamunun yönlendirmesi, güvenli alan ve yakınlık faktörleri göç yönünü belirlemektedir. Geçici göçler can havliyle yapılan göçler olmasından dolayı bireyin gittiği yerde psikolojik travmalar yaşamasına neden olabilmektedir. Bireylerin geride bırakmış oldukları can ve mallarının olması psikolojik sorunlar yaşamalarında etkili olmaktadır. Deprem sonrasında yaşanan kalıcı göçler ise planlı ve sistematik bir şekilde yapılan göçlerdir. Kalıcı göçlerde belirli bir yerleşim planı dâhilinde yeni bir yaşam düzeni kurma durumu söz konusu olmaktadır (Güreşçi, 2023).

Dünya genelinde depremler göç üzerinde etkili olmaktadır. Örneğin, 1985 yılında Meksika'da Mexico City depreminde binlerce insan hayatını kaybetmiş ve deprem bölgesinin nüfusu 8.8 milyondan 8.2 milyona gerilemiştir. 2004 yılında ise Hint Okyanusu'nda meydana gelen ve binlerce kişinin ölümüne neden olan depremin ardından iki milyondan fazla insan göç etmiştir (AidWatch, 2006'dan akt. Deniz vd., 2017). Bunların yanı sıra 2008 yılında Çin'in Sichuan eyaletinde gerçekleşen ve yine binlerce insanın ölümüne neden olan depremin ardından da yaklaşık on beş milyon insan göç etmiştir (IFRC, 2008'den akt. Deniz vd., 2017). Görüldüğü gibi depremler, gerek

evlerin hasar almasından gerekse yaşanan korku ve güvenlik ihtiyacından dolayı insanların zorunlu olarak göç etmelerine neden olmaktadır (Fırat, 2022).

Türkiye’de son yıllarda yaşanan büyük depremlerden sonra da göçler yaşanmıştır. 17 Ağustos 1999 Gölcük depremi Kocaeli, Sakarya, Yalova, Bolu, Bursa, Eskişehir ve İstanbul olmak üzere toplam yedi ili etkilemiş ve depremden sonra en az 25.000 kişi farklı yerlere göç etmiştir (Aktürk ve Albeni, 2002). Özellikle ilçenin nüfusu depremden sonra azalmıştır. 23 Ekim 2011 ve 9 Kasım 2011 tarihinde Van merkezli depremlerde de yaklaşık 250.000 kişi geçici olarak şehirden ayrılmıştır. Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerine doğru gerçekleşen göçlerde başta İstanbul, Mersin Antalya, Ankara, Bursa, Adana ve İzmir illeri tercih edilmiştir. Sadece il dışına değil il içinde de yer değiştirmeler yaşanmıştır (Deniz, vd. 2017). 2020 yılında yaşanan Elâzığ depremi için de benzer şeyleri söylemek mümkündür. Elâzığ depreminden sonra şehrin nüfusu azalmış; 2019 yılında 591.098 olan şehir nüfusu depremden sonra 588.088 kişiye gerilemiştir (Peker ve Şanlı, 2022).

6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş’ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde meydana gelen depremler de Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye, Şanlıurfa ve Elâzığ ili olmak üzere toplam 11 ilde büyük hasara neden olmuştur. Bu bölgede Türk vatandaşı (14.013.196) ve yabancı uyruklu (1.771.194) toplam 15.784.390 kişi depremden etkilenmiş ve depremin ardından 3.3 milyon kişi deprem bölgesinin dışına çıkmış, 800.000 kişi ise köylerine gitmişlerdir (Sağıroğlu, Ünsal, Özenci, 2023). Dolayısıyla depremler; alışlagelmiş kentsel alanlardan kırsal alanlara yapılan göç anlayışını tersine çevirmiş ve kentsel alanlardan kırsal alanlara göçleri ön plana çıkarmıştır. Bu durumda Ravenstein’in göç yasalarında belirtmiş olduğu kırsal kesimde yaşayanların kentsel kesimde yaşayanlardan daha fazla göç ettiği yasaının aksine depremler, kentsel alanda yaşayanların kırsal alanda yaşayanlardan daha fazla göç etmelerinde etkili olmuştur denilebilir.

3. GÖÇ SONRASI ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Depremler göçlere neden olmakta ve göç sonrasında birtakım sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Hem depremin yaşandığı yerde hem de göç edilen yerde sosyoekonomik, politik ve kültürel sorunlar yaşanabilmektedir (Tiryaki Yenilmez, 2023). Göçle birlikte çevre değişmekte psikolojik travma, stres ve gerilim artmaktadır. Bununla birlikte göç edenler bir dışlanmaya da maruz kalabilmektedir. Göç sonrasında gidilen yere uyum sürecinde sahip olunan değerlerden vazgeçilmek zorunda kalınması ya da bu değerlere göç edilen yerdeki insanların değer vermemesi durumu, göç edenlerin sosyal yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015).

Göç eden insanlar gittikleri yerlere sadece fiziksel olarak gitmemekte beraberlerinde kültürel değerlerini de götürmektedirler. Göç edenler bir taraftan bu kendi kültürel değerlerini korumaya çalışırken bir taraftan da gittikleri yerdeki sosyokültürel ortama uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu süreçte kültürel etkilenme, kaynaşma, dışlama-dışlanma, çatışma gibi etkileşim süreçleri ve

ilişki ağları ortaya çıkmaktadır. Bu süreçler kısa süreli olmayıp uzun süreli ve aşamalı olarak devam eden sosyal sorunlardır (Aydemir ve Şahin, 2018). Göç sonrasında hem göç edenler hem de göç edilen yerdeki diğer insanlar birbirlerine karşı mesafeli davrandıkları için iletişim sınırlı olmakta ve ilişkiler gruplar arasında kalmaktadır. Bu durumda karşılıklı bir dışlama da baş göstermektedir (Özkan, 2019).

Deprem sonrasında il dışına göç edenler sosyal, ekonomik ya da kültürel sorunlarla karşılaşabilmektedir. Göç sonrasında maddi sıkıntı, uyum sorunu, yalnızlık, konut sorunu, eğitim sorunu, işsizlik, yabancılık ve dışlanma gibi sorunlar yaşanabilmektedir. Genel anlamda uyum sorunu, iş bul(a)mama, yalnızlık ya da yabancılık gibi sorunlar göç sonrasında göçmenlerin karşılaşabileceği sorunlar olarak öngörülmektedir. Deprem sonrasında göçler yalnızca il dışına değil, il içinde de görülmektedir. İl içindeki yer değişikliklerinde de birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. İnsanların alışmış oldukları mahalle kültüründen, komşuluk ilişkilerinden ve sosyal çevrelerinden uzaklaşarak yeni bir kültüre ve mahalleye alışmaları oldukça zaman almaktadır. Mahalle kültürü, toplumsal ilişkileri ortaya çıkarmakta ve bu toplumsal ilişkileri ve alışkanlıkları kendinde oluşturmuş olduğu sosyal atmosfer aracılığıyla devam ettirmektedir. Ancak deprem sonrasında yaşanan göçler, göç edenlerin kültürel belleğini de olumsuz etkileyebilmektedir (Fırat, 2022).

Göç hangi maksatla yapılmış olursa olsun birey psikolojisinden topluma kadar her şeyi etkilemektedir. Göç bireylere yeni koşullar sunmakla birlikte egemenlik ve sömürü ilişkisine de zemin hazırlamaktadır. Toplumsal yapıda önemli etkilere neden olan göç, yeni sorunları ve fırsat alanlarını ortaya çıkarmaktadır. Göç, kentlerde hızlı nüfus artışına neden olurken sosyoekonomik ve siyasal kutuplaşmaları da tetiklemektedir. Bu tür kutuplaşmalar şiddete eğilimli yapıların oluşmasına neden olmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015). Bu durum hem göç edenleri hem de göç edilen yerdeki diğer insanların huzurunu bozacak ve toplumsal bir çatışmaya neden olacaktır. Bu durumda göç edenler potansiyel göçmen olarak ya başka yerlere göç edecek ya da geldikleri yerlere geri döneceklerdir.

Deprem sonrası göçlerde yaşanan yere (memlekete) geri dönüşler de söz konusu olmaktadır. Korku ve güvenlik kaygısı nedeniyle göç edenlerin geri dönüşlerinin, eğitim, iş ya da kalıcı yerleşim amacıyla gidenlerin geri dönüşlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Deprem bölgelerinde yapılan yeni konutlar, yeni iş imkânları, devlet desteği gibi yatırımlar geri dönüşleri hızlandırabilmekte ve deprem bölgesinin cazibe merkezi haline gelmesinde etkili olabilmektedir (Fırat, 2022). Deprem bölgelerinin işlevselliğinin artırılmasının, memleketlerine geri dönen ailelerin sayısını arttıracacağı, böylece kentlerde hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçileceği düşünülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göç ve depremin sosyolojik olarak değerlendirildiği bu çalışmada insanları en hazırlıksız haliyle yakalayan bir doğal afet olan depremlerin göç etme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Aynı zamanda

depremin ardından gerçekleşen göçlerin ortaya çıkarabileceği sorunlar üzerinde durulmuş ve göç kuramları üzerinden deprem göçü değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Deprem, ilk bakışta can ve mal kaybı olarak görülse de toplumsal yaşama doğrudan etki eden, yeni yaşam biçimlerini, yeni sosyal ilişkileri ortaya çıkaran ve zorunlu göçe neden olan bir afettir. Depremlerin yerleşim bölgelerine zarar vermesi, insanları göçe mecbur hale getirmektedir. Depremde sadece ev ve iş yerlerinin kaybedilmesinden değil aynı zamanda depremin yaşatmış olduğu sosyal ve psikolojik sorunlar nedeniyle de insanlar yer değişikliği yapmaktadır.

Depremlerin yıkıcı etkileri insanların evlerinin, iş yerlerinin hasar görmesine veya enkaza dönüşmesine neden olmaktadır. Bu durumda insanlar ya korku ve güvenlik nedeniyle ya da iş bulma, eğitime devam etme gibi sebeplerden dolayı kalıcı veya geçici bir yer değiştirme çabası içerisine girmektedir. Bunların yanı sıra depremin bireyin ruh sağlığını olumsuz etkilemesi yahut depremle birlikte deprem bölgesinde yaşanan salgın hastalıklar, sosyal eşitsizlik, suç artışları, yağmalama, fırsatçılık gibi olumsuz durumlar da göç etmede etkili olmaktadır. Yer değiştirme il içinde kentsel alandan kırsal alana yahut diğer ilçelere, mahallelere yerleşme şeklinde olabildiği gibi kentten kente de olabilmektedir.

Depremin ardından gerçekleşen geçici göçler Ravenstein'in göç yasalarında belirttiği gibi yakın çevreye doğru gerçekleşmektedir. Ayrıca deprem sonrasında yaşanan kalıcı göçlerde gidilecek yerin ticaret ve sanayi merkezlerinin olmasına dikkat edildiği görülmektedir. Ankara, İzmir, İstanbul, Antalya gibi büyük şehirlerin tercih edilmesinde kentlerin sunmuş olduğu fırsatların etkili olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla hem Ravenstein'in hem de Stouffer'in göç yaklaşımlarını deprem göçünde de görmek mümkündür. Ancak Ravenstein'in göçün ağırlıklı olarak kırsal alanlardan kentsel alanlara gerçekleştiği yasası deprem göçünde tam tersi bir duruma dönüşmektedir. Deprem göçünde güvenlik nedeniyle kentsel alanlardan kırsal alanlara ve ekonomik nedenlerden dolayı da kentten kente göçler artmaktadır. Bu durumda depremin ardından sadece kentten kırsal alanlara göçlerin gerçekleştiği söylenememektedir. Kahramanmaraş depremlerinden sonra Sağiroğlu ve arkadaşlarının (2023) belirttiği gibi 800.000 kişinin köylerine dönmeleri kentten kırsal alanlara göçün arttığını göstermektedir. Ekonomik kaygı güdenlerin daha çok kentsel alanlara, sanayi ve ticaret merkezlerine göç ettiği ifade edilebilir.

Merkez çevre kuramı açısından deprem göçü, depremzedelerin ekonomik sıkıntıları nedeniyle fırsatçılık yapan işletme sahipleri açısından ucuz iş gücü olarak değerlendirilebilmesine neden olabileceği söylenilebilir. Deprem göçü ağ kuramı açısından değerlendirildiğinde de depremin ardından göç edenlerin akrabalarının, hemşerilerinin olduğu yerlere gittiği ve kendi aralarında sosyal ağlar inşa ettiği görülmektedir. Depremzedelerin ortak acıları paylaşıyor olmaları onların bir araya gelmesini ve toplumsal çevreye daha hızlı uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktadır denilebilir. Böylece göçmenler karşılaşılabilecek sorunlarla daha kolay baş edebileceklerdir. Ancak kalıcı

göçlerde bu sosyal ağlar, bireylerin grup içinde kalmalarına ve toplumsal bütünleşme noktasında sorun yaşamalarına neden olabileceği de ifade edilebilir.

Deprem sonrasında yaşanan göçlerin ardından birtakım sosyal, psikolojik, kültürel sorunlar da yaşanabilmektedir. Geçim sıkıntısı, uyum, eğitim ve konut problemi, yalnızlık, işsizlik, yabancılık, dışlanma, stres ve gerilime bağlı olarak yaşanan psikolojik travma bu sorunlar arasında yer almaktadır. Göç sonrasında göç edenlerin bir taraftan kendi kültürel değerlerini korumaya çalışmaları bir taraftan da gittikleri yerdeki kültüre uyum sağlamaya çalışmaları sosyal sorunları ve çatışmaları ortaya çıkarabilmektedir. Göç hangi maksatla yapılmış olursa olsun göç sonrasında problemler ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla depremler geçici ya da kalıcı göçe sebebiyet vermekte, göç de birtakım sorunları beraberinde getirmektedir denilebilir.

Deprem bölgelerine yapılacak iyileştirmeler ve sunulacak fırsatların depremden dolayı göç edenlerin geri dönüşlerinin sağlanmasında etkili olacağı düşünülmektedir. Bu şekilde göç sonrasında yaşanan sorunlara da çözüm bulunmuş olacaktır. Binaların sağlamlığına yönelik alınacak tedbirler ve kontroller insanların binalara karşı olan güvenlerini artıracak ve bu durum depremden kaynaklı olarak belli bölgelerdeki hızlı nüfus artışının önüne geçecek ve hızlı nüfus artışından kaynaklı sorunlar da en aza inecektir. Bu şekilde depremden etkilenen bireyler, sosyal ve psikolojik anlamda daha sağlıklı bireyler olarak hayatlarına devam etmiş olacaklardır. Ayrıca bir deprem ülkesi olarak Türkiye'nin dikey kentleşme yerine yatay kentleşme yolunda ilerlemesinin, depremlerin neden olabileceği can ve mal kayıplarının ve deprem göçünün en aza indirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmada etik kurul izni gerekmemektedir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmanın tamamı yazar tarafından yapılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa* (2. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç sosyolojisi* (4. Basım). Nobel Yayınları.
- Aktürk, İ. ve Albeni M. (2002). Doğal afetlerin ekonomik performans üzerine etkisi: 1999 yılında Türkiye'de meydana gelen depremler ve etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 1-18.
- Akyel, R. (2000). *Gölyaka'da deprem*. Gren Ajans
- Altun, F. (2018). Afetlerin ekonomik ve sosyal etkileri: Türkiye örneği üzerinden bir değerlendirme.

- Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Aydemir, S. ve Şahin, M. C. (2018). Zorunlu-kitlesel göç olgusuna sosyolojik bir yaklaşım: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar örneği. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 21(53), 121-148.
- Aydın, S. (2024). Uluslararası göç teorileri üzerine bir araştırma. İpek Agcadağ Çelik (Ed.), *Sosyoloji çalışmaları* içinde (s. 1-18). Yaz Yayınları.
- Baltaş, Z. (2000). *Sağlık psikolojisi*. Remzi Kitabevi.
- Bartram, D. vd. (2017). *Göç meselesinde temel kavramlar*. İtir Ağabeyoğlu Tuncay (Çev.). Hece Yayınları.
- Bikçe, M. (2017). Türkiye'deki depremlerde alınan ve alınabilecek önlemler. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 9(2), 24-31.
- Canbey Özgüler, V. (2018) Migration and integration policies. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1 (1): 1-14
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 129-142.
- Deniz, O., Yıldız, Z., Parin, S. ve Erdoğan, R. (2017), Deprem ve göç: 2011 Van depremi örneği. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 3(7), 1426-1444.
- Doğan, İ. (2018). *Göç ve kültür*. Bilge Yayıncılık.
- Edemen, M., Okay, M., Tugrul, R., Kurt, M. Ş., Bircan, O., Yoldaş, H., vd. (2023). Deprem nedir? Nasıl oluşur? Türkiye'de oluşmuş depremler ve etkileri nelerdir? Depremlere karşı alınabilecek tedbirler hususunda öneriler. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 10(93), 719-734.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 9-22.
- Fırat, M. (2022). Deprem ve toplumsal etkileri. *Tezkire Dergisi*, (80), 47-72.
- Güllüpinar, F. (2012). Göç olgusunun ekonomi politiği ve uluslararası göç kuramları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 53-85.
- Güreşçi, E. (2023). Kahramanmaraş depremi sonrası yeni bir tartışma konusu olarak deprem göçü. Musa Öztürk ve Mustafa Kırca (Ed.), *Kahramanmaraş merkezli depremler sonrası için akademik öneriler* içinde (s. 47-60). Özgür Yayınları.
- Gürsoy, M. (2019). *Göç ve kentleşme bağlamında suç*. Gece Akademi.
- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü. <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/bilgi/depremnedir/index.htm> (Erişim Tarihi: 15.10.2023)
- Hugo, G. (1996). Environmental concerns and international migration. *International Migration Review*, 30(1), 105-131.
- IOM-Uluslararası Göç Örgütü. (2009). *Uluslararası göç hukuku-göç terimleri sözlüğü*. B. Çiçekli (Ed.). Littera (Çev.). Uluslararası Göç Örgütü, No: 18.
- İstanbul Teknik Üniversitesi-İTÜ (2023). 6 Şubat 2023: 04.17 Mw 7,8 Kahramanmaraş ve 13.24

- Mw 7,7 Kahramanmaraş depremleri: Ön inceleme raporu.* İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Joanna, A., (2023). The concept of 'climate refugee': Towards a possible definition, EPRS: European Parliamentary Research Service. Belgium. Retrieved from <https://policycommons.net/artifacts/4941191/the-concept-of-climate-refugee/5770465/> on 20 Oct 2023. CID: 20.500.12592/v36bf9.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Marangoz, M. ve İzci, Ç. (2023). Doğal afetlerin ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerinin 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler bağlamında girişimciler açısından değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 24(52), 1-30.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü*. O. Akınhay - D. Kömürcü (Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Özkan, R. (2019). Göç olgusu ve toplumsal yapıya etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 127-145.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç, kuram ve bölgesel uygulama*. Nobel Yayınları.
- Peker, A. E. ve Şanlı, İ. (2022). Deprem ve göç ilişkisi: 24 Ocak 2020 Elâzığ deprem örneği. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 125-154.
- Petersen, W. (1958). A general typology of migration. *American Sociology Review* 23(3), 256-266.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Sağiroğlu, A. Z., Ünsal, R. ve Özenci, F. (2023). Deprem ve sonrası göç ve insan hareketlilikleri: durum değerlendirme raporu. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15 (Güncellenmiş 2. Baskı: 15 Nisan 2023). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (AYBÜ-GPM).
- Sargın, S. (2006). Üniversitelerin şehirleşmeye etkileri. Fakülte Kitabevi.
- Stouffer, S. A. (1940). A theory relating mobility and distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Südaş, İ. (2004). 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin nüfus ve yerleşme üzerindeki etkileri: Gölcük (Kocaeli) örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, (13), 73-91.
- Tekeli, İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme yapısının uyum süreci olarak iç göçler*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tiryaki Yenilmez, D. (2023). Deprem ve göç ilişkisi üzerine bir değerlendirme. *Akademik Düşünce Dergisi*, 0(7), 39-52. DOI: 10.53507/akademikdusunce.1282303
- TMMOB. (2012). *Türkiye’de deprem gerçeği ve TMMOB Makina Mühendisleri Odası’nın önerileri Oda Raporu*. TMMOB Yayınları.
- Topçu, D. (2022). *Türkiye’de iç göç ve toplumsal değerler*. Nobel Yayınları.
- Topçu, D. (2024). Kahramanmaraş merkezli depremlerin sosyal ve psikolojik etkileri. İzzet Erdem ve Aslı Metin (Ed.), *Afetler, toplum ve sağlık hizmetleri (Sosyolojik yaklaşımlar ve*

- uygulamalar) içinde (s. 213-236). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.10.2025).
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Anı Yayıncılık
- Yaman, F. (2019). *Göç ve toplum: Dünyada ve Türkiye’de değişen nüfus hareketleri*. Ketebe Yayınları.
- Yıldız, B. ve Akkoyun, A. Z. (2023). Deprem sonrası psikiyatrik destek. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8(2), 817–820.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Cumhuriyet Döneminde Yaşlılık ve Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Analizi

Analysis of Aging and Services for the Elderly in the Republican Era

Bülent ŞEN¹

¹ Doç. Dr., Lefke Avrupa
Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
bsen@eul.edu.tr, ORCID: 0000-0003-
1752-1876

Başvuru: 29.02.2024

Kabul: 24.01.2025

Atıf: Şen, B. (2025). Cumhuriyet
döneminde yaşlılık ve yaşlılara
yönelik hizmetlerin analizi. *Toplum
ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 127 - 144.
DOI: 10.33417/tsh.1445425

ÖZ

Cumhuriyetin kuruluş gününden bugüne yaşlılık tanımı, ihtiyaçlar, kaynaklar ve verilen hizmetlerin kapsamı ile 100 yıllık süreç içerisinde gelişmeler ve geline nokta ne kadar yol alındığı değerlendirilerek geleneksel ve eleştirel derleme türünde incelenmiştir. Bu kapsamda nüfus istatistikleri, uluslararası ve ulusal yayınlar, anlaşmalar, anayasa, kanun, yönetmelikler, uygulama örnekleri, politika belgeleri ve ulusal eylem planları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yazılı dokümanların incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası rapor, kitap, araştırma, makale, istatistik gibi dokümanlar, özgünlükleri kontrol edilerek sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. 1923-2023 yılları arasında Türkiye nüfusunun özellikle 2000 yılından sonra hızla yaşlanmaya başladığı tespit edilmiştir. Türkiye’de bu hızla artan ve 2080 projeksiyonuna göre 0-15 yaş grubu genç nüfusun neredeyse iki katına ulaşacak yaşlı nüfus için gereken tedbirlerin bugünden planlanan akılcı sosyal politikalarla alınması gerektiği görülmüştür. Bu sosyal politikaların oluşturulmasında en önemli görevin sosyal hizmet mesleğine düştüğü değerlendirilmiştir. Yaşlı hizmetlerinin Birleşmiş Milletler yaşlı yaşam kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin ilkeler kapsamında yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Sosyal hizmet lisans ve lisans üstü eğitim müfredatında yaşlılarla sosyal hizmet ders ve araştırma konularının geliştirilerek artırılması ve disiplinler arası çalışmalardan elde edilen sonuç ve önerilerle sosyal politika yapımcılarla etkin iş birliğinde bulunulması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yaşlılık, yaşlılara yönelik hizmetler, yaşlı hakları

ABSTRACT

The definition of old age, needs, resources, scope of services provided and how much progress has been made since the founding of the Republic have been examined in the form of a critical review. In this context, population statistics, international and national agreements, constitution, laws, regulations and national action plans were examined. In this study, the method of examining written documents, one of the qualitative research methods, was used. Documents such as national and international reports, books, research, articles and statistics related to the research subject were systematically analyzed by checking their originality. It has been determined that the population of Türkiye is aging rapidly between 1923 and 2023. According to the 2080 projection in Turkey, it is predicted that the elderly population in the 0-15 age group will almost double the young population. The necessary measures must be taken with rational social policies planned today. It has been evaluated that the most important task in creating these social policies falls on the social work profession. It was emphasized that elderly services should be provided within the scope of the United Nations principles on improving the quality of life of elderly people. Social work courses and research topics with the elderly need to be developed and increased in the social work undergraduate and graduate education curricula. It is recommended that social work cooperate effectively with social policy makers with the results and suggestions obtained from interdisciplinary studies.

Keywords: Aging, services for the elderly, elderly rights

GİRİŞ

Tabiatın etkilerine maruz kalan her varlık doğası gereği eskir ya da yaşlanır. Bu durumda insanın ve hatta toplumların da yaşlanmasından bahsedilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu öncesinde 14 yıl aralıksız süren savaşlar, salgın hastalıklar, canlı doğum sayısının azlığı, bebek ölümlerinin fazlalığı, koruyucu ve önleyici halk sağlığı ve sağlık sisteminin zayıflığı, istihdamın az olması vb. nedenlerle nüfusunun az, beklenen yaşam süresinin düşük ve nüfus yaş dağılımının dengesiz olduğu görülmektedir. İlk nüfus sayımının büyük zorluklarla 1927 yılında yapıldığı ve daha ayrıntılı verilerin 1935 yılı ve sonrasında her beş yılda yapılan nüfus sayımlarından elde edildiği görülmektedir. Cumhuriyetin devrimlerinin her sahada iyileşmeyi getirip toplum hayatı geliştikçe yaşlılara verilen hizmetlerin ve kalitesinin de arttığı görülmektedir. Cumhuriyetin yüzüncü yılında yaşlı hizmetlerine sosyal hizmet mesleğinin bütüncül bakış açısıyla bakarak hem bu gelişme süreci hem de bunun yeterli olup olmadığı konusunun eleştirel bir biçimde incelenmesi ve koruyucu, önleyici ve rehabilite edici öneriler verilmesi amaçlanmıştır.

Yaşlanma; organizmanın molekül, hücrelerin dokusu ve genel organlar kapsamında zamanla yapı ve işlevsel değişikliklerin görüldüğü, geriye dönülemez bir süreçtir (Arasıl, 2017). Yaşlanma, doğumla başlar ve ölüme kadar birçok değişiklik geçirerek yaşanır. Bu sürecin sonuna yaklaşıldığında son döneme yaşlılık ve bu dönemi yaşayanlara ise yaşlı denilmektedir. Yaşlanma her bir organizma için genel olarak aynı süreçleri izlese de bireyler arasında farklılıklar gösterir. Yaşlılığın başlangıcı yaşanan çağa göre de değişir. Örneğin 1900'lü yılların başında doğumdan beklenen yaşam süresi daha düşük ve 50'li yaşlardaki bireyler yaşlı olarak kabul edilirken 2000'li yıllarda doğumda beklenen yaşam süresi artmış ve 2020 yılında dünya ortalaması (WHO, 2020) 72,3 ve yaşlı tanımı 65 ve yukarısındaki yaşlar için kullanılmaya başlanmıştır. Yaşlılığın başlangıcı yaşanan topluma göre de değişir. Örneğin doğumda beklenen yaşam süresi Japonya'da 84,3 iken Somali'de 56,5 olduğu görülmektedir. Bu toplumlarda doğal olarak yaşlılığın başlangıç yaşı da farklılık gösterecektir. Hatta yaşlılığın başlangıcı cinsiyete göre de değişir. Örneğin doğumda beklenen yaşam süresi Japonya'da erkeklerde 81,5 iken kadınlarda 86,9 olarak tespit edilmiştir. Yaşlılığın başlangıcı ve ölüm yaşı aynı toplum içinde eğitim seviyesi, sosyo-ekonomik durum, biyolojik ve psikolojik yaşa göre de bireyden bireye farklılıklar gösterir (Sezer ve Aydemir, 2019).

Yaşlılık denilince öncelikle kronolojik yaş akla gelmektedir. Kronolojik yaş, bir bireyin doğum tarihinden itibaren geçen süreyi yıl, ay ve gün olarak ifade eden biyolojik bir zaman ölçüsüdür (Tereci vd., 2016). Birleşmiş Milletler başlangıçta 60 yaş üzerini yaşlı olarak tanımlarken daha sonra bu konuyu devletlerin kendisine bırakmıştır. Dünya Sağlık Örgütü ise 65 yaş ve üstünü yaşlı olarak tanımlamaktadır (WHO, 2001). Geriatri alanındaki çalışmalarda, 65-74 yaş aralığının genç yaşlı, 75-84 yaş aralığının orta yaşlı, 85 yaş ve üzerinin ise ileri yaşlı olarak sınıflandırıldığı görülmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012). AB ve gelişmiş ülkelerde emeklilik yaşı ve buna bağlı hakların kullanılması dikkate alınarak 65 yaş ve üstünün yaşlı statüsünde değerlendirildiği görülmektedir. Ancak yaşlılığın yalnızca kronolojik yaş ile tanımlanması ve incelenmesi yaşlıların hayat kalitesi için yapılması gereken sosyal politikaların yetersiz ve başarısız olmasına neden olur. Biyolojik yaş, vücut yaşı

olarak ele alınmaktadır. Kişinin vücut yaşı, genetik, geçirilen ağır hastalıklar, süregelen hastalıklar, kötü alışkanlıklar ve yaşam şartları gibi farklı faktörlere göre birbirinden farklılaşmaktadır (Çevik, 2019). Ruhsal ve sosyal yetilerdeki yaşlanmaya bağlı gerileme belirtileri, fizyolojik yaşlanma belirtilerinden daha sonra fark edilmeye başlar (Karan, 2007). Duyguların kullanılmasına ve motivasyona bağlı olarak psikolojik sorunlarla baş etme yeteneği azalabilir. Düşünme ve karar verme yeteneği, dili etkili kullanma, dikkat, yeni şeyleri öğrenme gibi bilişsel yetenekler yaşlılıktan etkilenir (Er, 2009). Sağlık gibi maddi imkanlara sahip olmak da, yaşamı kolaylaştırır ve yaşam standartlarını yükseltir. Bu imkanlara erişebilen yaşlılar, erişemeyenlere göre daha olumlu bir ruh hali içinde yaşamlarını sürdürmektedirler (Çağlar, 2015). Sosyal yaşlanma ise, kültürel olarak belirlenen normlar, değerler ve rollerin yaşla uyum sürecini ifade eder. Toplumsal yaşamda yer alma, ilişki kurma, ilişkileri sürdürme ve aktif bir yaşam için yaşlılar, sosyal rollerini sağlıklı bir şekilde devam ettirmek zorundadırlar (Ünalın, 2012).

Dünya geneline bakıldığında özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızının azaldığı, doğumda beklenen yaşı artmasıyla 2050 ve 2080 nüfus projeksiyonlarında yaşlı nüfusun yüzdesinin beklenmedik düzeyde artacağı öngörülmektedir. Bu duruma gerek uluslararası kuruluşların gerekse de ülkelerin yeterince hazırlıklı olmadıkları henüz uluslararası anlaşmaların ve ülkelerin sosyal politika ve yasalarında etkili düzenlemelerin yapılmamış olmasından anlaşılabilmektedir. Bulgular kısmında açıkça görüleceği üzere, Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerinde sıkça dile getirilen ve adeta bir umut kaynağı olarak tekrarlanan "genç nüfuslu ülke" söyleminin gerçeği yansıtmadığı anlaşılmıştır (Arun, 2014). 2050 ve 2080 projeksiyonlarına göre, genç nüfusun azalacağı, yaş ortalamasının yükseleceği ve yaşlı nüfus oranının artacağı bir demografik yapının bilimsel verilerle kanıtlandığı görülmektedir. Türkiye'de 2050 ve 2080 projeksiyonlarının gösterdiği senaryolara göre genç nüfus azalırken gerek sağlık ve ekonomik gerekse de psikolojik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanması gereken yaşlı nüfus için etkin sosyal politikaların yapılması, bunları gerçekleştirebilmek için azalan ülke kaynaklarının etkili olarak kullanılarak ekonomik kalkınmanın planlanması gerekmektedir.

Geleceği yönetebilmek için geçmişe de bakıp iyi örneklerden ilham alınması önemlidir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında büyük yoksunluklar içerisinde nelerin başarılabilirdiği tarihin sayfalarında yerini almıştır. Bu yoksunluklar içerisinde yaşlılar da unutulmamış ve yaşlıların refahı için birçok çalışma yapılmıştır. Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı olan Atatürk'ün yaşlı ve emeklilere karşı devletin ve toplumun tutumunun nasıl olması ile ilgili birçok veciz sözü bulunmaktadır ve bu duruş yukardan aşağı bütün kademelere yol göstermiş ve çalışmaları motive etmiştir.

YÖNTEM

Bu çalışmada bir nitel araştırma yöntemi olan yazılı dokümanların incelenmesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, araştırılan konu ile ilgili olgu ve olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilerek veri sağlanmasına belge incelemesi adı verilmektedir. Araştırılan alana ilişkin pek çok

bilgi, görüşme ve gözlem yapmaya gerek kalmadan, doküman incelemesi yoluyla elde edilebilmektedir. Bu sayede araştırmacı zamandan ve kaynaktan tasarruf etmiş olur (Yıldırım ve Şimşek, 2021).

VERİ TOPLAMA

Doküman incelemesi; dokümanlara ulaşma, orijinalliğin kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, verinin analiz edilmesi, verilerin kullanılması olmak üzere beş aşamada gerçekleştirilmektedir. (Bowen, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırma konusuna ilişkin ulusal ve uluslararası istatistik, rapor, araştırma, kitap ve makale gibi dokümanlar, özgünlükleri ve geçerlilikleri kontrol edilerek sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Dokümanlardan elde edilen veriler incelendikten sonra çalışma doğrultusunda veriler anlamlı şekle getirilmiştir. Araştırmada 1923-2023 yılları arasındaki istatistikler konuyla ilgisine uygun olarak ayrıntılı veriler şeklinde tablolaştırılarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili en büyük sorun, 2009 öncesi TÜİK verilerinin yeterince ayrıntılı olmamasıdır. 2009 sonrası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi TÜİK verilerinde ise güncel veriler ayrıntılı bir şekilde sunulmasına karşın, yakın geçmiş yıllara ait veriler haber bülteni tarzında paylaşılmaktadır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Cumhuriyetin kuruluş yılından günümüze kadar olan nüfus hareketliliği ve yaşlı nüfusun durumu, yaşlı nüfusun refahını sağlamak amacıyla devletin uyguladığı sosyal politikalar bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda, ilgili kaynakların taranması ve verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular, bulgular bölümünde sunulmakta ve tartışılmaktadır.

Tablo 1: 1923-2023 Nüfus İstatistiği

Yıl	Toplam Nüfus	Nüfus artış hızı	60+ Toplam	60+ %	Erkek	Kadın
1923	12.822.000*	-	-	-	-	-
1927	13.648.270	-	-	-	-	-
1935	16.158.018	21.10	1.100.762	6.81	454.192	646.570
1945	18.790.174	10.59	1.175.658	6.26	456.591	719.067
1955	24.064.763	27.75	1.451.753	6.03	563.377	888.376
1965	31.391.421	24.62	2.196.730	7.00	982.709	1.214.021
1975	40.347.719	25.00	2.888.965	7.16	1.338.025	1.550.940
1985	50.664.458	24.88	3.256.094	6.42	1.510.855	1.745.239
1990	56.473.035	21.71	4.032.656	7.14	1.859.689	2.172.967
2000	67.803.927	18.28	5.688.237	8.39	2.613.862	3.074.375
2007	70.586.256	4.1	7.067.889	10.01	3.131.281	3.936.608
2010	73.722.988	4.44	7.819.690	10.60	3.521.606	4.298.084
2015	78.741.053	6.80	9.603.706	12.19	4.358.507	5.245.199
2020	83.614.362	6.18	11.527.949	13.78	5.278.830	6.249.119
2023	85.372.377	2.10**	12.758.616	14.94	5.860.554	6.898.062

Kaynak: TÜİK, 2014; 2023a

* Tahmini nüfus 1923. (Bakır, 2023). ** üç yıllık nüfus artışı

Cumhuriyetin kuruluş yılı olan 1923'te, Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırları içerisindeki nüfusun sayısı resmi kaynaklarda verilmemektedir. Geniş bir coğrafyaya yayılan Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Türk nüfusun savaşlar sonrası yeni kurulan devletin sınırlarına olan yoğun göçü, aynı zamanda yeni kurulan devletin sınırları içerisinde yaşayan diğer etnik ve dini yapılardan oluşan kitlelerin Lozan Antlaşması sonrası gerek kendi iradeleri gerekse mübadele anlaşması gereği göç sonrası oluşan nüfus hareketliliğinin buna neden olduğu değerlendirilmektedir.

1927 yılında hem devletin yapılandırılması hem de ülkenin etnik unsurlardan oluşan bir devlet olmadığı vurgusunu yapmak amacıyla genç Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımının gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu sayım aynı zamanda, Türk nüfusunun yoğunluğunu ve kalkınmayı gerçekleştirebilecek bir nüfusa sahip olduğunu dış dünyaya göstermek için yapılmıştır (Bozbeyoğlu, 2004).

1927 yılındaki nüfus sayımı, yalnızca ülkenin genel nüfususunu ve il, ilçe ile köylerinde yaşayan vatandaşların sayısını tespit etmeye yöneliktir. Bu nedenle, yaş aralıklarıyla ilgili bilgi edinilememiştir. Yaşlı nüfus hakkındaki bilgiler ise, bu tecrübelerden faydalanılarak yapılan ve her beş yılda bir yapılması planlanan 1935 yılı nüfus sayımları dikkate alınarak tabloda sunulmuştur.

Birleşmiş Milletlerin yaşlı tanımı 60 yaşından sonraki bireyleri yaşlı olarak almaktadır (UN, 1999). Dünya Sağlık Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar ise 65 yaş ve üstünü yaşlı olarak değerlendirmektedir (WHO, 2020). Bu kapsamda devletlerin de emeklilik yaşını ortalama 65 yaş olarak aldığı ve yaşlılara yönelik hizmetleri buna göre planlaması nedeniyle istatistiklerde yaşlı sınıflandırmasının 65 yaş ve üstü olarak alındığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yüz yılının değerlendirildiği bu çalışmada hem günümüzde kabul edilen 65 yaş ve üstü hem de 60-64 yaş aralığı dahil edilerek tablolarda bulunmakta ve toplam yaşlı nüfusu ve genel nüfus hem 65 yaş üstü hem de 60 yaş üstü olarak verilmektedir. Çünkü Türkiye'de emeklilik yaşının ilk tespit edildiği 17.06.1949 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Devlete ait kuruluşlarda çalışan memurlar (Emekli Sandığı Kanunu) 5434 Sayılı Kanun ile başlayan ve popülist politikalarla 1999 yılına kadar devam eden süreçte erkeklerin 43 ve kadınların 38 yaşından itibaren emekli olabildikleri görülmektedir. 1998 yılında yayımlanan 4447 sayılı kanunda Md.56 yapılan düzenlemeyle kademeli bir geçişle erkeklerde emeklilik yaşı 60 ve kadınlarda emeklilik yaşı 58 olarak belirlenmiştir. 2008 yılı ocak ayında yürürlüğe giren 5510 sayılı kanunun Md.28 gereğince emeklilik yaşı, 2036 tarihinden sonra kademeli olarak artırılarak 2048 yılından itibaren hem erkek hem de kadınlar için 65 olarak uygulanacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada yaşlılık yaşı hem TÜİK verilerinde kullanılan 65+ hem de çalışma gücü ve olgunluğuna sahip olduğu halde emekli olduğu için istihdama katılamayan 60-64 yaş grubu da Türkiye gerçeklerine uygun bir yaş kategorisi olduğu için tablolarda gösterilip yorumlanmaktadır.

Her beş yılda bir yapılan nüfus sayımı istatistiklerinde 1935 yılından 2000 yılına kadar nüfus artış hızının (beş yıllık sürecin tamamı dikkate alındığında) %25 seviyelerinden tedricen %20 seviyelerine

gerilediği, 2000 yılından bu yana %20 seviyesinin altına indiği görülmektedir. Buna 2022 nüfusunun 2023 nüfusu ile kıyaslanarak elde edilen yıllık nüfus artışını görmek için TÜİK (2024) verileri ile bakıldığında “Yıllık nüfus artış hızı 2022 yılında binde 7,1 iken, 2023 yılında binde 1,1 oldu.” haberi ile karşılaşılmaktadır.

Tablo 1’deki verilere, 2011 yılında Suriye’deki çatışma ortamından kaçarak Türkiye’ye sığınan ve ayrıca dünyanın birçok noktasından Türkiye’ye gelen ve mülteci statüsü, şartlı mülteci statüsü ve ikincil koruma statüsünden faydalanan kişiler dahil edilmemiştir. Ancak bu statüdeki kişilerin çokluğu durumunda Türkiye’de yaşayan yaşlı grubundaki vatandaşların refahının da olumsuz olarak etkilenebileceği hususu gözden kaçırılmamalıdır.

1935 yılında tüm ülke nüfusunun %6,81’i 60 yaş ve üzeri olduğu 1965 yılında %7.00’in üstüne çıktığı, 2000 yılında %8.39 ve 2023 yılına kadar düzenli bir şekilde artarak %14.94’ü kadar olduğu görülmektedir. Dünya ortalaması ile Türkiye’nin karşılaştırılması istenirse TÜİK (2024) 2023 yılı verilerinde 65+ yaş grubu oranına bakmak gerekir. Bu verilerde 2023 için 65+ yaş oranının %10,2 olduğu görülmektedir. Birçok kaynakta yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %10,0’u geçme durumunun nüfusun yaşlanmasının önemli bir göstergesi olduğu tespiti yapılmaktadır (Dinç ve Özmete, 2021; TÜİK, 2023a). Bu durumda Türkiye TÜİK verilerinde verilen 65+ yaş oranına bakılması durumunda bile artık yaşlı nüfusa sahip bir ülke olarak şimdiden kabul edilebilir. Dolayısıyla politika yapımcıların bu gerçeği bugünden görüp tedbirleri alması gerekmektedir. Dünya 65+ yaş oranı ortalamasına bakıldığında son veri olan %9,8 oranı görülmektedir (WHO, 2020). Türkiye’nin 65+ yaş oranının dünya ortalamasının da üzerine çıktığı görülmektedir. Avrupa Birliği’nde 65 yaş ve üzeri nüfus oranı %21,2’dir (Eurostat, 2023; TÜİK, 2023a). Türkiye’den genç beyin göçünün arttığı ve yaşlı nüfus oranının yükselmesinin beklendiği dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, Türkiye’nin yaşlılık politikaları yeniden değerlendirilerek, gelecek projeksiyonlarına dayalı etkili sosyal politikalar geliştirilmelidir. Alan yazın taramalarında TBMM içinde yıllar içerisinde biriken yaşlıların sorunları ve buna karşılık hangi tedbirlerin alınacağı ile ilgili soru önergeleri dikkate alınarak bir komisyon oluşturulduğu ve Şubat 2023 tarihinde çalışmalarını tamamlayan Meclis Araştırması Komisyonu Raporunun yayınlandığı görülmektedir (TBMM, 2023).

Tablo 2: 1923-2023 Nüfus İstatistiği Yaş Grupları

Yıl	Toplam Nüfus	60+ Toplam	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85+	85-89	90+
1923	12.822.000*	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1927	13.648.270	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1935	16.158.018	1.100.762	472.771	205.215	216.542	74.259	80.443	51.582	-	-
1940	17.820.950	1.146.992	517.133	213.949	214.232	72.610	81.164	47.904	-	-
1945	18.790.174	1.175.658	549.115	223.270	212.971	69.274	75.058	45.970	-	-
1950	20.947.188	1.212.325	555.652	262.781	221.810	83.318	72.672	50.081	-	-
1955	24.064.763	1.451.753	629.345	298.788	269.248	103.708	90.071	60.593	-	-
1960	27.754.820	1.773.671	828.857	379.589	309.073	129.476	97.397	63.197	-	-

Tablo 2: 1923-2023 Nüfus İstatistiği Yaş Grupları (devamı)

1965	31.391.421	2.196.730	954.205	528.985	366.381	155.574	119.276	72.309	-	-
1970	35.605.176	2.571.875	1.006.179	640.844	486.274	191.661	138.999	107.918	-	-
1975	40.347.719	2.888.965	1.083.873	679.392	595.736	258.519	189.660	129.944	-	-
1980	44.736.957	2.798.519	792.661	863.904	592.913	348.581	200.358	107.491	-	-
1985	50.664.458	3.256.094	1.130.186	677.388	667.009	394.522	238.010	148.979	-	-
1990	56.473.035	4.032.656	1.615.293	993.087	546.091	440.924	262.324	174.937	-	-
2000	67.803.927	5.688.237	1.829.288	1.645.517	1.172.643	577.597	246.692	216.500	-	-
2007	70.586.256	7.067.889	2.067.714	1.698.583	1.373.077	1.069.961	578.879	-	182.188	97.487
2010	73.722.988	7.819.690	2.491.954	1.807.292	1.420.784	1.118.047	664.301	-	244.362	72.950
2015	78.741.053	9.603.706	3.108.467	2.356.385	1.626.184	1.183.746	810.488	-	390.450	127.986
2020	83.614.362	11.527.949	3.574.394	2.938.715	2.131.705	1.355.346	861.199	-	466.748	199.842
2023	85.372.377	12.758.616	4.035.810	3.240.413	2.345.341	1.542.928	904.423	-	451.810	237.891

Kaynak: TÜİK, 2014; 2023a; 2023c

Tablo 2’de görüldüğü üzere 60 yaş üstü yaşlı nüfusun 1923-2023 tarihlerinde sayısı ve toplam nüfus içerisindeki oranı giderek artmaktadır. Bu tabloda 60 yaş üstü nüfus kendi içerisinde yaş kategorilerine ayrılmış ve 2000 yılına kadar 85+ yaş kategorisi birleşik olarak verilmiştir. 2007 yılından itibaren TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) kapsamında her yıl yayınlanan istatistiklerde 85-89 ve 90+ yaş kategorilerinin olduğu görülmektedir. Bu istatistiklerde 90+ nüfus sayısının da hızlı bir ivmeyle arttığı ve 2023 istatistiklerinde 237.891 sayısına ulaştığı ve hatta 100+ nüfusun da 5 bin 344 kişi olduğu görülebilmektedir. Bu demografik değişim, sağlık ve sosyal hizmetler, konut, ulaşım ve şehir planlaması gibi birçok alanda önemli değişiklikler gerektirmektedir. Özellikle, yaşlı bireylerin sağlık ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak için sağlık ve sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi, bugünden süregelen hastalıklar ve palyatif bakım tedbirlerinin artırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3: 1923-2023 Doğumda Beklenen Yaşam Süresi, Ortanca Yaş ve Yaş Bağımlılık Oranı

Yıl	Doğumda beklenen yaşam süresi		Ortanca yaş	Erkek	Kadın	Top. Yaş bağ. Oranı %	Genç Bağ. Oranı %	Yaşlı Bağ. Oranı %
	Erkek	Kadın						
1935	31.75	30.10	21.21	19.11	23.40	82.89	75.75	7.14
1940	33.86	32.63	19.58	17.73	22.39	84.12	77.60	6.51
1945	35.88	34.80	19.95	18.80	21.68	75.09	69.24	5.85
1950	37.98	36.99	20.14	19.19	21.34	71.32	65.66	5.66
1955	41.27	40.83	20.44	19.64	21.33	75.00	69.01	5.99
1960	43.64	43.52	20.26	19.52	21.07	81.09	74.69	6.40
1965	48.59	50.51	19.34	18.74	20.01	84.89	77.56	7.33
1970	50.32	50.99	18.95	18.55	19.39	85.85	77.68	8.17

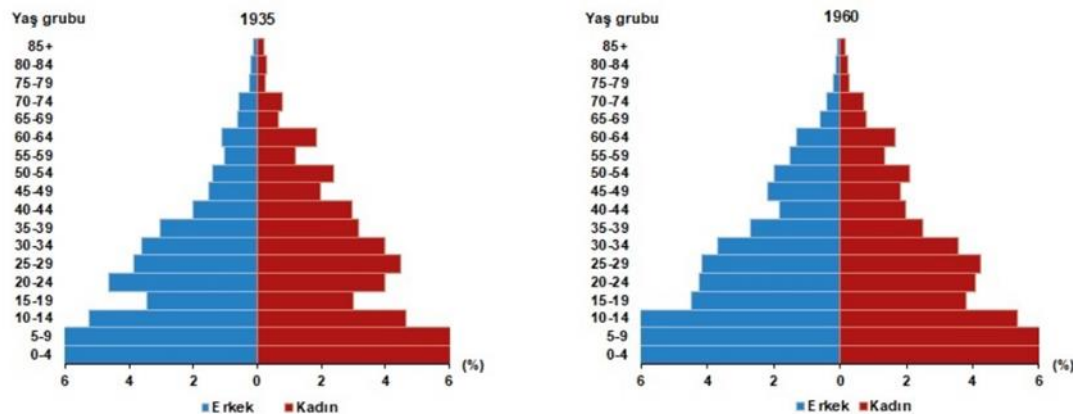
Tablo 3: 1923-2023 Doğumda Beklenen Yaşam Süresi, Ortanca Yaş ve Yaş Bağımlılık Oranı (devamı)

1975	53.12	54.51	19.46	19.19	19.76	82.33	73.94	8.39
1980	53.99	56.08	19.88	19.53	20.32	78.12	69.67	8.45
1985	60.29	62.07	20.91	20.58	21.24	71.81	64.59	7.22
1990	62.79	65.78	22.21	21.88	22.55	64.68	57.62	7.06
2000	67.36	71.42	24.83	24.41	25.30	55.10	46.27	8.83
2007	69.96	73.64	28.3	27.7	28.8	50.40	39.70	10.70
2010	73.92	76.83	29.2	28.7	29.8	48.90	38.10	10.80
2015	74.65	77.55	31.0	30.4	31.6	47.60	35.40	12.20
2020	75.11	77.90	32.7	32.1	33.4	47.70	33.70	14.10
2023	75.0	80.5	34.0	33.2	34.7	46.3	31.4	15.0

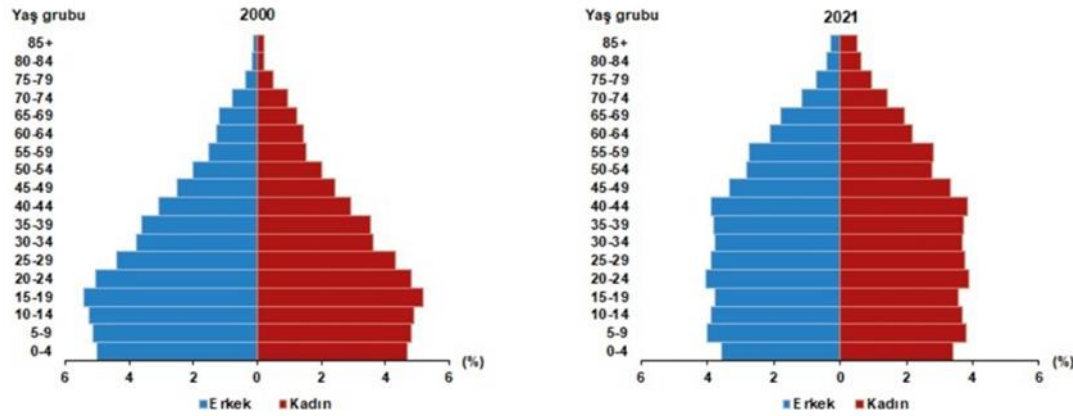
Kaynak: TÜİK, 2014; 2023b; 2023c

Tablo 3’de Türkiye’de doğumda beklenen yaşam süresinin 1935-2023 yılları arasında arttığı, 1935-1960 arasında kadınlarda beklenen yaşam süresinin erkeklerden biraz daha az olduğu, 1960 yılında eşitlendiği, 2023 yılına kadar kadınlar lehine 5,5 yaş arttığı görülmektedir.

Ortanca yaş, yeni doğandan en yaşlıya kadar nüfusu oluşturan kişilerin yaşları küçükten büyüğe doğru sıralandığında ortada kalan kişinin yaşıdır (TÜİK, 2024). Nüfusun yaşlanıp yaşlanmadığı konusunda bakılan istatistiki bilgilerden biri olan ortanca yaşın cinsiyetler dikkate alınmadan ortalamasının 1935’te 21,21 olduğu, 1965’te 20’nin altına düştüğü, 1985’ten itibaren tekrar 20’nin üstüne çıktığı ve 2000 yılından sonra hızla artarak 34 yaş olduğu tablodan görülmektedir. Avrupa Birliği’nin de nüfusunun yaşlandığını gösteren ortanca yaş ortalaması 44 yaş olarak belirtilmektedir (Eurostat, 2023). Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta AB’nin uzun bir süredir 40’lı yaşlarda olduğu ve Türkiye’nin hızlı bir şekilde ortanca yaşının arttığıdır. Dünya ortanca yaş ortalamasının 32 olduğu göz önüne alındığında Türkiye’nin dünya ortalamasını geçerek nüfusunun yaşlandığı görülmektedir (ASHB, 2020; Arı, 2023).

Şekil 1: Yıllara Göre Nüfus Piramitleri

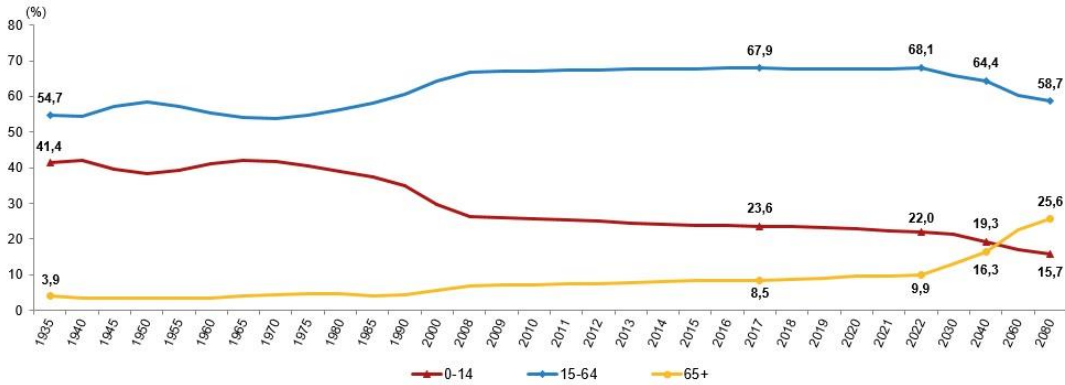
Şekil 1: Yıllara Göre Nüfus Piramitleri (devamı)

Kaynak: (TÜİK, 2022a) Nüfus ve Konut Sayımı, 2021

Grafik 1'den de görüldüğü üzere 1935 ve 1960 yıllarında genel olarak piramit olan şekil 2000 ve 2021 yılında genç nüfusun azalıp ortanca yaşın ve yaşlı nüfusun artmasıyla silindirik şekline dönüştüğü görülmektedir. Korkulan senaryonun 2050 ve 2080 nüfus projeksiyonlarına göre önce dikdörtgen sonra da tersine piramit olacaktır.

Şekil 2: Yaş Grubuna Göre Nüfus Oranı, 1935-2080

Kaynak: TÜİK 2022b

Yaş grubuna göre nüfus oranları Grafik 2'de incelendiğinde genç nüfus ile yaşlı nüfus arasındaki %41,4'e %3,9 farkın 2017 yılında azalarak %23,6'a %8,5 ve 2022 yılında %22'e %9,9 olduğu görülmektedir. 2040 projeksiyonunda %19,3'e %16,3 olarak makasın iyice kapanacağı belirtilmektedir. 2050 yılında her ikisinin de aynı olacağı ve 2080 projeksiyonunda genç nüfusun iyice azalarak %15,7, yaşlı nüfusun ise %25,6 olacağı ve genç nüfusun yaşlı nüfusun altına düşeceği öngörülmektedir.

Tablo 3'te toplam yaş bağımlılık oranlarının 1935 yılında %82,89, 1985 yılında %71, 2000 yılında %46,27 ve 2023 yılında %46,3 olduğu görülmektedir. Bu tabloda dikkati çeken nokta genç ve yaşlı bağımlılık oranları arasında yaşanan değişim olduğu görülmektedir. Genç/Yaşlı bağımlılık oranı 1935 yılında %75,75'e %7,14, 1985 yılında %64,59'a %7,22, 2000 yılında %46,27'e %8,83 ve 2023

yılında %31,24'e %15,00 olduğu görülmektedir. Buradan hem genç nüfusun azaldığı hem de yaşlı nüfusun oranının arttığı ve istihdamdan yeterli pay alamadıkları da çıkarılabilir. 2080 TÜİK projeksiyonlarına göre Türkiye'nin yaşlı bağımlılık oranının %43,6 olacağı öngörülmektedir. 2023 Avrupa Birliği Yaşlı bağımlılık oranlarının %34,5, dünya ortalamasının ise %55 olduğu görülmektedir (Eurostat 2023, Worldbank 2023).

Tablo 4: Yaş Grubuna Göre İstihdam Edilenler ve İşsizler (Sayılar 1000 Değerinde)

Yıl	Yaş grubuna göre istihdam edilenler 15+ yaş Toplam	60-64	65 +	Erkek/Kadın 60-64	Erkek/ Kadın 65+
1988	17.756	557	490	413/144	377/113
1990	18.539	689	509	494/195	393/116
1995	20.586	631	633	442/190	448/185
2000	21.581	606	745	426/180	523/222
2005	20.067	459	599	324/135	433/166
2010	22594	-	-	-	-
2015	26.621	-	-	-	-
2020	26.812	-	-	-	-
2023	30352	1011	937	750/261	687/250

Kaynak: TÜİK 2023a

Tablo 4'te TÜİK verilerinin izin verdiği 1988 yılına gidildiğinde çalışma çağındaki nüfusun (emeklilik yaşı dikkate alınmadan) 60-64 yaş grubunun bu istihdamdan %3,13, 65+ yaş grubunun ise %2,75 pay aldığı ve 2023 yılına gelindiğinde 60-64 yaş grubunun bu istihdamdan %3,33, 65+ yaş grubunun ise %3,08 pay aldığı görülmektedir. Erkek ve kadın oranlarına bakıldığında ise bu kadar sınırlı istihdamda kadınların daha az pay aldığı görülmektedir.

Tablo 5: Huzurevi Sayıları

	Huzurevi sayısı	Kapasite
ASHB bağlı huzurevleri	182	18.784
Diğer kamu kurumlarına bağlı huzurevleri	20	1.735
Özel huzurevleri	268	17.606
Toplam	470	38.125

Kaynak: ASHB, 2022b

Türkiye'de sosyal hizmetler kapsamında yaşlılara yönelik sunulan hizmetler, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından koordine

edilmektedir. Bakım Hizmetleri “Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi” adı altındaki kuruluşlarda yürütülmektedir. 2023 yılında Türkiye’de, Tablo 5’te görüldüğü gibi ASHB’ye bağlı 182 huzurevinde 18.784 yaşlıya, diğer kamu kurumlarına bağlı 20 huzurevinde 1.735 yaşlıya, 268 özel huzurevinde 17.606 ve toplamda 470 huzurevinde 38.125 yaşlıya bakım verilmektedir (ASHB, 2022b). Huzurevleri kapsamındaki tesislerin sayısının artmasına rağmen kapasitelerinin 2023 nüfus sayımında tespit edilen 60 yaş üzeri 12.758.616 yaşlıdan ihtiyacı olanlar için yeterli olamayacağı görülmektedir (Gürel vd.2024). 2080 nüfus projeksiyonlarında her dört kişiden birinin 65 yaş üstü ve bunların neredeyse yarısının ileri yaşlı durumunda olacağı değerlendirildiğinde bugünden hem modern hem de kapasitesi yüksek yaşlı dostu huzurevlerinin yapımının planlanmasına ve diğer yaşlı bakım modellerinin geliştirilmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşlılarla ilgili anayasal düzeyde hangi kararları aldığına bakıldığında 1921 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk anayasasıdır ve yaşlılarla ilgili özel bir madde bulunmamaktadır. 1924 Anayasası Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci anayasasıdır ve yaşlılarla ilgili özel bir madde bulunmamaktadır. Bununla birlikte, 1930 tarihinde yürürlüğe giren “1580 sayılı yasa” ilk kez kamu kurumu olan Belediyelere “bakıma muhtaç yaşlıların korunması”, “yaşlı evleri yapma” ve “yönetme yükümlülüğü” getirilmesi üzerine, değişik illerde “aceze evleri”, “güçsüzler yurdu”, “düşkünler evi” ve huzurevi adı altında yatılı yaşlı kuruluşları açılmıştır. Bu süreçte bugünkü anlamıyla “ilk huzurevi 1965 yılında İstanbul’da sonrasında 1966’da Konya’da ve Eskişehir’de açılmıştır” (Akpola, 2018).

1960 Anayasası’nda yaşlılarla ilgili özel bir madde bulunmamaktadır. Ancak, anayasanın genel prensipleri insan haklarını ve insan onurunu koruma amacını taşıdığı için bu çerçevede, yaşlıların da insan haklarına saygı gösterilmesi ve onların refahının korunması konularında özellikle beş yıllık kalkınma planlarında bu konuda ifadelere rastlanmaktadır. Sonrasında Türkiye’de yaşlı hizmetleri ilk defa 1963 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na bağlı olarak kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmaya başlanmıştır. 1976 yılında 2022 sayılı kanun ile 65 yaşını doldurmuş ve herhangi bir geliri olmayan muhtaç, güçsüz ve kimsesiz yaşlı Türk vatandaşlarına aylık bağlandığı görülmektedir.

1982 Anayasası Md.61 “Yaşlıların Devletçe korunduğu” hükmü ve Md.10 “yaşlılar ve diğer toplumun kırılgan grupları için alınacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı” hükmü ile yaşlılar için alınacak daha etkin tedbirlerin önünün açılmış olduğu görülmektedir. 1982 anayasasının kabulünün hemen ertesinde Türkiye’de yaşlılarla ilgili önemli kanunlardan biri, 1983 yılında çıkarılan "Sosyal Hizmetler Kanunu" olarak bilinen 2828 sayılı kanundur. Bu kanunla birlikte Türkiye’de yaşlılarla ilgili haklar ve yaşlılara yönelik sunulan hizmetlerin düzenlenmesi adına önemli bir adım atılmıştır. Ancak, zaman içinde yaşlı nüfusun artması ve yaşlıların ihtiyaçlarının çeşitlenmesiyle birlikte bu alandaki düzenlemeler ve hizmetler de sürekli olarak geliştirilmiştir. Buna en iyi örnek 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 2005 yılında çıkarılan 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere yaşlıların bakımı ve yaşam standartlarında iyileştirmeler yapılması hakkında

sorumluluklar verilmesidir. Anayasa ve Kanunların ışığında yaşlılara yönelik sunulan sağlık ve sosyal hizmetler ile ilgili yönetmelik ve yönergelerin daha çok 2000 yılı ve sonrasında çıkarılıp uygulanmaya başlandığı görülmektedir.

1923-2023 yılları arasında yapılan Anayasalarda yaşlılara yönelik direkt ifade 1982 Anayasasında görülmektedir. Daha önce beş yıllık kalkınma planlarında yapılan çalışmalar sonucunda yaşlıları ilgilendiren bazı kanunlar çıkmasına rağmen yaşlıları toplumun önemli bir parçası sayan ve pozitif eşitlik kavramını getirerek temel kanun ve yönetmeliklerin çıkmasına zemin hazırlayan unsurun 1982 Anayasası olduğu görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların beyannamelerinde sıklıkla kullandıkları toplumların ve devletlerin yaşlı sorunlarını bütüncül bakış açısıyla ele alıp insan onuruna yakışacak çözümler üretmesi çağrılarına cevap verecek şekilde Anayasaya yeni maddeler eklenmesi önerilebilir.

Bu kapsamda sosyal hizmet mesleğinin de ilkelerinden olan Birleşmiş Milletler yaşlı yaşam kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin ilkelerden bağımsız yaşam, kendini gerçekleştirme, bakım, katılım ve saygınlık/insan onuruna yaraşır yaşam ilkeleri dikkate alınmalıdır (UN, 1999).

Bağımsız yaşam ilkesi, yaşlı bireylerin kendi gelirleri ya da aile ve toplum desteği ile yeterli gıda, temiz su, uygun giyim, sağlam barınma ve yeterli sağlık hizmetlerine erişebilmelerini, istihdamdan pay alabilmelerini, emeklilik kararlarında söz sahibi olmalarını, uygun eğitim programlarına erişimlerini, güvenli, kişisel tercihlerine ve sağlık durumlarına uygun ortamlarda yaşayabilmelerini ve mümkün olduğunca uzun süre kendi evlerinde yaşayabilmelerini içerir (UN, 1999). Bu kapsamda medya ve kurslar aracılığıyla ev kazalarını önleme eğitimleri, evde sağlığı koruma egzersizleri yaptırma, doğaya yakın, yatay mimariye ve komşuluk ilişkilerine önem veren yaşlı dostu yerleşim merkezleri yapmak önerilebilir.

Yaşlı bireylerin katılım ilkesi, toplumla bütünleşmelerini ve kendi refahlarını etkileyen politikaların oluşturulmasına ve uygulanmasına aktif olarak katılmalarını içerir. Bu ilke, yaşlı bireylerin bilgi ve deneyimlerini genç nesillerle paylaşmalarını teşvik ederken aynı zamanda yaşlıların topluma hizmet etmeleri için fırsatlar yaratılmasını sağlar. Yaşlılar, yetenek ve tecrübelerine uygun olmak kaydıyla sivil toplum örgütleri aracılığıyla toplum için gönüllü çalışmalara katılabilirler (UN, 1999). Yaşlı tanımı için 100 yıl önce yapılmış yaş belirlemeleri günümüzün sağlık ve teknolojik gelişimleri sayesinde daha dinç ve aktif olan yaşlı bireyler için uygun değildir. Dolayısıyla sağlık ve bilinç düzeyi yüksek yaş almış bireylerin hem deneyimlerine hem de hareket yeteneklerine uygun işlerde istihdama daha çok katılması gereklidir. Bu kapsamda engelli ve eski hükümlü kotaları gibi yaşlı çalışan kotalarının da kanunla belirlenerek bu konudaki ayrımcılığın da önüne geçilmelidir.

Yaşlı bireyler için bakım ilkesi, devletlerin kültürel değerleri de dikkate alarak yaşlıların hem devlet hem de aile ve toplum bakım ve korumasından faydalanmalarını sağlar. Bu ilke, yaşlıların fiziksel, zihinsel ve duygusal sağlıklarını korumalarına veya yeniden kazanmalarına yardımcı olacak sağlık hizmetlerine erişimlerini garanti eder. Aynı zamanda, sosyal ve yasal hizmetlere erişerek özerkliklerini ve bakımlarını geliştirmelerine olanak tanır. Yaşlılar, insani ve güvenli bir ortamda

korunma ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilirler. Kurum bakımı hizmetleri sayesinde sosyal ve zihinsel uyarılar sağlanırken, yaşlılar herhangi bir kuruluştaki yaşarken onur, inanç, ihtiyaçlar ve mahremiyetlerine tam saygı görmeleri sağlanır. Bu ilke, yaşlıların insan haklarından ve temel özgürlüklerden faydalanmalarını ve bakımın kalitesi hakkında karar verme haklarını da içerir (UN, 1999). Bu kapsamda özellikle huzurevleri de dahil bütünlüklü bakım hizmeti veren kuruluşların yönetimlerinde sosyal hizmet uzmanlarının olması önemlidir. Bu sayede gerek evinde yaşayan gerekse kurumlarda hizmet alan yaşlıların bütüncül sağlık ve bakım hizmetlerinin koordinesi ve takibi daha profesyonelce yapılabilir (Schneider vd. 2000).

Yaşlıların kendini gerçekleştirme ilkesi, yaşlıların potansiyellerini tam anlamıyla geliştirip kullanabilmeleri için eğitim ve kültür kaynaklarına erişebilmelerini içerir. Bu ilke, yaşlıların sürekli olarak öğrenme, kişisel gelişim ve keyif alabilecekleri etkinliklere katılma şanslarına sahip olmalarını sağlar (UN, 1999). Bu noktada, üçüncü yaş üniversiteleri modeli önerilebilir. Üçüncü yaş üniversiteleri, yaşlıların sosyal yaşama tam olarak katılımını sağlayarak onları aktif ve sağlıklı yaşlanmaya yönlendirir ve yaşam kalitelerini artırır (Bjursell, 2019). Bu üniversitelere katılan yaşlılar aktif yaşlanma ve kapasitelerini tam olarak kullanıp yeni fırsatlara ulaşabilmek için merak duygusuyla öğrenmeye motive olurlar. Bu esnada sosyal ve kültürel etkinliklere katılarak sosyal yaşamlarını zenginleştirirler (Formosa, 2012; Özmete, 2022). Yapılan bir araştırmada üçüncü yaş üniversitelerinin hayat boyu öğrenme bağlamında aktifliği ve sosyal katılımı desteklediği, yaşlıların yaşam kalitesini ve yaşam doyumunu artırarak yaşlı refahının yükselmesine katkıda bulunabileceği görülmüştür (Bayram ve Ceylan, 2024).

Türkiye’de üçüncü yaş üniversite uygulamalarının hayata geçmesinin çok yeni olduğu görülmektedir. Alan yazın incelemesinde bu uygulamanın Türkiye’de bir standardına rastlanmamıştır. Bazı yerlerde üniversitelerin bünyesinde, bazı yerlerde mahalli idarelerin üniversite desteğini alarak, bazı yerlerde üniversitelerin halk eğitim merkezleri ile ortak çalışma yaptığı görülmektedir. ASHB’nin web sitesinde üçüncü yaş üniversitesi isminin değiştirilerek “60+ Tazelenme Üniversitesi Projesi” kapsamında altı üniversitede bu uygulamayı başlattığı ve 2022 yılında uygulamanın ülke genelinde üniversitelerde yaygınlaştırılması amacıyla beş üniversite ile de iş birliği protokolü imzalandığı bilgisine ulaşılmıştır (ASHB, 2022a).

Saygınlık ve insan onuruna yaraşır yaşam ilkesi, yaşlı bireylerin insan onuruna yakışır şekilde ve güvende, ihmal ve istismardan uzak bir şekilde yaşayabilmelerini savunur. Ayrıca bu ilke fiziksel, kültürel, etnik ve dini inançlarına göre ayrımcılığa uğramadan adil davranılmalarını ve ekonomik katkılarından bağımsız olarak değer görmelerini temin eder (UN, 1999). Yaşlıların saygınlığını korumak için onları nesne olarak değil özne olarak görmek ve onları toplumdan ayırmadan eşit fırsatlar vermek gerekir (Herro, 2017).

Birleşmiş Milletler’in yaşlı yaşam kalitesini iyileştirme ilkeleri doğrultusunda, sosyal hizmet mesleği yaşlılara etkili destek sunmada kritik bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, sosyal hizmet eğitiminde

müfredat düzenlemelerinde, tez ve araştırmalarda yaşlılarla ilgili konulara öncelik verilmelidir. Ayrıca stajların planlanması ve uygulamalar sırasında da bu hususa özen gösterilmesi gerekmektedir.

Sosyal hizmet lisans eğitimi, 58 devlet üniversitesinde (yedisi uzaktan, açık öğretim ve ikinci öğretim) ve 15 vakıf üniversitesinde verilmektedir (YÖK, 2024a). Ayrıca, sosyal hizmet ön lisans eğitimi 36 devlet ve 9 vakıf üniversitesinde sürdürülmektedir (YÖK, 2024b).

Erbay ve Sevin (2013)'in yaptığı çalışmalarında “yaşlılarla sosyal hizmet” dersinin seçmeli olduğu ve öğrencilerin bu dersi 26 adet seçmeli ders arasından seçebildikleri ve bu dersin işleniş tarzının %86 oranında bu dersi alan öğrenciler tarafından yeterli olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Bu çalışmada, Tablo 3'te sunulan istatistiklere göre Türkiye’de nüfusun ortanca yaşının arttığı ve 0-15 yaş aralığının oranının azaldığı görülmektedir. Ayrıca, 65+ yaş oranı %10’u aşarak Türkiye’nin yaşlı toplum olma kriterini karşıladığı ve hızla yaşlı bir toplum olma yolunda ilerlediği tespit edilmiştir. TÜİK 2050 ve 2080 projeksiyonlarında her dört kişiden birinin 65 yaş üstü gruptan olacağı bilgisi ile bu durumu doğrulamaktadır. Türkiye’nin, tıpkı dünyanın diğer ülkeleri gibi, en önemli sorun alanlarından biri haline gelecek yaşlılık konusunda sosyal politikaların oluşturulması ve uygulanmasında sosyal hizmet mesleğine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Buna karşılık Sosyal hizmet lisans ve ön lisans eğitimi veren eğitim kurumlarının sayısının giderek azalması, öğretim üyelerinin sayısının yetersizliği, sosyal hizmetin doğasına aykırı olduğu halde zamanla örgün eğitim vermeyen okullardan (açık öğretim vb.) mezunların çoğalması, birçok ön lisans, lisans ve lisans üstü programda yaşlılarla sosyal hizmet derslerinin müfredatta bulunmaması ya da seçmeli ders kategorisinde olması yaşlılarla sosyal hizmet misyonunun yeterince anlaşılmadığı ve vizyonuna sahip olunmadığının bir göstergesi olabilir.

SONUÇ

İnsan her ne kadar ölümsüz olmayı istese de bu isteğine ulaşamayacağını bilir. Bu durumda elde yaşlılık hedefi kalmaktadır. Ancak bu hedefe herkes de ulaşamayabilmektedir. Gelişmiş toplumlarda yaşam hedeflerine ulaşmış, kendini gerçekleştirmiş, süreğen hastalıkları olmayan, biyopsikososyal açıdan yetilerini devam ettirebilen, ekonomik özgürlüğü olan yaşlıların oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye’de bu standartlara sahip yaşlıların oranının artırılmasını sağlayacak politikalara öncelik verilmelidir. 1923 yılında kurulan genç cumhuriyet zorluklarla mücadele ederken 1930 yılında çıkarılan belediyeler ile ilgili kanunla yaşlıların kalabileceği değişik isimlerle anılan kurumların kurulması mümkün olmuştur. 1923-2023 nüfus istatistikleri incelendiğinde, salgın hastalıkların ve bebek ölümlerinin kontrol altına alınmasıyla Türkiye’nin nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. Doğumda beklenen yaşam süresi, dünya ortalamasını aşarak gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşmıştır. Ancak, nüfusun ortanca yaşı yükselmiş, 0-15 yaş aralığının oranı azalmış ve 65+ yaş oranı %10’u geçerek Türkiye’nin hızla yaşlı bir toplum olma yolunda ilerlediği tespit edilmiştir. TÜİK 2050 ve 2080 projeksiyonları da bunu doğrulamaktadır. 1949 yılında kabul edilen Emekli Sandığı Kanunu ve 1982 Anayasası’nda yaşlıları işaret eden maddeler, 1983 yılında çıkarılan 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu’nun temelini oluşturmuştur. Bu kanun, yaşlılara sunulan

hizmetlerin ve sonrasında çıkarılan kanun ve yönetmeliklerin altyapısını sağlamıştır. Ancak gerek kanun gerekse yönetmeliklerin sayısının yeterli olmadığı, yaşlıları ilgilendiren konularda diğer kanun ve yönetmeliklerde boşluklar olduğu ve yaşlılardan bahsedilmediği görülmektedir. Dolayısıyla yaşlılığın biyopsikososyal, kültürel ve sosyolojik boyutlarını bütüncül olarak kapsayan bir yaşlılık kanununa ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Yaşlılık kanununun Birleşmiş Milletler yaşlı yaşam kalitesinin iyileştirilmesine ilişkin ilkeler kapsamında hazırlanmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Bulgular kısmında sunulan tablolardan hızla artan 60 yaş ve üzeri yaşlı nüfusun istihdamdan yeterli payı alamadığı, 60 yaş üzeri kadınların daha dezavantajlı durumda oldukları görülmektedir. Huzurevleri kapsamındaki tesislerin sayısının artmasına rağmen kapasitelerinin 2023 nüfus sayımında tespit edilen 60 yaş üzeri 12.758.616 yaşlıdan ihtiyacı olanlar için yeterli olamayacağı görülmektedir. Türkiye’de bu hızla artan ve 2080 projeksiyonuna göre 0-15 yaş grubu genç nüfusun neredeyse iki katına ulaşacak yaşlı nüfus için gereken tedbirler bugünden planlanan akılcı sosyal politikalarla alınmalıdır. Bu sosyal politikaların oluşturulmasında en önemli görev sosyal hizmet mesleğine düşmektedir. Çünkü sosyal hizmet mesleği sosyal refahın sağlanmasında etkili olabilecek her mesleğin temellerinden köklerini alarak gelişen bir meslektir. Dolayısıyla sorunlara bütüncül bakabilen ve iş birliğine açık, toplumun her kademesindeki bireylerle, gruplarla, topluluk ve toplumla mikro, mezzo ve makro seviyede uygulamalar yapan meslek elemanlarına ve akademisyenlerine sahip bir meslektir. Toplumun yaşlı kesimi ile huzurevlerinde, hastanelerde, psikiyatri merkezlerinde, sosyal hizmet merkezlerinde Cumhuriyet tarihi boyunca başarılı uygulamalar yapmış, bilgi ve tecrübe birikimine sahip bir meslektir. Sosyal hizmet lisans ve ön lisans eğitimi veren fakültelerin sayısının giderek azalması, sosyal hizmetin doğası gereği yüz yüze eğitim veren eğitim kurumlarından mezun olanların sayısı azalırken örgün eğitim vermeyen okullardan mezunların çoğalması, birçok lisans ve lisans üstü programda yaşlılarla sosyal hizmet derslerinin müfredatta bulunmaması ya da seçmeli ders kategorisinde olması, yaşlılarla ilgili araştırma ve tezlerin sayısının yetersiz olması sosyal hizmetin yaşlılık konusunda yapılacak çalışmalarda güç ve mevcutiyetini azaltabileceği değerlendirilmektedir. Devletin sosyal hizmet ile ilgili kadrolarında örgün eğitimde yaşlılarla sosyal hizmet eğitimlerini almış yetkin sosyal hizmet uzmanlarının görev alması için gerekli tedbirlerin alınmasının önemli olduğu değerlendirilmektedir. 2050 ve 2080 projeksiyonlarına göre dünya nüfusunun hem doğumda beklenen yaşam süresinin artacağı hem de her dört kişiden birisinin 65 yaş üzerinde olacağı gerçeği gözden kaçırılmamalı ve hem sosyal hizmet mesleği yaşlılık alanında eğitim ve çalışmalarıyla kendini geliştirmeli hem de sosyal politika yapıcılara yakın durarak onları desteklemelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Etik onaya ihtiyaç bulunmamaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akpolat, M. F. (2018). *Türkiye’de artan yaşlı nüfus ve huzurevlerinin sürdürülebilirliği: istanbul ili özel huzurevleri örneği*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
- Arasıl, T. (2017). Yaş alırken eklem hastalıklarından korunmak mümkün mü? *Türkiye Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Zirvesi – 2017*, AKÇAKAYA, İ. B. ve ÖZMETE, E. (Ed.) Ankara, Sağlık Bakanlığı Yayını s. 119-123. 24.03.2024 tarihinde <http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2018/09/e-kutuphane.pdf> adresinden alındı.
- Arı, M. (2023). Küresel yaşlanma serüveninde yaşlanan Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(Özel Sayı), 261-278.
- Arun, Ö. (2014). ‘Que Vadis’ Türkiye? 2050’ye Doğru Yaşlanan Türkiye’yi bekleyen riskler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Enstitüsü Dergisi*, 32, 1-12.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61812/924668>
- ASHB (2020). *2020 yaşlı nüfus istatistik bülteni*. 23.03.2024 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf adresinden alındı.
- ASHB (2022a). *60+ Tazelenme üniversitesi projesi*. 19.03.2024 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://www.aile.gov.tr/haberler/6-tazelenme-universitesinde-5-bin-665-kisiye-egitim-veriliyor/> adresinden alındı.
- ASHB (2022b). *Huzurevleri 26 bin "çınar"ın yuvası oldu*. 20.03.2024 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı <https://www.aile.gov.tr/haberler/huzurevleri-26-bin-cinarin-yuvasi-oldu/> adresinden alındı.
- Bakır, N. (2023). *Sabandan sanayiye Türkiye Cumhuriyet’le 100 yılda 1.848 kat büyüdü - Dünya Gazetesi*, 30.10.2023. 21.03.2024 tarihinde <https://www.dunya.com/kose-yazisi/sabandan-sanayiye-turkiye-cumhuriyetle-100-yilda-1848-kat-buyudu/> adresinden alındı.
- Bayram, Y. ve Ceylan, H. (2024). Türkiye’deki üçüncü yaş üniversiteleri: Gerontolojik sosyal hizmet perspektifinden bir analiz. *Sağlık Akademisyenleri Dergisi*, 11(2), 308-317.
<https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1469023>
- Beğen T. ve Yavuzer H. (2012). Yaşlılık ve yaşlılık epidemiyolojisi. *Klinik Gelişim Dergisi*. 25, 1-3.
- Bozbeyoğlu, A.Ç. (2004). 1927 nüfus sayımının Türkiye’de ulus devlet inşasındaki yeri: Basında yansımalar. *Nüfusbilim Dergisi/Turkish Journal of Population Studies*, 26, 73-88.
- Bowen, G.A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Bjursell, C. (2019). Inclusion in education later in life: Why older adults engage in education activities. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 10 (3), 215-230.
- Çağlar, T. (2015). Yaşlılık ve bakım sigortası: Almanya örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(1), 205-

222.

- Çevik, E. (2019). *Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal politika uygulamaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi
- Dinç, B. ve Özmete, E. (2021). Bakım kuruluşlarına kabul sırasında bekleyen yaşlılara ailede bakım verenlerin bakım yükü ve yaşam memnuniyetlerinin değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1257-1281. <https://doi.org/10.33417/tsh.884626>
- Er, D. (2009). Psikososyal açıdan yaşlılık. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(11), 131- 144.
- Erbay, E. ve Sevin, Ç. (2013). Hacettepe üniversitesi sosyal hizmet 4. sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 25-40.
- Eurostat (2023). *Demography 2023 edition*. 22.03.2024 tarihinde <https://ec.europa.eu/eurostat/web/interactive-publications/demography-2023> adresinden alındı.
- Formosa, M. (2012). Education and older adults at the university of the third age. *Educational Gerontology*, 38(2), 114-126. <https://doi.org/10.1080/03601277.2010.515910>
- Gürel, M., Karaman, H. ve Yaman, Ö.M. (2024). Evsizliğin yaşlılık hali: Koşullar ve ihtiyaçlar bağlamında evsiz yaşlı olmak, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(90), 754-775 <https://doi.org/10.17755/esosder.1397770>
- Herro, A. (2017). The human rights of older persons: the politics and substance of the UN Open-Ended Working Group on Ageing. *Australian Journal of Human Rights*, 23(1), 90-108. <https://doi.org/10.1080/1323238X.2017.1314806>
- Karan, M. (2007). *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Özmete, E. (2022). *Türkiye yaşlı hakları raporu*. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu yayını. 21.03.2024 tarihinde tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1661929782.pdf adresinden alındı.
- Schneider, R., Kropf, N., ve Kisor, A. (2000). *Gerontological social work: knowledge, service settings, and special populations*. 2nd. Edition.Cengage Learning.
- Sezer, S., ve Aydemir, D. (2019). Fotoğraflarla desteklenmiş yaşlılık ve gündelik yaşam: Muğla (Menteşe ve Milas) örneği. 10. *Ulusal Yaşlılık Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*. 35-45
- TBMM (2023). *Yaşlıların hayatın çeşitli alanlarında yaşadıkları sorunların araştırılarak alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu*. Şubat 2023. 21.03.2024 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss406.pdf> adresinden alındı.
- Tereci, D., Turan, G., Kasa, N., Öncel T., Arslansoyu, N. (2016). Yaşlılık kavramına bir bakış. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi* 16 (1), 84-116.
- TÜİK (2014). *Istatistik göstergeler/statistical indicators 1923-2013*, TÜİK Yayını, Yayın No: 4361 ISSN 1300-0535.
- TÜİK (2022a). *Nüfus ve konut sayımı, 2021. Haber Bülteni*. Yayımlanma Tarihi :19 Aralık 2022

- Sayı: 45866 23.03.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866> adresinden alındı.
- TÜİK (2022b). *Yaş grubuna göre nüfus oranı, 1935-2080*. Yayın Tarihi :18 Mart 2022 Sayı: 45636 23.03.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yasli-lar-2021-45636> adresinden alındı.
- TÜİK (2023a). *Dünya nüfus günü, 2023. Haber Bülteni*, Yayın Tarihi: 06 Temmuz 2023, Sayı: 49688, 22.03.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dunya-Nufus-Gunu-2023-49688> adresinden alındı.
- TÜİK (2023b). *Hayat tabloları, 2019-2021. Haber bülteni*. Yayın Tarihi :26 Nisan 2023, Sayı: 45592 23.03.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tabloları-2019-2021-45592> adresinden alındı.
- TÜİK (2023c). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2023*. Yayın tarihi: 06 Şubat 2024, Sayı: 49684 22.03.2024 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayalı-Nufus-Kayıt-Sistemi-Sonuçları-2023-49684> adresinden alındı.
- TÜİK (2024). *Nüfus ve demografik bilgiler. 2023, 12.11.2024 tarihinde. https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109* adresinden alındı.
- Ünalan, P. (2012). Aktif yaşlanma: Bilişsel ve sosyal boyut. *The Journal of Turkish Family Physician*, 3(1), 13-17.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2021). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Seçkin Yayınevi
- YÖK (2024a). *Sosyal hizmet (fakülte) programı bulunan tüm üniversiteler*. 24.03.2024 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193> adresinden alındı.
- YÖK (2024b). *Sosyal hizmetler programı bulunan tüm üniversiteler*. 24.03.2024 tarihinde <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193> adresinden alındı.
- UN (1999). *Principles for older persons*. 23.03.2024 tarihinde <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999/principles.html> adresinden alındı.
- WHO (2001). *Men, ageing and health: Achieving health across the life span (No. WHO/NMH/NPH/01.2). World Health Organization*. 24.03.2024 tarihinde <https://iris.who.int/handle/10665/66941?locale-attribute=es&show=full> adresinden alındı.
- WHO (2020). *Life expectancy: Life expectancy data by country*. 24.03.2024 tarihinde <https://web.archive.org/web/20130305150130/https://apps.who.int/gho/data/node.main.688> adresinden alındı.
- Worldbank (2023). *Age dependency ratio*. 24.03.2024 tarihinde <https://web.archive.org/web/20130305150130/https://apps.who.int/gho/data/node.main.688> adresinden alındı.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Consultancy Measure in Türkiye: Current Status, Problems and Solution Suggestions

Türkiye’de Danışmanlık Tedbiri: Mevcut Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Burak Can KORKMAZ¹, Yavuzhan Barış DEMİRYÜREK², Zeynep AKDEMİR³

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Psikolojisi ABD, bc.korkmaz@outlook.com
ORCID: 0000-0002-7122-9289

² Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet ABD, yavuzhandemiryurek@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7174-3061

³ Doktora Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sosyal Hizmet ABD, zepakdmr@gmail.com
ORCID: 0009-0009-5157-7137

Başvuru: 6.09. 2024
Kabul: 24.01.2025

Atf: Korkmaz, B.C., Demiryürek, Y.B ve Akdemir, Z. (2025). Consultancy measure in Türkiye: current status, problems and solution suggestions. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 145-167.
DOI: 10.33417/tsh.1544961

ÖZ

Çocuk refahı tüm dünyada önemli bir konudur. Bu alanda ülkeler çeşitli koruyucu ve önleyici tedbirlere başvurumaktadırlar. Bu anlamda Türkiye 2005 yılında 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile Danışmanlık Tedbiri uygulamaya başlamıştır. Çocuğun ailesi yanında desteklenmesini amaçlayan Danışmanlık Tedbiri çocuğun biyopsikososyal gelişimini sağlama gayesindedir. Diğer tedbir türlerine göre daha yaygın olan Danışmanlık Tedbirine ilişkin herhangi bir derleme çalışmasına rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışma Türkiye’de mevcut yasalara ve güncel bulgulara dayalı olarak Danışmanlık Tedbirinin günümüzdeki durumunun incelenmesi sonucunda sorunların ve çözüm önerilerinin ele alınmasını amaçlamaktadır. Risk altındaki çocuk ve ailesi için alanında uzman uygulayıcılar tarafından belirli bir yasal çerçevede sunulan Danışmanlık Tedbiri sayesinde iyileşen aile işlevselliği hem çocuk hem de ebeveynlerin iyilik halini artırmaktadır. Sonuçları itibarıyla başarılı olduğu öne sürülen Danışmanlık Tedbirinin uygulamadaki aksaklıklarına birçok çalışma tarafından dikkat çekilmektedir. Uygulayıcıların bulunduğu kurumda mevcut iş yükünün fazla olması ve geri dönüt mekanizmasının sağlamlaştırılmasına ihtiyaç duyulması gerekçeleriyle sadece Danışmanlık Tedbiri kararlarını uygulamakla yükümlü bir birimin oluşturulması önerisi konusunda literatürde fikir birliği bulunmaktadır. Politika yapımcıların bir takım iyileştirmelere gitmeleri halinde Danışmanlık Tedbiri uygulamasının çok daha etkin bir şekilde çocuk ve ailesini destekleyebileceği öngörülmektedir. Çocuğun ailesi ile birlikte güçlendirilmesi hedefiyle yola çıkan Danışmanlık Tedbirinin diğer ülkeler tarafından da örnek alınabilecek başarılı bir uygulama olma yolunda ilerlediği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk refahı, aile, ebeveynlik, danışmanlık tedbiri.

ABSTRACT

Child welfare is a critical issue worldwide. Countries apply various protective and preventive measures in this area. In this sense, Türkiye started implementing the Consultancy Measure in 2005. The Consultancy Measure ensures that children are supported together with their families by strengthening them. No review study has been found regarding the Consultancy Measure. Thus, this review examines the Consultancy Measure based on laws and current literature findings. Enhanced family functioning, through the Consultancy Measure provided by expert practitioners within a specific legal framework, promotes the well-being of at-risk children and their parents. On the other hand, numerous studies emphasize the shortcomings in implementing the Consultancy Measure, which is asserted to be successful in terms of its results. There is a consensus in the literature on the proposal to establish a unit solely responsible for implementing the Consultancy Measure decisions due to the high workload and the need to strengthen the feedback mechanism. In this regard, the Consultancy Measure application can support the child and the family much more effectively if policymakers make some improvements. It can be said that the Consultancy Measure, which aims to strengthen the child with the family, is trying to be a successful application that can be taken as an example by other countries.

Keywords: Child welfare, family, parenting, consultancy measure.

INTRODUCTION

The family is the first place where children learn behaviors, beliefs, and attitudes (Szczot, 2016). In this sense, the newborn child is entirely dependent on parents (Bhabha, 2017). That is why most children resemble their parents, who are the first role models and permanent caregivers (Yılmaz, 2023). Parents shape their children according to their existing capabilities by considering norms and beliefs (Solís, 2021). In this period, extended family members also get involved to help parenting improve (Baral, 2023). Also, parents use other community resources to improve their parenting skills. People who make up the immediate microsystem of parents, such as relatives, neighbors, and teachers, are among the primary sources from which they receive help (Romman, 2013). Therefore, the phenomenon of parenting inevitably receives its share of society's contribution and influence. In this regard, it is necessary to consider the culture and ingrained beliefs of society that contribute to parenting in terms of understanding the meaning attributed to parenting.

While parenting practices vary from culture to culture, the perception of the child's nature has always been positive (Meynerts, 2018). Most cultures consider the child innocent, so the child's surrounding environment is criticized when any misbehavior emerges (Maheshwari, 2021). The closest ones of children are mostly their parents. In this regard, as far as children are responsible for what behavior they choose to take place, their parents are also blamed because they are in charge of their children (Burroughs, 2020). Also, society expects parents to meet all kinds of needs of their children, such as shelter, food, education, and health (Alamelu & Revathy, 2022). Children whose needs are not met and who are not given sufficient attention face adverse outcomes. At this point, literature findings show that ineffective parenting may lead to antisocial behavior (Krohn et al., 2019), emotional-behavioral disturbance (Suchman & Luthar, 2001), delinquent behavior (Stewart et al., 2002), aggression (Murray et al., 2013), low self-control (Boyd & Higgins, 2006) and negative developmental outcomes for children (Kesmen & Jidauna, 2021). On the other hand, research regarding parental outcomes demonstrates that ineffective parenting is likely to cause loss of parental control (Hilton & Desrochers, 2002), parents' stress (Shawler & Sullivan, 2017) and parent conflict (Conica et al., 2023). Considering the current literature findings, ineffective parenting causes irreversible damage to family dynamics and children's development. However, it should not be forgotten that there are families where effective parenting is insufficient to ensure the child's optimal development due to environmental factors (Madosky, 2015).

Sometimes, even in families with effective parenting, the need for support arises due to the child's traumatic history. Shemesh et al. (2005) put forward that for most parents, the traumatic experience their child goes through is also traumatic for them. From this point of view, before parents can help their children cope with traumatic experiences, they need to get help themselves. Furthermore, family dynamics may need to be supported when parents and children face traumatic experiences. Salloum et al. (2015) emphasize the benefits of sharing these experiences by including all family members. That is why the traumatic experience of the child can be successfully ameliorated when

family members get involved. For families who provide effective parenting to their child, this may become difficult to sustain after the child's traumatic experience because parents may experience guilt and distress regarding the child's traumatic experience (Thoresen et al., 2016). In other words, due to the child's traumatic experience, it is helpful to ensure that effective parenting is maintained and to provide additional support to the child. Separation from the family to institutional care may be considered after parental neglect or abuse or a severe traumatic event experienced by the child, but in Türkiye, like most countries, the priority is always to support the child to live with the family (Aykul, 2019; Erdal, 2014). Thus, the issue of supporting the child staying with the family has been an important issue from the past to the present.

Since 1989, Türkiye has been a state party to the "Convention on the Rights of the Child", which was adopted by the United Nations General Assembly (Akdağ, 2023, p. 153). In the field of child welfare, child protection policies adopted by countries to protect children are planned at the local level in the light of universal principles. In this sense, with the Child Protection Law adopted in Türkiye in 2005, more specific definitions were made in the field of child protection, and new measures, including Consultancy Measures, were introduced (Bilgin & Erdem, 2019, p. 51-53). As a result, Türkiye has become a party to international texts for the child's best interest, but it has also applied its laws and practices, such as the Consultancy Measure.

Taken all together, there is a clear need to support families with ineffective parenting and families with children who have had severe traumatic experiences. At this point, countries prioritizing the child's development and the integrity of the family where the child is located are taking legal measures. In this regard, Consultancy Measure is a functional application that has been developed and widely used in Türkiye. The need for the Consultancy Measure is decided in courts according to children's current status and behaviors. The Consultancy Measure application, which has a legal basis in Türkiye, first emerged with the Child Protection Law No. 5395. After that, "Regulation on the Implementation of Protective and Supportive Measure Decisions Issued According to the Child Protection Law" was published in 2006. Lastly, "Communicatory on the Implementation Procedures and Principles of Consultancy Measure Decisions" in Türkiye was determined in the Official Gazette published in 2008.

The data published by the Turkish Statistical Institute on August 2, 2024, indicates that a significant number of children were either victims of crime or involved in criminal activities in 2023. According to this data, 242,875 children became victims of crime, while 178,834 children were dragged into crime. Since these children and their families need support, the Consultancy Measure emerges as a crucial protective and preventive measure. The fact that there are more Consultancy Measures than Care Measures in Türkiye shows the importance of this measure (Karataş et al., 2020, p. 125). In 2016, the number of children entering penal institutions as convicts was 161,512, but this figure rose to 294,991 in 2023 (Ministry of Justice, 2024). On the other hand, the number of children who were detained and subsequently released without conviction is unknown. This highlights the

importance of the Consultancy Measure, which is one of the protective and preventive strategies essential for promoting child welfare.

The holistic investigation of the Consultancy Measure, which has been implemented for nearly 20 years but whose research results have not been presented in a review study, can contribute to the local and foreign literature as an application suggestion regarding child welfare. Almost all of the studies on the Consultancy Measure application in Türkiye have been conducted in the Turkish language and addressed at the local level. These studies, which do not provide information flow to foreign literature, also do not allow for a holistic evaluation due to the absence of any review study. There are various examples of applications related to child welfare around the world, and revealing the advantages and disadvantages of the Consultancy Measure applied in Türkiye will be helpful for the advancement of applications in the field of child welfare. The Consultancy Measure, which has similarities and differences to applications in the field of child welfare around the world, will reveal significant implications by examining and discussing its effects on children, parents, and family dynamics in Turkish culture. Therefore, this study aims to investigate Consultancy Measure application based on the current literature and legal regulations in Türkiye. In the scope of this aim, the study addresses the following questions: What are the primary challenges in implementing the Consultancy Measure? What solutions are needed to address the difficulties faced by those responsible for its implementation? How can Türkiye's experience with the Consultancy Measure serve as a model for similar initiatives in other countries?

METHOD

This review study aims to examine in detail the Consultancy Measure widely implemented in Türkiye based on laws and discuss the problems and suggestions for solutions. For the Turkish legal regulations review, firstly, all texts that constitute the legal basis for the Consultancy Measure were reached by scanning the relevant issues of the Official Gazette, which publishes all legal regulations in Türkiye. As a result of this investigation, the Child Protection Law No. 2005, "Regulation on the Implementation of Protective and Supportive Measure Decisions Issued According to the Child Protection Law" published in 2006 and "Communicatory on the Implementation Procedures and Principles of Consultancy Measure Decisions" published in 2008 were reached and used in this study. One strength of this study is that the authors are practitioners of Consultancy Measure, which effectively evaluates literature findings alongside the real-life practices of Consultancy Measure.

The literature search was carried out in the "Scopus", "Science Direct", "Google Scholar" and "Yöktez" databases between 24.07.2024-08.08.2024. All articles with the specified keyword in the title, abstract, or content section were examined. There were no restrictions on article type or year. For the Turkish literature review, the keyword "Danışmanlık Tedbiri" was used because it was the specific and unique name of the application, and 346 studies were obtained. Similarly, the keyword "Consultancy Measure" was used for the English literature review, and 25 studies were obtained. Since the application of Consultancy Measure started in Türkiye with the Child Protection Law in

2005, it was found that all studies on this subject were carried out after 2005. It was determined that there were a limited number of studies in Turkish and English literature in the field of Consultancy Measure (Bağdat, 2018; Bayoğlu, 2013). In order to reach data saturation and reflect the universe by covering relevant literature, all studies reached were examined, and appropriate ones were included in the review study. 371 studies were examined by two researchers, and studies that did not provide information about the implementation of Consultancy Measure in Türkiye were excluded. In order to present the findings in general and focused categories, the studies were evaluated collectively, and the following headings were determined to be used in the findings section by authors' thematic analysis of the data obtained from studies: The Framework of Consultancy Measure in Türkiye, Consultancy Measure and Children, Consultancy Measure and Parents, Consultancy Measure and Family Functioning, Consultancy Measure and Practitioners.

Ecological systems theory provides a framework for understanding human development, emphasizing various elements' interconnectedness and the context's significance (Bronfenbrenner, 2000, p. 129). According to this theory, the passive presence of children at the center of systems, which are microsystems, mesosystems, ecosystems, and macrosystems, shapes children's development (Darling, 2007, p. 204). The Consultancy Measure's initiative to comprehensively address children's microsystems and mesosystems, including information collection through interviews with parents, schools, and neighborhoods, is crucial for understanding the impact of various systems. The consultancy measure also involves ensuring that child-related factors achieve optimal levels by addressing and supporting elements within the child's egzosystem. This includes aspects such as the work environment and the neighborhood where family members interact, even if they are not directly related to the child. In improving the child's environment, the systems that are directly and indirectly effective in the child's development should be addressed through guidance to the family. This is where The Consultancy Measure comes into play. Living conditions have an important place in the protection of children's rights (Öztürk et al., 2021, p. 264). The Consultancy Measure not only deals directly with the child but also indirectly guides other systems to improve the child's living conditions.

FINDINGS

In Türkiye, the Regulation on the Implementation of Protective and Supportive Measure Decisions Issued According to the Child Protection Law was published in 2006. According to Article 12 of this Regulation, the institutions that implement the Consultancy Measure are referred to as the Ministry of National Education, the Ministry of Family and Social Services, and local governments (Official Gazette, 2006). Based on this, Consultancy Measure is a system in which more than one ministry carries out the implementation, rather than a single ministry's single-handed execution. Considering that similar professional groups work within different ministries and the Consultancy Measure is carried out by a single professional consultant, it is not surprising that different ministries are involved in the implementation of the Consultancy Measure. Consultancy Measure practices where more than

one ministry is involved in the implementation of the process are a common system applied throughout Türkiye. Discussing the place and importance of the Consultancy Measure application in Türkiye, the legal basis of which is explained above, separately for the child, parent, family, and practitioner, will enable more focused findings to emerge.

Consultancy Measure and Children

The protection of children and their rights is one of the most critical issues worldwide. Discussions about children at risk of committing crimes, those who have committed crimes, and those who have become victims of crimes remain a major focus for both developed and developing countries (Zorbaz & Bilge, 2019, p. 795). Furthermore, in every period of history, children have been subjected to neglect and abuse in every country and culture, but with the development of societies, these issues have begun to be talked about more and perceived as a significant problem. These issues are a common problem for countries around the world (Aktay, 2020, p. 170). In many countries of the world, juvenile delinquency has increased, and the age at which children commit crimes has decreased (Kuruca & Işıkcı, 2022, p. 52). States have tried to protect children who are victims of crime and those who have committed crimes through some legal frameworks on a national and international scale (Tunçer, 2018, p. 170). The most decisive text of child welfare policy, The United Nations Convention on the Rights of the Child, adopted on 20 November 1989, is a macro variable related to children's rights and, therefore, to prevent children from being dragged into crime. In the approach of this Convention to children, the concepts of non-discrimination, the best interests of the child, the right to life and development, and the right to participation are at the forefront. In summary, the Convention conveys to the party states that children need protection until adulthood and that this needs to be met in line with the child's best interests and rights (Erbay et al., 2015, p. 32).

Today, childhood is accepted as a different period from adulthood, and various branches of science (sociology, psychology, pedagogy, social work, etc.) constitute a research subject (Aka & Güngör, 2018, p. 188). There are numerous definitions of childhood in different research areas. Nonetheless, according to the age range in which childhood is defined, every individual under the age of 18 is defined as a child (Parlak & Çelebi, 2018, p. 164). As a disadvantaged group, children need of protection. In this sense, Kılıç and Tekin (2019, p. 845) indicate that the number of children who are victims of neglect and abuse increases every year in Türkiye. For instance, official statistical data in Türkiye shows that there are approximately 110 thousand children coming to or brought to security units annually (Bilginer et al., 2021, p. 218). Each of these children is evaluated individually. The decisions to be made about them affect their entire lives. They may be completely separated from their families and placed in institutional care, or they may continue to live with their families. At this point, the Child Protection Law in Türkiye includes measures to ensure that children are protected primarily within their own families. Within the scope of the Consultancy Measure, while child caregivers are provided with consultancy on child rearing, children are also provided with informative and problem-solving professional studies regarding their education and development (Tekin, 2021,

p. 183). From this point of view, a Consultancy Measure is an essential measure in order to prevent the separation of the child from the family. It may seem easier and safer to take a child with impaired daily functionality into institutional care, but even if it is difficult, if the conditions are favorable, supporting the child with the family may be beneficial in terms of optimal development and ensuring a secure attachment with the parents. However, if a child who has come to the security forces once or has been given a Consultancy Measure due to a report experiences a similar incident again, the possibility of being taken into institutional care is higher; therefore, the Consultancy Measure should improve the child's outcomes effectively and in a short time in order to regain the child within the family.

According to the literature, the most widely applied protective and preventive measure in Türkiye is Consultancy Measure. For example, a thesis study conducted with 100 juvenile delinquents in Türkiye, it was determined that 57 of them received only Consultancy Measure, 26 received Consultancy Measure and Health Measure, and 17 received Consultancy Measure and Education Measure (Tuncel, 2016, p. 24). In similar studies, it was found that in a large part of the children who were given the Health Measure, the Consultancy Measure was also given by the court at the same time (Durduran et al., 2024, p. 50). The Education Measure and the Health Measure can be said to be directly related to the improvement of the child's education and health outcomes, but the Consultancy Measure stands out as a measure that is quite comprehensive and has abstract targets in this sense. Children's well-being may increase as their education and health outcomes improve. Nonetheless, there is a need for more complex and comprehensive support for family integration. At this point, Consultancy Measure focuses on the psychological and social aspects of both the child and the family (Bolat & Özkoçak, 2020, p. 598). Merely meeting children's care and protection needs is not enough for their healthy development (Özcan, 2023, p. 65). A child who has a traumatic history, who is involved in crime, or who is a victim of crime needs to adapt to the changing conditions within the family. Even if the child's outcomes are improved, there is a need for counseling regarding the family's acceptance of the child and the attitude and behavior they will show towards the child. The practitioner of Consultancy Measure is expected to manage many dynamics directly related to the child and family. For example, a Consultancy Measure can be applied to the family of a child who is a victim of sexual abuse because there is a possibility that this child, whose psychology may be negatively affected, will later engage in similar actions (Tekeli & Çetli, 2019, p. 244-245). Similarly, the Consultancy Measure can be assigned to children who have been dragged into crime, and within the scope of this measure, in addition to adaptation to their family and social environment, issues such as anger management support is also requested (Ünal, 2019, p. 216).

The literature findings show that boys are more likely to commit crimes than girls and, therefore, receive more Consultancy Measures (Karakuş & Tekin, 2012, p. 37; Pelit & Alkan, 2022, p. 61). In parallel, a study conducted with all children receiving Consultancy Measure in Erzurum province of Türkiye reported that 82% were boys and 17% were girls (Bayoğlu, 2013, p. 50-51). On the other

hand, a study conducted by Günaydın (2022, p. 49) with children receiving Consultancy Measure in Burdur province found that 24 of the children were girls and 16 were boys. Günaydın claims that this difference is due to the pressure exerted on girls by the traditional structure of Burdur province of Türkiye. The fact that children receiving Consultancy Measure and children dragged into crime are more likely to be boys in Türkiye necessitates further gender-specific studies on this issue. The reason why girls in provinces with traditional family structures like Burdur need more Consultancy Measures can be explained by the patriarchal system. It can be thought that as the pressure on girls in these cities increases, children may become more open to influence from their surroundings and have difficulty finding a balance. Lack of experience can make it difficult for children to perceive and adapt to new experiences. Pressure and lack of control create negativity in the same way, and balance is needed. The measure given by the court for this purpose is Consultancy Measure. In addition to the efforts of policymakers to develop a nationwide standard and take measures on this issue, it would be beneficial to make decisions on Consultancy Measures according to the cultural characteristics specific to cities.

Some theories defend the view that individuals' psychological health in continuing their adult lives depends on their childhood experiences (Erdoğan & Tuncer, 2018, p. 475). However, children cannot overcome every experience on their own because children are defined as individuals who are not sufficiently mature in social, psychological, cultural, and mental senses and are still in the maturation process (Kuruca & Işıkçı, 2022, p. 49). In this sense, the main difference that separates children who are dragged into crime from criminal adults is that their personality development is not fully formed due to various reasons (Pelit & Alkan, 2022, p. 54). In this regard, the characteristics of children that distinguish them from adults need to be considered when practitioners apply Consultancy Measure. Children's immature personalities are much more open to change (Riyadi et al., 2023, p. 21). For example, it is claimed that children with a low perception of success may become involved in crime because they cannot show themselves academically (Bayoğlu, 2013, p. 52). Contrary to the beliefs and personality structure established in adults, children try different ways. Criminal behavior may seem like the only way for a child without options and guidance. In this sense, the literature indicates that family members are not always supportive and sometimes even harmful, which is why the Consultancy Measure is needed. For example, looking at a thesis study demonstrating the situations that caused Consultancy Measure to be given to children in Ankara province of Türkiye in 2016, 44.3% of them are family neglect, 29.3% are family or close circle abuse, 8.4% are children dragged into crime, 10.3% are children who are victims of crime, 8.7% are children whose Care Measure had just been lifted (Mutluoğlu, 2019, p. 113). When the protective and supportive nature of the family begins to decrease, Consultancy Measure is an application that can boost the child and family. Children can acquire false beliefs by being exposed to too many stimuli in the absence of control. For instance, the fact that a child who received Consultancy Measure defined the crime the child committed as a crime but not a bad crime shows the belief that crime has different dimensions according to that child (Tekgöz-Obuz, 2019, p. 152). This perception of the child

necessitates improving awareness and professional work regarding false beliefs of the child. Furthermore, Yenişol (2019, p. 100) reported in a study examining children who received Consultancy Measure that 72% of these children were found to have various levels of depression. For these children who are likely to have mental health problems, receiving Advisory Measure support from a mental health specialist who is a social worker, psychologist, or psychological counselor in coordination with the hospital can significantly reduce the child's health problems. In this sense, some studies report that Consultancy Measure is effective for children. In a study examining the effects of Consultancy Measure decisions on adolescents, 55% reported that it was beneficial, 25% reported that it had no effect, and 20% were undecided (Günaydın, 2022, p. 42). At this point, it should not be forgotten that Consultancy Measure is not a magic wand because if support from parents is not received and parental outcomes are not improved at the same rate, the improvement in child outcomes may be very short-term and ineffective. Thus, parents are the most fundamental pillar of the children's development process in order to increase the impact of the Advisory Measure on children and to provide permanent support after the Advisory Measure ends.

According to Çıfci (2009, p. 59), child welfare services worldwide have evolved through three distinct stages. Initially, children were placed in large group homes. Over time, the adverse effects of these large institutions became apparent, leading to a shift towards smaller group care settings. Finally, it has been recognized that caring for children within their biological families is the preferred approach. In Türkiye, a new understanding of the world has emerged, and the Consultancy Measure has been implemented as a crucial protective and preventive tool for supporting at-risk children within their families. The US Family First Preventive Services Act can be put forward as a similar practice in America. This practice aims to support the family in order to keep the child with their family as much as possible (Testa & Kelly, 2020, p. 70). In America, the aim is to integrate the child into the family (Erükçü-Akbaş & Öztürk, 2022, p. 89). According to the basis of the Family First Preventive Services Act, the most basic systems in the child's life are addressed and improved (Swenson & Schaeffer, 2019, s. 144). It is important to consider the effects of various systems, such as schools and neighborhoods, on the child and to consider the child within these systems. This perspective is valuable in that it takes into account the context emphasized by Bronfenbrenner's ecological systems theory. The Consultancy Measure, similar to the practice in the United States, considers the child within the family system and is encouraged to work with other systems.

Consultancy Measure and Parents

Parents' attitudes and behaviors are crucial for children's development (Tösten et al., 2017, p. 171). According to social control theory, risky behaviors likely emerge in children who lack control and connection (Tekgöz-Obuz, 2019, p. 200). A parent's abusive attitude as well as neglectful attitude can negatively affect the child's outcomes. A thesis study conducted with 100 adolescents who received Consultancy Measure in the Üsküdar district of İstanbul province of Türkiye determined that 45 of them developed a dismissive attachment, and the majority perceived their parents as

neglectful (Özgen, 2015, p. 90). In parallel, parents of children who received Consultancy Measure stated that their own indifference was influential in the crime incidents experienced by their children (Tekgöz-Obuz, 2019, p. 122). In a social environment where parents are ineffective in protecting children, and there are negative role models, children need to be monitored and supported (İzci & Mazman, 2021, p. 167). At this point, Consultancy Measure comes into play. In a sensitive case like child victims of abuse, Consultancy Measure improves outcomes for both the child and the parent by regulating the parents' attitudes and behaviors towards the child (Türk et al., 2021, p. 242). In the case study of Türkmen and Erükçü-Akbaş (2021), a counseling measure was decided as a result of the sexual abuse of a fifteen-year-old girl by an adult man. The intervention phase was aimed at overcoming the crisis that the child and the family were in, minimizing the effects of the trauma, restoring social functionality, and returning to the normal course of life. As part of the intervention, interviews were conducted with the child, the family, and the school system. The course of a traumatized child is also affected by the parent's response to the child's trauma (Ünver & Karakaya, 2019, p. 302). Therefore, any information, guidance, and support provided to the parent directly affects the child. In the absence of parental support or unsuccessful parenting, the child's educational and health outcomes are also negatively affected (Avcı & Can, 2020, p. 10; Bayrak & Ekici, 2021, p. 438). That is why when Education and Health Measures are decided, Consultancy Measure is also often given according to the parent's current needs.

The literacy levels of parents of children receiving Consultancy Measure have been discussed frequently in the literature. The parent's education levels of these children are pretty low (Mutluoğlu, 2019, p. 109). As a result of the low level of education, these parents who cannot provide proper and sufficient guidance to their children also have low employment status and income levels, which increases the risk status of the children (Arıkan, 2021, p. 257). Similarly, in a different study, it was found that half of the parents of children receiving Consultancy Measure were divorced, in addition to having a low education level (Durduran et al., 2024, p. 50). In cases such as arguments, fights, and contentious divorce processes between parents, Consultancy Measure is essential because children are damaged (Akdağ, 2023, p. 157). Parents generally state that the Consultancy Measure has improved them in terms of psychological support, spiritual well-being, getting rid of negative behaviors, gaining awareness about raising children, gaining awareness about themselves, enhancing communication between spouses, guidance, and becoming aware of the institution's different services (Mutluoğlu, 2019, p. 123). Considering that the parents of children are at risk of crime generally have low education levels and are in adverse conditions, improving the outcomes of the parents is essential in contributing to the long-term development of the child. In addition to counseling the child, the child's outcomes can be improved by informing and guiding parents on issues such as education, health, and employment. The complex structure of the family reveals the need to support all members of the family, as well as the child. Nonetheless, its functionality also needs to be supported as it accommodates different dynamics within the family system. In this sense, Consultancy Measure, which has a broad scope and prioritizes support for the whole family, targets

not only the child and parent but also the family dynamics. Therefore, family support is essential for reinforcing a child's progress during counseling and sustaining those improvements afterward.

Home visits with The Consultancy Measure are not a practice specific to Türkiye. Home visit programs have become increasingly popular in the United States because supporting children with different characteristics in their living spaces is considered a valuable and effective strategy (Tunçer, 2019, p. 140). It is also important to consider at-risk children within various ecological systems and assess how their environment's elements impact the child's development. In this sense, family group conferencing in the United States is an intervention that encourages collaboration by including different individuals, such as extended family members, in addition to social workers and parents (Olson, 2009, p. 53). Unlike family group conferencing, the Consultancy Measure involves separate sessions with the child and parent. It uses collaboration when deemed necessary.

Consultancy Measure and Family Functioning

Family functioning is a term that indicates how well family members get along with each other and work together (Bagherabadi et al., 2020, p. 2). When a family experiences a crisis and family functioning is affected, Consultancy Measure steps in to resolve this crisis, restore functionality to the family, and ensure that the child grows up in a functional family (Bağdat, 2018, p. 63). Family is an institution that protects the child from all kinds of risks and dangers (İzci, 2020, p. 141). Since children have a sensitive structure, they can be guided correctly about the difficulties in their lives in a family environment where they are approached with love and tolerance (Avcı & Can, 2020, p. 11). Günaydın (2022, p. 63) found that if family functionality is high for adolescents who receive Consultancy Measures, the social support they receive from their friends and teachers is also high. For these reasons, the decision made by the judge about the child prioritizes the child being supported while living with the family. In this sense, the most applied decision by the court in Türkiye is the Consultancy Measure (Arıkan, 2022, p. 140-141). It is vital for the family institution to survive by improving family functionality and for the child to benefit from this family institution at the maximum level. With this consciousness, Türkiye has a ministry directly supporting families and child welfare. In this regard, The Ministry of Family and Social Services is one of the most significant stakeholder institutions supporting families and children in Türkiye and is among the executors of Consultancy Measure (Aktay, 2020, p. 78). Thus, family functionality, as one of the predictors of child well-being, is among the critical targets of the Consultancy Measure.

Many studies in the literature emphasize that children in families with impaired family functioning are more in need of Consultancy Measure and that the child's involvement in crime arises from this impaired functioning. In this regard, Tekgöz-Obuz (2019, p. 254) put forward that, according to the child's perception, the lack of a positive family environment is associated with being dragged into crime. Similarly, it is reported that the probability of the child experiencing abuse increases as a result of risk factors related to family dynamics (Bayrak & Ekici, 2021, p. 443). In this sense, Karakuş

and Tekin (2012, p. 42) claim that children whose physiological and psychological needs are not met by the family will look for new environments to satisfy these needs and make many mistakes when they cannot return to the family as a safe haven. From this point of view, a functional family reduces the child's exposure to outside risk factors by reducing dependency on others while meeting the child's needs. If the family begins to lose functionality or does not know how to help the child with this functionality, Consultancy Measure comes into play (Dursun & Atamtürk, 2023, p. 173; Öztürk et al., 2024, p. 169). When the practitioner contacts the family and child together, they can regain their healthy functioning during Consultancy Measure (İzci & Mazman, 2021, p. 161). In addition, it would be helpful to include individuals with whom the child is directly related, such as teachers, in the studies within the scope of the Consultancy Measure. (Bolat & Özkoçak, 2020, p. 601). The teacher, who observes the child in school, can provide new information to the family. Within the scope of the Consultancy Measure, family dynamics can be strengthened thanks to the different systems that the practitioner brings together and makes a holistic evaluation (Bağdat, 2018, p. 45). Thanks to family-focused planned meetings, Consultancy Measure increases functionality by solving family problems (Bilgin, 2020, p. 33).

Various countries worldwide seek to enhance child welfare by improving the functionality of family systems. For example, social workers collaborate with families in Italy to enhance their functionality in promoting child welfare (Segatto et al., 2023, p. 343). Similarly, in Ireland, social services that aim to improve child welfare are attempting to increase family functionality in order to provide an optimal living place for the child (Devaney & Gregor, 2017, p. 1259). In parallel with the practices in the world, importance is given to considering the child within the family system in Türkiye. Even if family functionality is not always at the forefront in the child and parent sessions structured with the Consultancy Measure, practitioners who notice poor family functioning prioritize improving this situation.

Consultancy Measure and Practitioners

In Türkiye, the legal framework of Consultancy Measure is defined with sharp boundaries. The Consultancy Measure is regulated in detail by whom and within what framework it is implemented. The institutions that take responsibility for the implementation of the Consultancy Measure in Türkiye are the Ministry of Family and Social Services, the Ministry of National Education, and the Ministry of Justice (Elmacı, 2021, p. 416). The officers implementing the Consultancy Measure are professionals who graduated from institutions providing education in the fields of psychological counseling and guidance, psychology, sociology, child development, education, family and consumer sciences, and social work in accordance with Article 3/1-e of the Child Protection Law No. 5395 (Saruç & Güneş, 2014, p. 116). In terms of different practices around the world, the dual practitioner model, consisting of a psychology specialist focusing on the child and a social services specialist focusing on the family, is applied in Chile (de-Toro Consuagra et al., 2024, p. 57). On the contrary, in Türkiye, the Consultancy Measure is applied by a single practitioner and is expected to

continue both child and family interviews. Compared to Chile, in Türkiye, the Consultancy Measure practitioner, who has to manage the case alone, may need consultation and supervision support to progress effectively.

The Consultancy Measure decided by the judge to be applied to the child begins as soon as it is notified to the practitioner (Bolat & Özkoçak, 2020, p. 601). After the first meeting with the family, the Consultancy Measure is notified to the practitioner, the individual and family goals to be achieved are decided, and the "Implementation Plan" is prepared (Official Gazette, 2006). After a few individual and family goals are determined, the work to be done and who will be involved in these works are identified. The "Implementation Plan" prepared within the first 10 days for the notified Consultancy Measure is sent to the relevant court with the signatures of the practitioner, the child, and the parent. All these procedures are mandatory; if they are not carried out, the practitioners are considered not to have performed their duties as civil servants.

Consultancy Measure, subject to sanctions, has a strict working procedure. In the Consultancy Measure, the practitioner must meet with the child every week and with the family at least once every two weeks and provide the family with the necessary guidance on how to raise the child and cope with other problems encountered (Hopancı et al., 2019, p. 16-17). Every three months, a report about the Consultancy Measure is sent to the court by the practitioner (Dursun & Atamtürk, p. 178). This report, called the "Implementation Evaluation Report", reports how much of the "Implementation Plan" targets have been achieved. Unlike the Consultancy Measure carried out in Türkiye, there are differences in practices worldwide. Lin and Lee (2016, p. 1136) indicate that in the United States, family preservation program workers are expected to spend at least 5-12 hours per week, but they have fewer than 6 cases so that they can do intensive work with a low workload. On the contrary, they add that in similar practices in Taiwan, social workers cannot allocate enough time because they have caseloads of more than 50. In Türkiye, the Consultancy Measure is applied by officials in different ministries with different workloads, making it difficult to assess their workload and how much it affects the services they provide. Based on the example of the United States and Taiwan, employing a sufficient number of practitioners and optimizing their workload is a critical issue in order to work intensively on their Consultancy Measures.

The complete and accurate implementation of the Consultancy Measure is crucial. If the Consultancy Measure is insufficient and inconclusive, the implementation of the Care Measure comes to the fore (Tokuç & Duyan, 2021, p. 53). In other words, if the practitioner concludes that the Consultancy Measure is no longer functional and the child's outcomes are deteriorating, the child may be removed from the family and placed in institutional care as a last resort. Since this situation is undesirable, it is critical that the practitioner should effectively support the child within the scope of the Consultancy Measure in the family. In this regard, Öztürk et al. (2024, p. 183) claim that practitioners experience difficulties in achieving their goals in Consultancy Measure decisions. Likewise, Aldemir (2011, p. 101) indicates that there are problems in the Consultancy Measure application, such as workload,

lack of personnel, lack of support from other public institutions, and lack of continuity of meetings. These findings, obtained in the thesis published by Aldemir in 2011, were also emphasized in other studies conducted in the following years. In the study of Mutluoğlu (2019, p. 125-126), it was found that practitioners who applied Consultancy Measures in addition to their work in their own institution could not carry out effective Consultancy Measures due to lack of time and workload. In this study, it is suggested that it would be more beneficial to establish a unit that will only deal with Consultancy Measure files and their implementation. More importantly, Akay et al. (2019, p. 910) indicate that the Consultancy Measure sometimes seems to be done as a formality on paper due to the mandatory assignment rather than volunteering and the workload. Many studies report that the Consultancy Measure should be communicated to the practitioner voluntarily to avoid being perceived as additional work (Başar, 2023, p. 41). Furthermore, there is a need to establish a unit that specializes solely in implementing Consultancy Measure decisions and does not have any other additional work (Bağdat, 2018, p. 1; Bayoğlu, 2013, p. 32). Although the Consultancy Measure was put into practice with the Child Protection Law in 2005 and has been researched in very few studies, most of which have mentioned the workload in practice. The psychological counselors working in the Ministry of National Education are expected to implement the Consultancy Measure decision while continuing their work with students in school during working hours. Similarly, officers from various professions working at the Ministry of Family and Social Services are expected to implement Consultancy Measures in addition to the entire workload they do in their workplaces. Apart from the fee given for the first application, no extra payment is provided for other Consultancy Measure applications, and each application expected after the first file is expected to be done free of charge as the institution's work. All studies addressing the flaw in practice only emphasize the need to establish a particular unit that implements only Consultancy Measure decisions, but it is noticeable that this request has not been realized for many years. The thorough implementation of the theoretical idea of the Consultancy Measure, which is quite essential, can further improve the progress made in the development of the child welfare field in Türkiye.

The practitioner in the field of social work needs to have a holistic view (Sağlam, 2024, p. 97). The Consultancy Measure practitioner should consider the child and the systems, such as the family and school in which the child is involved (Karadağ & Kolbüken, 2022, p. 98). From this point of view, Consultancy Measure is an application area that is more comprehensive than other measures and includes others (İzci & Mazman, 2021, p. 161). Families also mention that practitioners should involve other systems during the Consultancy Measure (Tekgöz-Obuz, 2019, p. 248). Taken all together, Consultancy Measure creates an intensive process that requires frequent meetings and is expected to involve many systems in practice. Nevertheless, practitioners clearly need time, energy, and motivation to carry out the Consultancy Measure process effectively. However, there is no unit specialized in this field in Türkiye yet. Moreover, there is currently no feedback mechanism to measure whether the Consultancy Measure is carried out effectively and to what extent the expert works successfully with the cases (Bağdat, 2018, p. 103). Even if feedback mechanisms are

currently established, It can be predicted that practitioners may benefit less from feedback with low effort due to high workload. That is why specialized units are needed. If specialized units are established for Consultancy Measure decisions in Türkiye, a more effective application can be achieved by changing practitioners' perceptions. Since it envisages therapeutic and informative meetings with individuals who have experienced traumatic life events, it would be beneficial for Consultancy Measure practitioners to receive more training and be supported to carry out more effective work. Currently, Consultancy Measure practitioners receive payment for their first application, continue the application using the institution's facilities, communicate with the court through the institution, and proceed in coordination with stakeholder institutions. If practitioners carry out their practices with less workload, more feedback, and on a voluntary basis, the efficiency of the practices will increase exponentially.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Child welfare is on the agenda all over the world. In this regard, countries implement numerous child welfare policies. Since children are a disadvantaged group, countries prioritize this area specifically. The fact that children are a vulnerable group necessitates their protection. The greatest protector and supporter of children is their families. However, families may not always be able to provide sufficient support to their children or may themselves be in need of support. In this case, it is wrong to separate the children directly from their families and take them into institutional care because the optimal environment for the development of children is the healthy family. With this awareness, countries like the United States take various precautions and implement support programs before institutional care. Since Türkiye is aware of this need, it enacted the Child Protection Law No. 5395 in 2005 and initiated the Consultancy Measure application, which aims to support the children and their families. The practices of countries worldwide focus on evaluating the child within the family system and shed light on the factors that impact the child, including other ecological systems. Since the most basic system is the family, family functionality is the main target of the countries for the optimal development of the child. At this point, The Consultancy Measure in Türkiye considers the child within the family system and aims to eliminate the risk situation within different systems. Unlike models in other countries where more than one practitioner acts in coordination, the Consultancy Measure requires consultation and supervision support since it involves a single practitioner. While it is sufficient for mild cases to be handled by a single practitioner within the scope of The Consultancy Measure, it may be beneficial to appoint more than one practitioner for cases that are considered to be a serious risk for the child.

Consultancy Measure, whose legal framework is clearly defined, has been widely applied in Türkiye from the past to the present but has remained barren regarding research. There are a small number of theses and research articles on Consultancy Measure, with almost no resources in English. It is

thought that this study is crucial in terms of introducing the Consultancy Measure practice, which is unique to Türkiye, to foreign literature. Being the first review on this subject that is written in English, the study makes a great contribution to the field. Another strength of this study is that the authors are practitioners of Consultancy Measure, so they can effectively evaluate the literature findings with real-life practices of Consultancy Measure. Consultancy Measures applied in line with the legal framework do not differ in practice, but there are long-standing, agreed-upon suggestions in the literature to increase its effectiveness. In this sense, literature findings have reported similar results for many years, but the fact that this parallel change has not been achieved in practice is a significant handicap. Several thesis and research articles suggest that establishing a specialized unit for the Consultancy Measure may be beneficial in order to regulate the workload and strengthen the feedback mechanism. Since the Consultancy Measure is critical for children and their families, there is a need for immediate changes regarding this application. Gender-specific studies should be conducted in Turkish literature on this subject because some findings suggest the significance of gender as a variable.

The current situation of the parents, as well as the practitioners, has a considerable impact on the child. Since children are with their families more than the practitioners, their families are strengthened through Consultancy Measure. Family members guided by the practitioner provide the child with information and support they could not provide before. It is claimed that a dysfunctional family is at the root of child problems such as involvement in crime, abuse, withdrawal from education, and mental health problems. That is why the practitioner supports the child and family members by interviewing them together and examining the family dynamics in detail. If parents are supported with their children and family functionality is restored, the Consultancy Measure is terminated, and the family is expected to become a protective factor for the child. Taken all together, the desired change of the child is not possible only with the child's own efforts and the work of the practitioner; at this point, the well-being of the parents must be improved by ensuring family functionality. Thus, the four pillars of the Consultancy Measure are children, parents, family functioning, and practitioners.

Ministries and relevant stakeholders in Türkiye are making great efforts to carry out the Consultancy Measure. It is obvious that the benefits of the Consultancy Measure will increase due to a few adjustments made in light of the findings of the literature. Consultancy Measure, developed and implemented specifically for Türkiye, is trying to be an important and successful policy proposal that can be implemented in the field of child welfare for all countries.

CONTRIBUTION OF RESEARCHERS

The authors contributed equally to the study.

DECLARATION OF INTEREST STATEMENT

The authors declare that they have no conflict of interests.

REFERENCES

- Aka, V., & Güngör, F. (2018). Çocuklara yönelik yerel yönetim uygulamaları: Esenler Belediyesi örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(17), 187-214.
- Akay, S., Türk, F., Mercan, Ö., & Urtekin, F. (2019). Psikolojik danışmanların bakış açısından Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliği'nin incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 891-918.
- Akdağ, B. (2023). Sağlık tedbiri kapsamındaki çocukların çocuk psikiyatri perspektifinden değerlendirilmesi: bir ilçe örnekleme. *Current Perspectives in Social Sciences*, 27(2), 152-159.
- Aktay, M. (2020). İstismar ve ihmalin çocuk üzerindeki etkileri ve tedavisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1(2), 169-184.
- Alamelu, M. D., & Revathy, V. (2022). A study on poverty and health issues of children in India. *Journal of Positive School Psychology*, 369-373.
- Aldemir, V. (2011). *Çocuk Koruma Kanununun sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumunda uygulanmasına ilişkin bir değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arıkan, M. F. (2021). *Suçta sürüklenen çocukların benlik uyum düzeylerinin ve psikolojik semptomlarının incelenmesi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Arıkan, Ş. (2022). 6284 Sayılı Kanun kapsamında koruyucu, önleyici tedbirler ve kanundan yararlanacak kişiler. *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, 6(2), 103-155.
- Avcı, P., & Can, H. C. (2020). Koruma altında yetişmiş bireylerin görüşleri doğrultusunda sporun yaşam becerilerine etkisi. *Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi*, 2(1), 10-17.
- Aykul, M. (2019). *Korunmaya ihtiyacı olan çocukların sosyal gelişiminde çocuk evlerinin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Bağdat, C. (2018). *5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunundaki danışmanlık tedbirinin sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi; Ankara örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi. İstanbul.
- Bagherabadi, F., Nikpeyma, N., & Pashaeypoor, S. (2020). Association between children's social skills and developmental function of family in Iran. *Shiraz E-Medical Journal*, 21(11).
- Baral, R. (2023). Exploring the prominent role of social institutions in society. *International Research Journal of MMC (IRJMMC)*, 4(2), 68-74.
- Başar, M. (2023). Türkiye'de çocuk koruma alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 31-49.
- Bayoğlu, F. (2013). *Danışmanlık tedbiri alan çocuklar ile suça sürüklenme riski bulunan çocukların kişisel ve sosyal değişkenler açısından karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

- Bayrak, N. G., & Ekici, D. (2021). Çocuk istismarında aile dinamiklerine yönelik risk faktörleri ve koruyucu-önleyici müdahaleler. *Journal on Mathematic, Engineering and Natural Sciences (EJONS)*, 5(18), 436-449.
- Bhabha, J. (2017). Arendt's children: Do today's migrant children have a right to have rights?. *Migrants and Rights*, 221-262.
- Bilgin, Ö. (2020). Çocuk koruma hizmetlerinde çocuk ihbar ve bildirimleri. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 26-37.
- Bilgin, Ö., & Erdem, N. (2019). Türkiye'de çocukların koruma altına alınma süreçleri. *Qualitative Studies*, 14(4), 50-66.
- Bilginer, Ç., Karadeniz, S., Hızarcı, S., Yılmaz, B. C., & Kandil, S. (2021). Suça sürüklenen çocukların adli psikiyatrik değerlendirme ve rapor sonuçları: İki yıllık retrospektif dosya taraması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 217-227.
- Bolat, G., & Özkoçak, V. (2020). Danışmanlık tedbirinin adli bilimlerle ilişkisi. *The Journal of Social Sciences*, 34(34), 597-604.
- Boyd, R. J., & Higgins, G. E. (2006). Can parental support mediate the link between low self-control and deviance?. *Criminal Justice Studies*, 19(3), 257-273.
- Bronfenbrenner, U. (2000). Ecological systems theory. In A. E. Kazdin (Ed.), *Encyclopedia of Psychology* (Vol. 3, pp. 129–133). Oxford University Press.
- Burroughs, M. D. (2020). Navigating the penumbra: Children and moral responsibility. *The southern journal of philosophy*, 58(1), 77-101.
- Çifci, E. G. (2009). Türkiye'de ve dünyada korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(19), 53-66.
- Conica, M., Nixon, E., & Quigley, J. (2023). Interparental relationship satisfaction from nine months to nine years and children's socioemotional competencies at nine years. *Journal of Child and Family Studies*, 32(7), 2175-2186.
- Darling, N. (2007). Ecological systems theory: The person in the center of the circles. *Research in human development*, 4(3-4), 203-217.
- de-Toro Consuagra, X., Sharim Kovalskys, D., & Fombuena Valero, J. (2024). Analysis of social work with families in the Chilean Child Protection System: Difficulties and challenges for the consolidation of the Clinical Approach. *Clinical Social Work Journal*, 1-13.
- Devaney, C., & Gregor, C. M. (2017). Child protection and family support practice in Ireland: A contribution to present debates from a historical perspective. *Child & Family Social Work*, 22(3), 1255-1263.
- Durduran, Y., Yücel, M., Küçükkendirci, H., Okka, B., & Gönen, N. (2024). Tıbbi sosyal hizmet birimine bildirilen vakaların incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(23), 41-54.
- Dursun, Y., & Atamtürk, E. (2023). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na yeni bir koruyucu önleyici tedbir önerisi: Rekreasyon ve spor tedbiri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (21), 172-190.

- Elmacı, D. (2021). Türkiye’de özel eğitim alanında korunmaya ihtiyacı olan çocuklar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 23(2), 409-429.
- Erbay, E., Güneş, D. K., Ege, A., Baksi, Y., & Civelek, F. (2015). 2010-2012 yılları arası koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının incelenmesi: Ankara 1. Çocuk Mahkemesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 26(2), 31-52.
- Erdal, L. (2014). Türkiye’de sosyal politika ve koruyucu aile hizmet modeli. *Sosyoekonomi*, 22(22).
- Erdoğan, T., & Tuncer, B. (2018). Çocuk açısından kurum bakımının olumlu ve olumsuz yönleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 474-484.
- Erükcü-Akbaş, G., & Öztürk, B. (2022). Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nde koruyucu aile sistemi: Fırsatlar ve güçlükler. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 83-99.
- Günaydın, H. (2022). *Danışmanlık tedbir kararı olan ergenlerin Aile ilişkileri ve Sosyal destek algılarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Hilton, J. M., & Desrochers, S. (2002). Children's behavior problems in single-parent and married-parent families: Development of a predictive model. *Journal of divorce & remarriage*, 37(1-2), 13-36.
- Hopancı, S., Koç, F., & Özkoçak, V. (2019). Erken yaşta evlendirilmiş Suriyeli çocuklar. *Researcher*, 7(4), 10-22.
- İzci, L. (2020). Türkiye ve İngiltere’de koruyucu aile sisteminin karşılaştırması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 140-163.
- İzci, L., & Mazman, İ. (2021). Sembolik etkileşimcilik çerçevesinden korunmaya muhtaç çocuklarda benlik. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 151-170.
- Karadağ, F., & Kolbüken, Y. Ç. (2022). Sağlık tedbiri kararı bulunan çocukların koruyucu/önleyici hizmetler kapsamında değerlendirilmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (19), 86-102.
- Karakuş, Ö., & Tekin, H. H. (2012). Çocuk koruma kanunu uyarınca haklarında danışmanlık tedbiri uygulanan çocukların özellikleri (Konya örneği). *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 29-44.
- Karataş, K., Aslan, H., Öztürk, A. B., & Albayrak, H. (2020). Cinsel istismara maruz kalan Türk vatandaşı ve mülteci çocukların durumu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 107-132.
- Kesmen, S. Y., & Jidauna, N. E. (2021). Africa after covid-19 discourse and implications for family life education. *International Journal of Sustainable Development*, 25.
- Kılıç, A. K., & Tekin, H. H. (2019). Sosyal hizmet uzmanlarının korunmaya muhtaç çocuk birimlerinde ihmal ve istismar vakalarına verilen hizmetlerin niteliğine ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(3), 843-865.
- Krohn, M. D., Larroulet, P., Thornberry, T. P., & Loughran, T. A. (2019). The effect of childhood conduct problems on early onset substance use: An examination of the mediating and moderating roles of parenting styles. *Journal of Drug Issues*, 49(1), 139-162.

- Kuruca, M. Y., & Işıkcı, Y. M. (2022). Türkiye’de çocuk mahkemelerinin kurulmasına yönelik kamu politikası analizi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 48-70.
- Lin, C. H., & Lee, M. J. (2016). A comparative policy analysis of family preservation programs in the US and in Taiwan. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 1131-1144.
- Madosky, S. J. (2015). *Facilitating a change of mind about father God through mentoring of the fatherless*. Doctoral Thesis. Liberty University, Virginia.
- Maheshwari, A. (2021). Rights of status of illegitimate children in India. *Indian JL & Legal Rsch.*, 3, 1.
- Meynert, M. J. (2018). Intersections between Western and Indian childhoods. *Social Sciences*, 7(1), 29-35.
- Ministry of Justice. (2024). Penitentiary institution statistics. Retrieved January 10, 2024, from <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1406202411542920052024105217Haber%20B%C3%BCIteni%20-%20CTE%20%2020%20May%C4%B1s%202024.pdf>
- Murray, K. W., Haynie, D. L., Howard, D. E., Cheng, T. L., & Simons-Morton, B. (2013). Adolescent reports of aggression as predictors of perceived parenting behaviors and expectations. *Family Relations*, 62(4), 637-648.
- Mutluoğlu, M. E. (2019). *Danışmanlık tedbiri sürecine yönelik bir karma yöntem araştırması*. Yüksek Lisans. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Official Gazette. (2006). Regulation on the implementation of protective and supportive measure decisions issued according to the Child Protection Law. Retrieved June 18, 2024, from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/12/20061224-1.htm>
- Official Gazette. (2008). Communicatory on the implementation procedures and principles of consultancy measure decisions. Retrieved June 22, 2024, from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/10/20081025-6.htm>
- Olson, K. B. (2009). Family group conferencing and child protection mediation: Essential tools for prioritizing family engagement in child welfare cases. *Family Court Review*, 47(1), 53-68.
- Özcan, G. (2023). Çocuk hakları ihlali ve çocuk istismarı açısından çocuk Youtube kanalları. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 64-72.
- Özgen, G. (2015). *5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında danışmanlık tedbiri uygulanan adölesanların depresyon düzeyleriyle anne-baba tutumları ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Öztürk, A. B., Albayrak, H., Karataş, K., & Aslan, H. (2021). Dynamics of child marriages among Syrian and Afghan refugees in Turkey. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 251-269.
- Öztürk, A. B., Albayrak, H., Karataş, K., & Aslan, H. (2024). Cinsel istismara karşı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında verilen tedbirlere yönelik meslek elemanlarının değerlendirmeleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (62), 167-188.

- Parlak, S., & Çelebi, Ç. D. (2018). Çocuk adalet sisteminde çalışan sosyal çalışma görevlilerinin uygulamaya yönelik algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 163-189.
- Pelit, K., & Alkan, M. F. (2022). Suça sürüklenen çocukların sosyo-demografik ve suç özelliklerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 51-65.
- Riyadi, S., Sa'idah, S., Safar, M., Sari, M., & Arifin, A. (2023). The active role of teachers: Building the foundation of character education through elementary school. *Jurnal Scientia*, 12(03), 3256-3262.
- Romman, H. A. H. A. (2013). Patterns of antibiotic use among children. *International Journal of Medicine and Medical Sciences*, 5(6), 264-272.
- Sağlam, Ö. (2024). Gerontoloji ve psikososyal müdahale: Olgu sunumu. *Aydın Sağlık Dergisi*, 10(1), 87-101.
- Salloum, A., Dorsey, C. S., Swaidan, V. R., & Storch, E. A. (2015). Parents' and children's perception of parent-led Trauma-Focused Cognitive Behavioral Therapy. *Child abuse & neglect*, 40, 12-23.
- Saruç, S., & Güneş, D. K. (2014). Suça sürüklenen çocuklar hakkında hazırlanan sosyal inceleme raporlarının mahkeme kararlarına etkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 109-132.
- Segatto, B., Dal Ben, A., Genre Bert, S., & Benbenishty, R. (2023). Family support as a working style in child protection in Italy: A comparative study on social workers' child welfare attitudes. *Child & Family Social Work*, 28(2), 337-345.
- Shawler, P. M., & Sullivan, M. A. (2017). Parental stress, discipline strategies, and child behavior problems in families with young children with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 32(2), 142-151.
- Shemesh, E., Newcorn, J. H., Rockmore, L., Shneider, B. L., Emre, S., Gelb, B. D., ... & Yehuda, R. (2005). Comparison of parent and child reports of emotional trauma symptoms in pediatric outpatient settings. *Pediatrics*, 115(5), e582-e589.
- Solís, M. V. (2021). Puerto Rican adolescents' visits to the island, familial ethnic socialization, and cultural orientation. *Journal of Social Issues*, 77(4), 1213-1233.
- Stewart, E. A., Simons, R. L., Conger, R. D., & Scaramella, L. V. (2002). Beyond the interactional relationship between delinquency and parenting practices: The contribution of legal sanctions. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 39(1), 36-59.
- Suchman, N. E., & Luthar, S. S. (2001). The mediating role of parenting stress in methadone-maintained mothers' parenting. *Parenting: Science and Practice*, 1(4), 285-315.
- Swenson, C. C., & Schaeffer, C. M. (2019). Who's in the child's corner: Bringing family, community, and child protective services together for the protection of children. *International journal on child maltreatment: research, policy and practice*, 2(3), 143-163.
- Szczot, E. (2016). Family in the face of globalization. *Philosophy and Canon Law*, (2), 253-267.

- Tekeli, E., & Çetli, E. (2019). Çocuklara yöneltilen cinsel suçların hukuki boyutu. *Electronic Turkish Studies*, 14(5).
- Tekgöz-Obuz, A. (2019). *Ekolojik sistem yaklaşımı kapsamında suça sürüklenen ve hakkında danışmanlık tedbir kararı verilen çocuklara yönelik nitel bir çalışma*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tekin, Y. (2021). Koronavirüs salgınında çocukların aile içi şiddetten korunması. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 4(7), 209-232.
- Testa, M. F., & Kelly, D. (2020). The evolution of federal child welfare policy through the Family First Prevention Services Act of 2018: Opportunities, barriers, and unintended consequences. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 692(1), 68-96.
- Thoresen, S., Jensen, T. K., Wentzel-Larsen, T., & Dyb, G. (2016). Parents of terror victims. A longitudinal study of parental mental health following the 2011 terrorist attack on Utøya Island. *Journal of anxiety disorders*, 38, 47-54.
- Tokuç, H., & Duyan, V. (2021). Sosyal medya, aile ve çocuk etkileşiminin çocuk hakları bağlamında incelenmesi. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 46-66.
- Tösten, R., Han, B., & Anik, S. (2017). The impact of parental attitudes on problem solving skills in high school students. *Universal Journal of Educational Research*, 5(1), 170-174.
- Tuncel, T. R. (2016). *Suçta sürüklenmiş çocuklarda annenin ontolojik iyi-oluşu ile çocuğun öz-kontrol düzeyi arasındaki ilişkide temel psikolojik ihtiyaçlar ve biriciklik algısının aracılık etkilerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Tunçer, P. (2018). Çocuk ihmal ve istismarında kamu yönetiminin hukukî sorumluluğu. *Kesit Akademi Dergisi*, (14), 162-187.
- Tunçer, P. (2019). ABD’de Kamu Yönetiminin Çocuk İstismar ve İhmalini Önleme Çalışmaları. *Researcher*, 7(2), 132-166.
- Türk, H., Artan, T., & Ünlü, D. (2021). Kamu sorumluluğu ve sosyal hizmet perspektifinden çocukların çevrimiçi cinsel istismarı: Bir olgu sunumu. *Ombudsman Akademik*, 7(13), 227-251.
- Turkish Statistical Institute. (2024). Statistics of children coming to or brought to the security unit. Retrieved January 10, 2025, from: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Juvenile-Statistics-Received-Into-Security-Unit-2023-53674>
- Türkmen, M. ve Erükçü-Akbaş, G. (2021). Cinsel istismara maruz bırakılan çocuğa yönelik danışmanlık tedbiri: Güçlendirme yaklaşımı temelinde bir vaka sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(4), 1587-1606.
- Ünal, A. (2019). *Çocuk ağır ceza mahkemelerinde hükme bağlanan parrisid vakalarının kriminolojik özellikleri*. Doktora Tezi. İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi, İstanbul.
- Ünver, H., & Karakaya, I. (2019). Çocuk ve ergen psikiyatrisinde özelleşmiş bir travma polikliniği deneyimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 298-303.
- Yeniyol, K. (2019). *Çocuk koruma kanununda yer alan tedbirlerin çocuk sağlığına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.

- Yılmaz, İ. H. (2023). Parental effects on children regarding interactions with outgroups: parent-child similarities in migrant and host groups in Türkiye. *İstanbul University Journal of Sociology*, 43(1), 27-39.
- Zorbaz, O., & Bilge, F. (2019). Suça sürüklenen çocukların değerlendirilmesinde ekolojik sistem yaklaşımının kullanımı: Olgu sunumu. *Sosyal Politika  alışmaları Dergisi*, 19(44), 793-813.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

“Mikro” ile “Makro”nun Mutsuz Evliliği: Klinik Sosyal Hizmet ve Toplulukla Çalışmanın Birlikteliği Mümkün mü?

The Unhappy Marriage of “the Micro” and “the Macro”: Is the Coexistence of Clinical Social Work and Community Work Possible?

Çiçek Nilsu VARLIKLAR DEMİRKAZIK¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü,
c.n.varliklar.demirkazik@aybu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4576-9991

Başvuru: 15.02. 2024
Kabul: 27.01.2025

Atıf: Varlıklar Demirkazık, Ç. N. (2025). “Mikro” ile “Makro”nun mutsuz evliliği: klinik sosyal hizmet ve toplulukla çalışmanın birlikteliği mümkün mü? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 36(1), 169-190.
DOI: 10.33417/tsh.1437763

ÖZ

Makro uygulamanın bir müdahale yöntemi olan toplulukla çalışma ve mikro uygulamanın bir müdahale alanı olan klinik sosyal hizmet, çok uzun zamandır gerek literatürde gerekse pratikte birbirlerinden ayrı alanlar olarak ele alınmaktadır. Halbuki sosyal hizmetin bilgi, değer ve beceri temeli bize bunun tam tersini söyler; sosyal hizmete içkin pek çok özellik bu ayrışmayı anlamsız kılar. Sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması çokdisiplinliliğe bu kadar vurgu yaparken, yapılan her araştırma mikro-mezo-makro önerilerle bitirilirken birliktelik üzerinde durmak yerine alanı niye keskin çizgilerle ayırıyoruz? Bu makale dünyadan mikro-makro ortaklığıyla ilgili iyi uygulama örneklerini derleyerek odak noktasını ayırışmadan ziyade birlikteliğe çekmeyi amaçlamaktadır. Dünyadaki konjonktürel durum ve sosyal bilimlerdeki tartışmalarla şekillenen sosyal hizmet eğitimi ve uygulamasındaki mikro-makro ayrışması tartışılmıştır. İyi uygulama örnekleri kadına yönelik şiddet, sağlık, eğitim ve insan hakları alanlarından seçilerek mikro ve makronun ortak ve birbirini tamamlayan/kapsayan yanlarına vurgu yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: İyi uygulama örnekleri, klinik sosyal hizmet, sosyal hizmet uygulaması, toplulukla çalışma

ABSTRACT

Working with the community, which is an intervention method of macro practice, and clinical social work, which is an intervention area of micro practice, have been treated as separate fields both in the literature and in practice for a very long time. However, the knowledge, value and skill basis of social work tells us the opposite; many features inherent in social work make this distinction meaningless. While social work education and practice puts so much emphasis on multidisciplinary, why do we divide the field with sharp lines instead of focusing on unity, while every research is concluded with micro-meso-macro suggestions? This article aims to draw the focus on togetherness rather than separation by compiling good practice examples of micro-macro partnerships from around the world. The micro-macro distinction in social work education and practice, shaped by the cyclical situation in the world and discussions in social sciences, is discussed. Good practice examples were selected from the fields of violence against women, health, education and human rights, and the common/complementary/inclusive aspects of micro and macro were emphasized.

Keywords: Good practice examples, clinical social work, social work practice, community work

GİRİŞ

Heidi Hartmann 1979'da yazdığı "Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği: Daha İlerici Bir Birlikteliğe Doğru" adlı makalede pek çok ortak noktası bulunan ama bir yandan da sürekli çatışma içerisinde olan Marksizm ve Feminizmin bu ilişkisini mutsuz bir evliliğe benzetmişti. Sosyal hizmet alanındaki mikro-makro çatışması da benzer bir ilişkilenebilir hatırlattı bana. Makro uygulamanın bir müdahale yöntemi olan toplulukla çalışma¹ ve mikro uygulamanın bir müdahale alanı olan klinik sosyal hizmet, çok uzun zamandır gerek literatürde gerekse pratikte birbirlerinden ayrı alanlar olarak ele alınmaktadır-her ne kadar sosyal hizmetin bilgi, değer ve beceri temeli bize bunun tam tersini söylese de. Sosyal hizmete içkin pek çok özellik bu ayrışmayı anlamsız kılıyor fakat gerçeklikte işleyen süreç bu şekilde gelişmiş durumda. Ben de bu gerçekliği görmezden gelmemek adına iki alanın ayrışmasına değinmek istedim ama küçük bir farkla; iki alanın ortak ve birbirini tamamlayan/kapsayan yanlarına vurgu yaparak.

Sosyal hizmetin iki alanının birlikteliğiyle ilgili bir makale yazarken hem makro hem mikro alanın kendine has yönlerini takdir edebilmek gerekiyor. Bu sebeple kendimi şanslı saydığım bir özellikle işe başladım; sosyoloji lisans eğitimimin makro bakış açısıyla klinik odaklı sosyal hizmet doktora eğitimimin mikro bakış açısını harmanlayarak. Bu süreci ilerletmek kafamızdaki etiketlerden sıyrılmayı da içine alıyor çünkü hem Türkiye'de hem dünyada sosyal hizmet uzmanları çoktandır makrocu-mikrocu diye bölünüyorlar ve bu ayrışma özellikle uygulama alanını sınırlandırıyor. Sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması çokdisiplinliliğe bu kadar vurgu yaparken, yapılan her araştırma mikro-mezo-makro önerilerle bitirilirken birliktelik üzerinde durmak yerine niye keskin çizgilerle ayırıyoruz alanı? Bu makale dünyadan mikro-makro ortaklığıyla ilgili iyi uygulama örneklerini derleyerek odak noktasını ayrışmadan ziyade birlikteliğe çekmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle makro ve mikro uygulamanın kısa bir tarihi sunulmuş, ardından mikro-makro ayrışmasına dair literatür aktarılmıştır. İki alanın ayrışan anlatısından sonra uygulama için gerekli ortak beceriler üzerinde durulmuş ve dünyadan iyi uygulamalar örneklenmiştir. Son olarak mikro-makro ayrışmasını kırmak adına bazı önerilerde bulunulmuştur.

KISA BİR TARİHSEL DEĞİNİ

Payne (2005:15) modernizmin bir ürünü olan sosyal hizmetin Batı ülkelerindeki Hristiyan kiliselerinin refah sağlama rolünün yerini seküler şekilde doldurduğunu söylemiştir. Buradaki büyük fark bireysel ahlaki bir sorumluluk olarak görülen yardım geleneğinin artık sosyal adalet çerçevesinde kurumsallaşmasıdır. İlk örneklerinin 1800'lerin sonlarında İngiltere'de görüldüğü, ardından ABD'de de gelişen yerleşim evleri (*settlement house*) hareketi, kurulan toplum merkezleri sayesinde makro

¹ "Toplulukla çalışma" tanımı "*community work*" teriminin Türkçe'ye doğru çevrilmiş halidir fakat Türkçe literatürde karşımıza çoğunlukla "toplumla çalışma" şeklinde çıkmaktadır. Bu yanlış çeviriyi sürdürmemek adına biz "toplulukla çalışma" şeklinde kullanmayı tercih ettik. Detaylı bir tartışma için bkz: (Tomanbay, 2014)

uygulamalarda bulunmanın ilk örneklerini oluşturmuştur. İngiltere ve ABD'deki aşırı sanayileşme çok büyük bir göç dalgası yaratmış, kent yoksullarının hızlı artışı hem acil hizmet sağlanmasını hem de sosyal reformları gerekli kılmıştır. Yoksulluk artık "bireysel bir yetersizlik" olarak kodlanabilecek seviyeyi çoktan geçmiştir. Tabii ki vahşi kapitalizmin insanları sömürsü karşısında işçi sınıfı mücadelelerinin ve ABD İç Savaşı sonrası siyahilerin hak kazanımlarının da haksızlıkların yapısal sorunlarına yaptığı vurguyla toplumsal dönüşümdeki rolünü unutmamak gerekir. Fook (akt: Akbaş, 2014:3) sosyal sorunları birey merkezli gören patolojik bakış açısına karşı bütüncül bir bakış açısı geliştirmeyi başaran yerleşim evleri hareketinin sosyal hizmetin "çevresiyle birlikte birey" bakış açısını doğuran temellerini attığını söylemiştir. Jane Addams'ın ABD'deki yerleşim evi deneyimini anlatırken toplumsal ilerlemenin örgütlenmiş ortak bir ruhla gerçekleşebileceği ve bunun için kültürel, eğitim ve yardım faaliyetlerinin beraber uygulanması gerektiği fikri önemlidir (Kaya, 2017). Bu dönemde kurulan toplum merkezlerinin yeni kurulan ulus-devlete erdemli vatandaş yetiştirme görevinin olduğunu söylemek de mümkündür (Buz & Ayyıldız, 2019). Hatta Kongar (1972:4) sosyal çalışmanın kapitalist kalkınma sonucu ortaya çıkan toplumsal yaraların sarılması çabasından doğduğu, böylece bireylerin yeni sosyo-ekonomik yapıya uyumlarının sağlandığı tespitinde bulunmuştur. Akbaş (2015:10) yeni kurulan ulus devletlerin uyumlaştırıcı, düzenleyici ve normalleştirici işlevine katkı veren sosyal çalışmanın temellerini oluşturan yerleşim evleri hareketini eleştirel bir gelenek başlatıcı olarak değerlendirmeyip bunun için 1960'ları beklememiz gerektiğini söylemiştir.

Eleştirel olmasa da bütüncül bir bakışı temsil eden bu hareketten sonra yapısal sorunlara odaklanmaktansa sosyal hizmette biraz daha "tıbbi" bir bakış açısına geçildiğini söylemek mümkün. Yapısal sorunlara odaklanılarak yapılan müdahalelerin daha "muhalif" ve belki de "tehlikeli" algılanması meslekleşme yolunda olan sosyal hizmetin sosyal sorunların yarattığı toplumsal düzeni tehdide bakış açısını daha belli sınırlarda ele almasına yol açmıştır. Bu profesyonelleşme sürecinde devlet sosyal hizmetlerin kapsamı ve yasal düzenlemelerinin içerisine dâhil edilmiş ve sosyal hizmet uygulamaları devlet eliyle yürütülmeye başlanmıştır (Öter & Çiçek, 2023). Mary Ellen Richmond'un 1917 yılında çıkan "Sosyal Teşhis" kitabı sosyal hizmette uzun zamanlar kullanılmıştır ve buradaki "teşhis" kelimesinden de çıkarımda bulunabileceğimiz üzere sosyal sorunlar tedavi edilmesi gereken şeyler olarak ele alınmıştır. Bu kitapta her ne kadar var olan deneyim aktarımlarının mezo ve makro uygulamaya da esin kaynağı oluşturacağı düşünülse de Richmond bireyi odak noktasına koyarak mikro uygulama için yol gösterici olmuştur (Başçılar, 2020). İki büyük dünya savaşı ve bunların arasında yaşanan Büyük Buhran dünyada bir sistem eleştirisini beraberinde getirse de sosyal hizmetin bakış açısında bir değişim yaşanmamıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası özellikle Batı'da gelişen "refah devleti" anlayışı sosyal düzeni bir süre sağlamış ve refahın dağılımının devlet eliyle gerçekleşeceği fikri daha da kabul görmüştür. 60'larda gerçekleşen devrimci dalgalar ise pek çok alanda değişime neden olmuştur. 1970'ler dünyada refah devleti fikrinin iyice çökmeye başladığı

yıllardır. Refah devletinin sosyal adalet, eşitlik getireceği iddiası gerçekleşmemiş, bunlar gerçekleşmediği gibi neoliberal piyasa ekonomisi dünyaya egemen olmaya başlamış ve sosyal adaletsizlikler daha da derinleşerek insan sömürüsü daha da artmıştır. Bu noktada sosyal hizmet de sistemi sorgulamaya başlamıştır. Bailey ve Brake (1975) sosyal hizmet literatürüne “radikal sosyal hizmet” kavramını kazandırmış ve bireyci yaklaşım tartışmaya açılarak sosyal sorunların toplumsal kökenleri yeniden vurgulanmıştır. Özellikle 1980’lerle birlikte gelişmeye başlayan feminist sosyal hizmet, ırkçılık karşıtı ve çok kültürlü sosyal hizmet, baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet, Marksist sosyal hizmet, yapısal sosyal hizmet gibi eleştirel modeller (Akbaş, 2015: 14) sayesinde uygulamada da dönüşümler gerçekleşmiştir. Kimlik siyaseti ve kültürel duyarlılık anlayışı özellikle topluluklarla çalışma noktasında sosyal hizmet uygulamasına büyük katkı sağlamıştır.

1980’lerin eleştirel düşüncesi her ne kadar çok değerli olsa da bir yandan da hızla güçlenen neoliberalizm sosyal hizmet uygulamasının çoğunlukla mikroda kalmasına neden olmuştur. Dünyanın her tarafında uygulamaya konan neoliberal politikalar devletin ekonomi ve refahtaki yerini azaltır, piyasa ekonomisini hâkim kılarken ideolojik olarak da yükselen toplum bilincini bireysele çekmeye çalışmıştır. Thatcher’ın “Toplum diye bir şey yoktur. Birey olarak erkekler ve kadınlar, bir de aileler vardır” sözü bu ideolojiyi çok net açıklamaktadır. Bu zihniyetin sosyal hizmet uygulamasına kaçınılmaz etkisinin klinikle sınırlanma olduğunu görebiliriz. Eğer ki bir toplulukla çalışma yapılacaksa da bunun uygulaması neoliberalizmle uyumlu gelenekselci ya da katılımcı yaklaşımlarla gerçekleştirilecektir, radikal yaklaşımlarla değil (Bürüngüz, 2021).

Oldukça kısa özetlenmeye çalışılan dünyadaki makro uygulamanın temel dinamiklerine değindikten sonra Türkiye’deki sınırlı makro uygulama örneklerine bakabiliriz. Türkiye’de sosyal hizmet disiplini ve mesleğinin resmi tarihi 1959 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsü’nün kurulmasıyla başlamış olsa da elbette kökenlerini Osmanlı dönemine kadar götürmek mümkündür. Toplulukla çalışma temelinde sayabileceğimiz verem savaş dispanserleri ve aile planlaması girişimleri Osmanlı’ya tarihlenmektedir. Veremle savaş 1940’lı yıllarda Genel Müdürlük’ün kurulmasıyla genişlemiş, açılan dispanser ve sanatoryumlarla hastalıkla mücadele edilirken sosyoekonomik güçlüklerle mücadele edebilmek için sosyal yardım komiteleri kurulmuştur (Genç Kuzuca vd., 2019). Nüfus sorunlarına yönelik ekonomik, toplumsal, siyasal, demografik ve diğer ortak toplumsal hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak amacıyla hazırlanan tedbir ve programları kapsayan nüfus politikaları ise Osmanlı’nın son döneminden başlayarak günümüze kadar değişiklikler göstererek devam etmiştir (Kayacan, 2022). Batı’daki yerleşim evleri hareketine benzeyen Türkiye’deki ilk örnek 1932 yılında açılıp toplum merkezi şeklinde işleyen Halkevleridir. Halkevlerinin kuruluşu dönemin tek partisi öncülüğünde olduğu için sivil örgütlenmeyle kurulan yerleşim evleriyle bu noktada benzerlik göstermemektedir. Kuruluşundan itibaren pek çok ilde açılması, eğitim ve kültür eğitimlerini içermesi, herkesin buralara katılım sağlayabilmesi ve ulu devletin “vatandaş” yetiştirmesindeki rolü açısından ise yerleşim evleriyle benzerliğini kurabiliriz. Toplum merkezlerine başka örnekler olarak Çok Amaçlı

Toplum Merkezleri, Türk Kızılay'ı tarafından yürütülen toplum merkezleri projesi, SHÇEK'in kapatılmasıyla Bakanlığa bağlanıp adı değişen Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM), belediyelerin kurduğu toplum merkezleri gösterilebilir (Buz ve Ayyıldız, 2019). Özellikle kent ve göçün ortaya çıkardığı sorunlarla başa çıkmak için yerel ve merkezi mücadele eden toplum merkezlerinde Tarlabası Toplum Merkezi ise hala devam eden çalışmalarıyla toplulukla çalışmanın güzel bir örneğini sunmaktadır (Biehl, 2019). Eskişehir'de zihinsel engelli çocuklar için kurulan rekreasyon parkı askeriye, üniversite, yerel yönetim, yerel firmaların iş birliğiyle gerçekleştirilen topluluk organizasyonunun bir başka örneğidir (Çelen Öztürk, 2010). SHM bünyesinde yer alan Aile Sosyal Destek Programı'nın, aile ve bireylerin sosyal yardım ve sosyal hizmetlere olan ihtiyaçlarının tespiti, ihtiyaca göre sosyal yardım ve sosyal hizmet modellerinin planlanması ve uygulanmasını amaçlayan yapısıyla bir makro uygulama örneği olarak başladığı fakat uygulama sırasında etkililiğinin sorgulandığı dile getirilmiştir (Bürüngüz, 2021).

Diğer bölüme geçmeden önce şu vakte kadar değinilen farklı örnekler üzerinden makro uygulamanın genel bir tanımını yapmak uygun olacaktır. Makro uygulama topluluk organizasyonu, kurum/program yönetimi, politika uygulamasıyla ilgili bilgi ve beceriyi kapsar. Topluluklarla sosyal hizmet uygulaması, sosyal çevre içerisindeki sosyal problemlere dikkat çekerek mahalli ve topluluk değişimini planlamayı ve organize etmeyi içerir (Austin vd., 2005). Makro uygulamanın yöntemleri arasında sosyal planlama, sosyal politika geliştirme, sosyal eylem, sosyal hizmet organizasyonlarının idaresi ve yönetimini sayabiliriz ve bunların hepsi sosyoloji, siyasal bilimler, ekonomi ve yönetim bilgisi gerektirmektedir. Uygulamayı gerçekleştirirken mevcut bilgileri müracaatçı katılımını maksimize etmek, topluluk değişimi ve sosyal gelişme için sosyal planlama yapmak, program geliştirmek, politik analizler yapmak, yönetim ve idare, bütçeleme yapmak gibi pek çok uygulama becerisiyle harmanlamak gerekmektedir (Androff & McPherson, 2014).

MİKRO-MAKRO BÖLÜNMESİ

Yukarıdaki kısa değiniden de anlaşılacağı üzere belli konjonktürel durumlar ve sosyal hareketlilikler sosyal hizmet eğitiminin ve kurumsal hizmet veriminin yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Bütün bilimlerin ilerlemesinde olduğu gibi sosyal bilimlerin ilerlemesine de bir kuramın eksik kaldığı yeri başka bir kuramın eleştirmesi ve bu eleştiri sayesinde başka bir bakış açısı getirmesi çok değerli katkılar sunar, böylece bilgiler birikerek çoğalır. Paradigma kaymaları da böyle bir noktaya hizmet eder. Bu kaymalardaki olası sıkıntı, ortaya bir "üstünlük" mücadelesi çıkma ihtimalidir. Bir yaklaşımın ya da alanın diğerinden daha önemli ya da çalışılmaya daha değer olduğu iddiası beraberinde ayrışmayı da getirmiştir. Halbuki diğer alanın artılarını göz ardı edip belli bir alana yoğunlaşma çabası sosyal hizmette mesleki bir eksikliğe neden oluyor. Payne ve Dominelli (Payne, 2012) sosyal hizmetin değişen tanımları çerçevesinde sosyal hizmet uygulamasının üç ayrı boyutundan bahsetmiştir: bireyci/toplumsal düzen sağlama, terapötik ve özgürleştirici/kolektivist/dönüşümsel. Bunların farklı paradigmlar yaratma potansiyeli olduğunu fakat birbiriyle kıyas kabul etmez

ayrımından ziyade birbirleriyle örtüşen ve etkileşim halindeki fikir kümeleri olarak algılanması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu ve Uluslararası Sosyal Hizmet Okulları Birliği'nin 2014 yılında sosyal hizmetin küresel tanımını revize etmesi de bir paradigma değişikliği olarak yorumlanmıştır (Akbaş, 2019). Sosyal kalkınma, sosyal kaynaşma, ortak sorumluluk, çeşitliliğe saygı, yerel bilgi, insan ve yapı etkileşimi gibi kavramlar yeni tanıma eklenirken sorun çözme, insan davranışı ve sosyal sistemler teorileri, çevreyle etkileşim ve müdahale gibi kavramlar çıkarılmıştır. Bu değişiklik sosyal hizmette yine yapısal boyutların ön plana çıkarıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Makro uygulamalara güzellemler yapmak çoğunlukla insan özneyi kaçırmamıza, mikro uygulamalara saplanıp kalmaksa sıklıkla sosyal değişimin gerçekleşmemesine neden oluyor. Peki bu bölünme niye ortaya çıktı?

Sosyal hizmette gerçekleştirilen doğrudan ve dolaylı uygulamanın, birbirinden farklı bilgi ve beceri gerektirdiği doğru olsa da farklı cephelerde savaşan iki taraf gibi kurgulanması aradaki bölünmenin boyutlarını bize gösteriyor: Sanki Street-fighter oynuyoruz ve sağda "bireylere yardım eden", solda "sosyal sistemi geliştiren" savaşçılar bulunuyor. Androff ve McPherson (2014), ABD'deki sosyal hizmet eğitiminin mikro ya da makro uygulamadan birini seçmeyi gerektirdiğini ve bu ayrımın mesleği uygulama, eğitim ve araştırma alanlarında sınırlandırdığını vurgulamıştır. ABD'nin sosyal hizmet uygulaması yasası üç uygulama kategorisi tanımlamıştır: lisans düzeyinde sosyal hizmet uzmanları, yüksek lisans düzeyinde sosyal hizmet uzmanları ve klinik sosyal hizmet uzmanları (ASWB, 2018). Teoride uygulamadaki iki alan da eşit derecede önemli kabul edilirken gerçekte klinik uygulamanın hüküm sürdüğü görülmektedir. Uygulama literatürü sosyal hizmet uygulamasının geneli temellerinin kazanılması için mikro, mezo ve makro uygulama becerilerinin ayrı şekilde eklenmesini içermektedir. Bu ayrışma insanların sorunlarının yapısal boyutları entelektüel seviyede bilindiği halde pek çok kurum ve oralarda çalışanların bireysel seviyede müdahalelerde bulunması gibi sonuçlara neden olmaktadır (Austin vd., 2005).

Finn ve Molloy (2020) mikro-makro ayrışmasının aslında yanlış bir dikotomi olduğunu, bu eğilimin klinik alandaki yoğunlaşmadan kaynaklandığını söylemiştir. Öyle ki ABD'deki bir 2011 verisi yüksek lisans yapan sosyal hizmet öğrencilerinin yalnızca %8'inin makro alanda uzmanlaştığını bizlere gösterirken bir başka çalışmada sosyal hizmet uzmanlarının her hafta çalıştıkları zamanın sadece %2'sini topluluk organizasyonu ve politik/yasal gelişme için harcadıkları sonucu çıkmıştır (Rothman & Mizrahi, 2014). Klinik alandaki bu baskınlık makro uygulamanın her zaman "üvey çocuk" olarak görüldüğü benzetmesine neden olmuştur. Mcbeath (2016) ise makro uygulamanın mikro ve kliniğin tamamlayıcısı olarak görüldüğünü, eğitimde ve uygulamada mikroya vurgunun çok daha fazla olduğunu dile getirmiştir. Kanıta dayalı sosyal hizmet ve klinik müdahaleye yapılan vurguların sosyal adaletsizliğin toplumsal ve politik kökenlerine değinme kaygısını ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Apgar'a (2021) göre, mesleğin öğrenci sayısını makro odaklanmalara çekmeye yönelik tutarlı çabalarını engelleyen yapısal engeller vardır. Topluma karşı sorumluluğu olan sosyal hizmet

uzmanları sosyal ve politik eylemle ihtiyaçları sağlamalı, gelişme için çabalamalıdır fakat 50 yıldır literatürde “sosyal eylem” bulunmasına rağmen uzmanların sistem seviyesinde değişikliklerin içinde çok da yer almadıkları görülmektedir. Aslında öğrencilerin politika değişikliği yapma ve eşitsizliği kaldırma noktasında yardıma bulunacak şekilde mezun oldukları ama bunu gerçekleştirebilmek için gerekli yeteneklerinin sorgulandığı da bir gerçektir. Örneğin marjinalize nüfusun hakları için savaşıma fikri ve görevi kabul görürken eğitimde bunun uygulaması yeterince öğretilmemektedir (Apgar, 2021).

Türkiye özelinde de bir iki cümle kurmak istendiğinde bu değerlendirmeleri verilerle desteklemek oldukça zor çünkü uzmanların uygulama alanları ve sosyal hizmet eğitimi ile ilgili çalışmalar son derece az. Lisans eğitiminin genelci yapısı ve klinik odaklı lisansüstü öğrenim programlarının sadece iki üniversitede olması gibi nedenlerle mikro alanda uzmanlaşmış bir eğitimin olmadığını söyleyebilirsek de uygulamaya baktığımızda birey ve ailelerle çalışmanın baskın olduğunu görüyoruz. Türkiye’de yeterli yasal zemin olmamasından dolayı klinik sosyal hizmet tam kurumsallaşamamıştır (Toptaş Böcü & Kalaycı Kırlioğlu, 2019) fakat uygulamalar çok büyük oranda “doğrudan hizmet” şeklinde gerçekleştirilmektedir. 160 sosyal hizmet uzmanıyla yapılan bir araştırmada (Kaya Kılıç & Tekin, 2021) katılımcıların %78’i hiç toplum çalışmasını yapmadığını belirtmiş, bunun nedenlerini de çalıştığı alanın toplum çalışması yapmaya uygun olmaması, çalışılan birimde toplulukla çalışma yapma olanaklarının olmaması, topluluk çalışmasını tercih etmemek, iş yoğunluğu, kendini toplulukla çalışma noktasında yeterli bulmamak ve lisansta alınan eğitimin topluluklarla çalışma yapmak için yeterli olmaması şeklinde sıralamıştır. Toplulukla çalışma yaptığını belirtenlerin hepsi de eğitim odaklı çalışmalar yapmıştır.

Aslında dışarıdan bakıldığında alandaki istihdamın neredeyse hepsinin devlet kurumlarında, çoğunluğunun da bakanlıklarda gerçekleştiği Türkiye’de sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal dönüşüm için daha aktif çalışabileceği düşünülebilir çünkü bütün bu kurumlar makro dönüşümler için ilk, en etkin ve karar verici muhataplardır. Peki bunun neden gerçekleşmediğine bakarsak karşımıza kurumların dönüşümü engelleyici kendi politikaları ve yapısal işleyişinin yanında herhangi bir dönüşüm talebini “muhalfe” olarak algılayıp bunu hemen bastırmaya odaklı bir yönetim zihniyeti de çıkmaktadır. Kurumsal işleyiş biçimi ve “etiketlenme” korkusunun yarattığı risklilik hali uzmanları iş ortamında belirlenen sınırlardan çıkarak makro çalışmalar yapmaktan alıkoymaktadır (Makro uygulamada geçerli ittifak ve koalisyonlar oluşturmak, yerel liderler belirlemek, topluluk üyelerinin değişim stratejileri geliştirmelerine yardımcı olmak gibi rollerin Türkiye için oldukça “radikal” karşılanacağını tahmin edebiliriz). Yukarıdaki bölümde de değinildiği gibi 80’lerden sonra toplumsalın pasifleştirildiği bir ortamda alttan gelen taleplerle değil, siyasal iktidarın kararlarıyla şekillenen dönüşümler hâkim olmuştur. Türkiye’deki sosyal hizmet politikalarının ana üreticisi ve uygulayıcısı olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile ilgili son yıllardaki adından tutun yetki alanlarına, yönetiminden oluşturulan birimlerine kadarki değişimlerin uzmanlar tarafından değerlendirilip talep edilen öneriler çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek oldukça zor.

Kurumsal baskı ya da iş kaybetme korkusu gibi nedenlerle sorunlu görünen noktalara ses çıkaramama ya da sistemsal dönüşümler için başlatıcı güç olamama gibi makro uygulamayı engelleyici nedenlerin dışında, olması gerekenden daha fazla kurumsal aidiyet geliştirmek de Türkiye özelinde ayrı bir sorun olarak değerlendirilebilir. Yüksek lisansım sırasında deneyimlediğim bir olayı, bu duruma güzel bir örnek oluşturduğunu düşündüğüm için burada paylaşmayı uygun gördüm. Tezim için bir kurumdan izin almaya çalışırken iletişime geçtiğim, ABD’de lisansını daha yeni bitirip gelerek orada çalışmaya başlamış bir psikolog tezimi incelemiş, titizlikle oluşturduğum sorularımın üzerini çizmiş ve “bizde bu noktalar sıkıntılı, bizim kurumumuz için uygun değil” gibi cümleler kurmuştu. Alana katkı sağlayacak bir sosyal çalışma bu şekilde reddedilirken bana düşen de dile getirilen “biz” cümleleriyle insanların nasıl bu kadar çabuk kurumsallaşabildiklerine şaşırarak olmuştu. Bu “biz”leşmenin olası olumsuz tarafını sosyal hizmet uzmanının her zaman müracaatçı sistemini incelemesi gerekirken bu değeri göz ardı edebilme ihtimali olarak değerlendirmek mümkün. Çalışan hak ve özgürlüklerine saygı göstermekle çalışılan kurumun politikasına uymanın yarattığı çatışma, oldukça yaygın bir etik sorundur (Apgar, 2021). Bu etik dilemmalar için bir reçete elbette yoktur fakat hiyerarşik ve bürokratik sistem karşısında müracaatçıyla birlikte yürüyen ve yapısal sorunlara vurgu yapan bir bakış açısına sahip olmak çözüm noktasında önemlidir. Bahsedilen bu eleştirel bakış açısı da makroyu öğrenerek kazanılabilecektir.

Türkiye’de mikro ve mezo uygulamaya yönelmenin cesaretlendirildiğini, makro yönelimin ise “imkansızlaştırıldığını” gözlemlemek mümkün. Daha lisanstayken bile çeşitli terapi eğitimleri almak, kendini “sertifika düzeyinde yetkin” kılmak ne kadar destekleniyorsa, bir STK’da yer alıp sosyal eylemliliklerde bulunmak bir o kadar onaylanmaz. Topluluk organizasyonlarına ve politik yasal gelişime katılan ve müracaatçıları politik eylem için cesaretlendiren sosyal hizmet uzmanı bulmak dünyada bile oldukça zorken (Apgar, 2021), şu vakte kadar saydığımız pek çok nedenden ötürü Türkiye’de bulmak imkansıza yakın. Çalışma yaşamındaki çekinceler bu durumdayken eğitim alanında da “düzen bozucu/muhalif” ilan edilmemek için yapılan otosansürler günlük hayatın olağan bir parçası haline gelmiş durumda. Zamanında bir hocamın “Derslerde Türkiye’deki sorunlardan bahsediyordum, şikayetler gelmeye başladı, tamam o zaman dedim, bundan sonra Jack ile Adam’ın, Afro-Amerikalıların sorunlarından bahsederim” dediğini hiç unutmuyorum. Eğitim ve uygulamada karşılaşılanlar, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bahsedilen ayrışmanın mikro yoğunlaşmayla ilerlemesinin beklenen bir olgu olduğunu bizlere gösteriyor.

Son olarak sözü edilen bu mikro-makro ayrışmasının sonuçlarının ne olduğuna bakacak olursak şunları sıralamak mümkün: Uygulayıcıların kırılgan grupların ihtiyaçlarını karşılama becerisinde düşüş, mesleğin gücünün tükenmesi, sosyal hizmet hakkındaki toplum farkındalığının bulanması, çoğu öğrencinin mikroda uzmanlaşması ve bunun sonucu makro eğitim için desteğin azalması. Uzmanların politika değişikliğinin ve bu süreçteki kendi rollerinin önemini anlamaları, makroya da odaklanan daha kapsamlı bir eğitim almaları ve sadece klinik müdahalelerin değil sosyal hizmet

uzmanlarının sosyal eylemlerinin de incelendiği çalışmaların artmasıyla mümkün olacaktır. Böylece makroya olan ilgi de artacak, şu ana kadar bahsettiğimiz orantısızlık, belki de denge noktasına biraz daha yaklaşacaktır (Apgar, 2021).

ORTAK BECERİLER

Var olan ayrışma kendisini belki de en çok uygulama becerilerinde göstermektedir çünkü hassas gruplara temas hata kabul etmemektedir. Mikrocuların makrocuların klinik becerileri konusunda endişesi olduğu gibi makrocular da klinisyenlerin makro uygulamada yeterlilik gösterme becerilerine ilişkin endişelidirler (Mcbeath, 2016). Halbuki iki alan için de ortak becerilerin varlığı üzerinden ilerlemek bu endişeyi giderebilir. Ortak becerileri Austin ve arkadaşları (2015) şöyle sıralamıştır: ilişki kurma (karşılaşma, güven kurma, iş birliği), değerlendirme (birey ve çevre arası etkileşim), yardım süreçlerini teşvik etmek ve değişim stratejilerine dahil olmak (sözleşme yapma ve değişim sürecini izleme), müracaatçının güçlendirilmesini teşvik etmede benliğin etkili kullanımı, empati ve kültürel duyarlılığın kullanımı.

Topluluk Merkezli Klinik Uygulama

Bu noktada mikro ve makronun o uzlaşmaz denem yapılarının bir araya geldiği bir uygulama örneğini vermek yerinde olacaktır. ABD’de bir okul yönetiminin kâr amacı gütmeyen, mahalle temelli bir Aile Hizmeti kuruluşundan yardım talep etmesiyle şekillenen örnek verilecek bu uygulama, Topluluk Merkezli Klinik Uygulama (*Community-centered Clinical Practice*) olarak adlandırılmıştır (Austin vd., 2005). Bu modelde mikro ile makronun birlikteliğini en çok uygulayıcıların esas mikro becerileri ve makro becerileri ile “ortak beceri” diye tanımlanan müdahale yöntemlerini beraber kullanmalarında görüyoruz.

Farklı etnik kimliğe sahip öğrencilerin bulunduğu okulda özellikle Latin kökenli bazı öğrencilerin agresif davranışlar sergiledikleri tespit edildikten sonra bu sorunu çözmek adına bir girişimde bulunuluyor. Normalde %5’lik gibi bir olay çıkma oranında okullar öğrencileri disipline ya da psikolojik/sosyal hizmetlere yönlendirerek sorunu çözmeye çalışırlar fakat bizim örneğimizde okul bir Aile Hizmeti kuruluşundan yardım alarak öğrencileri okul içinde desteklemeyi seçiyor. Bu bağlamda aileler, öğretmenler, yöneticiler ve öğrencilerle birlikte pek çok uygulama gerçekleştiriliyor. Öncelikle okul ve aileler arası güvenin yeniden kurulması ve burada var olan ırksal gerilimin azaltılması ortak amaçları çerçevesinde Latin Amerikan ebeveyn/öğretmen kulübüyle temasa geçiliyor. Burada işbirlikçi yardım sürecinde “mikro”, anahtar topluluk temsilcileriyle iletişim noktasında “makro” ve empati/kültür duyarlı yaklaşım sayesinde ilişkiler kurulurken de “ortak” beceriler kullanılıyor. Ardından öğretmenlerin aktif katılımı önemli olduğu için Aile Hizmeti kurumundan öğretmenlere ailelerle iletişimi öğretmek için yardım alınıyor, stresli işleri için öğretmenlere destek grubu oluşturuluyor ve öğretmenlerin öğrencilerin evlerine giderek dahil oldukları aile terapileri düzenlenerek buralarda harcadıkları zamanın karşılığını aldıkları bir kaynak

bulunuyor. Burada destek ve empati gibi mikro beceriler, kaynak bulmak gibi makro beceriler ve öğretmenleri organize etmek gibi ortak beceriler kullanılıyor. Problem yaşayan öğrencilerle duygusal gelişim, öfke yönetimi, empati eğitimi gibi konularda grup çalışmaları düzenlemek de müdahalenin bir başka ayağını oluşturuyor. Burada yansıtma/empati gibi kişilerarası ilişkilerde mikro, seçenekleri değerlendirme ve grup çatışmalarını yönetme noktalarında makro ve grup değişimi içerisinde bireysel ve kişilerarası değişimi sağlamada ortak beceriler kullanılıyor. Krize müdahale danışmanlığı, ebeveyn eğitim workshopları, ruh sağlığıyla ilgili sınıf sunumları, öğretmenlere danışmanlık hizmeti konularında vaka yönetimi yapılırken ise aile terapisi, krize müdahale, eğitim hizmetlerini organize etme gibi uygulayıcılar tarafından kullanılan pek çok beceri karşımıza çıkıyor. Odak grup çalışmalarıyla agresif olaylardaki ve verilen cezalardaki azalma, öğrencilerin notlarındaki yükselme, öfkeyi yönetme ve empati kurma konusunda öğrencilerin yeteneklerini ilerlemesi, aile katılımının yükselmesi gibi boyutların ölçülebilmesi de müdahalenin son basamağını oluşturuyor. Bu ölçüm araştırma ve değerlendirme becerilerinin kullanımıyla gerçekleştiriliyor. Bütün bu doğrudan hizmet müdahalelerinin yanına ebeveyn danışma konseyi oluşturulması, okul geliştirme projelerine yerel işyerlerinin katılımını sağlamak için iş danışma konseyi oluşturulması ve öğretmen sorunları hakkında sendikalarla iş birliğine gidilmesi gibi topluluk oluşturma çabaları da eklenmelidir (Austin vd., 2005).

Öğrencilerle gerçekleştirilen müdahale bazı çocukların bireysel ilgiye ihtiyacı olduğu gerçeğini göz ardı etmediği gibi okul topluluğunun tüm kesimlerin sorunları birlikte ele almaları ve ortak çözümler bulmaları için güçlendirilmeleri gerektiğini de vurgular. Topluluk merkezli klinik uygulamayı başarılı bir şekilde gerçekleştirecek bir ekip, sosyal sorunların hem toplum hem de bireyler üzerinde odaklanmayı gerektirdiği anlayışını paylaşan personel ve müracaatçılardan oluşur.

Grup Çalışmaları

Bu noktada hem ortak becerilerin kullanımına hem de kişisel olanı politik hale getirebilme potansiyeline dikkat çekilen grup çalışmalarına birkaç örnek verilecektir. Grup üyeleri deneyimleri onaylandıkça ve normalleştikçe, grup sürecinde birbirlerine destek oldukça ve “aynı gemide” olduklarını gördükleri kişiler tarafından kabul edildiklerini ve anlaşıldıklarını gördükçe, sosyal değişimin de yolu açılmaktadır (Knight & Gitterman, 2018). Kırılğan gruplar sosyo-ekonomik bariyerlerin yarattığı deneyimlerinden dolayı çoğunlukla çaresizlik hissederek, ne yaparlarsa yapsınlar -daha önce olduğu gibi- yine başarılı olamayacaklarını düşünürler. İzlediğim *New Amsterdam* (Schulner, 2018-2023) adlı dizinin bir bölümünde bir evsiz çok ciddi bir rahatsızlığı olmasına rağmen hastaneye gitmiyordu çünkü daha önce gitmek zorunda kaldığı özel hastane ona ödeyemeyeceği bir fatura çıkartmıştı ve adam bu faturayı ödeyebilmek için krediler çekmiş, evine icra gelmiş, ardından da evsiz kalmıştı. Bu tepki makalede verilen örnekle çok benzediği için referans vermek istedim, ne yaparlarsa yapsınlar hayatta hiçbir şeyin düzelmeyeceğini ve sistemin kendilerine karşı olduğunu düşünen insanlara grup çalışmaları nasıl yardım edebilir? Grup

çalışmaları kolektif bir güç oluşturup bunu eyleme dönüştürebilir fakat bunu yapmadan önce grup üyelerinin güçsüzlük hislerinin altında yatan çekirdek inançlar, hayal kırıklıkları, şüphelicilikleri ve öfkeleri bilinmelidir. Bulundukları sosyal grup nedeniyle üyeler belli dezavantajlara sahip olabilirler ya da grup sürecinde öfkelerini sosyal hizmet uzmanına yönlendirebilirler, içinde bulundukları durum konusunda onları yargılayıp yargılamadığıyla ilgili sosyal hizmet uzmanını test edebilirler (Knight & Gitterman, 2018). Yüksek lisans tezimde çocuk mahpuslarla grup çalışması yapmışım ve bir kız tartışma yaşadığı gardiyanın onu yargılaması üzerine “Bana diyor ki hakimler bize çok az ceza veriyorlarmış, o olsaymış ömür boyu hapis verirmiş. Sen kimsin ki ya, kimsin ki beni suçumla yargılıyorsun, beni annem bile suçumla yargılamıyor!” demişti. Buradaki hassasiyetlerin ve dinamiklerin farkında olup çalışmayı devam ettirmek empati ve ilişki kurucu becerileri gerektirdiği gibi kültürel yeterlilik ve sosyal hizmet uzmanının kendi ayrıcalıklı pozisyonunu değerlendirip bunun grup üyelerini nasıl etkileyebileceğinin değerlendirmesini yapabilmek gibi toplumsal kökenli becerileri de gerektirmektedir. Kültürel yetkinliğin getirdiği farkındalık bazı durumlarda uygulayıcıların süreç içerisinde hüsrana uğramalarının önüne geçememektedir. Afro-Amerikan, madde kullanım ve suç geçmişi bulunan gruplar için gerçekleştirilen bir istihdam ve konut programı kapsamındaki bir grup çalışmasında sosyal hizmet uzmanının deneyimleri bu duruma bir örnek teşkil edebilir. Müracaatçı grubun güçsüzlükleri ve eski hükümlü çalıştırma konusunda işverenlerin isteksizliği birleştiğinde bu durum grup üyeleri için motivasyon eksiliği yaratmış ve uygulayıcıyı umutsuzluğa sürüklemiştir. Fakat bu noktada uygulayıcı pes etmeyip üyeleri eyleme geçmek için motive etmiş, bunu yaparken de kendi zorluklarının sosyopolitik bağlamını anlamalarını sağlamaya çalışmıştır. Üyelerin altta yatan benzerliklerini tanımasına ve eleştirel farkındalığın yükselmesiyle müracaatçıların kendilerini suçlamalarından azade etmesine yardımcı olmuştur. Ortak zorluklar kolektif eyleme yol gösterebilir ve bireyler kişisel zorluklarının altındaki ortak baskı, ayrımcılık, sınırlanmış fırsatlar deneyimini evrensel perspektifle görebilirler (Knight & Gitterman, 2018). Bu örneklerden de görülüyor ki grup çalışmaları yürütürken de hem mikro hem makro becerilerden yararlanmak bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortak beceriler ele alınan sorunların bir boyutunun eksik kalmamasını, eksiklik nedeniyle gelebilecek eleştirileri savurarak bütüncül çözümü sağlıyor. Topluluk merkezli klinik uygulama gibi örnekler sosyal hizmetin çevresi içerisinde birey prensibini en doğru şekilde uygulamayı sağladığı için de onu diğer uygulamalara göre güçlü kılıyor.

İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Makalenin öneriler öncesi bu bölümü mikro ve makronun birleştiği dünyadan iyi uygulama örneklerine ayrılmıştır. Böylece birlikteliğin imkânsız olmadığı, bu birlikteliğin güçlü yanlarını görebildiğimiz ve yarattığı imkanları kavradığımız boyutları vurgulanmak istenmiştir. Her biri sosyal hizmetin temel müdahale alanları olan ve elbette çok çeşitli uygulamalar içeren kadına yönelik şiddet, sağlık, eğitim ve insan hakları alanlarına örneklerle kısaca değinilecektir.

Kadına Yönelik Şiddet

Kadına yönelik şiddet sosyal hizmetin mikro ve makro uygulamasının birleştiği önemli bir alan olarak karşımıza çıkıyor. Feminizmin 1960'ların sonundaki "kişisel olan politiktir" sloganı tam da bu bahsettiğimiz "bir aradalığa" yapılan bir vurgudur. Uzun yıllar boyunca özel alan-kamusal alan ayrımı yapılarak kadınların yaşadığı sorunlar özel alana itilmiş ve bunların çözümünün toplumsal bir müdahaleyi gerektirmediği söylenmiştir. Kadın hakları mücadelesi bireysel sorunlar olduğu iddia edilen şeylerin altında yatan politik sebeplere dikkat çekmiş ve kamusal-özel alan ayrışmasını tartışmaya açarak sorunların bütüncül değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Kadına yönelik şiddetin ataerki ve kapitalizmin iş birliği sayesinde bütün dünyada ne kadar yaygın bir sorun olduğunu biliyoruz ve bu küresel sorunun çözümü de elbette çok boyutlu makro dönüşümlerle gerçekleşecek. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gerçekleştirilecek ekonomik, siyasi, eğitimsel, kültürel alandaki müdahalelerden tutun yasal düzenlemelere kadar çok geniş bir toplumsal alanı kapsayan bu mücadele, sosyal hizmet noktasında sadece makro müdahaleleri içermiyor. Şiddete maruz kalmış kadınlara ve faillere yönelik önemli bir klinik ayak da söz konusu. Hane içinde gerçekleşen şiddetin ne kaynağı sadece kişilerin bireysel özellikleridir ne de çözümü sadece makro müdahalelerle gerçekleşebilir. İstanbul Sözleşmesi, taraf devletlere toplumdaki şiddeti meşrulaştıran önyargıları, örf ve adetleri, davranış kalıplarını değiştirmek için önlem alma, şiddet konusunda farkındalığı arttırma, kadın erkek eşitliği ve şiddet karşıtlığını kapsayan eğitim değişikliklerini gerçekleştirme, uzmanlarını toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde eğitime gibi makro konularda sorumluluklar yüklemiştir. Ayrıca taraf devletler failleri eğitmeyi hedefleyen, mağdurlara yönelik uzman destek hizmetleri sunan önleyici müdahale ve tedavi programları geliştirmekle de yükümlü kılınmıştır (İstanbul Sözleşmesi, 2011). Tam da burada birbirinden bağımsız iki müdahale alanına değil bir birlikteliğe vurgu yapıyoruz. Örneğin kadınlara sunulacak psikolojik hizmette toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir bakış açısının kullanılması gerektiğini söylüyoruz. ABD'de aile içi şiddet mağduru kadınlara psikoterapötik hizmet veren klinik sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan bir araştırmada kadınlarla çalışılırken psikoterapinin yöntemlerinin kullanıldığı fakat bu gerçekleştirilirken tanı koymadan kaçınıldığı vurgulanmıştır (Hahn & Scanlon, 2016). Zaten şiddet gördükleri erkekler tarafından sorunun kendilerinde olduğuna dair manipülasyona uğrayan kadınlara psikolojik bir teşhis koymak etiketlenmelerine neden olmakta, dava süreçlerini de negatif etkileyebilmektedir. Bu sebeple klinik sosyal hizmet uzmanları semptomlara ve davranışlara odaklandıklarını söylemişlerdir. Bakım sağlama ve sosyal hareketlilik içinde yer alma misyonlarının birleştiği bu sosyal hizmet uzmanları çalışırken psikolojik içgörüler ve siyasal farkındalıklarıyla beraber yol almaktadır (Hahn & Scanlon, 2016).

Fail erkeklerle yapılan davranış değişikliği öngören grup çalışmaları da benzer bir farkındalığı barındırmaktadır. Aile içi şiddetle mücadele için geliştirilmiş modeller basit öfke kontrolü ya da iletişim becerisi geliştirme amaçlı grup çalışmaları değildir. Örneğin 27 hafta süren Duluth Modeli ve 40 oturum süren EMERGE modelinde şiddet erkeğin dürtüsel değil bilinçli, kadına hükmetme hakkını kendinde görerek gerçekleştirdiği bir davranış olarak ele alınır. Bu ataerki bakış açısı merkeze

alınarak erkeklerin uyguladıkları davranışın sorumluluğunu üstlenmeleri ve kadınların bağımsızlıklarına ve haklarına saygı duymayı öğrenmeleri amaçlanır (Emerge, 2020; The Duluth Model, 2017). Bu örneklerde toplumsal cinsiyet duyarlı bakış açısının müdahaleyi de biçimlendirdiğini görüyoruz.

Sağlık Alanı

Çağdaş sağlık anlayışı sadece hastaları tedavi etmeyi değil önleme ve rehabilitasyon çalışmalarını da içerecek şekilde genişlemiş ve sağlık hizmetlerinin sunumu bireysel müdahaleden halk sağlığı uygulamalarına kadar çeşitlenmiştir. Örneğin ruh sağlığı alanında önceleri kişilerin sadece hastanelerde tutularak tedavi edildiği kurumsal temelli bir yaklaşım varken 1960'larda hastaların topluma entegre olarak iyileşmesinin hedeflendiği toplum temelli bir yaklaşıma geçilmiştir (Alataş vd., 2009). Yine 1960'larda engelli hakları hareketi sayesinde engellilerin kurumlara kapatıldığı, tıbbi indirgemeci anlayışın ayrımcı, damgalayıcı ve dışlayıcı uygulamalarına karşı çıkılarak yaşanan sorunların kaynağının aktörlerin bedeninde değil, toplumsal ve kültürel yapıda aranması gerektiği savunulmuştur (Kaldık, 2022).

Sağlık alanında bireylere sunulan hizmetler, sosyal hizmet alanında çok sınırlı olarak sadece tıbbi hizmet sunmak noktasında kalır. Bu sebeple örneğin hastanelerdeki sosyal hizmet uzmanları neredeyse her zaman bir vaka yöneticisi rolünde çalışarak medikal hizmetlerle sosyal hizmetler arası bağlantıyı sağlarlar. Ya da bir kamu hizmeti alanında çalışan bir sosyal hizmet uzmanı müracaatçıların medikal ihtiyaçlarının her zaman farkındadır. ABD'de uygulamaya konan *Project Bridge* ve *Mississippi Delta* deneyimi sağlık alanındaki bu birlikteliğe iki farklı örnek oluşturmaktadır.

Project Bridge, HIV-Pozitif eski mahpusların sosyal stabilizasyonu sayesinde sağlık hizmetlerinin devamlılığını sağlamayı temel hedefi olarak belirlemiş, federal fonlu bir projedir (Rich vd., 2001). Hastane, hapishane ve üniversite iş birliğiyle yürütülen projede hapishaneden salıverilen HIV-Pozitif eski mahpusların 18 ay boyunca sağlık ve sosyal hizmetlerden yararlanma durumlarının takibi yapılmıştır. Aynı klinikte çalışan doktorlar ve sosyal hizmet uzmanlarının iş birliği temelinde ilerleyen projede öncelikle hapishanede gerçekleştirilen HIV taramasında pozitif çıkmış, salıverilme aşamasındaki mahpuslar hapishane doktorları veya hemşireler tarafından proje hakkında bilgilendirilir. Yüksek lisans mezunu bir vaka yöneticisi sosyal hizmet uzmanı mahpuslarla tanışmaya gelir ve gönüllü katılım sağlandığında mahpusların psikososyal geçmişleri alınır, ihtiyaçları değerlendirilir ve hastane onaylı bir salıverilme planı oluşturulur. Salıverilme öncesinde ekibin diğer üyesi olan, eski mahpuslara somut hizmetler almada yardımcı olacak sosyal yardım görevlisiyle tanışılır. Böylece müracaatçıya destekleyici hizmetlerin sunulduğu 18 aylık süreç başlamış olur. İlk topluluk temasının gerçekleştiği toplantılarda eski mahpuslara ihtiyaçlarına göre (ruh hastalıklarına sevk, madde kullanımı tedavisi, HIV ve diğer sağlık sorunlarıyla ilgili kontroller, barınma/beslenme/çalışma yardımları ve topluluk programları vb.) yönlendirmelerde bulunulur,

periyodik olarak tedavi planının değerlendirildiği vaka konferansları yapılır. Eski mahpuslara randevulara gitmeleri için hem ulaşım yardımı yapılır hem de vaka yöneticisi onlara eşlik eder ki hasta/hizmet sağlayan iletişimi güçlensin (deneyimlerinden dolayı eski mahpuslar topluluk hizmeti sağlayıcılarının kendilerine hizmet verme noktasında çoğunlukla isteksiz olduklarını düşünmektedir ve bu durum bir güven sorunu yaratmaktadır fakat hizmet alımında süreklilik sağlandığında bu sorun çözülmüştür). Bu projenin sonunda anlaşılmıştır ki toplumun en dezavantajlı kesimleri bile sağlıklı kalmak istemektedir ve uygun destek verildiğinde eski mahpuslar HIV statülerini önemsemekte, sağlık sistemi içerisinde kalmaktadırlar. Uygun bir vaka yönetimiyle hem dezavantajlı gruplara bireysel düzeyde müdahale edilebilir, hem de kamu sağlığı noktasında istikrar sağlanabilir (Rich vd., 2001).

Temeli 1950'lerde Güney Afrika'da atılan, 1960'ların ortasında ise ABD'de uygulanmaya başlayan "community-oriented primary care-COPC" (topluluk odaklı birincil bakım), bir sağlık ve topluluk geliştirme modelidir ve farklı müdahale alanlarının birlikteliğine dair bir başka örnek olarak karşımıza çıkar (Geiger, 2002). 60'lardaki yoksullukla savaş ve gelişen sivil haklar hareketi, Mississippi Delta'da bir COPC uygulanması olarak toplum sağlık merkezi kurulmasına önayak olmuştur. Sağlık sorunlarının değerlendirilmesinde toplum organizasyonuna ve sağlık personelleri ile yerel halkın katılımına önem verilerek Delta'nın dar gelirli siyahi yerleşimcileri için barınma, su kaynakları, sanitasyon müdahalelerinden çocukluk zenginleştirme ya da izole yaşlılar için rekreasyon programlarına kadar pek çok uygulama gerçekleştirilmiştir. Siyahilerin yararlanması için Mortgage kredisi sağlanmış ve kiralanan binalar sabahları sağlık merkezi, akşamları toplum merkezi olarak kullanılmıştır. Bölgeye ulaşım olmadığı için otobüs sistemi kurulması için eyleme geçilmiş ve toplu ulaşım sağlanmıştır. Siyahi topluluğu görmezden gelebilen federal ve devlet acenteleriyle temas için yarı zamanlı avukat görevlendirilmiştir. Merkezin kendi bütçesi ve federal yönetimin katkısıyla yemek programı başlatılmış, yerel halkın kurduğu sebze çiftliği aktif hale getirilmiştir. Yoksul kırsal azınlık topluluklarının üyelerini devlet kurumları, hayırsever vakıflar, üniversiteler ve meslek okulları gibi geleneksel destek kaynakları hakkında bilgi veya yardımdan mahrum bırakan tecridin sona erdirilmesi amacıyla sağlık merkezinin üniversite, tıp okulu, çeşitli vakıf ve kurumlarla bağı sağlanmıştır. Bu kurumlardan internler, hemşireler, sosyal hizmet uzmanları, halk sağlığı uzmanları konuk edilmiş, akşam eğitimlerinde yerel halk eğitilmiş ve aralarından hemşire rol modelleri, merkez yöneticileri çıkmıştır. Bu eğitimler sayesinde sosyal değişimi hızlandıracak sosyal kapital geliştirilmesi hedeflenmiştir. Klinik boyuttaki bu güçlendirme, toplumda çoğunlukla patolojik olarak tanımlanan yoksul kesimin aslında fazlasıyla zeki yaratıcı olabileceğini bizlere göstermektedir. Delta deneyimi aynı zamanda sağlık hizmetlerinde sosyal, ekonomik ve çevresel faktörlerin etkisinin ne kadar belirleyici olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Toplumdan onay alan ve hizmet ettiği topluluklara önem veren sağlık hizmetleri, toplum gelişimi ve bunun yol açtığı sosyal değişim yoluyla hastalıkların temel nedenlerine saldırma kapasitesine sahip olmaktadır (Geiger, 2002). Bu örneklerde

üniversiteler ve hastanelerin iş birliği öne çıkmakta, etkili müdahaleler için ortak çalışmanın önemi anlaşılmaktadır.

Bir iyi uygulama örneği olarak sayılmasa da iki alanın birlikteliğine bir çerçeve çizen Eleştirel Dönüştürücü Potansiyel Gelişme'yi (*Critical Transformative Potential Development-CTPD*) sağlık başlığında vermek istedim. CTPD kişi ve grupların travma bilgisinden yola çıkar ve iyileşme merkezli bir yaklaşım benimseyerek eleştirel klinik sosyal hizmet uygulamasına katkıda bulunur (Jemal, 2022). “Molekülden makroya” şeklinde tanımlanan bu değerlendirme aşaması bilinci eyleme dönüştürmede kullanılır. Örneğin ruh sağlığı bozukluklarının ırkçılık gibi makro bir kavramla bağını kurarak değerlendirmeyi bu şekilde yapmada yardımcı olur. Sosyal adalet, biyopsikososyal model ve çevresi içerisinde birey yaklaşımına bağlılığıyla sosyal hizmet, akıl sağlığının (biyo) ırkçılıktan (sosyal) kaynaklanan travmadan (psiko) nasıl etkilendiğini eleştirel olarak değerlendirebilmek için benzeri olmayan bir pozisyonda görülür. Bu çok düzeyli değerlendirme klinik sosyal hizmet uzmanını ırksal sağlık eşitsizlikleriyle mücadele ederken yeni stratejiler geliştirme konusunda güçlendirir. CTPD'nin klinik uygulamayla eleştirel sosyal hizmet arasında felsefi ve teorik bir köprü görevi görmesi varil analogisiyle anlatılmıştır. Bir varilde onlarca yengeç vardır ve dipteki yengeçler diğerlerini de dibe çekerek varilden çıkmalarını engellemektedir. “Ben başarı ya da özgürlüğe sahip olamıyorsam sen de olma” zihniyetinin benzetmesi olarak kullanılan bu durum CTPD çerçevesi kullanıldığında başka bir yerden kurgulanır. Öncelikle yengeçlerin neden varilde olduğu sorgulanır çünkü yengeçler varilde yaşayamazlar. Bu bakış açısıyla müdahalenin odak noktası marjinalize edilen insanların davranışlarından daha geniş bir bakış açısına çekilir. Böylece “varil” benzetmesiyle anlatılmak istenen baskıcı gerçekliklere uyum sağlama ya da onlarla başa çıkmada yardımcı olma gibi müdahalelerin ötesine geçilir. Örneğimizde klinik uygulamanın makro bakışın verdiği katkıyla zenginleşme potansiyeline sahip olduğunu görebiliriz.

Eğitim Alanı

Eğitim kurumlarının mevcut sisteme uyumlu bireyler yetiştirme amacı ve hiyerarşik yapısı 1960'larla beraber sorgulanmaya başlamıştır. Freire'nin 1968 yılında yazdığı “Ezilenlerin Pedagojisi” kitabıyla öncüsü olduğu eleştirel pedagoji akımı eğitim faaliyetlerinde diyalog karşıtı tek yanlı bir zorlama olduğunu, bunun da öğrencilerin özgürlükten korkmalarına yol açtığını iddia eder ve öğrencilere dayatılmayan, onlarla diyalog içinde oluşturulan bir pedagoji modelini önerir (Güzel & Avcı, 2024). Bu akımın öğrencileri ve ihtiyaçlarını merkeze alan, onları güçlendiren, gelişimlerini destekleyen, bireyi çevresi içinde ele alan, ihtiyaç duyulan kaynakları hayatın her noktasına yaymaya çalışan bütüncül ve multi-disipliner okul sosyal hizmetinin temelini oluşturduğu söylenebilir (Gencer & Kelebek, 2015). Eğitim alanına bütüncül bir bakış açısı çağrısı farklı uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Topluluk gelişiminin klinik stratejilerle birleştiği bir model olan “Aileler ve Okullar Birlikte” (*Families and Schools Together-FAST*), eğitim alanında verebileceğimiz bir örnektir.

Düşük gelirli, stresli, izole aileleri geleneksel ruh sağlığı hizmetleriyle buluşturmanın çoğunlukla başarısızlıkla sonuçlandığı gerçeği ve ilkökulda zorluk yaşamının öğrencilerin ergenlikte madde kullanımı, ergen gebeliği, şiddet, okulu bırakma gibi problemlerle karşılaşma riskini arttırdığı bilgisi, ABD’de yeni bir uygulamanın kapısını açmıştır (McDonald vd., 1997). Aile ve okulun bulunduğu bir topluluk organizasyonu olan FAST, ofislerde gerçekleştirilen bireysel terapidense topluluk çaplı girişimleri, çokkaleli grup ve eğitimleri önceleyerek aktif topluluk gelişimi ve terapötik müdahale arasında köprü görevi görmektedir. Programın işleyişine baktığımızda öncelikle öğretmenler tarafından sosyal ve akademik problemleri olan ilkökul öğrencilerinin belirlendiğini, çocukların okul, ev ve topluluklardaki başarısını arttırmak amacıyla aileleri sekiz haftalık FAST çemberine davet etmek için ev ziyaretleri yapıldığını görüyoruz. Bu noktada aile ve profesyonellerden oluşan gönüllü bir takım kuruluyor. Bir aile, okul profesyoneli (shu), ruh sağlığı merkezinden bir klinik shu ve madde kullanımı danışmanından oluşan takım, bir topluluk organizasyonu örneği olarak kamu-özel iş birliğiyle ilerliyor, birlikte eğitim alan uygulayıcılar yerel ihtiyaçlara göre programı adapte ediyorlar. 8-10 ailenin bir araya geldiği grup çalışmalarında aile terapisi pratikleri, madde kullanımı önleyici stratejiler, psikiyatrik teknikler, aile sistemleri teorisi, grup dinamikleri kullanılıyor. Aile-çocuk oyun terapisi zamanıyla, beraber yemek yeme, şarkı söyleme gibi eğlenceli aile etkinlikleriyle ailelerin kaliteli vakit geçirmesi sağlanıyor, iletişim ve duyguları tanımlama egzersizleriyle sosyal beceriler kazandırılıyor, çocuklar birbiriyle oynarken aileler de ebeveyn sorunları, yaşam stresleri hakkında birbirleriyle sosyal ağ geliştirip çözüm önerileri getirerek bir nevi kendine yardım grubu oluşturuyorlar. FAST’lere katılımı arttırmak için sosyal destek, yemek, ulaşım, kreş imkânı sağlanırken aidiyetliği arttırmak için grup bitimlerinde ailelere sertifika veriliyor. Mezun olan bu ailelerin kendileri FAST-works adı verilen aylık aile destek toplantıları düzenlemeye başlıyorlar ve içerikleri kendileri belirleyerek ortak deneyimi olan ailelerin katıldığı bir yerel birliğe dönüşüyorlar. Sertifikalı eğiticiler olarak ebeveyn liderliği yaz atölyesi gibi etkinliklerle potansiyel liderlik becerilerini geliştiren aileler FAST-works katılımıyla toplulukta öncülük rolünü de üstlenmeye başlıyorlar. Bu programın nitel-nicel yöntemlerle ölçülen, mikro-mezo ve makro alandaki sonuçlarını şu şekilde sıralamak mümkün: evden hiç çıkmayan, hiç okula gelmeyen dışlanmış aileler etkinliklerin bir parçası oluyorlar ve kendi katılımları sonucu çocuklarındaki pozitif değişimi gördükçe güçleniyorlar; aile üyelerinin birbirleriyle, okul idaresiyle, topluluk kurumları çalışanlarıyla beraber çalışması onları daha aktif kılıp gelecekteki etkinlikler için de zemin hazırlıyor ve yeni amaçlar için güçlenen aileler topluluk organizasyonu için hazır hale geliyorlar; topluluklardaki doğal liderler ortaya çıkıyor; klinik olarak kanıtlanmış terapötik yöntemlerle çocuklara müdahale ediliyor; kuruluşlar arası işbirliği teşvik edilerek topluluk hissi inşa ediliyor, uzun zamanlı arkadaşlıklar, destekleyici ilişkiler, yerel ortaklıklar geliyor (McDonald vd., 1997).

Bir yüksek lisans programı üzerinden iki alanın beraberliğini vurgulayarak eğitim alanına bir örnek daha verilebilir. Montana Üniversitesi sosyal hizmet yüksek lisans programında ileri düzey entegre uygulamasını (*advanced integrated practice*) benimsemiştir (Finn & Molloy, 2020). Bu uygulama şu

özellikleri barındırmaktadır: uzmanların eleştirel özdüşünüm sergilemeleri ve sosyal hizmeti şekillendiren değer ve varsayımların incelenmesi; tarihsel, kültürel, politik perspektiflerin eleştirel anlayışı ve farklılık/ayrıcılık ve baskının etkileşimini görebilme; doğrudan uygulama becerileri ve toplulukla çalışmanın entegrasyonu; araştırma, politik analiz ve savunuculuğun bilgi ve becerilerinin her seviyede uygulanması; küresel ve yerel anlamda katılım, güçlendirme ve sosyal adaletin gelişimi için mesleğe ve topluluklara önderlik etme. Bu program tasarlanırken yerleşim evleri hareketinden örnek alınmış ve genelci yaklaşımın kısıtlamalarına karşı güç, farklılık, eşitsizlik sorunsallarına ve bunların bireylerin yaşamlarında, gruplar üzerinde, kuruluşlar ve topluluklar üzerindeki etkilerine dikkat çekilmiştir. Programın Montana'da olması da ayrı bir önem teşkil etmektedir çünkü yoğun yoksulluk, işsizlik, kırsal izolasyon, ırkçılık gibi pek çok sorunu barındıran yapısıyla Montana, uzmanlar için karşılaşılan zorlukların küçük bir evrenini temsil etmektedir. Eyalet çapında ihtiyaç analizinin yapılması ve buralara uygulamaya giden uzmanların topluluk kurucular olarak klinik becerilerle donanmış, küreselleşen dünyada kırsal alanın mücadelelerini anlayan ve temel organizasyonel önderlik bilgisine sahip olmaları hedeflenmiştir. Adalet merkezli yaklaşımdan uzaklaşılmasının eleştirisiyle yola çıkan bu program mesleğin temel değerlerini kapsayarak kişisel müdahalelerle sosyal sorunların ayrılmazlığına vurgu yapmıştır (Finn & Molloy, 2020). Bu lisansüstü program öğrencilerin iki alandan birini seçmesini değil, tam tersine iki alana da hakim olmasını amaçlayarak şu ana kadar eğitimde ayrışma olarak eleştirdiğimiz bakış açısına bir alternatif sunmaktadır.

İnsan Hakları Temelli Uygulamalar

Sosyal hizmet uygulamasında mikro ve makro eklemlenmesinin bir başka örneği olarak bireysel müdahalelerin toplumsal, toplumsal müdahalelerin ise bireysel sonuçlarının olması gösterilebilir. Örneğin Öyküsel Maruz Bırakma Terapisi (*Narrative Exposure Therapy*-NET) bireye odaklanan terapötik bir müdahaleyken sosyal değişime katkıda bulunur, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları ise makro düzeyde bir müdahaleyken bireylerin iyileşmesine etki eder (Androff & McPherson, 2014). Bu iki örnek de insan hakları bakış açısını benimser ve bireylerin yardım edilme hakları, adaletsiz sistemlerin de değişime ihtiyacı vardır düsturuyla hareket eder. Sömürgecilik, ırk ayrımcılığı, yerel ve küresel savaşlar gibi pek çok insan hakları ihlalinin yaşandığı süreçlerin ardından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesiyle bu haklara dikkat çekilmiş ve çalışmalar geliştirilmeye başlanmıştır. Yaşanılan süreçlerin bütüncül bakış açısı olmaksızın ele alınamayacağına dair farkındalıkla müdahaleler oluşturulmaktadır.

NET, kitlesel şiddet, işkencenin olduğu, mülteci kampları ya da çatışma sonrası bölgeler gibi yerlerde travma yaşamış bireylere uygulanabilecek bir yöntemdir. Parçalanmış travmatik anıların dayanıklılık ve hayatta kalmayı vurgulayan tutarlı bir anlatıya dönüştürülmesinin amaçlandığı bu yöntemde bireylerin bütün hayatları yazılır ve bir ritüel olarak bu yazı bütün tanıklar tarafından imzalanır. Öykü yazımında kişi kaybettiği itibarı geri kazanmaya çalışır ve sesinin başkaları tarafından duyulması

sayesinde bireysel çapta iyileşmeye başlarken bu tanıklığın kendisi de işlenen suçun kanıtı olur ve adaletin işlemesine katkıda bulunur. Anlatılan öyküler birer sözlü tarih-toplumsal bellek çalışması olarak toplulukların tarihinin belgeselleştirilmesine, tanıklıklarının yayınlanmasına aracı olur. NET müdahalesini gerçekleştirirken mikro ve makro becerilerin bir arada olması gerekmektedir. Örneğin Ruanda Soykırımı öksüzleriyle çalışırken tanı, travmayla çalışma, işkence semptomlarını bilme, ihtiyaçların tanımlanması gibi terapötik becerilerle, travmanın bağlamıyla ilgili tarihsel ve politik bilgiye sahip olma, Ruanda'daki insan hakları şartlarını değerlendirebilme gibi makro beceriler birlikte kullanılır (Androff & McPherson, 2014).

Özellikle silahlı çatışma sonrası barış dönemlerinde kurulan Hakikat ve Uzlaşma Komisyonları bu birlikteliğin bir başka örneğidir. Bu komisyonlar kitlesel insan hakkı ihlallerine yönelik mağdur, fail ve toplumla istişare/diyaloğu teşvik için halka açık forumların düzenlendiği; siyasi kurumlara, STK'lara, makro düzey aktörlere yönelik tavsiyelerin verildiği ve bu tavsiyelerin kurumsal ve politik reformda lobicilik için kullanılabilirdiği bir makro müdahale özelliği taşır. Komisyonlar başarılı olduğunda sivil toplumu, sosyal işlevselliği ve sosyal hizmetlerden yararlanmayı güçlendirmek, çoğulculuğa katkı sağlamak, farklılığa tolerans arttırmak, ileriki hak ihlallerini önlemek, seslerini yükseltebilen mağdurların kendi kaderini tayin hakkını sağlamak, çatışma çözümü için yeni normlar oluşturmak gibi sosyal hizmet açısından çok önemli kazanımlar sağlanmaktadır. Bütün bu kazanımların gerçekleşebilmesi için müdahale aşamasında topluluk ihtiyaçları değerlendirmesi yapabilme, topluluğun güçlü yanlarını bulma, pazarlık yapabilme, topluluk organizasyonu (komisyon seçme, halk forumu planlama, topluluk eğitimi, farkındalık kampanyaları vb.) oluşturabilme gibi makro becerilerin yanında; saygı gösterme, güven geliştirme, motivasyonel görüşme yapma, mağdurları travma anlatımı risklerine hazırlama, empatik dinleme, onaylama, kabullenme, yas tutma ve sonlandırma gibi konularda yardımcı olma, affetme sürecini kolaylaştırma gibi pek çok mikro becerinin de kullanılması gerekmektedir (Androff & McPherson, 2014).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada öncelikle makro sosyal hizmet uygulamasının yerleşim evleri hareketiyle başlayan ABD'deki gelişiminden, ardından dünyadaki konjonktürel durum ve sosyal bilimlerdeki tartışmalarla şekillenen yapısından bahsedilmiştir. Sınırlı sayıda da olsa Türkiye'de makro uygulama sayılabilecek örnekler verilmiştir. Sosyal hizmet eğitimi ve uygulamasındaki mikro-makro ayrışmasının tartışması yapılmış, mikro ve makro uygulama becerilerinin ortaklığına yapılan vurguyla beraber iyi uygulama örneklerine geçilmiştir. Kadına yönelik şiddetten sağlık alanına, eğitimden insan hakları uygulamalarına mikro-makro beraberliğinin örnekleri sunulmuştur. Son olarak ayrımı kırmak adına bazı öneriler getirilerek çalışma sonlandırılacaktır.

Mcbeath (2016) makro uygulamanın yeniden tahayyülü için öncelikle makro uygulamaya talebi canlandıracak dışsal stratejiler önerir. Bunlar savunuculuk ağlarının geliştirilmesi, kuruluş-üniversite makro uygulama ortaklığını ilerletmek, meslekler arası ve disiplinler arası keşfi desteklemek, ağ

oluşturma ve savunma noktalarında teknolojiyi kullanma, hak temelli çerçevelerin kullanılması şeklinde sıralanmıştır. İçsel stratejiler olaraksa mikro ve makro uygulama arasındaki bağın güçlendirilmesi, uzmanların sosyal ihtiyaçlara cevap verebilirliğini geliştirmek için çevresel analizler yapması, teoriyle ve kanıtlarla güçlendirilmiş makro uygulamayı geliştirmek, uygulamada insan haklarını merkeze almak belirtilmiştir. Bu prensipler eğitim ve uygulamada her zaman akılda bulundurulmalıdır.

Üniversiteler ve toplulukların birlikteliğini geliştirmek için topluluk merkezlerinin açılması bir öneri olarak sunulabilir. Özellikle hemşirelik, kamu sağlığı ve tıp okullarında pek çok topluluk çalışması yapılmaktadır. Sağlık alanında da değinildiği üzere, üniversite ve toplulukların iş birliği topluluğun ihtiyaçlarının ve güçlü yönlerinin değerlendirildiği araştırmalar gerçekleştirebilir. Eylem temelli araştırma sosyal politikayı bilgilendirip modifiye edebilir, birey ve topluluğun iyilik halini geliştirebilir. Üniversitelerin oluşturduğu topluluk merkezleri klinik uygulamalarla makro müdahalelerin birleştiği yerler olarak hem öğrencilere hem eğitimcilere uygulama deneyimi kazandırabilir (Knight & Gitterman, 2018). Türkiye’de üniversiteler belli girişimleri projeler sayesinde başlatabilmekte, sosyal sorunlara bu oluşturulan projelerle müdahale edebilmektedir. Sosyal dönüşümü sağlamak için sadece “projecilik” kısmında kalınmamalıdır. Projelerin bir araç olarak kullanılması gerektiği, projelerin çıktılarının sürekliliği sayesinde makro dönüşümlerin gerçekleşebileceği unutulmamalıdır.

Sosyal hizmet uzmanlarının daha lisans eğitiminden itibaren makro ya da mikrodan birini seçmeye zorlanmaları bazı sorunlar ortaya çıkarabilir. Çalışılan yerlerin işleyişi çoğu zaman uzmanlardan ayrışmayı değil çok boyutlu çözümlere hakim olmayı talep eder. Örneğin uzmanlar mikro çalışmayı seçseler de çalışma odağının her zaman klinikte kalması çok da olası değildir. Çoğu klinik sosyal hizmet uzmanı doğrudan hizmet verme alanından terfi edip idareci ve yönetici pozisyonlar alabilir. Bu pozisyonlarda etkili olabilmek için sosyal hizmet uzmanları daha büyük sistemlerle nasıl çalışacaklarını anlamalıdır (Apgar, 2021). Montana üniversitesi örneğinde gördüğümüz gibi, daha kaliteli ileri düzey uygulamalar için iki tarafın yöntemlerinin de bilinmesi gerekmektedir.

Ruh sağlığı alanında eleştirel klinik uygulama yapmak, iki alanın birlikteliği için bir başka öneri olabilir. Eleştirel Klinik Sosyal Hizmet Uygulaması sağlığı yoksulluk, şiddet ve düşük sosyal kapitalle ilişkili karmaşık bir olgu olarak ele alır. Kişisel sıkıntı ve mücadelelerin genellikle marjinalleştirme, baskı ve eşitsizlikle birlikte ortaya çıktığını kabul ederek, sosyal adalet ile doğrudan klinik çalışma arasındaki uzun süredir devam eden uçurumu kapatmaya çalışır (Jemal, 2022). Türkiye’de klinik uygulamacılar gerek eğitimleri gerekse deneyimleri sonucu eleştirel düşünceden uzak kalabilmektedir. Eleştirel düşüncenin içselleştirilmesi adına buna elverişli eğitim ve çalışma hayatının yaratılması güzel, ama yapısal nedenlerden ötürü bir o kadar da zor bir öneri olarak karşımıza çıkar.

Müracaatçı güçlenmesi ve topluluk değişimi için grup çalışmaları oldukça uygun seçeneklerdir. International Association for Social Work With Groups’un uygulama standartlarından yararlanılarak

grup çalışmaları arttırılabilir (Knight & Gitterman, 2018). Türkiye özelinde de kurumsal yapılanmaların çoğu grup çalışmaları için elverişlidir. Grup liderlerinin çoğalabilmesi için eğitimlerin düzenlenmesi ve yerel topluluklarla temasın arttırılması hedeflenmelidir.

Androff ve McPherson (2014) mikro-makro ayrımını kırmak için belli girişimlerin olduğunu söylemiştir. Makro uygulama noktasında yüzeysel kalmayan bir genelci uygulama prensibi, kamu sağlığının “kişisel olan politiktir” bakış açısıyla değerlendirilmesi ve “küresel düşün, yerel eyleme geç” düşüncesiyle uygulamaların planlanması bunlara örnek gösterilebilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. (2014). *Sosyal çalışmada çağdaş eleştirel perspektifler*. Ankara: Sabev.
- Akbaş, E. (2019). Sosyal hizmetin revize edilen küresel tanımının gösterdikleri: Paradigma değişimi. *Social Sciences*, 14(5), 1945-1956.
- Alataş, G., Karaoğlu, A., Arslan, M., & Yanık, M. (2009). Toplum temelli ruh sağlığı modeli ve Türkiye’de Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Projesi. *Archives of Neuropsychiatry*, 46, 25-42.
- Androff, D., & McPherson, J. (2014). Can human rights-based social work practice bridge the micro/macro divide. K. R. Libal, S. M. Berthold, R. L. Thomas, & L. M. Healy (Ed.), *Advancing human rights in social work education* (ss. 39-56). Washington, DC: Council on Social Work Education.
- Apgar, D. (2021). Developing the next generation of social work activists: Support for eliminating the micro–macro divide. *Journal of Community Practice*, 29(1), 62-78. doi: 10.1080/10705422.2021.1881856
- Association of Social Work Boards (ASWB). (2018). *Model Social Work Practice Act*. Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2023, <https://www.aswb.org/wp-content/uploads/2020/12/Model-law-for-web.pdf>
- Austin, M. J., Coombs, M., & Barr, B. (2005). Community-centered clinical practice. *Journal of Community Practice*, 13(4), 9-30. doi: 10.1300/J125V13N04_02
- Bailey, R., & Brake, M. (1975). Introduction: Social work in the welfare state. R. Bailey & M. Brake (Ed.), *Radical social work* (ss. 1-12). New York: Pantheon Books.
- Başçıllar, M. (2020). Sosyal hizmetin önemli bir öncüsü: Mary Ellen Richmond. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, 39, 151-160.
- Biehl, K. S. (2019). *Türkiye’de toplum merkezleri: Güncel uygulamaların çeşitliliğini anlamak*. Sabancı Üniversitesi: İstanbul Policy Center.
- Buz, S., & Ayyıldız, A. A. (2019). Sosyal hizmette toplum merkezleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 187-212. doi: 10.33417/TSH.516802

- Bürüngüz, N. (2021). Türkiye’de makro sosyal çalışma eksikliği. *Kocaeli Üniversitesi 10. Sosyal Bilimler Kongresi*. Erişim Tarihi: 08 Ağustos 2023. https://www.researchgate.net/publication/353072445_Turkiye'de_Makro_Sosyal_Calisma_Eksikligi_Sosyal_Hizmet_Merkezleri_Uzerinden_Bir_Degerlendirme
- Çelen Öztürk, A. (2010). Bir sosyal hizmet projesi: “Zihinsel engelli çocuklar rekreasyon parkı”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, XXIII(2), 137-149.
- Emerge. (2020). *What happens in groups*. <https://www.emergedv.com/what-happens-in-groups.html>
- Finn, J., & Molloy, J. (2020). Advanced integrated practice: bridging the micro-macro divide in social work pedagogy and practice. *Social Work Education*, 40(2), 174-189. doi: 10.1080/02615479.2020.1858043
- Geiger, H. J. (2002). Community-oriented primary care: A path to community development. *American Journal of Public Health*, 92(11), 1713-1716.
- Gencer, T. E. & Kelebek, G. (2015). Okul sosyal hizmeti perspektifinden eğitim sisteminin eleştirel bir analizi: Eğitim sorunları ve eğitimde fırsat eşitsizliği. *Sosyal Hizmet Sempozyumu 2015*, Manisa.
- Genç Kuzuca, İ., Şahinoğlu, S., & Aciduman, A. (2019). Verem mücadelesinde sosyal yardım kurumları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 9(3), 337-348. doi: 10.31020/mutftd.568060
- Güzel, G., & Avcı, Y. E. (2024). Paulo Freire (Ezilenlerin Pedagojisi) Kitap Analizi. *Academic Social Resources Journal*, 8(46), 2170-2176.
- Hahn, S. A., & Scanlon, E. (2016). The integration of micro and macro practice: A qualitative study of clinical social workers’ practice with domestic violence survivors. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 31(3), 331-343. doi: 10.1177/0886109915578730
- Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi-İstanbul Sözleşmesi, (7 Nisan 2011). <https://istanbulsozlesmesi.org/sozlesmenin-tam-metni/>
- Kaya, T. (2017). Yerleşim evleri ve göçmenden vatandaşa: Hull House örneği. *İnsan Hakları Yıllığı*, 35, 79-95.
- Jacobson, W. B. (2001). Beyond therapy: Bringing social work back to human services reform. *Social Work*, 46(1), 51-61. doi: 10.1093/sw/46.1.51
- Jemal, A. (2022). Critical clinical social work practice: Pathways to healing from the molecular to the macro. *Clinical Social Work Journal*, 1-16. doi: 10.1007/s10615-022-00843-1
- Kaldık, B. (2022). Engelli hakları hareketi: Bir aktivist hareket olarak gelişimi, talepleri ve toplumsal bağlamı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 674-687.
- Kaya Kılıç, A., & Tekin, H. H. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulama düzeylerinin belirlenmesi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 196-208.

- Kayacan, E. (2022). Türkiye'nin nüfus politikalarındaki değişimin kalkınma planları üzerinden değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(54), 107-139. doi: 10.21560/spcd.vi.1081252
- Knight, C., & Gitterman, A. (2018). Merging micro and macro intervention: Social work practice with groups in the community. *Journal of Social Work Education*, 54(1), 3-17. doi: 10.1080/10437797.2017.1404521
- Kongar, E. (1972). *Sosyal çalışmaya giriş*. İstanbul: Sosyal Bilimler Derneği.
- McBeath, B. (2016). Re-envisioning macro social work practice. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 97(1), 5-14. doi: 10.1606/1044-3894.2016.97.9
- McDonald, L., Billingham, S., Conrad, T., Morgan, A., & Payton, E. (1997). Families and Schools Together (FAST): Integrating community development with clinical strategies. *Families in Society*, 78(2), 140-155. doi: 10.1606/1044-3894.754
- Öter, A., & Çiçek, Ş. E. (2023). Türkiye'de sosyal hizmetin öncüleri: Sosyal Hizmetler Akademisi mezunları örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(100. Yıl Özel Sayısı), 66-90.
- Payne, M. (2005). *Modern social work theory* (Üçüncü basım). London: Palgrave.
- Payne, M. (2012). Paradigms of social work: Alternative perspectives on social work practice theory. *Czech and Slovak Social Work*, 12(5), 3-12.
- Rich, J. D., Holmes, L., Salas, C., Macalino, G., Davis, D., Ryczek, J., & Flanigan, T. (2001). Successful linkage of medical care and community services for HIV-positive offenders being released from prison. *Journal of Urban Health*, 78(2), 279-289. doi: 10.1093/JURBAN/78.2.279
- Rothman, J., & Mizrahi, T. (2014). Balancing micro and macro practice: A challenge for social work. *Social Work*, 59(1), 91-93. doi: 10.1093/sw/swt067
- Schulner, D. (2018-2023). *New Amsterdam*. NBC Production.
- The Duluth Model. (2017). *Men's nonviolence classes information*. Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2023. <https://www.theduluthmodel.org/about-us/mens-nonviolence-classes/>
- Tomanbay, İ. (2014). Sözcükler değişmeden süreçler değişmez: Bilimde ve meslekte önce kavram. P. Akkuş & Ö. Başpınar Aktükün (Ed.), *Sosyal hizmet ve öteki: Disiplinlerarası yaklaşım* (ss. 9-40). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Toptaş Böcü, T., & Kalaycı Kırloğlu, H. İ. (2019). Klinik sosyal hizmet (KSH) ve eğitimine ilişkin bir değerlendirme. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 18, 179-193. doi: 10.46218/tshd.985508

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI**Genel Kurallar**

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimeden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK**General Rules**

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh